This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

2231 Kitka 10?

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
12. szám.

BUDA VÁROS JOGKÖNYVE

(OFNER STADTRECHT)

BÖLCSÉSZETDOKTORI ÉRTEKEZÉS

ÍRTA

DAVORI RELKOVIĆ NÉDA

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1905.

JAN 4 1933

TARTALOM.

Lap

Rövidítések magyarázata ... 8
Előszó ... 11

I. RÉSZ: BEVEZETÉS.

I. FEJEZET.

Német jogkönyvek és városi jogok.

A szász tükör. A német-sváb tükör. A Kaiserrecht és egyéb jogok. A városi jogok. A magdeburgi jog. Lübeck és Hamburg. Vegyesek. ... 13—15

II. FEJEZET.

Hazai városi jogkönyveink; különösen Buda város jogkönyve.

Hazai városi jogkönyveink. A budai jogkönyv kéziratai, kiadása. Beosztása. Jellemzése. Nyelve. Elterjedése. ... 16—30

III. FEJEZET.

Buda város jogkönyvének forrásbeli kapcsolatai. 31—107

II. RÉSZ:

BUDA VÁROS JOGKÖNYVÉNEK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI.

I. FEJEZET.

Buda és vidékének helyrajza Zsigmond korában.

Buda fejlődése. A vár. Utczák és terek. Templomok és kolostorok. Egyéb épületek. Kapuk. Tornyok. Kelenföld és Szent-Péter. Tótfalu és környéke. Pest. Felhévvíz. Nyúlsziget. Ó-Buda és környéke. Pest környéke. ... 108—115

II. FEJEZET.

Buda város lakossága.

A) A polgárság.

1. A városi polgár.

Lap

A német polgárság. A budai polgár állása. Legelőkelőbb polgárok. Polgárjog. Német és magyar polgárok. Olaszok. Zsidók. ... ... 116—123

2. A polgárok foglalkozása.

a) **Kereskedők és iparosok.**

A kereskedők helyzete. Kereskedők. Iparosok. Pénzverők. Különféle iparágak és mesterségek. ... ... 123—125

b) **Különféle foglalkozásúak.**

Papság. Seborvosok. Különfélék. Vízhordók. Napszámosok, szolgák, zenészek. Néposztályok. ... ... 126—127

B) Magánjog.

1. Személyjog.

a) **A család.**

A férj. A feleség. A gyermekek alárendelt helyzete. Gyámság ... ... 127—130

b) **A házassági vagyonjog.**

Házasság a germánoknál. A frank korszakbeli házasság. Hitbér. Hazai jogszokás. Budai hitbér. Hozomány. ... ... 130—133

2. Vagyonjog.

A tulajdon. Ajándékozás. Adás-vevés. Vagyon megvédése. ... ... 133—137

3. Örökösödési jog.

Az atya örökösei. Az atya végrendelet nélküli halála. Örökös nélküli halála. A végrendelet. Végrendelkezési jog. A tényleges végrendelkezés. Az örökség megvédése. ... ... 137—140

4. Kötelmi jog.

a) **A zálog és kölcsön.**

A zálog tárgya. Zálogbavetés. Záloglevél. A zsidók. A zálog visszaváltása. A kölcsön fogalmának kifejlődése. Kamatszedés. A kölcsön tárgya. ... ... 141—144

b) **A bér- és munkabérszerződések.**

Lap

A lakók. A lakás kibérlése. Hurczolkodás. Házeladás. Lakbér. Napszámba való fogadás. Szőlőművelés. Cselédszerződtetés. ... ... 145—147

III. FEJEZET.

Buda város kormányzata.

1. A király és a város viszonya.

A német és a magyar városok. Buda és a király. Függetlensége. ... 148—152

2. Buda tisztviselői.

A választás joga. Követelmények a választásnál. A pap választása. A választás napja. A bíró, a pénzbíró, az esküdtek, a jegyző, az esküdt polgárok, a czéhek esküdtei és a pesti bíró választása. Az elárusítási közvetítők, a városi mérleg alkalmazottjai, a vásári bíró, törvényszéki tisztviselők, egyebek. A tisztviselők leköszönése; járulékai. ... ... 152—166

3. A városi közigazgatás.

A tanács gyűlései. A polgárság gyűlése. A város adózása. Az adózók. Rendkívüli adó. Az adó kivetése és behajtása. Egyéb kiadások. A város jövedelme. Városi rendőrség. A város önvédelme. ... 166—175

4. A város cancellariája.

A budai cancellaria. A városi könyv kezelése. A városi könyv bejegyzései. Az oklevél kiállítása. Budai pecsétek. Az oklevél érvénye. Levéltár. ... ... 175—182

IV. FEJEZET.

A városi igazságszolgáltatás.

1. Peres eljárás.

A városi bíróság illetékessége. Városi bírák. Fellebbezés. A budai törvény érvényesülése. A peres felek és helyettesei. Idézés. Elfogatás. Foglyok tartása. Törvényszéki ülések. A bíró egyénisége. A per megindítása. A tanúk. Első fokú ítélet. Az eskü. Az eskü letevése. Eskü alóli felmentés. Okleveles bizonyítás. A végső ítélet. A nagy sententiák. A bíróság belátása szerinti ítéletek. Kétféle ítélet. Pénzbeli ítéletek. Árúvesztési ítéletek. Pénz és árúvesztési ítéletek. Kereskedelmi jog vesztése. Hivatalvesztési ítéletek. Adóssági eljárás. Az ítélet végrehajtása. Perorvoslat. Bírságok. Illetékek. Itéletpénzek. ... ... 183—211

2. A büntető jog.

a) A büntető jog általában.

Lap

A büntető jog fejlődése. Az Achtbuch. A büntetések jellege, kiegyezés. A bűn nagysága. A javítás eszméje. ... ... 211—212

b) Bűntények.

Erkölcsi kihágások. Az emberi élet elleni merényletek. Testi bántalmak. Erőszakoskodások. A tulajdon elleni bűntények: rablás, lopás, gyújtogatás. Kártétel. Széksértés. Szidalmazás és rágalom. Pénzhamisítás. A vallás elleni bűnök. Vegyesek. ... ... 213—227

c) Büntetések.

Testi büntetések. Megszégyenítő büntetések. Szabadságkorlátozó büntetések. Vagyonbeli büntetések. Kínzás. Menedékhely. ... 227—233

V. FEJEZET.

Vallás és erkölcs.

A jogkönyv jellege. Isten és a szentek tisztelete. A vallás védelme. Ünnepek. Vegyes czélú adományok. A szentelt helyek tisztelete. Egyházi szertartások kapcsolata városi ünnepekkel. A papság tisztelete. Erkölcsi kihágások. A családi élet és az ártatlanság megvédése. Az élet elleni bűnök. A tulajdon elleni vétkek. Vegyes bűnök. Családi ünnepek. Zsidók. ... ... 234—241

VI. FEJEZET.

Nemzetgazdaság.

1. Mezőgazdaság.

Buda fekvése. Szántóföldek. Szőlőtermelés. Gyümölcsök. Főzelék és zöldség. Állattenyésztés. Halászat. Vadászat. Erdő. ... ... 242—246

2. Ipar.

A városok mint iparos helyek. A budai iparosok. Az ötvösök. Vegyes iparágak. Ijj- és nyílgyártók. Bőr- és szövetneműek ipara. Szűcsök. Ruhaszabók. Dolmánykészítők. Ócska ruhaneműből való szabás. Talpkészítő. Mesteremberek. Sörfőzés. Őrlés. Pékek. ... ... 247—252

3. Kereskedelem.

Lap

Hazai kereskedelmi útvonalak. Buda kereskedelmi összeköttetései. Az árúmegállítás joga. Az idegen kereskedő Budán. Kereskedelmi jog. Budai vásárok. Üzlethelyiségek. Az idegennek mással való kereskedése. Az elárusítási közvetítők. Általános törvények az idegen árúk eladására nézve. A szövetneműek eladása: 1. Posztók. 2. Selyemszövetek. 3. Vegyes szövetek. 4. Vásznak. Ruhaneműek és egyebek. Piperecikkek. Vegyes tárgyak. Érczek. Fa- és bőrkereskedés. Prémek. Állatok eladása. Gyógyszerek. Bor- és söreladás. Fűszerek. Húseladás. Vadhús árusítása. Halak. Hájárusítók. Zsiradékok. Kenyérfogyasztás. Gabonaárusítás. Kofák: 1. Gyümölcskofák. 2. Főzelékárusok. 3. Sajtárusok. 4. Csirkéskofák. 5. Vadhúst árulók. 6. Sóskofák. 7. Egyéb kofák. A kereskedés folyása. ... ... 252—285

4. Pénz- és mértékügy.

Pénzgazdaság. Budai pénzverőház. A budai pénz becse. Pénzváltás. A dénár vagy pfenning. A schilling. Nessig. Forint. Márka. Mértékek ellenőrzése. Súlymérték. Ürmérték. Hosszmérték. ... ... 285—290

VII. FEJEZET.

Mindennapi élet.

A lakóház, környéke és berendezése. Étel, ital. A polgár neve. Viselet. Hadi viselet. Tudás. Művészet. Ünnepélyek. Harangozás. Köztisztaság. Egészségügy. Temetkezés. ... ... 291—302

Név- és tárgymutató ... ... 303—308

RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA.

A. Const. S. = *Hube:* Antiquissimae Constitutiones Synodiales. Petropoli. 1856.

Ar. für öst. G. = Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien. 1853. A X. kötetben a 89—173. lapig: *Dr. Andreas v. Meiler:* Österreichische Stadtrechte und Satzungen aus der Zeit der Babenberger. A XI. kötetben a 179—225. lapig: *Constantin Höfler:* Betrachtungen über das deutsche Städtewesen im XV. und XVI. Jahrhundert.

Békefi = *Békefi Remig dr.:* Az oktatásügy állapota 1301—1526. *(Czobor-Szalay:* Magyarország történeti emlékei az ezredéves országos kiállításon. Budapest, 1897—1901.)

Below = *Dr. Georg v. Below:* Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum. Bielfeld und Leipzig. 1898.

C. D. = *Georgii Fejér:* Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus Ac Civilis. Budae.

Corp. Jur. = *Corpus Juris Hungarici* stb. Tom. I.

Csánki = *Csánki Dezső dr.:* Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak Korában. I. kötet. Budapest, 1890.

Demkó = *Demkó Kálmán dr.:* A Felső-Magyarországi Városok Életéről a XV—XVII. Században. Budapest, 1890.

Deut. Rechtsalt. = *Jakob Grimm:* Deutsche Rechtsalterthümer. Göttingen. 1828.

Erd. Muz. = *Az Erdélyi Muzeum-Egylet Bölcselet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztályának Kiadványai.* I. kötet. Kolozsvár, 1884. Ebben a 161—205. lapig: *Lindner Gusztáv dr.:* A sváb tükör az erdélyi szászoknál.

Fejérpataky = *Fejérpataky László dr.:* Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest. 1886.

Freib. jog = Freiburg (breisgaui) 1120. évi alapvető szabadságlevele, közölve *Dr. Ernst Theodor Gaupp:* Über deutsche Städtegründung und Weichbildrecht. Jena, 1824. a 388—405. lapig.

Gloss. Germ. = *Christiani Gottlob Haltaus:* Glossarium Germanicum Medii Aevi. Tomus Prior. Lipsiae, 1758.

Gr. der deut. Rechtsg. = *Heinrich Brunner:* Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. Leipzig, 1901.

Hajnik = *Hajnik Imre:* Magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Budapest. 1899.

Halle joga = *Dr. Ernst Theodor Gaupp:* Das Magdeburgische und Hallische Recht. Breslau. 1826.

Hormayr = *Josef v. Hormayr:* Wien, seine Geschicke und seine Denkwürdigkeiten. Wien. 1823. 1. Jahrgang.

Igl. jogk. = Iglau jogkönyve, közölve Gelasii Dobner: Monumenta Historica Boemiae. Tom. IV. Pragae, 1779. a 206—233. lapig.

Jogsz. = *Dr. Kolosvári Sándor és dr. Óvári Kelemen:* A Magyar Törvényhatóságok Jogszabályainak Gyűjteménye. II. Kötet, II. Fele. Budapest. 1890. Magyar Jogtörténeti Emlékek.

Jus Tav. = *Martini Georgii Kovachich:* Codex Authenticus Juris Tavernicalis. Budae, 1803.

Király = *Király János dr.:* Pozsony város joga a középkorban. Pozsony. 1892.

Knauz = *Knauz:* Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus I. Strigonii. 1874. Tomus II. Strigonii. 1882.

Körmöczb. ltár = *Körmöczbányai levéltár.*

Magdb. jogk. = *Dr. Ernst Theodor Gaupp:* Das Magdeburgische und Hallische Recht. Breslau. 1826.

Maurer = *Georg Ludwig v. Maurer:* Geschichte. der Städteverfassung in Deutschland. Erlangen. 1869.

O. St. = *Andreas Michnay und Paul Lichner:* Ofner Stadtrecht von MCCXLIV—MCCCCXXI. Pressburg, 1845.

Ortvay = *Ortvay Tivadar:* Pozsony Város Története. II. kötet. Pozsony, 1903.

Pozs. Ért. = A Pozsonyi Ágostai Hitvallású Evang. Főiskola Értesítője. 1878—1879. év. Pozsony, 1879. Ebben *Harmat Károly* az Ofner Stadtrecht lyceumi kéziratát ismerteti a 3—6. lapig.

Pozs. jogk. = Pozsonyi városi jogkönyv. közölve *Kirdly János dr.* id. művében a 373—455. lapig.

Pozs. zsidó jogk. = Pozsonyi zsidó jogkönyv, közölve u. o. a 371—373. lapig.

Reimkronik = *Josef Seemüller:* Ottokars Österreichische Reimkronik. Hannover. 1890. (Monumenta Germaniae Historica, *Scriptores.* 5 kötet, első rész, második félkötet.)

Sachsp. = *C. G. Homeyer:* Der Sachsenspiegel stb. Berlin. 1827.

Salamon = *Salamon Ferencz:* Buda-Pest története. Budapest. 1890.

Schl. Landr. = *Dr. Ernst Theodor Gaupp:* Das Schlesische Landrecht von 1356. Leipzig. 1828.

Schröder = *Dr. Richard Schröder:* Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Leipzig. 1894.

Schwabsp. = *Dr. F. L. A. Freiherr v. Lassberg:* Der Schwabenspiegel stb. Tübingen. 1840.

Selm. jogk. = *Selmeczbányai jogkönyv,* közölve *Wenzel:* Árpádkori Új Okmánytár 3. köt. a 206—229. lapig.

Sohm = *Rudolf Sohm:* Die Entstehung des deutschen Städtewesens. Leipzig. 1890.

Sz. E. = *Csánki Dezső dr.:* Szent-Erzsébetfalva — Pest mellett. (Századok XXVII. évfolyam. Budapest. 1893. a 16—27. lapig.)

Szep. jog = *Szepesi jog,* közölve *Demkó Kálmán dr.:* A Szepesi Szászok Ősi Jogélete, a 16—87. lapig. Különlenyomat «A Szepesmegyei Történelmi Társulat» Millenniumi Kiadványainak U. A. Szerző által írt «Lőcse Története» című V. Kötetéből. Lőcse, 1896.

Szep. jogélet = előbbi mű.

Wien. Ei. = *Wiener Eisenbuch.* E kis negyedrétű, 227 oldalas papiros codex a XV. századból való. Bécs városának régi jogát tartalmazza. Jelenleg a pozsonyi ágostai evangelicus lyceum könyvtárának tulajdona.

Wien. St. = *Heinrich Maria Schuster:* Wiener Stadtrecht. Wien. 1873.

ELŐSZÓ.

A budapesti királyi magyar tudomány-egyetem bölcsészettudományi kara az 1903/904-ik tanévre, a Schwartner-alapból, *Buda város jogkönyve* vagyis az «*Ofner Stadtrecht*» művelődéstörténeti feldolgozását tűzte ki pályatételül. A kar a bírálat alapján[1] dolgozatomat jutalomra méltónak ítélte. A bírálati észrevételeket szemmel tartva, munkámat átdolgoztam és kibővítettem.

Művem két főrészre oszlik. Az első részben, vagyis a Bevezetésben szólok a hiresebb német jogokról és hazai városi jogainkról, főleg a budai jogról. Ezek után jogkönyvünk forrásbeli kapcsolatait mutatom ki. A második részben Buda város jogkönyvének művelődéstörténeti vonatkozásait tárgyalom. Alkalomadtán egy-egy intézmény fejlődését is feltüntetem, egybevetvén a hazai városi jogokkal.

Munkálkodásomban szíves útbaigazítást kaptam mélyen tisztelt tanáromtól, nagyságos *Békefi Remig* dr. egyetemi ny. r. tanár úrtól, kinek buzdítását és tanácsait a legmélyebben köszönöm. Tájékozó fölvilágosításukért köszönettel adózom méltóságos *Heinrich Gusztáv* dr. és nagys. *Petz Gedeon* dr. ny. r. tanár uraknak is.

Budapest, 1904. deczember 28-ikán.

Davori Relković Néda.

[1] Acta Reg. Scient. Universitatis Hung. Anni MCMIII—MCMIV. Fasciculus II. 80—84. l.

I. RÉSZ: BEVEZETÉS.

I. FEJEZET.

Német jogkönyvek és városi jogok.

A szász tükör. A német és a sváb tükör. A Kaiserrecht és egyéb jogok. A városi jogok. A magdeburgi jog. Lübeck és Hamburg. Vegyesek.

A JOGKÖNYVEK keletkezése német földön az ország megszilárdulásával és fejlődésével függ össze. Csakhamar nagy tekintélyre vergődtek és a jogi felfogás fejlődését nagy mértékben előmozdították. Nyelvük német, tárgyuk az országos jog: *Landrecht.*

A szász tükör.

A legrégibb jogkönyv a szász tükör vagyis a *Sachsenspiegel,* amely országos és hűbéres jogot tartalmaz. Buch János a XIV. század folyamán három könyvre osztotta. A tulajdonképeni könyvet rímes előszó előzi meg; utána két prózai előszó következik, melyet a szász úrirend genealogiai áttekintése követ. Irója *Repkow Eike* lovag volt. Eredetileg latinul írta munkáját, utóbb lefordította németre, még pedig alszászra s egyúttal egészen át is dolgozta. 1215 és 1235 közt keletkezett. Forrása többnyire maga az élő szokásjog. Megjegyzendő azonban, hogy a szokásjogot nem egész híven adja. Sokszor oly jogokról szól, amelyek már elavultak; máskor pedig az élő szokásjognak a saját képzelete szerinti tovább fejlődését adja.

A szász tükör a középkor folyamán széles körben elterjedt. Mint kötelező törvényt elfogadták Éjszak-Németországban s felnémet nyelvre, majd latinra, később lengyelre is lefordították.

A német és sváb tükör.

A szász tükör alapját képezi az 1235 és 1275 közt létrejött *német tükörnek* (Deutschenspiegel), amely csonkán maradt korunkra. Ugyancsak a szász tükröt veszi alapul a *sváb tükör* (Schwabenspiegel) is, mely a német tükör szellemében van meg-

irva. Irója papi ember volt, kiváló jogismeretű egyén. A könyv befejezése 1274 és 1275 közti időre esik. Egyes önálló részeiben többé-kevésbbé sváb szokásjogokat tartalmaz. Stylusa néha homályos. Míg a szász tükör császárpárti, addig a sváb tükör a pápának és az egyháznak igen nagy jogokat tulajdonít.

A Kaiserrecht és egyéb jogok.

E három említett jogtól meglehetős független a *Kleines Kaiserrecht* négy könyvben, amelyben az egész kereszténység jogai foglaltatnak. Keletkezett a XIII. század végén. Törvényszék előtt épp úgy, mint a szász és sváb tükörnek, döntő befolyása volt.

Egyéb kisebb jogkönyvek, a *görlitzi, meisseni* jog és a *holland* szász tükör. Ezeken kívül megemlítjük a szász tükör átdolgozását mindennapi használatra, *Blume des Sachsenspiegels* czímen, melyet Wurm Miklós készített.

A városi jogok.

Az eddig említett jogok országos jogok voltak. Ezek mellett a városok kifejlésével *városi jogok* is keletkeztek. A legrégibb ilyen fajta jogforrás a város ura által adott szabadalom. Az újabban keletkezett város azonnal kapott városi jogot, vagy pedig egy már létező város jogszabályait vette át, miáltal a város leányvárosává lett. Mint ilyen, sokszor az anyaváros lett föllebbező forumává. Megtörtént az is, hogy egy-egy város joga a szokásjog följegyzéséből keletkezett. Valamennyi jogforrást külön, részletes jogkönyvekbe szoktak foglalni, amelyeket gyakran a király vagy a város ura meg is erősített. Ez az eljárás a XIII. század közepe óta vált szokásossá. A jogkönyv maga nem más, mint az országos jog tovafejlődése bizonyos gazdasági szempontból; ez az oka, hogy egyes országos jogok, jogkönyvek forrásául is szolgáltak.

A XIII. század közepéig a jogkönyvek nyelve gyakran kizárólagosan a latin, a XIV. század folyamán már a német nyelv használatos.

A magdeburgi jog.

Miként az országos jog terén legnagyobb tekintélyűvé a szász tükör lett, úgy a városi jogok közül a magdeburgi jog emelkedett elsőrangú jogforrássá. Benne a szász tükör városi joggá van átalakítva. A jogkönyvet egyes szabadalmak, a leányvárosok részére történt felvilágosítások és jogi ügyeket illető döntések alkotják. Visszanyúlik a XIII. századba.

A legtöbb város Ostfalenben, Brandenburgban, Meissenben, Lausitzban, Sziléziában, Lengyelországban és a Szent János lovagrend porosz területén magdeburgi jog szerint élt. Magdeburg

leányvárosai ismét más városok anyavárosaivá lettek; ilyenek: Breslau, Krakkó, Thorn, Culm, Halle, Leipzig, Dresden, Brandenburg, Neumarkt, Ratibor, Olmütz stb.

A XIV. század folyamán egyes leányvárosok összegyüjtötték Magdeburg jogi határozatait, melyből a *magdeburg-breslaui Schöffenrecht* keletkezett. Átdolgozások, betoldások folytán ilyen gyüjteményképen előállott az *alte Culm*.

Lübeck és Hamburg.

Egy másik nevezetes joggyüjtemény *Lübeck* jogát foglalja magában. Szintén XIII. századbeli. Jogát elfogadta a legtöbb hollsteini és mecklenburgi város. Pommerániában is elterjedt.

Vegyesek.

A *Hamburger Recht* 1270-ben keletkezett a szász tükör és a lübecki jog nyomán német nyelven. Terjedelmes joggal birt *Lüneburg* 1401-ből, *Goslar* a XIII. és XIV. század ölelkező korából. A thüringiai gróf városai fölött *Nordhausen* meg *Eisenach*, Westfalia legtöbb városa fölött pedig az anyaváros *Dortmund* volt.

A Rajna vidékén *Aachen* a főhely. Tekintélyre vergődött *Köln* joga is. A Felső-Rajna mellékén a breisgaui *Freiburg* a legtekintélyesebb anyaváros volt. Jogából indult ki a legtöbb felsőrajnai és svájczi jog. Felső-bajor területen *München* és *Freising* joga, alsó-bajor vidéken *Landshut* és *Passau*, Tirolban *Innsbruck* és *Meran* joga vergődött nagyobb tekintélyre. Ausztriában *Bécs* joga kiváló a XIV. század második feléből, amelyből cseh-morva városok jogai merítettek. Ilyen *Iglau* joga is, amelyen Prága, Brünn[1] és hazánkban Selmeczbánya joga alapszik.

A főbb városi jogokat német telepeseink átültették mihozzánk is.

[1] *Deut. Rechtsg.* 54. fej. 634—647. l., 56. fej. 652—660. l., 661. és 662. l.

II. FEJEZET.

Hazai városi jogkönyveink; különösen Buda város jogkönyve.

Hazai városi jogkönyveink. A Budai jogkönyv kéziratai, kiadása. Beosztása. Jellemzése. Nyelve. Elterjedése.

Hazai városi jogkönyveink.

Hazai városaink többnyire német eredetűek. Ebből következik, hogy fönnmaradt városi jogkönyveink is német nyelven íródtak. Ilyen kevés maradt korunkra. Ezek közül a *selmeczi jogkönyv* a legrégibb, XIII. századbeli. Két részből áll: tulajdonképeni városi jogból és bányajogból, melyet IV. Béla király korában szerkesztettek. Négy darab kézirata maradt meg, melyek közül az egyik remek kiállítású. Kötése ezüsttel gazdagon ékített; egy másik példányra a biró szokta letenni hivatalos esküjét. Mindkettő a XIV. század első felében készült. A harmadik kézirat II. Ulászló megerősítése és 1513-ban kelt; a negyedik 1655-ből való, III. Ferdinánd megerősítése.[1] A selmeczi jog forrása az *iglaui jogkönyv*, melylyel csaknem szószerint megegyezik.

Időrendi sorozatban legközelebb áll hozzá a szepesi szászok joga, a *Zipser Willkühr*, amely 1370-ben erősíttetett meg.[2] Négy kézirata ismeretes. Legrégibb a *szepes-szombati* a XV. század első feléből. A második az *iglói*, mely az iglói városi könyv legvégén van. Leírója «Thomas von Szlakendorff ... dy selbige Czeyt lant Szreyber...» Úgy látszik, hogy a XVI. század elejéről való, épp úgy mint az a másolat, mely a hajdani XVI városi grófság levéltárában őrzött legrégibb jegyzőkönyv elején olvasható. A negyedik az 1540-iki *lőcsei* kézirat. Ennek utolsó, most már hiányzó pergament lapján ez állt: «Mit gottes hülf vorendet durch mich Henrich Gnersich, des herr Melchers Gnersichs son, anno domini 1540».[3]

[1] Selm. jogk. jegyzet 226. l.
[2] Szep. jog bevezetés 17. l.
[3] Szep. jogélet I. fej. 5. és 6. l.

A legrégibb nyelvi alakokat a szepes-szombati tünteti föl.[1] A négy kézirat nem egyforma. A szepes-szombatinak van latin bevezetése; a lőcseiben velünk egykorú egyén pótolta azt részben. A szepes-szombati szöveg a legszabatosabb.[2] A lőcsei kézirat a legterjedelmesebb.[3] Már ebből is kitünik, hogy a kéziratok nem egyformán közlik a szászok jogát. A szepesi jog forrása legnagyobbrészt a szász tükör. Ez esetben a szász tükör hazánkban városi joggá alakult át.

Pozsony város legrégibb statutuma 1371-ből való, mely a *zsidójogot* tartalmazza.[4] Ezenkívül megvan a városi polgárság jogkönyve is két kéziratban. Mindkettő német nyelven van megírva; tartalmuk egyenlő. A várost szorosabban illető részeken kívül tárnokjogi czikkeket is tartalmaznak. Az egyik kézirat — a városi levéltár tulajdonát képező papiros codex — nem statutárius szövegét 1499-ben fejezték be. Az utolsó bejegyzés 1517-ből való. A jogkönyvet — bejegyzése szerint — egy apa fia iránti szeretetből nem csekély fáradsággal szerkeszté. A másik kézirat a pozsonyi ág. ev. lyceum könyvtárának a tulajdona. Az egész egy kéz írása. A harmadik kézirat nyelve latin volt; ez ma már nincs meg. Van még egy, de csonka pergament kézirat a XV. század elejéről is. A pozsonyi jogkönyvre befolyást gyakorolt az ó-bajor jog és Bécs törvényei.[5]

Erdélyi szászoktól eredő jogkönyv — olyan, mint a fönntebbiek — nem maradt korunkra. De van egy másik jogkönyv, amely az erdélyi Királyföldön a hazai szokásjog segédforrásául használtatott s ez az *Altenberger codex*. Nevét tulajdonosától, Altenberger Tamástól nyerte, aki a XV. században szebeni városi polgármester, kir. bíró és kamaragróf volt. A codex díszes kiállítású. Alakja folio, fatáblái karmazsinszínűek. A négy sarkában sárgaréz gombok vannak; bőrszalagok tartják össze. A hátsó tábla belső oldalán cursiv írással *1453. Incensio Marcij* áll. A codexet 184 hártyalap alkotja, mely 23 vörös római számmal megszámozott rétegre oszlik. A codexnek van tartalomjegyzéke; utána az 1—106-ik lapig a sváb tükör Landrecht-je következik, ezután a 131-ik lapig a magdeburgi Weichbildrecht és innentől

[1] Szep. jogélet 6. l.
[2] U. o. 6. és 7. l.
[3] U. o. 8. l.
[4] *Pozs. zsid. jogk.* 371. és 372. l.
[5] *Király:* I. fej. 14—17. és 19. l

végig az iglaui jog áll. A codex véglapján esküminta van. Nyelve felnémet. Miniature képei, valamint az initialek és lombékítmények díszessé teszik. Tartalmánál fogva rokon a danzigi és a brünni kéziratokkal.[1]

A budai jogkönyv kéziratai, kiadása.

Az említett jogkönyvek mind elsőrendű hiteles kútfők, amelyek a historicust épp úgy érdeklik, mint a jogtudóst. De akármilyen becses emlékek, egynek sincs oly nagy értéke, mint a *budai jogkönyvnek*. Kéziratainak száma kettő: A lyceumi és a Cromer-féle codex. Előbbi jelenleg a pozsonyi ág. evangelicus lyceum tulajdona és — úgy látszik — a XV. század első negyedéből való eredeti codex.[2] Alakja folio, kötése fából, sötétpiros bőrrel bevonva,[3] előlapján sárgaréz gombok és kapocsfogók vannak. Ugyanezen belülről Osterreicher Pál czímere látható.[4] Felirata: «Ihro zu Hungern vnd Beham etc. Kn. Mt. Rat oberster Paul Osterreicher». Utána: «Es gehordt vil — zun Dern». Egészen lennt más kéz által: «Dies Buech hat der Ersam... Thoman Reichentaller des Rat... geschenckt 1559.» E Reichentaller Pozsony protocollum actionaleiben 1539—1557-ig mint esküdt és polgármester gyakran szerepel.[5] Az egész mű három ujjnyi vastag.[6] Első lapján prologus van, utána a 10-ik lapig tartalomjegyzék és ennek egy későbbkori folytatása,[7] alkalmasint 1500-ból, következik.[8] A czíme, valamint a többi fejezeté is — leszámítva a két utolsó levelet — vörös betűkkel van írva.[9] Belső és külső szélén későbbi kéz megjelölte a lapszámot, amelyen az egyes fejezetek föltalálhatók. A 10-ik laptól a 87-ik lapig terjed a tulajdonképeni jogkönyv tartalma. E részben az 50-dik lapig terjedőleg két hasáb írás az első kéz munkája, a többit a későbbi kéz írta. A 87-ik és részben a 88-ik lapon a jogkönyv későbbi toldaléka következik négy fejezetben; az első és második egy, a harmadik és negyedik már külön kéz írása. Ezután

[1] *Erd. Muz.* I. köt. 178., 179., 181—188. és 203. l.

[2] O. St. bevezetés XIV. l. Salamon Ferencz a jogkönyv: «Hye hebet sich an das rechtpuech nach Ofner stat rechten» (1. sz. 27. l.) kitételből azt következteti, hogy a jogkönyv a budai jogkönyvnek csak másolata más város részére, tehát nem ez az eredeti. (Bpest tört. III. köt. IV. fej. 83. és 84. l.) Állítása nem döntő; az idézett szöveg a középkori, a maitól sokban eltérő fogalmazás eredménye is lehet.

[3] O. St. bevezetés XIV. l.

[4] U. o. bevezetés XIV. l. 11. sz. jegyzet.

[5] U. o. XIV. és XV. l. 11. sz. jegyzet.

[6] *Pozs. Ért.* 5. l.

[7] O. St. bevezetés XIV. l.

[8] *Pozs. Ért.* 5. l.

[9] U. o.

már külön kéz írása következik. A lapok számát 1-től 90-ig későbbi kéz írta. 92-től 147-ig Müglein Henrik krónikáját írták belé. E lapok és az utána következő 49 üres lap számmal nincsen ellátva.[1] Az initialek nagyobbak és többnyire kék festékkel vannak ékesítve.[2] Papirosa vastag; rajta szokás szerint víznyomatú kép látható: ökörfej, amely fölött korona és kettős kereszt van. Leszámítva az első három oldalt és a jog[3] későbbi toldalékait, az írás két hasábra terjed. Az egyes fejezeteknek külön címeik vannak. Ami az írást illeti, az első és második kéz írása határozott vonásokat tüntet föl, tiszta és olvasható, eltekintve az íráshibáktól. A függelékek írója ellenben nem ír nagyon tisztán. A szokásos rövidítések sem hiányzanak. Címe nincsen.[3]

A *Cromer codex* a jogkönyv kiadása idejében (1845-ben) Frank Ignácz pesti egyetemi tanár tulajdona volt;[4] jelenleg a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona, jelzete B/31. Alakja folio, kötése papiros; ezen két hasábon latin vers olvasható; a felső bekötési tábla alatt ugyancsak latin vers látszik. E tábla belső oldalának felső részén ez áll: «Sum Leonarti Cromer Civis et Jurati Notarii Civitatis Cassovieñ. Scriptus Anno 1560.»[5] Cromer Lénárt 1557-ben lett kassai polgárrá. Egy 1557-ik évi jegyzőkönyv ugyanis így szól: «1557. Feria tertia post Invocavit. Leonhardus Cromer Elczoviensis ius civile adeptus est». 1556-ban már városi jegyző — amint a városi könyvbe maga írta bele — s mint ilyen szerepel az említett codexben is. Tisztségei a városi könyv szerint a következők: 1559-ben a városi közgyűlés (communitas) tagja; 1561-ben tizenkettedik tanácstag, 1562-ben ötödik tanácstag; 1563-ban közgyűlési tag, 1564—1567-ig *fürmender* (tribunus plebis), vagyis a közgyűlés elnöke, szóvivője. 1568-ban ötödik tanácstag; 1569-ben közgyűlési tag; 1570 és 1571-ben újra fürmender, 1572—1576-ig jegyző s 1577-ben főbíró (iudex). 1578 és 1579-ben első tanácstag; 1580—1582-ig, vagyis haláláig második tanácstag. Ez utolsó évben neve mellett ez áll: «Leonartus Cromer notarius ac senator civitatis Cassoviensis in vigiliis 5. Laurentii,

[1] O. St. bevezetés XIV. és XV. l.
[2] *Pozs. Ért.* 5. l.
[3] O. St. XV. l.
[4] U. o. XV. l.
[5] Cromer életrajzi adatait *Kemény Lajos* kassai városi levéltárnok úr szíves értesítése után közlöm.

hora 4 post meridiem naturae debitum persolvit ac die 5. Laurentii martyris hora post meridiem sepultus».

Több ízben a város országgyűlési követe is volt s Huszár Gál ügyében I. Ferdinánd királynál járt. 1572-ben tavaszszal megfordult a pozsonyi országgyűlésen s ez év nyarán Bécsbe utazott a királyhoz. Többször is utazhatott, mert efféle útjairól sok levele maradt fönn. Sok oklevelet — régebbit, újabbat — másolt. Rendesen szép latin nyomtatott betűkkel írt. Irása könnyen olvasható; betűi metszetteknek, nyomtatottaknak látszanak. Utána sok írás és jegyzőkönyv maradt. Bevált iskolamesternek is. Egy ízben hónapokig helyettesítette őt. Mint akkoriban az egész város, úgy ő is ágostai evangelicus volt. Hiszen a tanács más vallású embert meg sem tűrt a városban.

A budai jogkönyv említett második kéziratának bejegyzése szerint ez Cromeré volt s tőle is nyerte nevét.

A bejegyzés alatt ugyanaz a kéz még ezt írta oda: «Me brevis aeternam spes vitae quaerere iussit»; jóval lejebb pedig: «Et superat quaeque et durum patientia frangit». A jogkönyvnek címe nincsen. Az első 14 papiroslap egészen üres s nagy részét a molyok jól kirágták. Némelyikén víznyomatú címer látható; egyik jobb haránt vágott paizs, két mezejében egy-egy heraldikai csillag. E lapok után 66½ oldalon a jogkönyv szövege következik. Az egész — kivéve a 34. lapot — egy kéz írása, rendes, eléggé jól olvasható; a betűk a szokásos német betűk és rendes nagyságúak. Az írás azonban a bekötési tábla bejegyzéseivel nem azonos. A szöveg fejezetekre oszlik és nagyobb, néha latin betűkkel írt címmel vannak ellátva. Tartalomjegyzék nincsen. Ahol következnie kellene, a 6-ik lapon, ott ez a bejegyzés olvasható: «Huic sequebatur Index capitulum libri». A codex tehát más jogkönyv másolata, talán a lyceumié.[1] A lapok néha nincsenek tele írva, lapszámok nincsenek. A szöveg első lapján jobbról a sarokban A, az utána következő negyediken B, a 14-en C, a 22-en D és a 30-on E betűk állnak. A lapok vagy az említett víznyomatot mutatják, vagy egy paizsot, melyben küllő alatt hárslevél van. A jogi szöveg után új lapon és a következő féllapon újra más írással a jogkönyv függeléke következik. Ezután négy üres lap van; egyik az először említett víznyomatot mutatja. Ezek

[1] O. St. bevezetés XV. l.

után Mátyás királynak 1486-ban kiadott decretumai jönnek 18 lapra terjedőleg. Irása jól olvasható, egyszerű fekete initialekkal van ellátva. Az első lap szélén: «Est in impresso» áll. Ezután 1½ oldalon latin gúnyvers következik, czíme: «Pasquillus Nonus nuper Cracoviae inventus post Coronationem Stephani Bathorÿ de Somlyo Wayvoda Transsÿlvani et in Regem Poloniae. Anno dñi 1576.» A végén: «1576 mense Maio» áll. Az utána jövő 13 lap üres.

E nagybecsű történelmi kútfőt kiadták *Michnay Endre* és *Lichner Pál* «*Ofner Stadtrecht* von MCCXLIV—MCCCCXXI» czímen 1845-ben, Pozsonyban. Ajánlják Istvánnak, Ausztria főherczegének.[1] A kiadvány alakja negyedrét, kötete papiros. Előszó és a jogkönyv kéziratait és keletkezését ismertető német nyelvű bevezetés után [2] a jogkönyv szövege következik.[3] A kiadók ehhez mind a két codexet használták, de különösen a lyceumi kézirat szerint dolgoztak. E mellett a Cromer-féle codex variansait is feltüntetik. A szövegen csak akkor változtattak, ha feltünő íráshibák ezt megkövetelték. A régi írásmódot megtartották amennyire ez lehetséges volt, csupán a pontot és vesszőt alkalmazták másképen.[4] E kiadás a gondolható legjobb, legmegbízhatóbb. A jogkönyv szövegétől eltekintve roppantul emeli az értékét az a körülmény, hogy a kiadók az egyes fejezetekhez más jogi munkákból idéznek, megjegyzéseket tesznek, miáltal a jogkönyv szövege az olvasó előtt sokkal világosabbá válik. Ehhez járulnak a kiadás függelékében közölt oklevelek is. Ezek vagy Budára vagy egyéb városainkra vonatkoznak.[5] A kiadók egybevetésül a szepesi jogot is közlik,[6] továbbá a magyar városok árúmegállítási jogával foglalkoznak,[7] végre közlik a budai jogkönyv későbbkori függelékeit is.[8] A kiadás végén terjedelmes szótár van, amely a jogkönyvnek ma már nehezebben érthető szavait magyarázza.[9] Ez az olvasónak becses segédeszköze, amely nélkül a szöveg értelmezése igen bajos.

A jogkönyv igen *nagy terjedelmű*. Leszámítva a bevezetést, amely kilencz fejezetből áll, 441 fejezetet tartalmaz. A munka

Beosztása.

[1] O. St. V. l.
[2] U. o. VII—XVII. l.
[3] U. o. 1—219. l.
[4] U. o. XV. l.
[5] U. o. függelék 236—263. l.
[6] U. o. 221—236. l.
[7] U. o. 264—268. l.
[8] U. o. 263. és 264. l.
[9] U. o. 269-től végig.

maga következő részekre oszlik. Legelején bevezetés-féle van a helyes városi kormányzatról és a tisztviselők magatartásáról.[1] Utóbbit illetőleg jellemző a fejezet részeinek verses foglalatja.[2] Az ilyen jelenség éppen nem ritka. Bevezetésképen megvan a szász tükörben[3] is és a sziléziai jog régi rehdigeri codexében is.[4] Jogkönyvünk verselése nem a legsikerültebb; sem a verssorok, sem a rímek költői tehetséget nem mutatnak.

A bevezetést terjedelmes *tartalomjegyzék* követi, amely 8 szakaszra oszlik.[5]

A jogkönyv tulajdonképeni szövege négy főrészre terjed. Az első rész a város kormányzatáról szól és 64 fejezetet ölel fel.[6] A második rész 100 fejezetet tartalmaz és a kereskedők, iparosok s egyebek foglalkozásáról szól;[7] a harmadik főkép a város igazságszolgáltatását foglalja magában 138 fejezetben;[8] a negyedik rész az idegen kereskedők viszonyát Budához szabályozza, 38 fejezetre terjedőleg.[9] E beosztás alapján azonban nem kell azt hinnünk, hogy az egyik fejezetben pl. csupán a kormányzatról, másikában pusztán az igazságszolgáltatásról van szó; e beosztás csak nagyjában vonatkozik a fejezetek tárgyaira, mert ezek vegyesen is előfordulnak.

Jellemzése.

A jogkönyvnek függeléke is van. Igy 1500-ból a szabad királyi városok sorrendjét adja, amely szerint a tárnoki gyűlésen egymásután következnek; 1453-ból pékszabályzat és végre 1502-ből és 1503-ból a budaiak és pestiek vitája az árúmegállítás ügyében maradtak korunkra.[10] A legutóbbi subiectiv hangú.[11]

A jogkönyv egyes részei nem egy időből valók. Összeírásuk Zsigmond király korára esik. Ez összeírásban is két korszak különböztetendő meg. A munka egyik része 1413 körül fejeződött be (162-ik fejezetig), másik része pedig 1421-ben készült el.[12]

[1] O. St. 1—5. l.
[2] U. o. VI. sz. 5. l.; IX. sz. 6. és 7. l.
[3] *Sachsp.* 1—12-ik lapig.
[4] *Schl. Landr.* 56. és 57. l.
[5] O. St. 7—27-ik lapig.
[6] U. o. 27—60-ik lapig.
[7] U. o. 60—103-ik lapig.
[8] U. o. 103—204-ik lapig.
[9] U. o. 204—219-ik lapig.
[10] U. o. 263. és 264. l.
[11] U. o. XII. 4. sz. 264. l.
[12] U. o. bevezetés XIII. l. E fejezetnél ugyanis végződik az egyik kéz írása. (U. o. 102. l. csillag alatti jegyzet.) Különben a jogkönyv bevezetésében az író kijelenti, hogy munkája három részből áll: az első a fejedelem-féle emberekről, a második a városi tisztviselőkről és a harmadik a polgárságról szól. (U. o. 1. sz. 27. l.) Ezekről pedig bőven szól a könyv a 162-ik fejezetig (101. l.).

A 31-ik fejezet szerint a pestiek bírája egyik budai tanácsos.[1] Ezt a szokást beszüntetik 1410-ben.[2] Kell tehát, hogy a 31. fejezetet még 1410 előtt írták meg. Annál feltünőbb, hogy a jogkönyv 1413 utáni részében még a régi állapotot említik.[3] A jogkönyv negyedik része megemlíti, hogy 1421-ben Szent-Katalin napja előtti vasárnapon a németek tanácsa és a kereskedők Bernhart Gáspár bíró vezetése alatt szabadalmaik alapján törvényeket alkottak a kereskedést illetőleg.[4] Ez az egyetlen évszám, amely a jogkönyvben előfordul.

Hogy a jogkönyv nem egy korból való részeket tartalmaz, azt elárulja szövege is. Vannak ugyanis fejezetek, amelyek megismétlődnek;[5] fejezetrészletek, amelyek ismételve előfordulnak önállóan mint fejezetek vagy fordítva,[6] avagy egyszerűen ismétlődnek;[7] továbbá ismétlődő fejezetek hol megtoldva,[8] hol megkurtítva;[9] végre ismétlődő fejezetek, amelyek csak bizonyos részletekben térnek el, különben azonosak.[10] Mindez elő nem fordulna, ha a jogkönyv részei egy időben keletkeztek volna.

[1] O. St. 31. sz. 40. l.

[2] U. o. XII. 4. sz. 264. l.

[3] U. o. 215. sz. 125. l.

[4] «Nach Christi gepúrt tausent vierhúndertt darnach in dem eyn unnd zweingsten iár des nechsten suntágs vor sand Catherein tag habenn dye ersamen herren Caspar Bernhart, dye seb zeit richter, unnd der rath der Teutschen dar czu dye kaufleut, cramer unnd gewant schnaider der stat zu Ofen ausz den altenn iren rechten, handfésten unnd freitúmb..... mit wol pedachtem vór unnd nachsichtigen mút und eyniclicher eintrechtikait dysz uber eyn worden» stb. (U. o. 404. sz. 206. l.)

[5] U. o. VI. sz. 5. l. és 22. sz. 37. l.; 29. sz. 40. l. és 167. sz. 105. l.; 31. sz. 40. l. és 215. sz. 125. l.; 98. sz. 75. l.; 175. sz. 108. l.; IV. sz. 3. l. és 21. sz. 37. l.

[6] U. o. 35. sz. 44. l., 36. sz. 44. l. és 354. sz. 187. l.; 67. sz. 62. és 64. l. és 426. sz. 214. l.; 104. sz. 78. l. és 414. sz. 208. l., 418., 419. sz. 209. l., 422. sz. 210. l.; 39. sz. 46. l. és 159. sz. 99. l.

[7] U. o. 24. sz. 38. l. és 206. sz. 120. l.; 67. sz. 62., 63., 64. l. és 406. sz. 205. l.; 102. sz. 77. l. és 298. sz. 161. és 162. l.; 312. sz. 169. l. és 358. sz. 188. l.; 318. sz. 172. l. és 334. sz. 179. l.

[8] U. o. 19. sz. 36. l. és 199. sz. 117. l.; 165. sz. 103. l. és 206. sz. 120. l.

[9] U. o. 6. sz. 31. l. és 166. sz. 104. l.; 67. sz. 62., 63., 64. l. és 405. sz. 204. és 205. l.; 406. sz. 205. l. és 426. sz. 214. l.; 70. sz. 65. l. és 174. sz. 107. l.; 73. sz. 66. l. és 409. sz. 206. és 207. l.; 88. sz. 71. l. és 431. sz. 215. l.; 155 sz. 97. és 98. l. és 180. sz. 109. l.; 190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 184. és 185. l.; 198. sz. 116. és 117. l. és 216. sz. 125. l.; 406. sz. 205. l. és 426. sz. 214. l.; 75. sz. 67. l. és 432. sz. 215. l.; 81. sz. 69 l. és 434. sz. 216. l.

[10] U. u. 12. sz. 33., 34. l. és 236b. sz. 133. l.; 83. sz. 70. l. és 435. sz. 216. l.; 85. sz. 70., 71. l. és 436. sz. 216. l. 372. sz. 194. l. és 377. sz. 195. l.

E mellett más körülmény is bizonyít. Vannak fejezetek, amelyek tartalmilag egymásnak ellentmondanak;[1] végre olyanok, amelyeknek czímei a tartalomjegyzékből hiányzanak.[2] Viszont a tartalomban vannak fejezetczímek, amelyekről a jogkönyv egyáltalában nem is szól;[3] továbbá a tartalomjegyzék több fejezetének czíme nem egyezik meg a jogkönyv szövegében közölt fejezetek czímével;[4] végre a jogkönyvben előfordulnak fejezetczímek szöveg nélkül.[5] Érdekes, hogy egymáshoz nagyon hasonló fejezetek is vannak.[6] A törvények szövegében csak egy évszám — az 1421-ik — fordul elő.[7] Mivel pedig — mint előbb említettük — a 31. fejezet 1410 előtt íródott,[8] tehát a jogkönyvnek 1421-re eső része későbbi keletű a 31. fejezetnél.

Több vagy egy szerzője van-e a jogkönyvnek, nem tudjuk. A bevezetés arra engedne következtetni, hogy egy ember munkája. A munka maga is több helyen subiectiv, a mennyiben a szerzője többször a maga nevében beszél, sőt itt-ott a saját véleményét is kimondja.[9] A bevezetésben bocsánatot kér, ha mun-

[1] O. St. 24. sz. 38. l. és 32. sz. 41. l.; 67. sz. 62. és 64. l., 426. sz. 214. l. és 427. sz. 214. l.; 77. sz. 68. l. és 95. sz. 73. l.; 424. sz. 212. és 213. l., önönmagának; 139. sz. 90. l. önönmagának; 73. sz. 66 l. és 410. sz. 207. l.; 295. sz. 161. l. és 371. sz. 194. l.; 74. sz. 67. l. és 86. sz. 71. l.; 95. sz. 73. és 74. l. és 441. sz. 217. és 218. l.

[2] U. o. 159. sz. 99. és 100. l., 160. sz. 100. l., 161. sz. 101. l., 162. sz. 101. l.

[3] U. o. tartalomj. 8., 9., 12., 13., 25. l.

[4] U. o. 11. l. és 106. sz. 180. l., tartalomj. 18. l. és 378. sz. 195. l., tartalomj. 24. l. és 396. sz. 202. l.

[5] U. o. 100. sz. 76. l., 101. sz. 76. l., 103. sz. 77. l., 114. sz. 83. l. 115. sz. 83. l., 117. sz. 84. l., 126. sz. 86. l., 129. sz. 87. l., 132. sz. 88. l., 133. sz. 88. l., 135. sz. 88. l., 140. sz. 90. l., 141. sz. 90. l., 142. sz. 90. l., 143. sz. 91. l., 151. sz. 94. l., 157. sz. 98. l., 182. sz. 110. l., 185. sz. 111. l., 195. sz. 115. l., 222. sz. 127. l., 344. sz. 184. l., 349. sz. 186. l., 350. sz. 187. l., 118. sz. 84. l., 119. sz. 84. l., 120. sz. 85. l., 122. sz. 85. l., 124. sz. 86. l., 125. sz. 86. l., 230. sz. 130. l., 238. sz. 134. l., 239. sz. 135. l., 240. sz. 135. l., 241. sz. 135. l., 242. sz. 135. l., 243. sz. 135. l., 266. sz. 148. l., 267. sz. 148. l., 277. sz. 153. l., 283. sz. 155. l., 293. sz. 160. l., 294. sz. 160. l., 296. sz. 161. l., 300. sz. 162. l., 351. sz. 187. l., 357. sz. 188. l., 402. sz. 203. l.. 403. sz. 203. l.

[6] U. o. 90. sz. 72. l. és 438. sz. 217. l.; 138. sz. 90. l. és 139. sz. 90. l., 178. sz. 108. és 109. l.

[7] U. o. 404. sz. 204. l.

[8] U. o. 22. l.

[9] U. o. 3. sz. 29. és 30. l., 282. sz. 155. l., I. sz. 1. és 2. l., 2. sz. 28. és 29. l., II. sz. 2. l., 4. sz. 30. l., III. sz. 3. l., VII. sz. 5. l., 289. sz. 158. l., VIII. sz. 5. l., 5. sz. 31. l., IX. sz. 6. és 7. l., 249. sz. 137. l., 1. sz. 28. l., 246. sz. 136. l., 218. sz. 126. l., 279. sz. 154. l., 221. sz. 127. l., 3. sz. 29. és 30. l., 237. sz. 134. l., 309. sz. 167. l., 305. sz. 164. l., 314. sz. 170. l., 319. sz. 172. l., 359. sz. 189. l. és 360. sz. 189. l.

kája hiányos lenne; tulajdonítsa az olvasó betegségnek vagy gyönge tehetségének s e mellett őrizkedjék az irigységtől.[1] Azt sem tudjuk, hogy a jogkönyv hivatalos megbízás avagy magánvállalkozás útján létesült-e.[2]

Tartalmát tekintve hazai városi jogkönyveink közül a legterjedelmesebb. A míg amazok többnyire hézagosak, a városi életnek csak egy-egy jelenségére terjeszkednek ki; addig a budai jogkönyv a legterjedelmesebb, a városi élettel jóval behatóbban foglalkozó s ezáltal eléggé meg nem becsülhető kútfő. Megismerjük belőle a polgárt közjogi téren, megfigyelhetjük otthonában, megismerjük kereskedelmi összeköttetéseit.

Az egész munkát *vallásos szellem* hatja át. Az író — amint a középkori német jogkönyvekben szokásos — idézi a Szentírást, még pedig az Exodust, a Deutero-canonicus könyveket, az Ecclesiasticust és a liber Sapientiae-t.[3] Különben reflexiói minduntalan a hitéletre vonatkoznak és nem győzi a városi előljárókat eléggé Isten akarata szerinti cselekvésmódra serkenteni.[4]

Ami a fogalmazást illeti, ez meglehetős *kezdetleges*; s igen gyakran nincs is hivatalos ügyirat jellege. Sokszor az író megszólalása által közvetlenül hat; néha a szöveg a fejezetczím folytatásaképen veendő. Egyébként a szöveg néha homályos s íráshibáknak tulajdonítható részek is fordulnak elő.[5]

A munka írója persze német ember volt. Németsége mellett magyarul is tudhatott. Hiszen Budán magyarok is laktak szép számban; úgy, hogy a város kormányzatából is kijutott nekik. Egyébként a jogkönyv elég *magyar* szót is kever a német szöveg közé. Ilyenek *tarnakmaister* (tárnokmester),[6] *turold* (túró),[7] *tener*

[1] «Missefelt dir dan ichtsz an meiner arbeit, so hab gedult, und schuld der krangkeit oder tumhait und unwitz meiner synnen... und nicht morde mich mit deinem neidt mit deiner zungen» stb. (U. o. 1. sz. 28. l.)

[2] O. St. *bevezetés* XIV. l.

[3] U. o. 1. sz. 28. l., V. sz. 4. l. 20. sz. 36. és 37. l.

[4] U. o. I. sz. 2. l., III. sz. 3. l., 2. sz. 28. és 29. l., 20. sz. 36. és 37. l., és 221. sz. 177. l.

[5] U. o. 225. sz. 128. l., 407. sz. 205. és 206. l., 77. sz. 68. l., 427. sz. 214. l. — Ezek a főbbek. Inkább a nehézkes fogalmazásnak tulajdonítható a szöveg és czíme közti bizonyos ellentét a következőkben: II. sz. 2. l., III. sz. 3. l., 37. sz. 45. l., 372. sz. 194. l., 269. sz. 149. l. és 191. sz. 113. és 114. l.

[6] U. o. 16. sz. 35. l., 17. sz. 35. l., 165. sz. 103. l., 202. sz. 118. l., 206. sz. 120. l., 310. sz. 168. l., 312. sz. 169. l.

[7] U. o. 154. sz. 96. l.

(tenyér),[1] *hoer* (hóhér),[2] *tudó* (inquisitoria litera),[3] *pirscheft* (bírság),[4] *golcz* (gyolcs),[5] *nessig* (nehezék),[6] *irhër* (irhával foglalkozó),[7] *irch* vagy *erich* (irha),[8] *fúldwam* (földvám)[9] és egy ma már kiveszett szó: *bubo*, amely alatt lenből és gyapjúból szőtt kelmét kell érteni.[10] Talán az *ingerigin*-féle szóban rejlik az Ungarin név.[11] Az Új-Bécs falú nevét Vibeczczé ferdítették el.[12]

Ezen magyar szavakon kívül latin szók is előfordulnak. Az irigységet a Szentírás nyomán *fera pessima*-nak nevezi.[13] Az ügyvédvalló levél szintén *procurator prieff;*[14] bekezdéseknél ugyancsak használatos az *item* kifejezés,[15] a szövegnek egy előzővel való megegyezésekor pedig *etc. ut supra*, etc. *uts.* fordul elő vagy csak *ut supra.*[16] Ismeretes az *inquisitor* szó is,[17] azután *semper duplum*,[18] *florenus*,[19] *viva donatio*,[20] *praescripcio*,[21] *aliut*[22] *etc.* pusztán,[23] *procurator*,[24] *prohemium.*[25] Érdekes, hogy némely latin szót latinosan is ragoz, pl. a *privilegium* szónak előfordul a genitivusa[26] és ablativusa,[27] Béla király neve többnyire az első declinatio genitivusában,[28] vagy a harmadik declinatio genitivusában.[29] A La-

[1] O. St. 190. sz. 113. l.
[2] U, o. 189. sz. 112. l.
[3] U. o. 203. sz. 118. l.
[4] U. o. 244. sz. 135. l. és 311. sz. 168. l.
[5] U. o. 420. sz. 210. l. és 423. sz. 212. l.
[6] U. o. 145. sz. 91. l., 314. sz. 170. l. és 328. sz. 176. l.
[7] U. o. 129. sz. 87. l.
[8] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[9] U. o. 311. sz. 168. l.
[10] U. o. 136. sz. 89. l.
[11] U. o. 423. sz. 211. l.
[12] U. o. 210. sz. 121. l.
[13] U. o. 1. sz. 28. l.
[14] U. o. 50. sz. 52. és 53. l.
[15] U. o. 50. sz. 52., 53. és 54. l., 67. sz. 62. l., 95. sz. 73. és 74. l., 423. sz. 210. és 211. l., 24. sz. 38. l., 70. sz. 65. l., 77. sz. 68. l., 424. sz. 211. l., 441. sz. 217. és 218. l.
[16] U. o. 43. sz. 49. l., 44. sz. 49. l., 45. sz. 50. l., 46. sz. 50. l., 60. sz. 58. l., 61. sz. 58. l., 84. sz. 70. l., 86. sz. 71. l. és 90. sz. 72. l.
[17] U. o. 203. sz. 118. l.
[18] U. o. 50. sz. 53. l.
[19] U. o. 50. sz. 53. l.
[20] U. o. 50. sz. 53. l.
[21] U. o. tartalomj. 18. l.
[22] U. o. 159. sz. 99. l., 161. sz. 101. l., 160. sz. 100. l. és 162. sz. 101. l.
[23] U. o. 18. sz. 36. l., 70. sz. 65. l., 77. sz. 68. l., 273. sz. 151. l. és 316. sz. 171. l.
[24] U. o. 317. sz. 172. l., 324. sz. 174. l., 327. sz. 175. és 176. l. és 361. sz. 190. l.
[25] U. o. tartalomj. 7. l.
[26] U. o. 90. sz. 72. l. és 32. sz. 41. l.
[27] U. o. 24. sz. 38. l., 32. sz. 41. l., 47. sz. 51. l., 25. sz. 39. l., 76. sz. 68. l., 77. sz. 68. l., 84. sz. 70. l., 85. sz. 71. l. és 86. sz. 71. l.
[28] U. o. 25. sz. 39. l., 65. sz. 60. l., 66. sz. 62. l., 70. sz. 65. l., 85. sz. 71. l. és 86. sz. 71. l.
[29] U. o. 32. sz. 41. l.

dislaus név mint *Lasla* szokott előfordulni,[1] de egyszer ragozva is találjuk: *Ladislai.*[2] A *procurator* szó többes nominativus-[3] és ablativusban fordul elő.[4]

A jogkönyv gyakran hivatkozik az *oklevelekre,* mint forrásaira. Ezek sorában helyesen hivatkozik IV. Béla aranybullájára,[5] IV. László[6] és Zsigmond királyok okleveleire.[7] Némely hivatkozása azonban téves.[8] Érdekes, hogy olyan hivatkozások is vannak, amelyeknek megfelelő oklevél szöveg hiányzik. Ezek sorában hivatkozik Bélára,[9] IV. Lászlóra,[10] Zsigmondra[11] és a kiadókat meg nem nevező oklevelekre.[12] Egyszer az etzilburgiak[13] és a keresztesek[14] egy oklevélre is hivatkoznak.

E források a városi kormányzatra vonatkoznak leginkább s így az itthon nyert kiváltságokra nézve tájékoztatók; ezeken kívül hivatkozik a jogkönyv a magdeburgi jogra, mint forrásra[15] és a szokásjogra.[16] Ami ez utóbbit illeti, több német jogokkal történt összehasonlítás azt mutatja, hogy a budai jog is, épp úgy mint akár a sziléziai jog, vagy pedig hazánkban a szepesi szászok joga, a *szász tükrön* alapszik. Ennek folyománya, hogy több fejezete azonos, sőt szórul-szóra megegyezik a magdeburgi és hallei joggal; hiszen mindkettő a szász tükrön alapszik. Az azonos czikkek a város kormányzatára, a büntető jogra és a polgárság magánjogára vonatkoznak. E forrásokon kívül meglátszik a freiburgi (breisgaui) jog 1120-iki, azaz alapvető oklevelének, valamint az iglaui jog hatása is. Minthogy a jogkönyv alapja a

[1] O. St. 24. sz. 38. l., 84. sz. 70. l. és 90. sz. 72. l.

[2] U. o. 98. sz. 68. l.

[3] U. o. 317. sz. 172. l., 324. sz. 174.l.

[4] U. o. 327. sz. 175. l., 361. sz. 190. l.

[5] U. o. 19. sz. 36. l., 24. sz. 38. l., 32. sz. 41. l., 67. sz. 62. l., 91. sz. 72. l. és tartalomj. 7. l.

[6] U. o. 25. sz. 39. l. és 32. sz. 41. l.

[7] U. o. 32. sz. 41. l., 47. sz. 51. l. és 67. sz. 72. l.

[8] U. o. 24. sz. 38. l. és 66. sz. 62. l.

[9] U. o. 58. sz. 57. l., 65. sz. 60. l., 70. sz. 65. l., 85. sz. 71. l. és 86. sz. 71. l.

[10] U. o. 32. sz. 41. l., 76. sz. 68. l., 84. sz. 70. l. és 90. sz. 72. l.

[11] U. o. 18. sz. 36. l., 67. sz. 62. l., 77. sz. 68. l. és 210. sz. 121. és 122. l.

[12] U. o. 14. sz. 34. l., 32. sz. 41. l., 73. sz. 66. l., 76. sz. 68. l., 210. sz. 121. l., 211. sz. 122. l., 18. sz. 36. l., 58. sz. 57. l., 67. sz. 62. l.

[13] U. o. 210. sz. 122. l.

[14] U. o. 211. sz. 122. l.

[15] U. o. 1. sz. 27. l.

[16] U. o. és 218. sz. 126. l., 221. sz. 127. l., 319. sz. 172. l., 27. sz. 39. l., 30. sz. 40. l., 57. sz. 56. l., 153. sz. 95. l. és 244. sz. 135. l.

szász tükör, több fejezete a sváb tükörrel és az ezen alapuló jogokkal is megegyezik; azonban olyan czikkek is vannak, amelyek a szász tükörben nem, de a svábban előfordulnak. Ezek is magánjogi és büntetőjogi jellegűek. Buda kereskedését szabályzó czikkei pedig Bécs jogára emlékeztetnek. Mekkora tekintélyű volt ez a budai jogkönyv, azt a tárnokjog igazolja, mert szabályainak egy részét belőle meríti.

Nyelve.

Érdekes a jogkönyv *német nyelvű szövegének* vizsgálata.

Az felnémet nyelven van megírva, még pedig e nyelv azon korszakában, amidőn ez a középfelnémettől már nagyon is az újfelnémethez közeledik. Vannak sajátságok, amelyek középfelnémet nyelvi jellemző vonásoknak tekinthetők, ha azokat nem a bajor-osztrák nyelvjárás vagy íráshiba okozza. Ilyen sajátság az *üe* diphthongus, mely az újfelnémet nyelvben ü-vé változik. A jogkönyvben előfordulnak a *püess* (Büsse), *grüen* (grün), *gemüess* (Gemüse), *hüener* (Hühner) féle kitételek. Ezek mellett azonban a púsz, puesz, grun is előfordulnak. Határozottan középfelnémet sajátság az *ue* diphthongus előfordulta, pl. *mueter, fuess, puech.* Ez osztrák nyelvjárási sajátság. Egyéb nyelvjárásokban az ue helyett *uo* áll. Középfelnémet sajátság az *a* megmaradása e szóban: *magen* (Mohn). Egyes magánhangzók utána *h* hang még ritka; előfordulnak még a *müe* (Mühe), *felen* (Fehlen), *sole* (Sohle) féle kitételek. Minthogy e szók közül több már újfelnémet helyesírással, vagy pedig mai kiejtés szerint van írva, azt következtetjük, hogy a jogkönyv keletkezésekor a régi középfelnémet nyelv mellett már az újfelnémet kifejezés is használatos volt.

A mássalhangzókat illetőleg kevés középfelnémet sajátságra bukkanunk. Az *s*-t még nem írják *sch*-nak *sm* összetételben, legalább nem írják sch-val, pl. *hofsmid* (Hufschmid). Némely szavakban középfelnémet szokás szerint a szóvégi lágy hangok helyett a megfelelő kemény hangokat találjuk, pl. *gelt* (Geld) *Bernhart, Conrat, gruntwant* (Grundwand), *diep* (Dieb). A szóvégi *m* még nem fordul elő mindenütt, pl. besem.

Középfelnémet alak e szavakban: *künig, Tra* (Drau) is megmaradt.

Már előbb érintettük, hogy jogkönyvünk az *ue* diphthongus alkalmazásával árulja el osztrák nyelvjárását. E bizonyítékon kívül más is van. A szóvégi *e* hangot gyakran elhagyja, pl. *clag*

(Klage), *kaufleut* (Kaufleute), *wag*, (Wage), *getrayt* (Getreide) stb. A zászló még mindig *der* fan.[1]

Egyéb sajátságok nem annyira osztrák, mint egyáltalában délnémet dialectusra utalnak. Pl. a *lágy* hangot helyettesítő *kemény* hang, pl. *prennen* (brennen), *parmherzigkait* (Barmherzigkeit), *perg* (Berg), *Thuenaw* (Donau) stb.

Az *eu* helyett a mostan is használt *ei*-t találjuk, pl. *Reissen* (Reussen), *Preissen* (Preussen).

Némely szó több szótagból áll, mint az újfelnémet irodalmi nyelvben, pl. *milich* (Milch), majd pedig vocalisok esnek, ki pl. *Zelburger* (Etzelburger), *hintz* (hinzu), *gwelb* (Gewölb) stb.

Efféle kifejezések, mint *dörffel* (Dörflein), *cherschen* (Kirschen), *pfersach* (Pfirsich), *spenfärl* (Spanferkel) is délnémet nyelvjárásúak.

A jogkönyv helyesírása nem következetes. Jellemző, hogy az *ei* helyett *ai* van írva, *a, o* és *u* váltakoznak egymással. Gyakori a *ck* helyett a *gk*, pl. *egkhaus* (Eckhaus), *glogken* (Glocken), azután *cz tz* helyett pl. *kaufmanschacz* (Kaufmannschatz), *f* helyett *ph*, főkép ha az *f*-et *p* előzi meg, pl. *kuppher, geopphert.* Azonban újra hangsúlyozzuk, hogy ez írásmódok használatában a jogkönyv nem következetes.

Előfordulnak továbbá egyes régi, ma már nem használatos kifejezések, pl. *tenck* (bal),[2] *stertzer* (betyár),[3] *phinnod* (trichinás),[4] *saltzerin, hunerin* (sóárus és csirkés kofa),[5] *hirnschadig* (hülye),[6] *rasler* (varázsló),[7] *liplerinn* (bűbájosságot űző nő),[8] *kuntter* (teremtés),[9] gyakori a *lewtgeb* (italmérő) és a *fragnerin* (kofa) kifejezés is. Előbbi ma tulajdonnévül szolgál.[10] A *dirdumdey* szintén régi szó; jelzi a lenből és gyapjúból szőtt kelmét.[11] Manapság csak a német népies énekben fordul elő felkiáltószó gyanánt. Egyéb ma már kiveszett szók: *druschubel* [12] (kűszöb), *lewbl, schimpf* v. *sprachhaus* (árnyékszék),[13] *vrlewgenn* (háború).[14]

[1] O. St. 153. sz. 95. l.
[2] U. o. 341. sz. 182. l.
[3] U. o. tartalomj. 17. l.
[4] U. o. 106. sz. 80. l.
[5] U. o. 154. sz. 95. és 96. l.
[6] U. o. 296. sz. 161. l.
[7] U. o. 330. sz. 177. l.
[8] U. o. 331. sz. 178. l.
[9] U. o. 257. sz. 141. l.
[10] Buda környékén ma is vannak ilyen nevű német parasztok.
[11] O. St. 136. sz. 89. l.
[12] U. o. 299. sz. 130. l.
[13] U. o. 326. sz. 175. l.
[14] U. o. 238. sz. 134. l.

Az *erdöpfel* nem burgonya, hanem *uborka* jelentésű.[1] Előfordul: *gestüpp* (puskapor),[2] *parleiterin, offmacherin* (lélekkufár),[3] *heimlicherin* (erkölcstelenkedő nő).[4]

Elterjedése.

Buda joga rövid idő mulva tekintélyes joggá fejlődött. Ahogyan a XIII. század vége előtti időben Székesfehérvár joga szolgál más város jogának mintájául,[5] épp így a XIII. század végétől kezdve a budai jog alkotja más város mintáját. 1265-ben Komárom,[6] 1347-ben Kassa[7] Buda jogát nyeri. 1364-ben Lajos király meghagyja a budaiaknak, hogy országos vásárt adományozó szabadságlevelüket másolják le a brassóiak részére.[8] Mindezen példákból és még egyebekből is kitünik, hogy városunk akkor már túltett mind Esztergomon, mind Székesfehérváron s mint igazi főváros szerepelt a többi városokkal szemben.

[1] O. St. 154. sz. 195. l.
[2] U. o. 70. sz. 65. l., 174. sz. 107. l., 176. sz. 108. l.
[3] U. o. 287. sz. 157. l.
[4] U. o. 289. sz. 158. l.
[5] 1258. C. D. IV/2. 455—462. 1271. u. o. V/1. 146—150. 1271. u. o. VII/5. 363—366.
[6] 1265. u. o. IV/3. 282—284.
[7] 1347. u. o. IX/1. 466—471.
[8] 1347. u. o. IX/3. 429—431.

III. FEJEZET.

A budai jogkönyv forrásbeli kapcsolatai.

JOGKÖNYVÜNK német lakosoknak szolgált zsinórmértékül, akik jogaik nagy részét német földről hozták magukkal. Ezen jogok és Németország jogai közt tehát *kapcsolatnak* kell lennie.

Ha e kérdést felvetjük, legelőször is a német jogok forrásait kell szemügyre vennünk. Tudjuk, hogy e téren a szász és a sváb tükör, mint országos, a magdeburgi és hallei jog, mint városi jog jő tekintetbe. Másodsorban e jogok leszármazottjaiként a szilézíai jog, a Wiener Stadtrecht, Enns és Bécsújhely törvényei, a freyburgi (breisgaui) és az iglaui jog érdekelnek közelebbről.

A következőkben főkép ezeket és hazai német jogkönyveinket és jogszabályainkat hasonlítjuk össze budai jogkönyvünkkel. E mellett azt is kutatjuk, hogy a budai jog mennyiben szolgált forrásául a nála később keletű tárnoki jognak; végre, hogy német lakosaink hazánkban miféle különleges új jogokban részesültek. E czélból a hasonló helyeket mindezekből fejezetről-fejezetre párhuzamba állítom a budai jogkönyvvel, még azon esetre is, ha csak gondolati azonosság esete forog is fenn. A hasonlóság fokát az egyes pontoknál külön-külön csak általánosságban jelölöm meg, de részletesen nem tárgyalom, hiszen a szembeállított szöveg maga eléggé beszél.

Budai jogkönyv.	**Egyéb jogkönyvek.**
...«Darumb das wir dem söllen nachuolgen, der do ist *ein stargker,* geduldiger, güetiger fridsamer vnd ein sennfftmüetiger *richter*»... (I. sz. 2. l.) ...«*ein richter* vnd ein regierer, *der... weis... sey*»... (IV. sz. 3. l. u. i. 21.	«*Ein ieglich richter sol vier togede han... Daz eine ist div rehtigkait. daz ander div wisheit daz dritte ist sterke, daz virde ist mazse. Ein richter sol gerechtekait also han. daz er durch liebe noch durch miete noch durch haz nivt*

sz. 37. l.) «*Ein yeglicher richter... sol haben in ym vier aygenschafft, als: weisheit, güetigkait oder gerechtigkait, stergk vnd weishait mässigkait*». (V. sz. 4. l.) «*Richter... Pis stargk* einem yeglichem zu geben sein recht. *Urtail ein gerechte sach nicht zu dem ungerechten... Pehalt lieb, vnd mässig dy gestrenghait des gerichts... Vnderweis dich selber: Ee du richtest einen schnell... Zaren, hass, lieb vnd gab: Offt ein rechtz recht macht es tob*». (IX. sz. 6. és 7. l.)

en ton wan daz recht si. er sol ouch stark sin... Ein richter sol auch stete sin... *ein richter sol auch witzig sin vnde also wise.* daz er daz ivbel von dem guten. and daz gute von dem ivbelen scheiden sol... *vnd daz er triwe vnde recht minnen sol... Er sol ouch die mazze halten. also daz er durch recht noch durch vnrecht niemer also vnmenschlichen zorn sol geminnen... er sol auch mézig sin...* Da vor soln sich die richter hüten. daz si nieman dehein vnrechte tugen»... (Schwabsp. Landr. 86. sz. 42. és 43. l.) «*Das sol sein aines Jeden Richter.. weystumb... er sol... versteen den weistumb und gerechtigkaytt. Das ander, Er sol mass habn In alln dingn... Das dritt, er sol gerechtikaitt lieb habn. Das vierd, er sol starck sein In der gerechtikaitt... er sol nicht geytig sein nach der gabe und geniget beden...* er sol warhafft sein, Und stete Fursichtig und gedechtig... *er sol* endlich und Redhafft sein und *ain gantz verseen habn was er red und reden will*»... (Pozs. jogk. 66. sz. 394. l.)

Tárgyi egyezés.

...«*ainer mannes redt ist ein schone halbe redt. Mann soll payde tayl verhőrenn*». (II. sz. 2. l.)

«*Eins manns red ist ein halbe red, Mann sol die part verhären ped.*» (A nürnbergi tanácsterem ajtajának fölirata. id. Below: 47. l.)

Szóbeli egyezés.

«*Nicht hilff den ongerechten sachen deiner frewndt...* sunder

«*Die richtere sol gelik richter sin aller lüden*»... (Sachsp. III.

piss zu helffen der sachen der armen». (VIII. sz. 5. l.) ...«*Richter... stee rechuertig zu helffen dem armen als dem reichen*»... (IX. sz. 6. l.)

könyv 30. sz. 137. l. szórul-szóra Schwabsp. Landr. I. sz. 83. l.) ...«*Richter... sol Ratsam sein dem armen als dem Reichen*»... (Pozs. jogk. 66. sz. 394. l.) «(Iudex) *divitibus et pauperibus iusto iuris omnem iustitiam inpendere debeat*»... (Jus Tav. III. sz. 90. l.)

Tárgyi egyezés.

...«*ein richter... der weis und mächtig sey... söllen sein dy ratherren* aintrechtig vnd aines willens vnd *nicht versawmlich pey den gab geberenn*»... (IV. sz. 3. l.) ...«*Dy sein nicht zu erwellen zu regieren: ...geittiger...* trungkner... *vnweiser... der nit gotfarchtig ist*». (VI. sz. 4. és 5. l. és u. i. 22. sz. 37. l.) ...«*mit nichte zu erkiesen... der töttende... der vngeleubt*»... (22. sz. 37. l.) ...«*der richter sol sein ein* gefrewnder, *weiser* vnd mëchtiger *man*... dy ratheren sollen sein fürsichtig, fleissig, eintrëchtig vnd nicht sawmig in dem gericht»... (21. sz. 37. l.) ...«*Ein yeglicher richter oder regierer, rather oder geswaren, sol haben in ym vier aygenschafft, als: weisheit,* güetigkait oder *gerechtigkait, stergk vnd mässigkait*». (V. sz. 4. l.) «*Der selbig richter vnd alle ander ratherren süllen an in haben... dy weishait... dy gerechtigkait... dy stergk des gemüets... dy weishait*»... (20. sz. 36. és 37. l.)

Nagyon hasonló a fönnt idézett (31. és 32. l.) Schwabsp. Landr. 86. sz. 42. és 43. l.

«*Das sol sein aines Jeden Richters... und der geschworen des Ratts...* als hernach geschriben stet... *er sol Got forchtig* sein... *Und versteen den weistumb und gerechtikaytt... Er sol mass habn In alln dingn, Und auch messig sein... er sol gerechtigkaitt lieb habn... stark sein In der gerechtikaitt... er sol nicht geytig sein nach der gabe... noch ain manschlechtiger*»... (Pozs. jogk. 153. sz. 412. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«Der selbig richter vnd alle ander ratherren süllen an in ha-

«*Die* selben *vier tvgede. die heizzent die kardenale fürsten*

ben *vnder allen anderen tugenten vier angel tugent. Zum ersten: dy weisheit... Item: dy gerechtigkait... Item: dy stergk des gemüets... Item: dy weishait»...* (20. sz. 36. és 37. l.)

vber alle tugende. Daz eine ist div rehtekeit. daz ander div wisheit. daz dritte ist sterke. daz virde ist mazse». (Schwabsp. Landr. 85. sz. 42. l.)

Tárgyi egyezés.

...«vor allen dingen ist not einer yetzlichen christenlichen stat, das ir *statfolk noch den gepoten gottes lobe, vnd in lieb hab aus hertzen vnd aus seel. Vnd das geschiecht dan nicht, so man offenlich anders vnd vnchristenlichen lebt* mit pösem, verkerten werchen, *do mit man got,* seiner aus erwelten mueter vnd aller heilig *verspot vnd te verleugent... Vnd des geschiecht dan, so der richter vnd rat nicht straffen dy lupuer vnd zauber, meinayder»* stb. (2. sz. 29. l.)

...«*vnd darvmbe sol ein iegelich mensch got dienen mit rechtem ernst vnd mit ganzen triwen.»* (Schwabsp. Landr. előszó 3. l.) ...«*Vnde swelh richter vnrecht vrteil git.* oder andren livten gestattet. daz si vnrecht vrteil sprechent. dut er daz durch haz. oder durch gutes willen. *der verlivset gotes willen vnde gottes hulde».* (U. o. 86. sz. 43. l.)

Tárgyi hasonlóság.

...«*man sol in paiden, dem pabst vnd dem kaiser gehorsam sein; wan sy füeren dy zway swert, dar von sand Peter sprach: nembt war zway swerter»* stb. (3. sz. 30. l.)

...«*Tvei svert lit got in ertrike to bescermene de kristenheit. Deme Pauese is gesat dat geistike, deme keisere dat wertlike.»* (Sachsp. I. könyv 15. l. és u. o. Schl. Landr. 1. sz. 138. l.) «*Sit no got des vrides forste haizet so liez er zwai swert hie vf ertriche. do* er ze himel fvr zeschirme der cristenhait. *div lech vnser herre sante peter be div einz von geistlichem gerichte. daz ander von weltlichem gerihte. Daz weltlich swert des gerichtes. daz lihet der babest dem chaeiser.* daz geistlich ist dem pabest gesetzet daz er da mite rihte.» (Schwabsp. Landr. előszó 4. és 5. l.)

Tárgyi egyezés.

... «*Vnd als vil das pabst swert serer sneidt,* dan des kaisers, *wen es sneidet leib vnd sel in dy abgrundt der helle, das ist der pan*» ... (3. sz. 30. l.)

... «*Ban scadet der sele vnde ne nymt doch niemanne den lif*»... (Sachsp. Landr. III. könyv 63. sz. 162. l. u. i. Schwabsp. Landr. I. sz. 6. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Kaiser, künig vnd ander krönte dieser welt, mag man ab setzen durch manicher handt geschiecht. Am ersten, ob systen hertigklichen in des pabst pan... Item ob sy in einen vnglauban treten vnd in ketzerey... Item, ob sy müeselsüchtig oder aussetzig wurden. Item, ob sy gottes dinst oder gotz heuser rauber, wuster vnd der kirchen zu störer wurden*». (4. sz. 30. l.)

«Lamen man noch *meselseken man, noch den die in des paues ban mit rechte komen is, den ne mvt man, nicht to koninge kiesen.*» (Sachsp. III. könyv 54. sz. 156. l. u. a. Schl. Landr. 312. sz. 184. l. és Schwabsp. Landr. 122. sz. 61. l.) A kiátkozás föltételei: «*Den keiser...* mvt die paues... bannen... *vf he anme gelouen tvifelt... oder godes hus tostoret*». (Sachsp. III. könyv 57. sz. 157. l.)

Tárgyi és gondolati egyezés.

«Ich rat, das man vnserem gnedigen herren, dem künig zu Vngeren, dem erwelten vnd gkrönten, dem man den geschworen hat, als er lebt, er sey gegenwurtig oder zu kunftig, stät trew zu halten, vndtz in denn tod; *er wellet vns den selber frey vnd ledig sagen mit seiner freyen wil kür, ob sich das gepürdt*». (5. sz. 31. l.)

... «*wir soln den herren dar vmbe dienen. daz si vns beschirmen*». (Schwabsp. Landr. 308. sz. 133. l.)

Gondolati hasonlóság.

«*Vnd dy selbig pezallung (des Königs und der Königin) gewöndlich geschehen soll an dem iartag*». (10. sz. 33. l.)

«*Sanximus... ut Cives... Civitatum nostrarum Regalium... munera ipsorum, in novo quolibet anno... Regiae Maiestati debita... dare*» ... (Jus Tav. 13. sz. 12. l.)

Tárgyi egyezés.

«*So man losung dy stat an slahen wil, so sol man erwerben vnd kysen zu den ratherren ein penente zal oder 24 frumer man aus den eltisten;... Dy selben person sullen* nach der sel saligkeit vnd gueter gewissen mit sambt den herren *an slahen,* dem reichen vnd dem armen, *yedem man nach seinem vermugen*». (12. sz. 33. és 34. l. és csaknem szóról-szóra 236. b. sz. 133. l.) ...«*Als pald vnd dy losung nu angeschlagen ist,* zwo stund an *sol man geben aus der gemain zwen oder drey erberig gesessen man zu einem yetzlichen viertail in der stat. Den selben sol man geben dy losung puecher... vnd* mit grossem fleiss *süllen* sy dy losung von einem yeden man füederlich nach ausweisung der losung pücher ein nemmen... *Vnd wan sy dan dy losung haben ein genommen gar... so sullen dy das selbig gelt zaichen vnd antwurten dem richter vnd den ratherren... Wer das statgelt dan also von den losungeren emphangen hat, der sol des ersten dy losung gen hoff ausrichten, vnd das übrig sol man in der stat nutz legen* mit wissen vnnd gehaissen des richters vnd des rats; also das *abzeit vor sand Jorgen tag, se dan der richter vnd die ratherren ir ambt auf sagen, so sol der selbig schatzmaister von allem gelt, das er emphangen* vnd aus geben *hat, ein gantze vnd ain volkomene rechnung geben*». (15. sz. 34. és 35. l.)

Tárgyi egyezés.

...«*taxa per probos et idoneos viros ad hoc per communitatem eligendos taxetur, imponatur et exigatur, exactaque iuratis assignetur, per ipsos iuratos curiae regiae assignanda vel pro necessitate aut utilitate civitatis exponenda; et de ea singulis annis ante festum sancti Georgii in depositione officiorum eorundem* mediante expeditione curiae et aliis sufficientibus documentis *rationem dare et assignare tenebuntur*». — (Zsigmond 1403. évi okl. C. D. X/4. 240.)

«*Ein yetzlicher, der mit in vonen wil, der soll auch mit in leiden, übel vnd guet. Auch sol er mit in pezallen helffen alle steur vnd losung*». (13. sz. 34. l. u. i. 66. sz. 61. l.) «*Wer zu Ofen erb hat, vnd* anderswo gesessen ist, der sol mit yn auch pezalen alle schatzung vnd losung»... (14. sz. 34. l.)[1]

Tárgyi egyezés.

... «*Item, quicunque cum eis habitare voluerit, ... cum iis teneatur servitia debita exercere*». — (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) ... «*die dasselb hous ynne habent vnd besitzent, mit der vorgenanten Stat zu Wienne Douon Leiden vnd dulden sullen*»... (1375. évi okl. Wien. St. 143. l.)

«*Es sol ein statman nicht anders,* den erberig sachen, vmb *erbe,* vnd aigen vnd mergklich *geltschuld an des tarnakmeisters gericht mugen perüeffen.* Auch so sol der tarnakmaister dy selbigenn sach gar aigenlich verhoren... *über kain vnredlich sach, nemlich dy das pluet, antridt, sol er mügen richten*». (16. sz. 35. l., u. i. 310. sz. 168. l. a királyt is említi, mint fellebező forumot.) «Der stadt richter sol auch verantwurten alle urtail... ...von den man sich perúft an den tarnack maister». — (202. sz. 118. l.)

«*Super haereditatibus si causae litigiosae exortae fuerint, modo simili, in praesentiam Magistri Tauernicorum appellatae*» stb. — (Jus Tav. 16. sz. 35. l. u. i. XVIII. sz. 3. rész. 256. l.) ...«von den *erbschafften, ob die sachen kriegisch entsteen werden, geleicher mass, In die gegenwirtigkait des Mayster Tabernicorum geappelliert*»... (Pozs. tárn. cz. 3. sz. 420 l. stb.) «Quod de *testamentis de factis vitiosis;* videlicet verberum, livorum, plagarum, vulneram, membrorum mitilationibus, homicidiis, non habet, *se Magister Tauernicorum* aut eius Vice-Gerens *intromittere*». (Jus Tav. 15. sz. 35. l. u. i. XVIII. sz. 1. rész. 256. l.) ...«Item zum ersten von den *geschefften lasterwarlichen* gemacht, als der schlege der gelben maler, der plagen, der wunden, der glider lemung, der manschlachten, *nit hat sich der Mayster tabernicorum* oder sein stathalter *under winden oder untersteen*». (Pozs. tárnoki czikk 1. sz. 420. l.)

Tárgyi egyezés.

[1] E fejezet országnagyok (lantherren) és nemesek (edlen) eddigelé ismeretlen okleveleire hivatkozik.

... «Vnd wen der tarnagkmaister dy sachen richten wil, so sol er darzu pesenten vnnd rüeffen den richter vnd gesworen purger der stat, vnd sein dan von *merr steten richter* vnd *purger* pay diser stat, dy sol er auch da zu *perüeffen*» ... (16. sz. 35. l.)

«*Magister Tauernicorum solum cum civibus Civitatum liberarum* causas, in ipsis Civitatibus liberis emergentes, *valeat iudicare*» ... (Jus Tav. XVIII. sz. 257. l. stb.) ... «*der mayster Tabernicorn allein mit den burgern der freyen stet* die sachen In den freyenstetten ausgeent *mugen wrtailn*» ... (Pozs. tárn. cz. 6. sz. 421. l.)

Gondolati hasonlóság.

«Man ist (dem Tarnakmeister) schuldig zu geben alle iar XV rotguldein» ... (17. sz. 15. l.)

... «omnes civitates *annuum censum consuevere solvere* ipso *Magistro Tauernicorum: Civitas Budensis ... decem florenos*» ... (Jus Tav. 18. sz. 36. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Es sol auch kain herschafft mit gewalt pey in ab sten, noch wider yren willen mit gewalt nicht von in nemmen; sunder, seiner notturfft sol er ym kauffen vmb par gelt, wes er pedorff in der stat, so er wil ab sten:* als den geschriben stet in der gulden bull». (19. sz. 36. l. és u. i. 199. sz. 117. l.)

...«*nullus principum nostrorum violentum descensum facere possit super eos, nec aliquid contra eorundem recipere voluntatem; sed descendens iusto pretio sibi necessaria debeat comparare... vicepalatinus violenter descendere non possit super eos*». (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326. és 327. l.)

Szóbeli és gondolati egyezés.

«*Der statrichter vnd* der rat haben volle macht vnd freitumb, *mit wissen vnd willen der gemain... zu erwellen... einen pfarrer, ob* got mit dem tot oder anders *dy kirchen aufsagt....* «*Item, zu erwellen einen pfarrer haben sy ein freye wall, so dy kirchen an ain pfarrer ist; noch der*

«*Item, habeant liberam electionem plebani, quum eorum ecclesia vacaverit; nec plebanus vicarios constituet* iis invitis». (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) «*Dominus dabit ecclesiam sacerdoti, quem burgenses communiter elegerunt*». (Freib. jogk. 8. sz. 389. l.)

Jegyzet. A 18. sz. (36. l.) Zsigmond egyik ismeretlen oklevelére hivatkozik.

pfarrer pedarff kain an sein stat setzen, an der herren wissen vnd willen». (23. sz. 38. l.)

Szóbeli és tárgyi egyezés.

«*Der stat gemain* wol gesessen vnd geerbt, vernunftige leüt *haben einen richter zu kiesenn* aus in selber, *wen sy wellen*... nach ausweisung der guldein bull, dy leut also: «*Item, sy sullen den grösseren des dorffs oder stat erwellen, welichen sy wellen,... welicher alle ire sachen sol richten*»... (24. sz. 38. l. és u. i. 25. sz. 39. l., 26. sz. 39. l., 32. sz. 41. l.)

«*Item, ipsi maiorem villae sibi eligant, quem volent,... qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare*»... (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) ... «*Concessimus eisdem, ut... aliquem iudicem... ex electione sua libera assumant in villicum, quem volent*»... — (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.) ... «*das sie undter in ain obman oder Richter erweln mugen, aus der gemain, welhen sie wellen*»... (Pozs. jogk. 373. l.) «Scultetum... burgenses annuatim elegerunt»... (Freib. jogk. 10. sz. 390. l.)

Szóbeli és tárgyi egyezés.

...«*Vnd wen sy den selbigen richter erwelt haben, so sol man in gen hoff dem kunig oder dem purggrauen zaigen,* nach ausweisung der guldein bull, dy leut also: «*Item, sy sullen den grösseren des dorffs oder stat erwellen... vnd vns antwürten*»... (24. sz. 38. l. és u. i. 32. sz. 41. és 42. l.) ... «Nach erwellung vnnd pestettung des stat richters»... (40. sz. 46. l.)

...«*ipsi maiorem villae sibi eligant... et nobis electum praesentent*»... (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) ... «*Iudex... regiae maiestati, vel magistro tavernicorum, aut castellano castri Budensis, debet in signum demonstrandae maioris fidelitatis praesentari*». (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.) «*Scultetum... quem burgenses annuatim elegerunt, Dominus... confirmabit*». (Freib. jogk. 10. sz. 390. l.)

Szóbeli és tárgyi egyezés.

...«*Vnd ob es ist, das durch yn (Richter) ein rechte gerechtigkait nit mag aus gesprochen werden, so sol er selbig ampt man,*

...«*sed si per ipsum (villicum) debita iustitia alicui non fuit exhibita, ipse villicus, et non villa, debeat conveniri coram nobis, vel*

vnd nit das dorff, vor vns kummen, oder für den, den es durch vns pefolhen wirt». (24. sz. 38. l., u. i. 206. sz. 120. l.)

illo, cui duxerimus comittendum». (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) ... «*Was der richter nit mag gerichten oder will richten. So sol iener varē anseī obern richt'e»* stb. (Schwabsp. Landr. II. sz. 35. l.) «*Unde ist daz man einem man ein vrteil wider wirfet. die sol man ziehen an einen hoeheren richter. ze ivrgest an den kivnig»*. (U. o. 114. sz. 57. l.) ... «*si... Iudex iudicare noluerit... causa ad superiorem Iudicem... ad Regem volutetur»*. (Igl. jogk. «De forma maniloquium» 210. l.) «*Et si Iudex et iurati illius Civitatis Justitiam sibi debitam facere recusaverint vel exhibere distulerint: tunc ipse laesus... ad Magistrum Tavernicorum nostrorum suam causam attrahere valeat»*. (Jus Tav. 4. sz. 9. l.)

Szóbeli és tárgyi egyezés.

«*Den selbigen haben wir verlichen auf das sy nicht petwungen werden zu nemmen einen richter nach unserem willen oder durch vns gegeben; sunder aus yner erwellung mugen sy nemmen einen fürster, welchen sy wellenn: als vorklert ist in dem privilegio des kunigs Bele, vnsers für forder»* ... (25. sz. 39. l., u. i. a biró választásáról 26. sz. 39. l.)

«*Ad haec concessimus eisdem, ut non cogantur recipere aliquem iudicem per nos datum, sed ex electione sua libera assumant in villicum, quem volent; prout in tenore privilegii avi nostri superius est expressum»*. (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.)

Szóbeli egyezés.

... «*Welicher vorsteer sein ambt sol antwurten in dy hend der purger nach dem iar»*. (25. sz. 39. l. u. i. 58. sz. 57. l.)

... «*quidem villicus in anni revolutione villicatum debeat in manus civium resignare»*. (U. o.)

Szóbeli egyezés.

«*Von alter gewonhait* vnd von alten rechten süllen dy Deütschen *zehen* man vnd dy Vngeren *zwen* zu dem *rat erkiesen, dy dem richter süllen helffen das recht zu pesitzen vnd aus sprechen*». (27. sz. 39. l.) «Auch... hat der statrichter... macht, das er einen ratherren mag erwellen... an des geltrichters stat... das dy zall der *zweliff ratherren gantz vnd gar erfüllet werdt*». (30. sz. 40. l.)

Gondolati egyezés.

«Der... *stat richter hat zu zetzen... ainen aus den ratmannen... zu ainem geltrichter... Der selbig mag... richten alle geltschuld, vntz auf viertzig rot gulden*»... (29. sz. 40. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Auch hat der statrichter... macht, das er einen ratherren mag erwellen vnd setzen an des geltrichters stat, also das dy zall der zweliff ratherren gantz vnd gar erfüllet werdt*». (30. sz. 40. l.)

Tárgyi egyezés.

«Zu *erwellung des statrichters an sand Jorgen tag*... süllen... zu samen komen der stat gantz gemain... vnd *süllen... erwellen einen richter.* (32. sz. 40. és 41. l.)

Tárgyi egyezés.

...«*das kain richter oder geshworner purger vnder yn erwelt*

«Ez ist etwa *gewonhait daz man zwelf manne* nimet di sedn *gerichtes helfen*». (Schwabsp. Landr. 172. sz. 82. l.) ...«der *shepphen* shullen *eilfe* sin vnde der shultheize der *zwelfte*». (Magdb. jogk. 110. sz. 306. l.) ...«Richter... mag... Richten, mit *zweliff gesworene* mit burgern». (Pozs. jogk. 373. l.) ...«*Iudex maior*... cum suis *duodecim Iuratis civibus*»... (Jus Tav. II. sz. 88. és 89. l. stb.)

...«*minor Iudex, qui pecuniarum dicitur, per Iudicem maiorem electum... de numero... Iuratorum*»... (Jus Tav. III. sz. 91. l.) ...«*debita solum ad quadraginta flor. auri... valeat... iudicare*». (U. o. VIII. sz. 94. l.)

...«*maior Iudex una cum ipsis duodecim Iuratis, unum e medio eorum... constituant eligendum in loco illius* (Iudicis pecuniarum) *alium idoneum virum e medio communitatis ut integer numerus duodecim iuratorum... habeatur*». (Jus Tav. III. sz. 90. l.)

...«*das sie* undter in ain obman oder *Richter erweln mugen,* aus der gemain... *von Sand Jorgen tag* biss uber ain Jar»... (Pozs. jogk. 373. l.)

...«*ordinamus, quod nullus iudex vel iuratus civis inter eos eli-*

werd, ess sey den, das er sey ein gesesner zwischen, vnd ob das nicht wer, so sol er setzenn pürgen zu einer pesichrung, von welicher dy küniglich maiestat, tarnagkmaister, oder der öbrist zu O[illegible] mag genüegsam sein». (32. sz. 41. l.) [1]

gatur, et fieri possit, nisi sit possessionatus inter eos, et si non, ex tunc talem fideiussoriam det cautionem, de qua regia maiestas, vel magister tavernicorum nostrorum, aut castellanus Budensis possit et valeat contentari». (Zsigmond [1]403. okl. C. D. X/4. 238. és 239.)

Szóbeli egyezés.

«Auch kainer aus der gemain in der zeit der erwellung aines richters vnd der anderen purger daselbs sol gen mit gewer oder waffen. — Thuet er über das, so ist er verfallen ainer handt. Ob aber yemandt daselbs krieg mit warten oder mit werchen wurd an heben; der ist verfallen das hauppt». (32. sz. 41. l.)

«Nullus etiam ex commu[illegible]vitate tempore electionis iudicis et iurorum inibi debebit accedere armatus; quod si fecerit, poena amputationis unius manus si vero ibidem vexas facto vel ope inchoaverit, poenae capitis subiacebit». (U. o. 239.)

Szóbeli egyezés.

«Auch soll kainer nicht genomen werdenn in dy gemainschafft der purger, allain er sey ain hauswirt, gueter aigenschafft. vnd güets lobs, der do habund ist erb vnd aigen». (32. sz. 41. l., u. i. 66. sz. 60. és 61. l.)

«Nec alius ad ipsorum civium civile consortium, nisi sit pater familias, bonae conditionis, et famae laudabilis, habensque domum, aut aliquas hereditates, assumpmatur» ... (U. o.) ... *«si (civis)* familiam suam secum duxerit, et *domum construxerit sive emerit ad manendum tamquam civis alter»* ... (Magdb. jogk. 254. l. és szóról-szóra u. o. 332. l.) *«Qui proprium,* non obligatum, valens marcam, *in friburc habuerit, burgensis est».* (Freib. jogk. 23. sz. 393. l.) *«Omnis qui venit ad hunc locum, libere sedebit, nisi fuerit*

[1] E fejezet IV. László egyik ismeretlen oklevelére és több király helybenhagyására hivatkozik.

proprius alicujus»... (U. o. 51. sz. 398. l.) «Item volumus, qui *Iudiciaria frui desiderat dignitate in Civitate Iglauiensi,* quod *sit civis Civitatis habens haereditates,* et hoc ideo, ut profectum civitatis eo melius prosequatur»... (Iglaui jogk. Statuta et sentencie communes 225. l.)

Szóbeli és tárgyi egyezés.

«*Welicher (purger) aber nicht aigen güeter hat, der sol setzen sicher glúbnuss, mit den selbigen purgeren vnd das er pleib pestäntig das gantz iar, vnd treulichen der kuniglichen maiestat dienen*». (32. sz. 41. l. és u. i. 66. sz. 60. és 61. l.)

...«*civis hereditatibus autem egens, fideiussoriam praestet cautionem; ut cum ipsis civibus per annum instanter maneat regiae serenitati fideliter serviturus*». — (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.) «*Extraneus nullam in liberis civitatibus haereditatem vel res mobiles habens, antequam in iudicio audiatur, fideiiussoriam statuat, et faciat cautionem*». (Jus Tav. 1. sz. 271. l.) «*Quicunque in hac civitate diem et annum* nullo reclamante *permanserit,* secura de cetero *gaudebit libertate*». (Freib. jogk. 52. sz. 398. és 399. l.) ...«volumus, *qui Iudiciaria frui desiderat dignitate in Civitate Iglaviensi* quod... *prope unum annum... non corrodat* Cives et pauperes civitatis». (Igl. jogk. Statuta et sentencie communes 225. l.) ...«*alle... die in die stat kommend, vnd purger darinn werdent, vnd iar vnd tag darinn sind,* furpas ledig sein vor aller ansprach». (Wien. Ei. 118. l.)

...«*si annum et diem in civitate civis residens extiterit... in ea liberam ducat vitam*». (1221—1230. bécsújhelyi törv. Ar. für öst. G. 123. l.)

Szóbeli egyezés és gondolati hasonlóság.

«Darumb wellen wir, vnd aus vnserem willen pestëtigen wir, das dy gemain zu kainer zeit in welicher lay sachen oder tâten sol gesammet werden an wissen vnd willen des richters vnd der geswaren. — Werden sy es darüber thuen vnd etwas anheben; so süllen sy verfallen sein hundert margk raines silbers zu geben in dy künigklich kamer vnwidersprechenlich. Auch sol nyemant geben haimlich oder offenlich rat auswendig des rats, des richters vnd der gesworen, zu kainerlay sach es sey in leütheuseren, auf der gassen, ann haimlich oder offenlich steten. Wer dar ober thuet, der sol verfallen sein hundert margk phenning der kuniglichen maiestat. — Zum letzten, so pestëtigen wir das in der erwellung des richters vnd der geschworen dy menschen, dy nit sein mitwoner der stat, sullen nicht mit stummen mit warten noch mit werchenn». (32. sz. 42. l. és 47. sz. 51. l.) ...*«Auch sol kain... haimlich pöss sammung zwischen halten werden»*... (66. sz. 61. l.)

(Szóbeli és gondolati egyezés.)

«Wer zu der purger pschafft nich kummet, so man dy glogken leut, der verleuset sechs phenning; wirt ym aber das purger ding pekundiget, vnd kummet dennoch nicht, so verleust er ein margk phenning». (39. sz. 46. l. és u. i. 159. sz. 99. l. csakhogy ott másod ízben 5 schilling a bírság.)

«Praeterea omnino volumus, et ex intentione stabilimus, ut communitas nullo unquam tempore, quacunque de causa, et pro quovis facto, salvo mandata regis, aut magistri tavernicorum, vel castellani castri Budensis, in hoc remanente, absque scitu et voluntate iudicis et iuratorum possit et debeat congregari; quod si quis fecerit, et contra hoc attemptare praesumpserit, in centum marcis puri et fini argenti, camerae regiae irremissibiliter applicandis, eo facto convincatur. Nullus denique in casum quemvis vel eventum, in taberna aut in plateis, locis latentibus aut obscuris, seu etiam patentibus, occulta manifesta consilia citra, extra et ultra consilium iudicis et iuratorum, sub poena centum marcarum denariorum per suam maiestatem plenarie, super et contra hoc praesumentes, extorquendarum facere audeat aut praesumat. Demum homines impossessionatos... iudicis et iuratorum vacare et actu carere volumus et stabilimus». — (U. o. 239. és 240.)

...*«Swer aber zu dem burdinge nicht nie kumet so man die gelocken liutet der wettet ses phennige. wirdet aber im daz burdinge gekvndegit ne kumet her dar nicht herw ettet vumf schillinge»* (Magdk. jogk. 1. sz. 270. l. és Halle joga, 3. sz. 230. l.) *«Sve do nicht ne volget, alse man dat gerüchte scriet,... vmme... disse sake*

weddet he demc richtere» .... (Sachsp. I. könyv 53. sz. 50. és 51. l. u. i. Schl. Landr. 80. sz. 152. l.) ...*«vnde swer der nivt komet vnder den livten. (zum taiding) die sint der buzze schuldig»*. (Schwabsp. Landr. 358. sz. 152. l.

Szóbeli és gondolati egyezés.

«Der richter vnnd auch dy gesworen, dy do erwelt werden durch dy purger, süllen sy geantwurt werden zu ainem zaichen vnd peweisung grosser getreulichkait vnd dinstperkait dem künig, oder dem tarnagkmaister, oder dem öbristen des gslos zu Ofen». (32. sz. 41. és 42. l. 40. sz. 46. l.)

«Iudex quoque et iurati per cives electi, regiae maiestati, vel magistro tavernicorum, aut castellano castri Budensis, debeant in signum demonstrandae maioris fidelitatis praesentari». (Zsigmond 1403. okl. X/4. 239.)

Szóbeli egyezés.

...«der richter... sol... besenden... dy gantzen gemain... *dy aüde zunerhören, dy* der stat richter, *ratherren... thuen süllen»*. (40. sz. 46. l.)

...*«die (ratman) schwuren vnd sweren noch alle jar.* swenne sie nuwe kiesen»... (Magdb. jogk. 1. sz. 269. és 270. l. és Halle jogk. 1. sz. 230 l. és u. i. id. a Schl. Landr.-ben 219. és 238. l.)

Tárgyi egyezés.

«Ich swer ain ayd... *vnserem gnedigen herren, dem kunig N. kunig zu Vngeren... der heiligen kron zu Vngeren... vnd der stat zu Ofen... getrew zu sein vnd ein rechtes recht zu halten; vnd wil das lassen widerfaren dem armen als dem reichen... als mir* das got gibt zu erkennen; ... *vnd wil der stat vnd rats haimlichkait verswigen pehalten: vnd des nicht lassen wil, weder vmb lieb noch vmb laidt, noch vmb neidt, noch*

...*«der richter... sol... swernn, das er das rechte gericht wider durch laid, noch durch lieb, noch durch forcht, noch durch gabe czu brechnn, sonder dem armen als dem reichen sol er richttnn, als es die ee gesaczt hat. desselbn... sollen auch die Burger twenn»*. (Selm. jogk. 7. sz. 210. l.) ...*«Ich swer Unnserm aller genedigistn Herrn khonig N. Unnd der heiligen kron zu Ungern unnd der Stat prespurg, das Ich daselbst armen*

vmb hass, noch vmb forcht, noch omb frewtschafft, noch vmb gunst, noch vmb gab... Also helf mir got vnd das heilig ewangelium». (42. sz. 47. és 48. l.; csaknem egészen így a tanácsosok: 43. sz. 48. és 49. l.)

unnd Reichn... ain gerechter getrewer beysitzer sein will unnd nit will ansehen nit geb, frewndtschafft oder faintschafft... als war mir got hilff»... (Pozs. jogk. 163. sz. 416. l.) ... «*Richter und geschwooren... sol verschwigen sein* was man Im Vertraut». (U. o. 153. sz. 412. l.) ... «*die (ratmann) swuren vnd sweren noch alle jar.* swenne sie nuwe kiesen *der stat recht vnd ir ere. vnde irer vromen zu bewarende*»... (Halle joga 1. sz. 230. l., l. sz. 269. és 270. l., u. a. id. Schl. Landr. 219. és 238. lapján.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Ich swer* ein ayd... *meinem herren dem richter, vnd dem rat... arm vnd reich... das ich mein stat schreiber ampt getrewlich bewaren* vnd wol füeren *wil... vnd des rates vnd der stat... haimlichkait verswigen haltenn wil*»... (44. sz. 49. l.)

«*Ich schwer... (dem) Richter... und dem gantzen Rate, Armen unnd Reichen... das ich daselbst ain rechter gtrewer Statschreiber sëyn wil, die gehäym ains Erben Rats Ewiglicher verschweigen*»... (Pozs. jogk. 165. sz. 417. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Wer den rat melt, oder offenwart, wie klain dy sach ymmer ist, er verleust dy zung... Ist* aber... *dy sach... merglich...* man sol kain gelt vor sein haub *nicht nemmen*». (48. sz. 51. l.)

«Item, wen... eyner des rotes aus dem rot queme, alle handlung des rotes bey ym ebig vorswign sol seyn»... (Kassa 1404. évi 7. törv. Jogsz. 74. és 75. l. stb.)

... «*Richter... und der gesworen des Ratts... sol verschwigen sein was man Im Vertraut*». (Pozs. jogk. 153. sz. 412. l.) «Ob... Ein *geschworner man* seinem weyb *sagt die haymlichkayt amts, rats... denselbn sol man aus dem ratt versagen*». (U. o. 66. sz. 394. l.)

Gondolati egyezés.

... «(In das Stadtgrundbuch) sol der statschreiber dy... inhaltung aller prif, *dy über erb vnd gescheft... geschriben vnd vnder der stat sigil gesigelt werden,* gar ordenlich vnd gruntlich vermergken» ... (52. sz. 55. l.)

«*Ber einem sein Erb oder sein ignan verkawft,* der sol Im das aufgebnn für dem Raat vnd für dem Richtter; vnd *der sie kawfft,* der sol *darüber Gewis heit nemen, vnder der Statt Insigel...* darumb sol er ein geniugen twen ... dem Statschreiber» ... (Selm. jogk. 11. sz. 212. l.)

Gondolati hasonlóság.

... «*Vnd wen man dar ein (in das Stadtbuch) schreiben wil, so sol der richter dar zu geben zwen oder drey gesworen ratherren;* dy sullen pey dem einschreiben sein». (54. sz. 55. l.)

... «*Item, keyn Rother áder Richter sol lossen schreybn in der Stat buch,* welcherley sache das sey, *her habe es den vor geoffenbart ym rot* durch mer sicherung wegn des rotes» ... (Kassa 1404. évi 17. törv. Jogsz. 77. l.)

Gondolati hasonlóság.

... «*spruch vnd urtail des gerichts... sol man in das grundt puch ordenlich schreiben*» ... (54. sz. 55. l.)

... «*unus liber iudicalis ordinetur, ad quem librum... omnes sententiae, in ipsa Sede Domini Magistri Tavernicorum prolatae, inseri debeant*». (Jus Tav. 2. sz. 30. l., u. i. 4. sz. 261. l.) «Iudex pecuniarum debet habere unum Notarium specialem, qui *ipsas causas, per ipsum... discussas... in ipsum librum conscribere... valeat*». (U. o. VII. sz. 14. l.)

Tárgyi és gondolati egyezés.

«*Nach iar frist an sand Jörgen tag*... sull(en) dy gantz gemain... zusammen kummen; *do sol der richter*... der geltrichter... vnd der statschreiber... sein *ampt auf sagen*» ... (58. sz. 57. l.)[1] ... «(vor) *sand Jorgen tag... dan der rich-*

«Do man Magdebarch besatzete do gab man in recht noch irn wilkure. do wurden sie zu rate daz sie kuren *ratman zu eime jare*». (Halle jogk. 1. sz. 230. l., 1. sz. 269. és 270. l. és u. a. id. Schl. Landr. 219., 238. és 272.

[1] E fejezet és a 65-ik (60. l. szórul-szóra idézi) IV. Béla egyik oklevelére hivatkoznak; azonkívül az 58-ik még «egyéb oklevelet» is említ.

ter vnd die ratherren ir ambt auf sagen» (15. sz. 35. l.) ... «*Welicher vorsteer sein ambt sol antworten in dy hend der purger noch dem iar»*. (25. sz. 39. l.)

lapján.) ... Qui quidem *villicus in anni revolutione* villicatum *debeat in manus civium resignare»*. (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.) ... «*singulis annis* ante festum Sancti Georgii *in depositione officiorum* eorundem (iudicis et iuratorum» ... (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 240.) .... «das sie undter in ain obman oder *Richter* erweln ... *von Sand Jorgentag* biss uber *ain Jar* der... (sol) Richten mit zweliff *gesworen mitpurgern»*. (Pozs. jogk. 373. l.) ... «*(iudex et iurati) iudicatum post anni revolutionem in manus communitatis* centum personarum *tenea(n)tur resignare»*. (Jus Tav. 1. sz. 88. l. stb.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

... «*Item dy scheff oben her ab von niden hin auf oder wägen mit kaufmanschaft kinnen, süllen zu Ofen nider gelegt werden, vnd sullen do hingeben, als vor alter her kumen ist»* ... (67. sz. 62. és 63. l.[1] u. i. 405. sz. 204. és 205. l., 406. sz. 205. l.) ... «*Dy darüber werden thuen, ... dy selbigen mügen* (die Ofner) *perauben aller yher gueter»*. (67. sz. 63. és 64. l. u. i. 405. sz. 204. és 205. l.) «*Auch wellen wir, das... all kauflewt an dem selbigen gestat von der selbigen stat, vnd nicht weiter süllen gen»*. (67. sz. 64. l. u. i. 406. sz. 205. l.)

... «*Item naves et carinae descendentes et ascendentes cum mercibus et currus apud eos descendant, et forum, sicut prius, habeant quotidianum.* Item *minor Pesth,* ultra Danubium sita, *quantum ad naves ascendentes et descendentes... consimili gaudeat libertate»*. (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327. és 328.) ... «*si sulln mit irm kaufschacz* vom dy recht lanndtstrass *gen Wienn, vnd sullen da allen irn kaufschatz niderlegen... dy... kauflewt... dy gemainen strass auf wasser vnd auf lannd gen Wienn sulln, vnd sulln ir kaufschacz da niderlegen, vnd nyndert anderswo. Wer... an-*

[1] E fejezet Zsigmond egyik ismeretlen oklevelére hivatkozik s ezt szórulszóra idézi is (62., 63. és 64. l.). Ezenkívül «több király» privilégiumát is említi.

derswo mit seinem kaufschacz fur... das er fürt, sol man ziechen in des lanndes herren gewalt auf gnad... welich kaufman mit seinem kaufschacz dy rechten strass gen Wienn meidt... sy... sulln (den) aufhaben mit leib vnd mit gut». (Wien. Ei. 197—202 l.) — ...«*omnes mercatores... ...res mercimoniales ...tam ascendendo, quam descendendo, in ipsorum Civium Budensium medio deponere, ac depositas inibi vendere... abindeque nullatenus alias abducere neque deportari facere debuissent*»... (Jus Tav. 11. sz. 11. l.)

«*Item, eyn itzlicher auslendischer kaufman ist vorbunden, das der hyher auf unser nyderlog zihe und kommen sal, mit allen seynen guttern, is sey was das sey, und dyselbigen alhy bey uns zuforthuen und vorköffen, und durch unser Stadt mit nicht ferner furen sal, noch durch sich, noch durch eynen andern eynwoner dises landes. Würde aber darüber ymant begreffen yn solcher übertretunge, dem dyselbigen gütter süllen gancz vorlaren werden*»... (Kézsmárk XV. századi törv. Jogsz. 89. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Dy statleüt zu Ofen gesessenn gemainklich süllen über al maut frey sein, also weit das Vngerlandt vnd das gepiet der heiligen kron zu Vngeren pegriffen ist, aus genomen der künigklich dreissigist*». (69. sz. 65. l.) «Auch wellen wir das lassen peschehen das vnser *kunigkliche recht,... in dem*

«*Item infra limites regni nostri ab omni tributo, salva tricesima... sint exemti*». (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.) ...«*tricesimam partem... soluere... teneantur*». (Jus Tav. 17. sz. 17. l.)

dreissigisten, ... sullen vns volkomenlich pezalt werden». (63. sz. 64. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Der frömbdt kaufman ... mag zeren zu seinem statman, als ist pey einem offenwaren wirt*». (72. sz. 67. l.) «*Ain yeder wirt sol seinem gast dem kaufman der stat gesetz vnd ordnung verkunden vnd zu erkennen geben, wye sich der gast in seinem handel vnd kaufmanschatz halten sol. Welicher wirt des nicht en thuet, vnd wirt der kaufman, oder der gast, also pefellig, so sol der wirt ein margk für den gast pezallen*». (89. sz. 72. l.)

«Item, so leth man wissen eynem itzlichen *Wirt und eynem eynwoner dyser Stadt, dy do phlegen sulche kaufileute ader geste zu halden yn Iren herbergen, das dyselbigen vorbunden und vorphlicht seyn, alle dyse obgeschriben artikel und gerechtikeyt dyser Stadt denselbygen Frey gesten geoffenbaren und zu verköndigen* ... das sich ... dor noch richten und halden mugen. *Wer ... vorseumlich dor yn were, und seyne geste sulche unser Stadt gerechtikeyt nicht achtet, noch wolde offinbaren ... Der sol bestanden seyn der höchsten busse*» ... (Kézsmárk XV. századi törv. Jogsz. 91. l.)

Tárgyi egyezés; gondolati hasonlóság.

«*Der frömbdt kaufmann sol nit ellen noch wag haben; er sol mit seiner kaufmanschatz an dy statwag kommen, dy sich darzu gepüren*» ... (73. sz. 66. l.)[1] ... «*alle inlender vnd auszlender sullen all ire habe ... kuppher, ... eysenn ... an der grossen gemain stat wag wegen*». (411. sz. 207. l.) ... «*pfeffer, saffran, indber ... sal ... nyndert, ... wen an der fron wagk gewegin werden.* Was man dar vber pegreift, *das wil*

«*Quicquit emitur ab extraneo vel venditur extraneo, cum publica libra debet ponderari*». (Freib. jogk. 19. sz. 392. l.) ... «Darczu welln wir auch, das dy *fronwag* zu Wienn ... auch furpas in irer gewalt peleib ... vnd sulln auch ... zu derselbn wag einen man seczn... — *der gesten* vnd purgern zu recht weg». (Wien. Ei. 179. és 180. l.)

«*Item, das keyn auslendischer kaufman yn seynem mach, is sey gewelb ader Camer Elen, woog*

Jegyzet. A 70. sz. (65. l.) IV. Béla egyik ismeretlen oklevelére hivatkozik s ezt szórul-szóra idézi.

[1] Eddigelé ismeretlen oklevelekre hivatkozik.

man sam verloren haben.» (412. sz. 207. és 208. l.)

ader gewicht nicht haben sal,... sunder hat her etwes aus ader eyn zu wegen, das mag her mit der Stadt woog und gewichte thuen, auch bey der vorlost derselbygen al seyner gütter». (Kézsmárk XV. századi törv. Jogsz. 90. l.)

Tárgyi egyezés.

...«*durch kainer gab willen soll ein gast dem anderenn gast türren sein war verkauffen, sunder nur einem Ofner*». (74. sz. 67. l.) ...«*Es sol ein gast oder frömbder kaufman* dy naig seines gawantz... nicht mügen noch turren verkauffen *ainem gast, oder ainem anderen frömbden kaufman... sunder er sol dy selbig naig verkauffen einem statman*». (81. sz. 69. l.) ...«*nymmer weniger, dan sechs tücher süllen sy verkauffen... Ist es aber, das sy weniger wen sechs haben, mügen sy dy selbigen gantz verkauffen vnd wechselen. Werden sy anders thuen, so sulln yn all tüecher genomen werden, sy sein verkauft, gewechselt, oder wie es kumbt, desgleichen das gelt, wen sy darüber verkauft werden*». (77. sz. 68. l.)[1]

«*Es sol auch chain frembder kaufman... seinen kaufschacz nyemand verkauffn, denn einem* purger zu Wien». (Wien. Ei. 198. l.) «*Nemo... extraneorum mercatorum vendat merces, quas adduxit, extraneo, set tantum civi*». (1244. és 1221. évi bécsi törv. Ar. für. öst. G. 137. és 106. l. u. i. 1221—1230. évi bécsújhelyi törv. u. o. 120. l.) «*Item, keyn auslendischer Kaufman, der sal wider hemlich noch offinbar kaufschlagen noch handlen mit einen andern auslendischem kaufman*»... (Kézsmárk XV. századi törv. Jogsz. 89. l.) ...«*mercatoribus Forensibus* in Civitatibus quibuslibet *pannos* incidere, et ad vlnam vendere, imo *nec pauciores sex staminibus simul vendere... Si vero pauciores quam sex haberent; eosdem integros vendere, vel commutare valeant atque possint. Quodsi secus attentatum fuerit; panni quaelibet stamina, contra huiusmodi ordinationem nostram vendita, alienata vel commutata; nec non pecunia,*

Jegyzet. A 76. fejezet (68. l.) és a 84-ik (70. l.) IV. László egyik ismeretlen oklevelére hivatkoznak; ezenkívül a 76-ik még «több király» oklevelét is említi.

[1] E fejezet Zsigmond egyik ismeretlen oklevelére hivatkozik.

si qua forte soluta fuisset pro eisdem, auferantur». (Zsigmond 1405. évi II. decr. 2. art. Corp. Jur. 172. l. és u. i. Jus Tav. 2. sz. 3. és 4. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*Wer do begriffen wirt mit vnrechten ellen, oder mit vnrechter wag, oder mit vnrechter gelot, oder gewichte; zu dem ersten mall verfellet er dem gericht ein gesmeidig margk silbers,* vnd darzu alles, das er vnrecht hat gemessen». (85. sz. 70. és 71. l.[1] és u. i. 436. sz. 216. l.)

«Item volumus, ut *quicunque hominum,* vel virorum, vel mulierum *cum iniusta mensura inventus fuerit contra mensuram statutam aridorum, vel humidorum, vel cum iniusta ulna, pondere, vel libra, unam marcam dabit iuratis*». (Igl. jogk. De mensura et pondere 208. l. és u. i. szórólszóra Selm. jogk. 5. sz. 209. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Kain inlender kaufman noch statman sol mügen oder geselschaft türren haben in kaufmanschatz mit ainem auslender, oder auswendig der stat gesessen kaufman. Der vbertreter diser ordnung sol verfallen sein leibs vnd guets*». (87. sz. 71. l.)

«Item, man leth wissen und warnet *alle auslendische kaufleuthe, auch alle, dy do mit uns burgerrecht nicht haben, das dyselbigen keyne* heimliche *gemenschaft ader gesellschaft mit keynem unserm mitwoner, noch dy unsern mit Im yn köffen ader vorköffen haben süllen... wer aber dorüber irfunden würde,* her sey gast ader unser mitwoner, *so seyn sy beide bestanden an leyb, und an gut*». (Kézsmárk XV. századi törv. Jogsz. 90. l.)

«*Auch sol richter vnd purger der stat zu Ofen nyemantz mügen notten noch zwingen dy haub guldein bull in gericht, oder auswendig des gerichtz, für zu pringen* noch inhaltung vnd aus-

«Verum, quia exhibitio privilegiorum ipsorum existens sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transcriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine duplicis

[1] Ez, valamint a 86. fejezet (71. l.) IV. Béla, a 90-ik (72. l.) IV. László egyik ismeretlen oklevelére hivatkoznak.

weisung der selbigen bull.» (91. sz. 72. l.)

sigilli nostri concessimus eam praesentibus fidem volentes adhiberi, *ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur.*» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 328.)

Tárgyi egyezés.

«*Den selbigen vnterkeüffel ist auch zu glaubenn, das dy gezeugen vor gericht in kaufmans handel,* ob ir mer dan ainer da pey gewesen ist.» (94. sz. 73. l.)

... «*undercheuffel mugen nicht höcher gezeug sein, denn umb zwen und subentzig phenning.*» (Wien. St. 110. sz. 106. l.)

Gondolati hasonlóság.

«Dy muntzer... süllen mit der stat laiden... aus genomen allain der kamer oder der müntz geschefte, darumb sol sy *der kamer graff richten.*» (98. sz. 75. l. és u. i. 175. sz. 108. l.)

«Si qui... contra monetarios nostros, aut aliquem ipsorum quidquid actionis vel causae haberent, aut habuerint; hi iidem *coram... comitibus monetariorum nostrorum iudicium consequantur* iuxta libertatem monetariorum nostrorum praefatorum.» (Zsigmond 1401. okl. C. D. X/4. 799.) ... «Sol ain man gelten hintz kamer... langert aber er des gelts... ist er... *ain munsser knapp,* oder ain goltschmid, *die antwurten... vor dem munsmaister...* es sei dann umb todsleg... da muessen sie umb antwurten vor dem statrichter.» (Wien. St. 32. sz. 60. és 61. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Dy muntzer... dy do erbe pey der stat haben vnd geerbet sein, dy süllen nit der stat leyden steür vnd losung von yres erbs wegen. Aber dy* sich lautter des muntz werichs petragen vnd *kain erb haben, vnd kain anderen handel treiben, dy sein nicht pflichtig mit*

... «praecipimus... quatenus *a praefatis monetariis nostris nullas taxas, aut alias solutiones super eos quomodolibet imponendas petere, postulare et exigere ac recipere praesumatis,* sed ipsos ac eosdem iuxta praemissam eorum libertatem liberos *et exemptos pe-*

der stat zu leiden noch losung zu gebenn.» (98. sz. 75. l. és u. i. 175. sz. 108. l.)

nitus relaxando, de hereditatibus tamen ipsorum collectas consvetas et census congruos, sicut alii concives vestri, *licite solvere et administrare debeant et teneantur.*» (Zsigmond 1401. okl. C. D. X/4. 800.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«Der *goltsmid zechmaister sullen* alle wochen ain mal zum minsten, oder zwir... *aller goltsmid arbait redlich vnd getreulich peschawen, das ein yeder rechtigklich arbait,* als des hantwerch recht ist.» (99. sz. 76. l.)

«Die (Goldschmiede) maister sullen auch zwen *erber man* vnder in seczen vnd kiesen, *die ir aller werich beschawn* vnd versuchen, das es gerecht sey» ... *(Hormeyr:* Albrecht és Rudolf herczegek 1366. évi okl. V. köt. CVIII. l.)

Tárgyi egyezés.

«Item, *parchant... vntter sechs stugken... hosen... vntter ainem tusint* nicht turren verkauffen.» (104. sz. 78. l. u. i. 420. sz. 210. l., de utóbbi «hosen vntter 3 tusin»-t mond.) «Item *pet czichen* (sollen die fremden Kaufleute) *mitt 12 ader 13 czallen 25 cziechen* (verkaufen).» (423. sz. 211. l.) «Item *Colnisch halb lack vntter 3 tucher... polnisch tucher* vntter *funf tuchern.*» (424. sz. 213. l.)

...«das key kaufman und *sechs polneschen tucher* hyngeben und vorköffen sal. Item und *dreyen kölnischen* tücher... auch nicht und *eynen tusen hosen... und fier ganze parchen, auch nicht und dreiszig zichen*»... (Kézsmárk XV. századi törv. Jogsz. 89. l.)

Gondolati hasonlóság és egyezés.

«Dy *maister fleischagker süllen ir fiech anderswo slahen nicht, dan auf der gemain schlachprugken*»... (105. sz. 79. l.)

«*Man sol auch weder Ochsen noch Rinder,* die man vnder den fleischpenkchen verkauffen will, nyndert *anderswo slahen, denn auf der schlachprugk*»... *(Hormeyr:* V. köt. XLIII. l. IV. Rudolf 1364. okl.)

Tárgyi egyezés.

«Auch süllen dy fleischagker altzeit als das fleisch peschawn, das in den pengken ist, das das rain vnd gerecht ist... *noch phinnod* sey. Wo sy das finden... *so sol das vleisch verloren sein*... zum drithenmal... sol das selbig vleisch, oder als vilgelts, darumb es gekauft ist, *verloren haben, vnd dem gericht sol er verpüest werden*»... (106. sz. 80. l.)

«Es habn... *zwen der geswärn maister beschaut, ob es (das Fleisch) rain sey oder nicht*»... (Wien. Ei. 207. l.) «*Phinnachts fleisch* sol chain fleischakcher vail habn... Wer... vail hat, ... *dem sol der richter nemmen alles das fleisch,* das er hat auf dem tisch, vnd sol darnach puessen, als er stat findet an dem rat.» (U. o. 87. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Vnd welichs tag er visch fail hat, vnd dy selbigen nicht verkauffen mag, vnd wider haym tragen wil, den sol er den swantz ab slahen;* oder er verfelt *ein margk* dem gericht. *Auch sol kain vischer zu dem anderen verkauffen, also, das er das an dem margkt wolt fürpass verkauffen, vnd wider hin geben*»... (111 sz. 82. l.)

... «*Vnd welhn visch der vischer ains marchttags vayl hat gehabt, zu... vnd den nicht verkauft, dem sol er den zagel abslahen.* — Welher vischer des nicht tett, der sol dem richter gebn *sechczig phening. Vnd sol auch chain vischer an dem marchkt von dem andern zu furkawffn nicht visch kauffn vnd furpas an dem markcht wider hingeben*»... (Wien. Ei. 89. és 90. l.)

Tárgyi egyezés.

... «iglichs menschen, dy der ellen pedurffen... süllen mit kainer vngemerkten ellen nicht messen, sy sey dan *gezaichent auf paiden orten mit der stat margk.*» (134. sz. 88. l.) «Dy *traidmesser*... süllen... kainerlay getrayt messen mit vngemergkten massen, do *der stat gemergk nit an geprendt ist*»... (149. sz. 93. l.)

... «es sullen auch all ratsmid, die wag vnd gewicht machen, kains nicht verkaufen, es sei dann in der camer gewesen und *dasselbig bezaichent.*» *(Hormeyr:* V. köt. CLXXII. és CLXXIII. l.) «Es sol auch kain fleischakcher kain fleisch... verkauffn, denn mit der wag vnd ir glot... das mit der purger zaichn gemerkcht sey».... (Wien. Ei. 209. l.) .... «Meer ist betracht worden, das alle *mass zu trayd,* Es sei waytz, habern... *alles prent sulln*

sein mit der Stat marich es sei klain oder gros... und auch des gleichn Elln und gewicht.» (Pozs. jogk. 158. sz. 415. l.)

Gondolati és tárgyi egyezés.

...«wirt der prot pegk... erfunden... mit vnrechtem vnd vngepachem prot; *so sol man yn schupfen,* als der stat recht ist, über das mer sol er kain pues leiden.» (145. sz. 92. l.)

«*Die pekchen sol man schuphn,* als von altm fursterlichem rechten herkomen ist, vnd sulln chain ander wandell gebn.» (Wien. Ei. 83. l.)

Tárgyi egyezés.

«Dy müttelpegken süllen *gemain prot* vnd nicht *semel,* pachen»... (146. sz. 92. l.)

«Die purgerpekchen sullen nicht *vayls prot* pachen, denn ir *lonprot*»... (U. o. 85. l.)

(Gondolati hasonlóság.)

«So sych dy fragnerin entreden... mit schentlichen scheltworten übel handelt... weliche dan mit dem rechtenn überwanden wirt, *dy sol den bagstain tragen* über ir achsel auf dem rugk *von dem rathaus* hin vmb für sand *Jorgen kirchen vnd hin wider zu dem rathaus... Vnd dy klagerin... dy sol haben einen sicklichen gart in der hant, vnd sol ir nach gen, vnd sol sy stoppen hinden in den leib... Ist es sach, das sy lachen wurdt...* vnd wurd der forderen spothn, dy den stain tregt; so *sol man... in der anderen an hengen*»... (155. sz. 97. és 98. l. és 180. sz. 109. l., de utóbbi a felperes kőhordását nem említi.)

«Welches fraunsbild in dem aigen freflichen handelt mit iren nachbauern, *die sol tragen den pagstain von der kirchen biss zu dem creuz vor dem aigen*»... (Reichenaui jog, *Grimm Jakab:* Weisthümer III. köt. 684. l. Göttingen, 1842.) «*Si duae mulieres rixantur* ad invicem percutiendo se cum verbis contumeliosis... *portabunt duos lapides* per catenas cohaerentes... *per longitudinem civitatis in communi via... et alia stimulabit eam stimulo ferreo fixo in baculo*»... (Jura Tremonens. id. Wigand Höxt. II. 219. l. Idézve O. St. 97. l. 155-ik fejezethez.) ...«da sich zwo schelden... welche dan unrecht hat, *die sal den besemhe... dragen... und die ander nachgeen... und lachet sie, die sal den besemen dan dra-*

(Tárgyi egyezés.)

«*Dy lewt, dy do fragnerin haissen, prechen sy oder missethuen sy icht an manich kauf, spricht man es, sy müessen wetten haut vnd har, oder müessen geben drey schilling: das stet aber an dem ratman, welichen sy wellen.*» (159. sz. 99. l.)

«*Die liute die dar hoken heizen brechen sie oder missetun sie waz an mein kowfe. sprichet man in daz zu. sie muzen wetten hut und har. oder drie schillinge. daz stet aber an den Ratmannen welich ir sie wollen.*» (Magdb. jogk. 2. sz. 270. l. és Halle joga 5. sz. 231. l.)

Szóbeli egyezés.

«Ist es sach, das ein man wirt an gestriten in seinem haus, vnd *haimsuechung geschicht* von seinen veindten... der sol haben sechs frum man... vnd *er sol der sibend* sein... dy aus streitter des nemlichen haus, dy pesten mit vrtrail mit yrem haub.» (159. sz. és 99. és 100. l.) «Der eynen mensch iaget yn eynisz anderm *hawsz, isz das er dem vszfluchtigen nach volget mit gewapenter handt* an das gericht, nur ober den druschubel, *er ist des hawptis verfallenn.*» (229. sz. 130. l.)

«Tvt ein man dem anderen *heymsuche*... vnd her des sine schreimanne habbe. *selbe siebende* vnd mac her die tat. oder die not bewisen. also recht ist. *iz get jeme an dem hals.*» (Magdb. jogk. 13. sz. 275. l.) «Not vnd klage vnd *heimsuchen* daz sol man gezugen. *selbe siebende*»... (U. o. 17. sz. 276. l.) ... «*inuasor domus capite privetur.*» (lgl. jogk. De eo, quod dicitur Heimsuchunge 219. l. u. i. Selm. jogk. 29. sz. 216. l.) «*Wan ainer lewff in eines geschwornen mannes haus und wil ainen darin angstign seines leibs und lebens mit verzogner were, der ist seines hals verwalln.*» (Pozs. jogk. 76. sz. 397. l.) «Item: si quis cuipiam civium in domum suam irruerit... *sententiae capitis subiacebit*»... (Jus Tav. *LXXIV.* sz. 168. és 169. l.)

Tárgyi egyezés.

«Wer vmb gelt wirt peklagt, *hat er ein erb, das pesser ist, er mag sich wol purgen.* Ist aber das erb erger, dan das gelt, do er vmb

«*Sve so egenes also vele heuet, da it betere is den sin weregelt bynnen deme gerichte, de ne darf neuen burgen setten* of man yne

ist peklagt; so mag er sich darmit nicht pürgen, sunder so vil, als des erb wert ist, für das ander mues er purgen setzen. *Hat er der pürgen nicht,* vnd pekent des gelts; man antwurt in dem man, dem er schuld ist... Ist aber gener ein gast... er muess... pürgen setzen, das er wider antwurt in vnuerderbet an seinem leib... Hat er der pürgen nicht, so sol *er ein lassen in des richters haus; ... er sol yn... halten gleich seinem gesinde an speis vnd an arbeit. Entlauft er ym* an sein willen ...*do mit ist er des gelts nicht ledig*»... (160. sz. 100. l.) «Auch ap eyner gelt schuldigk wer, meher dan seyn erb wert ist; wy vil des ymmer ist, vordyrt isz der clager... musz gutte *purgern* setzenn.» (237. sz. 134. l.)

vm vngerichte beklaget.» (Sachsp. II. könyv. 5. sz. 69. l., u. i. Schls. Landr. 128. és 129. sz. 159. l.) «Sve so scult vor gerichte vorderet up enen man, *der he* gelden *nicht ne mach* noch *burgen setten* der richtere *sal yme den man antwerden vor* dat gelt, *den sal he halden gelik sinem ingesinde mit spise vnde mit arbeide... Seh he yne oder vntlopt he yme, dar mede nis he des geldes nicht ledich*»... (U. o. III. könyv. 39. sz. 142. l. és u. i. Schl. Landr. 293. sz. 180. l., Schwabsp. Landr. 304. sz. 129. l. és Magdb. jogk. 98. sz. 302. és 303. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Swert ein man den anderen vor gericht, er muess auf legen vnd ab nemmen* mit vrlaub, *das er do mit nicht verpuest, noch den richter entwet.*» (161. sz. 101. l.)

«*Ob ein man deme anderen sweret vor gerichte. her muz wol vf legen.* ane orlob vnde abe nemen. *daz her da mite nicht vor luset noch deme richtere nicht gebhen en darff.*» (Magdb. jogk. 69. sz. 294. l.)

Szóbeli egyezés.

«*Mit welichem guet der man stirbt, das haisset alles erb.*» (162. sz. 101. l.)

«*Mit svelkeme gude de man bestirft, dat het allet erue.*» (Sachsp. I. könyv. 6. sz. 21. l. u. i. Schl. Landr. 14. sz. 144. l., Schwabsp. Landr. 5. sz. 8. l. és Magdb. jogk. 108. sz. 305. l.)

Szóbeli egyezés.

«*Wer so das erb nymmet,* der sol auch dy *schuldt pezallen,* als ferr, als das erb wert vnd farund hab». (U. o.)

...«de *scult* sal de *erue gelden*»... (Sachsp. I. könyv 6. sz. 21. l., u. i. Schl. Landr. 14. sz. 144. l., Schwabsp. Landr. 5. sz. 8. l., u. o. 289. sz. 125. l. és Magdb. jogk. 108. sz. 305. l.) ...«sullen ...zöne vnd tochtir von dem *erbe*... di *schult geldin,* dy ir vatir gemacht hat»... (Schl. Landr. 359. sz. 196. l.) «Stirbt ain man und sol gelten,... *so sullen (die Erben)... recht gelten von dem, and er lassen hat, es sei erbguet oder varund guet*»... (Wien. St. 28. sz. 59. l., u. i. 31. sz. 60. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Wenne das weib erst einen man genympt, gewynnet sie chinder, ee ir rechte zeyt ist, das das kynt leben möchte; man mag esz geschelten an seynem rechte, wan isz zu fru ist gepóren. Gewynnet ein weib nach ires manes tód kinder nach irer rechten zeit; man mag es geschelten, wan isz zu spate geparen ist.*» (163. sz. 102. l.)

«*Svenne dat wif erst man nymt, wint se kint er erer rechten tiet, dat dat kint leuen moge, man mach it bescelden an sime rechte, went it to vro geborn ist. — Wint ok en wif kint na irs mannes dode na irer rechten tiet, man mach it ok bescelden, wendit to spede geborn is.*» (Sachsp. I. könyv 36. sz. 41. l. és u. i. Schl. Landr. 60. sz. 150. l., Schwabsp. Landr. 40. sz. 23. l.)

Szóbeli egyezés.

«*Eyn iglich man sol auch verwirchen seynen hof. — Und wer desz nichtenn thuet, geschicht da schaden eynem, der pey im sitczt, er sal iz ym pessern. Geschicht aber ym selber schaden, er bleibt an wandill.*» (164. sz. 102. l.)

«*Manlik sal ok bemerken sinen deil des houes; die des nicht ne dut, geschiét der schade von, he sal yne beteren. Man blift is ok svnder wandel, geschiet yme schade.*» (Sachsp. II. könyv 49. sz. 104. l. és u. i. Schl. Landr. 214. sz. 171. l. és Magdb. jogk. 87. sz. 299. l.)

Szóbeli egyezés.

«In Ofner stat vnnd recht verfellet *dem chunigk nymant, wider seynen lant hern, nach richter, wider dem grossen grafen, dem hóf maister, wider dem púrg grafen, nach dem tarnakmaister, vnd churczlich nymand denn nürt dem stat richter*... alleyn ausz genomen in der schúlden, dy man nennet schult verserende dy kunigliche maiestat.» (165. sz. 103. l., 206. sz. 120. l. is így rendelkezik, de a felségsértést nem említi. Ily értelmű a 312. sz. 169. l.)

Tárgyi egyezés.

«Die wile daz die Borgere zu Maydeburch rechte tegedinge halten. *nach der stat rechte* vnd sich vor irem herren dem Bischophe. dem Burchgreuen. vnd *dem Schultheizen. zu rechte* erbieten. *nach der stat rechte. so ne mac man sie buzen der stat nicht brengen in ein ander gerichte.*» (Magdb. jogk. 23. sz. 264. l. és 62. sz. 291. és 292. l. Ilyen értelmű az Igl. jogk. 206. l.) ... «*die Burger von Breszlaw fur keyne andere oder fremde gerichte geczogen noch angesprochen werden sollen.* ...dann wer zu In ichts zusprechen hett der sol das tun *vor irem Richter zu Breszlaw*»... (Schl. Landr. 1425-iki okl. 203. lap.) «Wir habn auch aufgeseczt, das *chain richtter noch ambtmann er sey hóch oder nyder,... gegen den vorgenanten purgern zu Wienn icht sullen haben zurichten* vber leslich geschicht... *núr der statrichter*»... (Wien. Ei. 120. l. Hasonló a selmeczi jog bevezetése: 206. és 207. l.) ... «vicepalatinus ... non possit... eosdem iudicare.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) ...«ipsi (cives oppidi Ivanich) facultatem habeant eligendi *iudicem... iudicaturus in oppido causas omnes, praeter causas infidelitatis et graviores eiusmodi*»... (Eberhard zágrábi püspök Ivanich városa részére adott 1406. évi okl. C. D. X/4. 557.) ...«Barones ...et alii Regni nostri *Nobiles... iudicare non debeant* (super cives)»... (Jus Tav. 14. sz. 14. l.)

«Der richter mit seynen geschwornen purgern sol... sitczen yn der wóch: *den montag*... vnnd *freitag.*» (168. sz. 105. l.)

... «ytzlicher gehorsam sol seyn, als her gesworn hat, nicht an sach sich abzyen sol von dem rot, als es gesetzt ist: An dem *dinstag* und *freytag*»... (Kassa 1404. év. 30. törv. Jogsz. 81. l.) «Das das Von alter herkhomen ist, das man *alle montage* das recht besessn hot»... (Pozs. jogk. 57. sz. 391. l.)

Tárgyi egyezés.

«Pesunderlich sol er (der Richter) den sambstag alle wochen samung haben mit dem rót, vnnd sol dem selbin nichtcz ausz richten, *den wasz vnszer haupt kirchen an leit, darnach... den klostern vnnd allen gotis hewsern*»... (U. o. 106. l.)

«Item wen dy rethe samlung habn und handlen allerley notturft... So solln sy anhebn dorzu, *von erst yre sel selykeyt zu irn Pfarkirchn in der vorwesung und beschirmung allerley notdurfft... Auch alle sel gereth gefüdert und geendt werdn, yn der ere gots.*» (Kassa 1404. évi 5. sz. törv. Jogsz. 74. l.)

Gondolati hasonlóság.

«In keyner *pann feyr* schol der *richter czu gericht sitczen* nach nymant vertailenn, wider vmbe grosz noch klein.» (169. sz. 106. l.)

«Over achtein weken sal die greve sin ding vtlecgen *buten den gebvndenen tagen to* rechter dingstat»... (Sachsp. III. könyv 61. sz. 160. l. u. i. Schl. Landr. 320. sz. 185. és 186. l.) «Den voruesten man mut man wol bescedegen bynnen *gebunde- nen dagen. Nicht ne mvt man aver oner yn richten,* dar ne sie de hanthafte dat.» (U. o. II. könyv 10. sz. 72. l.) «Vnse hoeste richtere daz ist die burchgrave. die sitzet dri bot ding in deme jare. ...komen disse tage... *an gebundene zit. so verluset her sin ding.*» (Halle joga. 7. sz. 231. l. és Magdb. jogk. 3. sz. 271. l.) «*In den gebvndenen tagen* mag *man*

vber keinen ehter gerichten.» — (Schwabsp. Landr. 109. sz. 55. l.) «Iudex pecuniarum... *in terminis festa, aut quatuor tempora... tenebitur nequaquam iudicare.*» (Jus Tav. VI. sz. 94. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Der gelt richter sol auch drey tag sitczen* all wochen: den *montag, mitichen* vnnd *freitag... Vnnd wem seyn vrtail nicht gefelt,* der mag *sich ruffen an dasz obrist gerichte.*» (170. sz. 106. l.)

«*Iudex pecuniarum debet habere tres terminos Juridicos, in singulis hebdomadis, scilicet: secundam, quartam,* et sextam»... (Jus Tav. VI. sz. 93. l.) ...«*si (quis)... iudicio per Iudicem pecuniarum facto, ... contentum fore renunciaverit... (poterit) appellare ad discussionem... maioris Judicis*»... (U. o. V. sz. 93. l.)

Szóbeli egyezés.

«Der gelt richter schol alle wóchen ainst czu dem maisten seynen *vntter gelt richter* vmbe senttyn yn der stát zu *phenden*»... (171. sz. 106. l.)

«Sve gewedde vnde bute nicht ne gift to rechten dagen, de *vrome bode* sal en dar vore *panden*»... (Sachsp. I. könyv 53. sz. 51. l. u. i. szóról-szóra. Schwabsp. Landr. 81. sz. 40. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Der selbig gelt richter sol dem *obristern richter* vor treten: so herschaft czu der stat chúmpt, schol er *herbirg suchen vnnd geben*». (172. sz. 107. l.)

«Wir wellen auch, das chain vnserer marschall, oder ver an seiner stat ist, nyndert hincz chainem purger gest beherbergen sull, an wo in der *richtter hinzaig*»... (Wien. Ei. 110. és 111. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Der stuben hutter,* alz oft vnnd das er eynen gefangen hútt... der ledig wirt, *so schol er 2 pfennig nemen von im vnnd nit mer.*» (181. sz. 109. l.)

... «*a captivo... custos carceris denarium recipiat tantum unum.*» (1221—1230. bécsújhelyi törv. Ar. für öst. G. 122. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*So man eynen lest fahen, 6 phenning mügen sye (Schergen) nemen von dem clager.*» (183. sz. 110. l.)

«*Item: si quis hominum per praeconem detineri faciat, solvet ei... d. 6.*» (Jus Tav. CXXII. sz. 220. l.)

Szóbeli egyezés.

«Dye *freyen töchter*... sal man... *pehüten* vor gewalt vnnd vor vnnrecht.» (186. sz. 111. l.)

«An varendeme wiue... mach die man not dvn vnde dat sin vermerken, of he sie ane iren dank beleget.» (Sachsp. III. könyv 46. sz. 150. l. és u. i. Schl. Landr. 302. sz. 182. l.) «Wir tún chain gepot von den *gemaynen* weibn... doch wellen wir, das sy nyemand *laydig* an schuld»... (Wien. Ei. 57. l.) ... «*si mulier communis se oppressam conqueritur,* et oppressor comparuerit, *ludex ei satisfaciat* de consilio aliquorum.» (Igl. jogk. De vigore virginum, 217. l.) «Item: si quis *publicam meretricem per potentiam oppresserit... capitis subiacebit.*» (Jus Tav. LXXIII. sz. 168. l.)

Tárgyi és gondolati egyezés.

...«der eynen menschen lest richten (des Verurteilten)... gewentel *ist der schergen.*» (189. sz. 112. l.)

...«was unterhalb des gürtels ist (des zum Tode Verurteilten), *das ist des henkers.*» (Augsburgi jog id. *Walch:* «Vermischte Beiträge zu dem deutschen Recht» cz. munka IV. köt. 97-ik lap. O. St. 112. l. 189. fej. szóló jegy.)

Tárgyi hasonlóság.

«Man schól nicht gstathen, dasz man kainerlay vnfur mit würfeln treib yn der stadt... Vnnd pey welchem man ainen *falschen wurffil find, dem sol man eynen würfel durch den tener schlaen*». (190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 184. és 185. l.)

«Wer dem andernn ongewinnet mit falschnn würffln... *man sol dem felscher die würffll durch die hannt slagnn.*» (Selm. jogk. 28. sz. 215. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Dy Juden schollen auch gewant tragen,* da pey man sy irkennet: *vber ander ir klaider eynen róthen mantel, vnnd an der aller sichersten stadt eynen gilben fleck,* den man nit műg vber spannen.» (193. sz. 114. l.)

... «*omnes et singuli Judaei* utriusque sexus, in terris nostrae legationis, *portent unum circulum de panno rubeo, pro signo, assutum sive consutum ante pectus,* in parte sinistra, *in veste superiori,* quam communiter et regulariter portant *desuper vestes suas alias,* quum extra domos, sive habitationes exeant, vel incedant, vel publice quocumque modo appareant, aut se exhibeant, vel ostendant.» (1279-iki budai zsinat id.: *A. Const. S.* 159—160. lap.)

Tárgyi hasonlóság.

... «*(Die Juden)* sullen nit leyen auf mesz gewant, *kelich* ader *púcher* vnnd kasel, nach auf allis, das yn der kirchen genützt wirt; wen das nymant vorsetczt, *es sey dan gestolen aber geraubt.*» (197. sz. 116. l.)

«Koft en *iode* oder nymt he to wedde *kelke* oder *buke* oder gerwe, dar he neuen geweren an reheuet... *man richtet ouer in als ouer enen dief.*» (Sachsp. III. könyv 7. sz. 125. l. és Schl. Landr. 251. sz. 176. l.) ...«nimet ein *iode kelch* oder *buch* oder iot dez ze der messe hoeret. daz dirbig oder rovbig ist. vnde... vindet man ez dar nach in siner gewalt. wen sol in darnach henken *als einen diep.*» (Schwabsp. Landr. 261. sz. 117. l.) «Statuimus, ut nullus... *Judeus... aliquas res Ecclesiasticas in pignore ad seruandum recipiat*»... (Igl. jog. Sequitur de rebus Ecclesie. 216. l. és u. i. Selm. jogk. 22. sz. 214. l.)

Gondolati hasonlóság és tárgyi egyezés.

«*Auch sendt sy (die Ofner) nicht schuldig den czúber zu geben yn dem lesen von irenn weyngartenn, wo sye dy haben.*» (198. sz. 116. és 117. l.)

... «*de vineis eorum cibriones nullatenus exigantur.*» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.)... «*das sie von Iren alten weingärten und die sie widder von newen dingen*

pawen oder aufbingen, kunfftiglichen... kain... zucher phlichtig sein sullen zu kainen zaiten.» (Pozs. jogk. 374. l.)

Szóbeli és tárgyi egyezés.

«*Das newnte* von den Ofner ist man auch *nit schuldig* von *iren weingarten,* wider von iren eckern... *kynem edling,... nach andersz nymandis neher.*» (U. o. 116. l. és 216. sz. 125. l.)

...«*das sie von Iren alten weingärten... kain dinst noch schult... phlichtig sein sullen.*» (Pozs. jogk. 374. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Keyn purger in Ofner stadt schol seyn gut einem fremden verkauffen, den nűrt eynem, der furpasz mit ym wil wonen vnnd pleiben. Ein itczlich purger, der nit erben hat, mag seyn gut verkaufen, wenn er wil.*» (200. sz. 117. l.)

...«*nullus hospes ex ipsis possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti amodo habitare. Item, quicunque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones dimittendi habeat facultatem, cui volet.*» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326. és 327.) ...«*das haus oder weingarten (soll er) verkauf(en)* inneriarsfrist *ainem purger, der mit der stat dien.*» (Wien. Ei. 72. l.)

Szóbeli egyezés; gondolati azonosság.

«Keny kauffen nach *verkauffen* noch *verphendung* sol nicht mugen geschen, dan nűrt mit der stat *prif* allein.» (201. sz. 117. l.)

«Quicquid *vendiderit* homo aut *comparaverit,* qualemcunque rem, omnia sint firmata aut *per chartas*... ut postea non sit contentio.» (Lex baiuvorum XV., 12. Deut. Rechtsalt. 608. l.)

Tárgyi egyezés.

...«*werden dye vrtail* gerecht funden (die man dem Tarnakmeister vorgebracht) vnnd werden *pestetigt,* der sich hat peruft, der schol das pessern dem gerichte

«Cuicunque coram Iudici et Iuratis habundans iustitia facta fuerit et illam contempneus *appellet indebite* ad Dominum Regem, stabit in pena *decem talentorum.*»

mit *10 margk geschmeides silbers*». (202. sz. 118. l.)

(lgl. jogk. De appellante contra Ius 214. l.) ...«(wenn) er (Bürger)... mit vnrecht... zw dem Tarnacklmaister.... sich verrueffet, der ist bestanndn dem Richtter vnd dem Raate einer *swarnn pues.*» (Selm. jogk. 15. sz. 212. és 213. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Fremde geczeugnusz* mit priefen ader *mit leuthen* schol nicht ap genomen werden *wider sy.*» (203. sz. 118. l.) «Man mag auch nit entprechen, dan nur *mit stat volk, dy mit eyner gemain vbel vnnd gut leidenn*»... (319. sz. 173. l.)

«Item quum impetiti fuerint per quempiam *extraneum,* non possint produci *testes contra eos, nisi ex ipsis*»... (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.) «*Nullus extraneus testis erit super burgensem, sed tantum burgensis super burgensem.*» (Freib. jogk. 38. sz. 396. l.) ...«*der* ein purger von Wienn anspricht... die im an sein ere vnd an sein trew get, das er *chaynen zewgn* darumb dulden sol gegn im»... (Wien. Ei. 112. l.) ...«nullus *cum viro extraneo super aliquem civem... inducat testimonium.*» (lgl. jogk. Sequuntur Epistole Regales 207. l.)

Tárgyi egyezés.

...«alle prieff, dy man nennet zu latein *inquisitor... man schol keyne cráft wider sy nit haben zu kaynen zeiten.*» (203. sz. 118. l.)

«Nec nobiles, seu viri Ecclesiastici *inquisitiones possint facere contra eos.*» (Jus Tav. 3. sz. 4. l.)

Gondolati hasonlóság.

«*Dy Ofner haben den freytúmb, ap ir eyner, der da hat weip vnnd chint, eynen fremden man schlechtig wurd von geschicht, ader einen andern, aber súst grosz vbil teth, was den der schade wer, den er zu rettung seynes leibes het gethon,*

...«*si qui ex ipsis habentes heredes vel proximos, pro homicidio vel alio aequali excessu, casuali vel malefico, vel quocunque nocumento grandi commisso pro defensione personae suae recesserint fugitive; de bonis et posses-*

vnnd darummb fluchtig worden wer; czu des selben flúchtigen erb vnnd guttern sol der chunig, nach seyn lanthern, nach der stat richter keynen ausz sprúch haben, nach do von nicht nemen, sunder all seyn erb vnnd hab sol vnnerruckt seyn weib ader seynen erben ader frewndten pleiben, auf das, das er icht verczag so seyn hab ver ruckt vnnd zestreut wurd, vnnd nymmer gedecht wider zu chomen, sunder, das er dem widertail genug múge thúnn von seyner hab. Wer aber, das der fluchtige... nit erben het, so sal das gericht da von seyne púsz nemen, vnnd dem, der von ym gelaidigt wart, nach der hanttat gnúg thuen von seyner hab; dasz vbrig schol man geben der stat zu pesserung.» (204. sz. 118. és 119. l.)

sionibus talium nec per nos seu per barones nostros, nec per iudicem eorum aliquid auferatur, sed integra et salva apud uxorem seu heredes aut proximos eorum conservetur, ne possessionibus eorum receptis seu distractis ipsis fugitivis redeundi omnino spes tollatur, sed ut laesis satisfacere valeant de eisdem. — Si vero heredibus aut proximis ipsi fugitivi caruerint; de possessionibus et bonis eorum cives laesis satisfacere teneantur secundum commissi qualitatem, residuum vero, si quid fuerit, ad opus castri Budensis expendatur.» (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.) ... «Vmbe swele schulde ein man in *die ahte kvmet.* ane den tot slag. So sol vride han sin lép. *vnde sin gut vierzehen naht.* Dar *vmbe ob er sich bedenken welle. daz er da von kvme».* (Schwabsp. Landr. 109. sz. 55. l.) «Swer iar vnd tac in aeht vnd *in panne ist*... hat *er eigen div sint siner erben.»* (U. o. II. sz. 157. l.) «*Si aliquis homicidium fecerit et profugus effectus fuerit.* Iudex bona ipsius. non *poterit iupetere.* sed tantum ipsum reum.» (Halle joga 34. sz. 227. l.) «Vnd wirdet ein *man vorvestet* oder windet uber in gerichtet *sin gut ne mach nieman neme wante sine rechten erben».* (U. o. 47. sz. 239. l.) «Uirt ouch einem manne... sin lip vorteilet. vmme welcherhande vngerichte ez sie. *sine erben nemen sin gut vnde der richter* en hat an sime gute *nicht»*... (U. o. 135. sz. 315. l.) «Item, si homicida... mortis

fuerit condemnatus... *sua pecunia,* si sit incola civitatis, *permaneat apud suos pueros et uxorem.*» (1221—1230. bécsújhelyi tőrv. Ar. für őst. G. 109. l.) ...«wir gebietun vestiglich zu behalltnn, ob einen mon einen *todslaag begienng, oder also grosse missetatt, so soll kein Lant Richter... keinen Gewalt on seinen guett... begeenn, noch der Richter... von der Statt, nie wol er... vorfluchtig worden say, sonder sein hawsfraw ond ire erbnn sollen es besitznn*»... (Selm. jogk. bevezetés 207. l.)

Szóbeli egyezés; tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Ap das wer, das eyn Ofner nicht geerben het, vnnd an geschefte stúrb; aller seiner hab eynen tail sal man geben durch seyner zelen wil, vnnd dy zwee tail schol man pehalten czu der stat paw oder pesserung.*» (205. sz. 119. l.)

«*Si vero quispiam praedictis hospitibus nostris intestatus decesserit; possessiones et bona talium in tres partes dividantur, una distribuatur per eleemosynas pro remedio animae decedentis, duae vero partes ad munimenta et aedificia castri Budensis reserventur.*» (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.) ... «*Quicunque carens herede legitimo friburc moritur... una pars* (omnium suarum) *pro remedio anime sue... tertia dabitur ad munitionem civitatis.*» (Freib. jogk. 24. sz. 393. l.) «*Si autem moritur aliquis sine uxore et liberis, et testamentum non fecerit... et si heredem non habuerit, fiat de bonis et rebus suis in hunc modum: Dividantur in tres partes, quarum prima cedat pro anima sua, alia ad vias et pontes restaurandos, tertia ad negotia civitatis.*» (Igl. jogk. Sequuntur Epistole Re-

gales 207. l. u. i. Selm. jogk. 1. sz. 207. l.) ...«Vnd lit ein man *on sinem tot bette. vnde hat weder kint noch wipververt er ane gescheffede... der sele* (soll man) *daz vierde teil geben»*... (Schwabsp. Landr. 166. sz. 80. l.) «Quodsi *civis moriens non habens pueros vel uxorem,* tunc *omnia bona sua et haereditates,* quae super suam fuerint ordinationem, ad suos amicos proximos devolvantur, et hoc, si fuerint incolae terrae nostrae, vel terras ferant se ad ipsas. Quod si facere noluerint, tunc *omnia pro communi utilitate civitatis et ipsius anima* expendantur.» (1221—1230. bécsújhelyi törv. Ar. für öst. G. 119. l.)

Szóbeli egyezés; tárgyi egyezés és gondolati hasonlóság.

«*Fremde wain... ferrer hin, dan von der stat... schól nymant er czu der stát neher furen, da dasselb czil der rast... Wer da wider thút, dem sol man dy wein auff dy erd schloen*»... (208. sz. 120. és 121. l.)

«nullus *vinum hungaricum terminis civitatis, qui termini vocantur Purchfride, inducere debeat ad vendendum.*» (1244. évi bécsi törv. id. Ar. für öst. G. 137. l.)

«Vber alle dise dinkch so seczn wir, das nyemand *chain vngrischen wein noch welhischwein, wenn an die ennd der stat, das der purkchfrid haisset, sol furn da zuuerkauffn; vnd wo man in yndert vindet in dem purkchfrid,* da sol chain andre puezz nicht gehorn, denn das man *in niderslach auf die erd*»... (Wien. Ei. 93. l.)

Tárgyi egyezés.

«Der creucziger von der heilgen driualtikait auf dem aigen hat sich... verpriefft, das er keinen

«Doch von sundern gnaden so erlauben wir *ainem erbern mann auf vier emer herin zulassen vnd*

fremden wein wól leitt geben... wider der stat freytumb, *dan yn eynem aynigen hawsz... Darvmbe schol er keyn kuffen... nit nyder legin an des stadt mannes, der daczu gesetczt wirt nit wissen»*... (211. sz. 122. l.)[1]

in seim haus selbs zetrinchn... *vnd das das dennoch auch mit der purger gunst gescheh in dem rátt.»* (Wien. Ei. 93. és 94. l.)

Gondolati hasonlóság.

«Welch mensch got verschmecht, aber seyn heiligenn, vnnd mit worthen lestert; dem schol man dy czung ausz czyhen.» (219. sz. 126. l.)

«Wer vnsern herrn got vnd der suessen magt sand Marien oder der heiligen spótt... dem sol man die zungen absneiden»... (U. o. id. 126. l. 219-hez szóló jegyzetben.) *«Qui dominum deum et sanctos suos vituperaverit, abscindatur ei lingua et non liceat sibi redimere eam ullo precio.»* (1221. és 1244. évi bécsi tör. Ar. für öst. G. 104. és 136. l., u. i. 1221—1230. bécsújh. törv. id. u. o. 113. l.)

Tárgyi egyezés.

«Von der stat gewonhaitt mane ich vnnd pit... das man kainerley gewonhait... halten sullen andersz, *den op sy gottlichem willen nicht wider sprech»*... (221. sz. 127. l.)

«Daz ist gut gewonheit. vnd rehtiv gewonheit. *dir wider geistlichem reht nicht ist... noch wider der selichkeit... vnd der sele»*... (Schwabsp. Landr. 44. sz. 24. és 25. l.)

Gondolati egyezés.

«Keyn richter schol nach mag seyn selbs richter yn kainer sach seyn.» (224. sz. 128. l.) ... *«richter vnnd geczeug in der selben sachen* mag er (richter) nit geseyn»... (244. sz. 135. l.) «Eyn richter schol von seynes ampts wegen klagen vmmb *eynen elender er schlagen*

«Ez en mag dehein richter. bediv clager vnde richter gesin.» (Schwabsp. Landr. 121. sz. 60. l.) «Si contingat aliquem hominem querimoniam in iudicio movere, *Iudex aliquem de iuratis ponat loco sui* et de omni queremonia respondeat, sicut alter homo»...

[1] A 210. sz. (121. és 122. l.) Zsigmond és az eczilburgiak egyik ismeretlen oklevelére hivatkozik. A 211. sz. (122. l.) a keresztesek egy oklevelét említi.

man... vnnd sol czu der czeit, so er czu yn clagen wil, yn der schran seyn richter ampt eynem der zwelffer auf geben, vnnd schol auf stehen von seynem richter stúel vnnd gestreng clagen.» (232. sz. 131. l.)

(lgl. jogk. De Iudicis obedientia 211. l. és u. i. Selm. jogk. 8. sz. 210. l.) «*Item, nymant sol ym selbst richtn,* noch mit den, dy ym angehörn.» (Kassa 1404. évi 15. törv. Jogsz. 77. l.) «Wan ains ...zum todt wirtt pracht, Und sein *ellend leutt,* die nymant habn, *so sol der richt... auff steen, Und sol das stebln ainem andern gebn, und sol dem klagen von gerichtswegn* hintz demselbn Ubelteter; das ist er pflichtig». (Pozs. jogk. 40. sz. 388. l.) Hasonlóan intézkedik a bécsi jog a biró elleni pörben. (Wien. Ei. 125. l.) «*Si quando peregrinus esset occisus, qui sanguinis carebat vindice, judicis erat, interfectorem persequi, et satisfactionis partem in occisi animae solatium impendere. (Gloss. Germ.* 311. l. *Elender* jelszó alatt.)

Tárgyi egyezés.

«So man den stadtfridt czu halden gepewt czwen ader manigen menschen, dy in krieg vnnd czwytracht ader yn feintschafft sten, so gepewt man payden tailen, das sy *den stadt friedt nichtenn prechen... wen der denn prech* mit worten er verfiel eyn handt, *mit werken verfiel er den hals*»... (226. sz. 128. és 129. l.)

«Brict aver en man den einen vreden, den he vor sik selben seluen louet it gat yme an den hals»... (Sachsp. III. könyv, 9. sz. 126. l. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 266. sz. 120. l., Schl. Landr. 253. sz. 176. l., u. i. Magdb. jogk. 90. sz. 301. l.) «Si quis *pacem* sibi a Iudice indictam indirectis operibus... *capitalem sententiam subibit, si hanc presumpsit, violare.*» (lgl. jogk. Sequitur de pace seruanda. 222. és 223. l. és u. i. Selm. jogk. 33. sz. 217. l.)

Gondolati hasonlóság.

... «der den *marckt frid priecht* der *verleust dy handt, ader 10 marck dem gericht*» ... (228. sz. 129. l.) «In den iarmarckten ... schol czwir das gerichte sitczen, vnnd allisz, das da geschicht yn der frist, das hat *seyn púsz* zwifách» ... (307. sz. 166. l.)

«Quicunque *pacem in die forensi ... infregerit ... manu privetur, vel eam redimet cum decem marcis.*» (Igl. jogk. De pace forensi 223. l. és u. i. Selm. jogk. 34. sz. 217. l., de nem említi a kéz megváltását.)

Tárgyi egyezés.

«Esz ist nicht hoer czu schatczen, dan ein vbil handelung, ap es dach yn eyner yech ader von geschichten dar get; *vnde das wapen vorfelt er dem richter.*» (231. sz. 131. l.)

«Sve sin *svert tivt* vp enes anderen scaden, *dat svert sal des richters sin.*» (Sachsp. I. könyv 62. sz. 57. l., u. i. Schl. Landr. 96. és 97. sz. 155. l., Schwabsp. Landr. 98. sz. 51. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Wo dy gefangen ausz komen von dem richter, so músz der richter pay seinem ayd sprechen ... dasz sy ausz chomen sint an seynen willen vnnd an seyn wissen.*» (233. sz. 131. l.)

... «si contingat, quod *aliquis captivus subiudici effugiat* aut praeconi, *ille suam innocentiam in hoc probet sui solius ac proprio iuramento*» ... (1221—1230. bécsújhelyi törv. Ar. für öst. G. 122. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Eyn iczlich *gesworner purger enpricht gleich dem richter,* op er an wirt gesprochen, *pey dem aid vnnd als er arm vnnd reich hat gesworn*» ... (234. sz. 132. l.)

«Ist ainer ain *gnanter oder ain geschworner vier und zwantziger,* so mag *er sprechn bey dem ayt den er armen und reichn geschworn hott.*» (Pozs. jogk. 35. sz. 386. és 387. l.)

Tárgyi egyezés.

«Man schol *nymandes fahen vmmb erber sách* ... derselb sol von der stat freytümb genyssen seynes erbisz ... *so er dach purger recht ... hat*» ... (237. sz. 134. l.)

«Es sol auch der richter oder sein knecht ein *yglichen erbern mann nicht vahen vmb erlich tátt, darumb er gesessen ist.*» (Wien. Ei. 61. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Alles verpintnusz, das man thut in forchte... sollen kayn chraft nicht haben.*» (245. sz. 136. l.)

«*Jewelkes gevangenen dat vnde lof ne sal dur recht nicht stede sin, dat he bynnen vengnisse* gelouet.» (Sachsp. III. könyv 41. sz. 143. l., Schl. Landr. 296. sz. 181. l. és Schwabsp. Landr. 307. sz. 130. l.)

Gondolati egyezés.

«Isz ist *nicht gottlich*... dasz eyn *man czeug* sol seyn ymmer in sachen,... an *leib vnnd ere vnnd an gut.* Dasz rede ich wider dy strefliche gewonhait... dasz eyn *rothman... sulle alleyn czewgen wider... leib, ere vnnd gut.*» (246. sz. 136. l.)

«*Swa schephenden sint die mvz man ze gezivge han... ane den tot slag.* vnde ane diepheit»... (Schwabsp. Landr. 190. sz. 89. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Kirchen purg schól man yn aller weisz zalen*»... (249. sz. 137. l.)

...«ab omni tributo *salvo iure ecclesiae Budensis*... sint exempti.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.)

Tárgyi egyezés.

«*Alle kirchen vnnd gotes hewser* haben dy freyung, wer vmmb *erlich sach* dar auf *fleücht,* der *sol freyung* vor dem gericht haben.» (253. sz. 138. l.)

«Sve den vrede brict bynnen gebundenen dagen, den ne beschermet die gebvndenen dage nicht; *also ne dvt die kerke... ander dat, die he dar ynne dvt.*» (Sachsp. II. könyv. 10. sz. 72. l. és u. i. Schl. Landr. 137. sz. 160. l.) «Alse ein mensche iht getut. vnde *flivhet ez in eine kilchwn... dez gewaltes sol sich nieman an nemen* daz er es har oz ziehe»... (Schwabsp. Landr. 329. sz. 144. és 145. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«Is das eyn man den andern *vnlautert* ...so *schol er isz in ofner schran mit seyner selbs hant*

«quicunque... Iudicem, vel Iuratum aliquem *presumptuose vituperaverit,... ad Parrochiam in*

vor... seynen muntd sláhen, vnnd sol sprechen, was er auff yenen geredt habe, vnnd sol yn nennen, das hab er gelógenn.» (254. sz. 139. és 140. l.)

publica stans stacione in alto coram omnibus dicet: Si talia dixi Iudice, vel Iuratis, *mentitus sum sicut vilissimus, percuciendo se manu propria in os suum»...* (lgl. jogk. De arguente Iudicem et Iuratos 215. l. és u. i. Selm. jogk. 18. sz. 213. l.) ...«si quis *verbis vituperosis mediantibus* quibus fama laudis et honoris *detrahi videbitur... tunc persona rea stabit... vbi maior fit concursus populi... quo clamato... alta voce... recitando ipsa verba enormia vituperosia, quae honoris detrahens dixerat...* habito stercore canino... ter dicendo; *omnia, quaecunque dixi istius boni viri (actorem nominando) caniliter mentitus sum,* quia inutiliter pessime, et detractive dixi, et *singulis vicibus os suum* cum ipso stercore canino *percutiendo»...* (Jus Tav. LIII. sz. 142—145. l.)

Tárgyi egyezés.

«*So man vbil handlung klágt vor gericht, vnnd der antwortem clágt vor gerichte. So schol man ym eynen aid dar tailen»...* (255. sz. 140. l.)

«*Svelk man vppen anderen klaget, vnde iener weder vp yne, die erst klaget, die ne heuet dem anderen nicht to antwerdene, he ne si aller erst von yme ledich.»* (Sachsp. III. könyv 12. sz. 128. l., u. i. Schl. Landr. 256. sz. 176 l. és Magdb. jogk. 13. sz. 301. és 302. l.)

Tárgyi egyezés.

«Der vmmb eine wirt *leme* peclagt ... *man slecht ym eyne hant ap* ...(oder) felt er dem gericht vmmb *10 marck.»* (256. sz. 140. l.)

«*Sve den anderen lemet... man sleit yme de hant af.»* (Sachsp. II. könyv 16. sz. 79. l., u. i. Schl. Landr. 157. sz. 162. l., Schwabsp. Landr. II. sz. 38. l. és 176. sz.

85. l.) «Fivr die *leme* ist dem richter gesetzet etwa *zehent phont.*» (Schwabsp. Landr. 176. sz. 85. l.) ... «si aliquis ipsorum vulneraverit hominem ita, ut exinde detrimentum membrorum incurrat, quod. uulgariter *leme dicitur, decem talenta* iudicè componat.» (1192. évi *regensburgi* törv. Ar. für öst. G. 93. l., u. i. 1244. évi *bécsi törv.* u. o. 133. l.) «Quicumque aliquem ita uulneraverit, quod patiatur detrimentum membrorum, quod *dicitur lem,* hic det iudici V talenta et uulnerato V talenta vel eodem modo puniatur. (1221. évi bécsi törv. Ar. für öst. G. 101. l., u. i. 1244. évi *haimburgi törv.* u. o. 140. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«Wer der ist, der dy *swache natúr ader geprechlich eynes weibes,* ader geschefte weiplichs kuntter ader pildes *schwecht mit worten ader laidiget mit der tát,* welcherlay das sey; *der vorfelt dy púsz czwei spiltig, dy er súst ver fiel wider eyn menlich pild.*» (257. sz. 141. l.)

«*Haec omnis compositio, quam viris jŭdicavimus, feminis coram omnia dupliciter componantur.*» (Lex Alamannorum Deut. Rechtsalt. 2. könyv. 404. l.) «*Item: si quis femineum sexum verbis vituperosis... affecerit, si id per masculum sexum fuerit... tunc is semper soluet poenam in duplo tam parti laesae, quam iudici pro tempore constituto*»... (Jus Tav. CXII. sz. 212. és 213. l.)

Tárgyi egyezés.

«Nymant schol *todtenn* an gerichte *mit frevel,* esz sey Christenn... *Jude.* Wirt ymandt darumb peclágt, er müsz anprechen *vnnd gestehen selb 48*... Felt er ader eyner an dem aid: man

«Sleit de iode enen kersten man dot, oder dut he vngerichte... man richtet ouer yne als ouer enen kerstenen man. Sleit ok die kerstene man enen *ioden dat,* man richtet over yne durch *des konin-*

schlecht ym ap seyn *haupt*»... (258. sz. 142. l.)

ges vrede»... (Sachsp. III. könyv 7. sz. 125. l., u. i. Schwabsp. Landr. 260. sz. 117. l., Magdb. jogk. 118. sz. 310. l.) «Item, si christianus *iudeum interemerit, morte digno* iudicio puniatur»... (1244. évi *II. Frigyes herczeg* osztrák területi törv. id. Ar. für öst. G. 146. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«Wirt ymandt dorumb *(totschlag) peclagt*... man schlecht ym ap *seyn haupt* auff den kraut margkt.» (258. sz. 142. és 143. l. és 260. sz. 145. l.)

«Die den *man slat*... den sal man dat *hovet afslan.*» (Sachsp. II. könyv 13. sz. 77. l. és u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 174. sz. 84. l. és Schl. Landr. 153. és 154. sz. 162. l.) «Und wer den andern anspricket wmb den *totslag*... dem get es an das *haubt.*» (Schwabsp. Landr. II. sz. 38. l., u. i. I. sz. 149. l.) «Si *homicidium factum fuerit*... (actor) *capitali sentencia* punietur.» (Halle joga 12. sz. 225. l., u. i. 11. sz. 232. l. és 8. sz. 273. l.) «Si quis irato animo infra civitatem aliquem... *occiderit, decollabitur.*» (Freib. jogk. 44. sz. 397. l.) «Ist auer... das der *todslag* für sich get... hat er (Schuldige) des guets nicht, so schol man in ... *enthaupten*»... (Wien. St. 149. sz. 133. l., u. i. lefejezést rendel ölés esetén Wien. Ei. 42. l.) «Si autem *homicida* deprehensus fuerit in ipsa accione... *capite puniatur.*» (1244. *bécsi* és *haimburgi* törv. Ar. für öst. G. 132. és 139. l.) «Si quis *homicidium perpetraverit*... *sententie capitis sui subiacebit,* et actore prosequente de iure *debebit decollari*»... (Jus Tav. LXI. sz. 153. l. stb.)

Tárgyi egyezés.

«Wirt ymandt darumb (Totschlag) peclágt, er müsz enprechen... selb *48.*» (258. sz. 142. és 143. l.)

... «(homicida) se purgabit met *quadragesimus octavus.*» (Jus Tav. LXII. sz. 157. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Ap man yn eyner hoe tlith arbeiten... vnd so den vndancks des werg geczewgs er nyder felt, wnd laidigt eynen menschen, das isz den musz sterben.* Darym nemet dy vmterschait: ap dy arbeit paj *eyner offen strász... den dy menschen von nót muszen varen...* so schol der arbter allen flaisz dor zu thuen, das er dye menschen warne mit geruffe... ader vermachen den weg. Thút *er des nit, er musz* antworten *vmmb allen schaden.*» (260. sz. 144. l.)

... «*si carpentarius labores domus cuiuscunque Civis pretio conuentione facta convenerit et in altis tecturis labores faciendo securis de manu magistri carpentarii exiluerit... et in ipso casu aliquem ad mortem usque percusserit, sententiae capitis subiacebit...* quia talis magister oportet, ut sit circumspectus in talibus casibus... si autem securim deposuerit ad asseres seu ad trabes, si in aliquem deciderit... tales casus sunt inopinabiles, qui casus si acciderint in mortem cuiuscunque... pronunciabitur liber et solutus.» (Jus Tav. XCV. sz. 193. és 194. l.)

Gondolati hasonlóság.

«Der *sich selber tottet...* sayner hab sol sich kayner vntter winden... *dan seym weib vnd seym ckinder ader seyne frewnt.*» (261. sz. 145. l.)

«Sve... dut he *yme seluen den dot, sin negeste gedeling nymt sin erue.*» (Sachsp. II. könyv 31. sz. 90. l.)

Tárgyi egyezés.

«So man eynen menschen peschuldigt... vmmb *clayne dyphait...* verfelt er, so sol man yn an der *staup mit gerten ader mit geiselen hawn.* Ist er eynes *ors vor falen,* das mag man ym ap schneiden.» (262. sz. 146. l.)

... «geschiet aver en diwe... myn den *drier schillinge,* dat mut die burmeister wol richten... to hut vnde to hare»... (Sachsp. II. könyv 13. sz. 76. l.) «hat ein Beutel-Schneider... *dray Schilling* werth... gestohlen, *man schneidt* ihm ein ohr ab. Hat er der ohren nicht,... man *schlágt ihn zu der*

Staupen.» (Sachsp. II. könyv 13. számhoz tartozó glossarium, id. *Curt Müller* újfelnémet kiadásában Reclam-féle kiadás 70. lapján.) «Wirt... an dieb begriffen... mit dube die miinner wanne *drier schillinge* wert ist, iz get ime zu *hut vnde zu hare.*» (Magdb. jogk. 36. sz. 283. l.) «Si quis furatus fuerit valorem *medii floreni auri...* ad mediastrum ligabitur, *et praeco dabit sibi plagas*»... (Jus Tav. C. sz. 198. és 199. l.) ...«si quis *furatis fuerit* rem quamcunque *duorum vel trium florenorum auri valentem*... de iure *pivari debebit una aure.*» (Jus Tav. CII. sz. 200. l. Kis lopásért *ze hut und ze hore* büntetést rendel a Schwabsp. Landr. 174. sz. 83. l., verést a Jus Tav. XLVIII. sz. 197. l. és XLIX. sz. 197—198. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

(«Ap eyn mensch etwas fúnde.») «Vnnd weys nicht, wes dy gefunden hab ist, *so sal er isz dem gericht czu wissen thuen*... Thút er das nicht, ...ist er zu richten gleich eynem dipp.» (263. sz. 147. l.)

«*Svat so iemand vind,* besakt hes of man dar na vraget, so *is it dũvech.* Svat so en man vint... dat sal he vp bieden vor sinen buren vnde to der kerken»... (Sachsp. II. könyv 37. sz. 94. és 95. l., u. i. Schl. Landr. 194. sz. 167. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Klágt eyner auf eyn *dipphait*... so ist er dem *galgen vorfallenn.*» (265. sz. 147. l., 264. sz. 147. l.)

«Den *dief* sal man *hengen*»... (Sachsp. II. könyv 13. sz. 76. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 152. sz. 162. l. és Schwabsp. Landr. 174. sz. 83. l.) «Sve *stelt* schult des *galgen*»... (Sachsp. II. könyv 39. sz. 96. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 117. sz. 168. l.)

... «der sin eigen gut stilet ... (den) sol man *henken.*» (Schwabsp. Landr. 23. sz. 106. l. különben is akasztás a tolvaj büntetése u. o. 202. sz. 97. l.) ... «Ist aber die shult (des Die bes) hoer cher vorshult den *galgen.*» (Magdb. jogk. 36. sz. 283. és 284. lap.) «Wer umb *diberei*... gefanngenn wirtt, den sol mon *hengen.*» (Selm. jogk. 19. sz. 213. l.) «Finth man... bey ym das er sein obisth *gestolen hatt,* man sol in *hengen* als eynenn *diep.*» (Szep. jog 34. sz. 45. l.) ... «si quis furatus fuerit, rem ... *debebit in patibulo suspendi.*» (Jus Tav. CIII. sz. 201. l.)

Tárgyi egyezés.

«Wirt eyner angesprochen vmmb *raüb.* ... man ... flicht yn auf eyn *rat.*» (268. és 269. sz. 149. l.)

... «si quis hominem aliquem *more latrocinii inuaserit,* eum suis rebus spoliaverit ... *cruribus fractis rotae currus imponatur*» ... (Jus Tav. LXXX. sz. 174. és 176. l. és u. i. VIII. sz. 207. és 209. l.)

Tárgyi egyezés.

«Eyn (Geld oder Waren) *felscher*... hat... czu pusz *das fwer.*» (270. sz. 149. l.)

«Büt der *montere enen valschen penning* vt, so dat he dar mede kopen wel, it *gat yme an den hals.*» (Sachsp. II. könyv 26. sz. 86. l., u. i. Schl. Landr. 176. sz. 165. l. és szóról-szóra Schwabsp. Landr. 192. sz. 89. l.) ... *Monetae adulteratores* sub patibulo erunt *comburendi*» ... (Jus Tav. LXXXV. sz. 182. és 183. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Wer... posz lewt mit wissen... herberigt... so ist seyn recht yn aller weisz, alz seyner geste.*» (272. sz. 150. és 151. l., így 287. sz. 157. l.) «*Vorfelt er denn den galgen,* so hat er das fórteil, *das man yn sol hoer hengen, den seyn geste.*» (272. sz. 151. l.)

«*Die düve hudet* oder rof, oder emanne mit helpe dar to sterket... *man sat over sie richten als over iene.*» (Sachsp. II. könyv 13. sz. 77. l. u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 174. sz. 84. l. és Schl. Landr. 153. és 154. sz. 162. l.) ... «*der ander helfe dieben tvt...* wen sol *in henken zv dem diebe.*» (Schwabsp. Landr. 227. sz. 105. és 106. lap.) «Si quis male infamatus fuerit, quod *nocivos homines teneat, ffures vel latrones...* consimili *sentencia puniatur.*» (Igl. jogk. De male infamato 218. l., u. i. Selm. jogk. 25. sz. 255. l.) ...«si aliquis carnifex, aliquod furatum animal, aliquot florenos auri valens duobus vel tribus florenis tantum comparauerit, et haec saepius perptrauerit, talis carnifex pro hospite furum reputabitur, et *altius debet suspendi quam fur.*» (Jus Tav. CVII. sz. 206. és 207. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«So schol man ym ruffen (den Mörder)... zu dem gericht, *dray rechtag*... Gestelt er sich ... *nicht so mag man yn vorczelen.*» (273. sz. 151. l.)

«Si vero *homicida legitimis ter uocatus indiciis non venerit, iudex eum proscriptum pronunciet.*» (1244. bécsi törv. Ar. für öst. G. 132. l.)

Gondolati hasonlóság és tárgyi egyezés.

«Dy... vorczelten alle schullen alle dy zeit, dy yn wirt auf gesaczt, dy stat meiden, *alz weit Weisenpurg ist von Ofen*»... (273. sz. 151. l.)

«Alhie ist zemerkken das wir Niklas den Pleykroph die stat zu Prespurch haben werpoten von seiner schuld wegen... *czehen meyl wegs auf wasser und auf lannd*»... (Pozs. vár. levélt. protocollum 1400.; 38. l. id. O. St. 151. l. 273. fejezethez szóló jegyzetben.)

Gondolati hasonlóság.

«Dy selbigen (Ketzer) sol richten *eyn geistlicher man*... Kümpt *esz den dor zu, das sy weltlichen gericht geantwort werdenn,* so seyn sy so gevrtailt... das man sy *prenne im eyner erdt grüben.*» (275. sz. 152. l.) ...«so schol man ynn *prennen sann eyner ketzer.*» (331. sz. 178. l.)

«Swel cristen mensche ungelovbig ist... wen sol in uf einer *hivrden brennen.*» (Schwabsp. Landr. 174. sz. 84. l.) «*Swa man ketzere inne wirt, die sol man rogen geistlichem gerichte* ... dse si iober komen werdent so *sol sich ir der weltlich richter vder winden*... Dar gerichte ist er sol si *brennen of einer hivrde.*» (U. o. 313. sz. 136. l.) ...«qui fuerint haeretica pravitate infecti ...*per voraginem ignis* in loco praescripto debent consummi.» (Jus Tav. LXXXVIII. sz. 185. és 186. lap.)

Tárgyi egyezés.

«Dy mit... prenten anhagent sayn, oder mit andern zaichen, *drawt czu prennen,*... der *hat gleich dy selbige pusz dy er willen hat zu werpringen.*» (276. sz. 153. l.)

«*Pro incendio siquis* captus fuerit, *igne peribit.*» (Igl. jogk. De Iucensoribus 216. l., u. i. Selm. jogk. 19. sz. 213. l.) ...«wer mit *Pranntt drewt,* den sol mon, *prennen.*» (Selm. jogk. 19. sz. 213. l.) «ab fraw ader Mann ...mit *fewer droitte* ... man sol sie *verprennen.*» (Szep. jogk. 49. sz. 55. l.) ...«si quis hominum ...domos horrea, seu alia notabilia loca carbones scopas aut alia signa appenderet ...*comburi debet.*» (Jus Tav. LXXXII. sz. 177. l. és u. i. 177., 178. és 179. l.)

Tárgyi egyezés.

«Der desz chuniges *kamergelt verwirft*... *peschneideth*... *der verlewst dy war, dy er verkaufft hatt wnd das gelt pleibt dem gerichte.*» (278. sz. 153. és 154. l.)

...«nullus audeat ...*auream sive argenteam refutare*... *circumcidere*... *illi*... qui pecuniam eandem recipere recusaverint, *cadant in poenam amissionis pecuniae, quae sibi debetur, vel rei, pro qua pecuniam solvere tenentur*»... (Jus Tav. 18. sz. 18. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Kumpt en... das eyner eyn ehewaip hat gehabt kurcz ader lang zeit, wnd nympt mir aine, dye weil dy selb lebit... ...clágt dy erste czu ym vnnd fodert yn vor gerichte wider, so soltu dich der sach nicht vnder winden, sy schúllen paid *chúmen vor den geistlichen richter*... Clagt sy (erste Frau) aber, er hab seyn trew vnd ehe geprochen ...so hat er das haup verloren. Klagt aber dy ander ire schmach... sy gewynt im auch dasz haupt an.» (279. sz. 154. l.)

...«die in *werhure begrepen* werdet... den sal man dat *houet afslan.*» (Sachsp. II. könyv 13. sz. 77. l., u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 174. sz. 84. l. és Schl. Landr. 153. és 154. sz. 162. l.)

«Item, si quis legittimam habuerit et ea vivente in alio loco aliam superduxerit... *decolletur.*» (Igl. jogk. De atterante cum alia uxore 218. l.) ...«quicunque cum uxore alterius viri fuerit deprehensus... de hoc iudex civitatis nihil iudicet, *sed plebanus.*» (1221—1230. bécsújhelyi törv. Ar. für öst. G. 120. l., u. i. 1244. évi bécsi és heimburgi törv. u. o. 137. és 145. l.) «Ab ain man... eines Erbn Mans tochter ader keinth freythe und sie zw einer selichem frawen nimpth und er wirth bewerth mitt erbaren leutten... *das er anderswo auch ein eelich weyb hette,* wir wellen das er sein *haupth verloren* habe.» (Szep. jog 16. sz. 33. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Der eyner iuncfrawenn nuczigt... laufet zu *klag mit czu strabelten har vnd mit plutigen gevant*»... (284. sz. 156. l.) «Esz das sich eyn fraw der clagt... dasz man ir gewalt an iren eren gethan hat, vnd vor chummet *dasz mit geruffte*»... (285. sz. 156. l.)

«Wif oder maget, die not vor gerichte klaget, die solen *klagen mit gerüchte.*» (Sachsp. II. könyv 64. sz. 114. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 235. sz. 173. l. és Magdb. jogk. 114. sz. 301. l.) ...«si aliquis... virginem aut mulierem per vim corruperit, et ipsa vel quicunque alius proclamaverit ita ut *clamore suo* vim illatam publicaverit»... (Magdb. jogk. 13. sz. 222. l.) «Si autem mulier, vel virgo *laniata vestibus, vel sanguinolenta* conquesta fue-

rit.»... (Igl. jogk. De vigore virginum 217. l., u. i. Selm. jogk. 23. sz. 214. l.) ... «si virgo cuipiam adolescenti consentiens conmixta fuerit... et ipsa *ornata crinibus, aut peplo temeraria* praesumtione inverecunda facie iudicem accesserit»... (Jus Tav. LXXII. sz. 166. és 167. l. és u. i. LXIX. sz. 164. lap.)

Tárgyi egyezés.

«Der eyner iuncfrawenn núczigt, ... *Schweiget sy aber den dritten tag,* so sy von im ledig ist worden»... (284. sz. 156. l.)

... «wer ein magt oder ein weib notzogt... vnd sy das peberet das sy hab geschriern *innerhalb vierczehen tagn, do sy genotzogt ward*»... (Wien. Ei. 55. és 57. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Wirt eyne *iuncfrau... wider eren willewn (genotzogt)* der czuker hath das *haup verlorenn.*» (286. sz. 157. l., u. i. 291. sz. 159. l. a fogadalmat tett apáczákról.)

«(Die) wif oder maget nodeget... den sal man dat *houet afslan.*» (Sachsp. II. könyv 13. sz. 77. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 153. és 154. sz. 162. l., Schwabsp. Landr. 174. sz. 84. l.) ... «ob ieman bi eins manns wibe lit... so sol man in *dar hoobet abe slahen.*» (Swabsp. Landr. 201. sz. 95. l. u. i. 254. sz. 115. l. és 311. sz. 135. l.) «Item si aliquis... virginem aut mulierem per vim corruperit... *capite privabitur*». (Magdb. jogk. 13. sz. 222. l., u. i. Halle joga 8. és 9. sz. 225. l.) «Si quis virginem vel mulierem oppresserit violenter, *decolletur.*» (Igl. jogk. De vigore virginum 217. l. u. i. Selm. jogk. 23. sz. 214. l.) ... «welhem erbern man sein tochtter... virdet beschlaffen... von seinem knecht... den sol man *puessen mit dem*

haubt.» (Wien. Ei. 55—57. l., u. i. 1212. évi *ennsi,* 1244. *bécsi* és *haimburgi* törv. Ar. für öst. G. 97., 134. és 142. l.) ...«si quispiam hominum virginem violaverit... violator *captivari debebit*». (Jus Tav. LXX. sz. 164. és 165. l., u. i. LXIX. sz. 163. és 164. l., LXXIII. sz. 168. l.)

Tárgyi egyezés.

• «So man mit warer tat die... *posen weip an* kumpt, dy frawen oder *iuncfrawen... czu unkeischhait pringen...* dy gehoren alle *czu secken vnnd yn dy Tonaw zu werffen.*» (287. sz. 157. l.)

...«si quae *vetulae iuvenculas dominas vel virgines ad adulterium... seducunt...* tales vetulae debebunt *vivae in saccis ligari, et aquis vehementibus submergi*»... (Jus Tav. LXVII. sz. 162. l.)

Tárgyi egyezés.

«*so der eheprecher vnd dye eheprecherynne paid elich seyn,* das ist gar swer... man schol yn *paiden eyn grab machen pay dem galgen, wnd schol sy in das selbig lebentig legen vnnd eynen stecken oder pfol durch sy paid treiben.*» (290. sz. 158. és 159. l.)

...«*si mulier habens virum legitimum adulterium perpetraverit, et vir legitimus eam* cum *adultero deprehenderit... debent duci ad patibulum,* et ibi in *fossam sepulchri factam debent* alter super alteram vivi poni, *et palo per medium ipsorum transfodi, et vivi sepeliri.*» (Jus Tav. LXVIII. sz. 162. l. és 163. l. u. i. XC. sz. 188. és 189. l. a nőre nézve.)

Tárgyi egyezés.

«Man schol... verweser geben den wásen... ayner diren das sy werd *czwelf iar alt.*» (295. sz. 161. l., u. i. 371. sz. 194. l.)

«Dar selbe reht hat och ein ioncfrowe aber nicht vorn *bin zwelf iarn.*» (Schwabsp. Landr. 27. sz. 17. l.) «So div ioncfrowe in *zwelf iaren* komt, so ist si zer tagen chomen». (U. o. 55. sz. 27. u. i. 354. sz. 151. l.) (Sei die Jungfrau) aber zwelif iar gelobt si (etwas) das hat chraft.» (Wien. St. 14. sz. 53. l.) «Wenn Vater

und Mueter iren chinden absterben, waz die guets irn chinden lassen... dasz sullen die mit ruew haben... uncz daz sie chommen zu irn Jarn... die Junkfraw hincz czwelif Jarn.» (Osztrák törv. Ar. für öst. G. XLVI. és LXXI. sz. 155. és 169. l.)

Gondolati egyezés.

«Es schol keyn hantwercher mit offen laden an den *pan feiertagen* kainerlay nichts fail haben... den *nur notdurftige ding czu essen und czu trinken.*» (298. sz. 161 l. és 162 l.)

«Wir gebieten das an dem *sunnektage nieman nivt veiles habe, wan essen und trinken.*» (Schwabsp. Landr. 363. sz. 154. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Auch sol keyner sein *wein* offenlich geben an kainem *pan faiertagk,* man habe *denn segen* geben *yn dem hoenampt paj unser hauptkirchen.*» (U. o. 162. l.)

...«*an lieben frawentägen die man vegert, auch an ostertagen, pfinstagen, weynachten, newen Jarstag ... und pan feuertagen...* desselben sol kaien offen lait haus haben... *vor di wandlung in dess hochambts Im Sand Mertens Kirchen*» (statt gefunden). (Pozs. bormérési szabály. 435. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Der dy zu phant hat (fahrende Habe) der schol sy auf piten vor gericht drey rechttage. Darnach so schatczt man das pfant, *und gibt dem schuldiger 14 tage, das er dy pfant loze. Thut er desz nicht, so mag er dy pfant vorkauffen,* vnd do mit seynem frommen schaffen. *Und was ym ap get, nach der satzung, wes dy phant leichter geschazt wurden, dasz mász der schuldiger ausz richten vnd peczalen. Seyn aber dy pfant ge-*

«Klaget man... vmme scult... man sal yne gebieden von gerichtes halven, *dat he gelde over virteinnacht... Ne dvt he des nicht, man sal yne dar vore panden...* ymmer over virteinnacht... vntredet iene die scult dar bynnen nicht... *So sal mann dat pant vtsetten oder vorkopen... wirt dar icht over, dat sal man ieneme uveder geuen. Brict dar icht es an, man sal yne aver panden also lange, wente iene sin gelt hebbe.*»

schaczt, der vbersacz, so sol dem schuldiger wider werden dasz obrige gelt.» 302. sz. 163. l.

(Sachsp. I. könyv 70. sz. 65. és 66. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 119. sz. 158 l., ugyanolyan értelmű Schwabsp. Landr. 102. sz. 53. l. Wien. St. 138. sz. 126. és 127. l. stb. Selm. jogk. 40. sz. 219. l. Szep. jog 25. sz. 85. l. és Pozs. jogk. 26. sz. 383. és 384. l.) «Over *virteinnacht* sol man scult gelden.» (Sachsp. II. könyv 5. sz. 69. l. u. i. szórul-szóra Schl. Landr. 128. és 129. sz. 159. l. így rendeli a Szep. jog is 20. sz. 37. l. és Halle joga 25. sz. 235. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Wo eyn man erb zu phant hat mit gelubde... der schol dasz drey rechtage auf pieten vor gericht.* Nach dem schatczt man dy pfant, wnnd gibt *dem schuldiger 6 wochen vnnd drey tage, das er seyne phant lose*» stb. (u. m. az előző fejezet 304. sz. 163. és 164. l.)

«Ist aber ein mon, der vil beczalnn sol, ond hat nicht wormit er beczal, *dann von seinem Erb, vnd das er dasselbige vorsecz vor dem Richter, vnd vor den geszvorenn,* vnd dem das geseczt wirtt... (soll) *es aufbieten drey Rechttag, das ist drey vierzehnntag,* vnd wirt es aber nicht gelöst, oder verkawft, so sol der, dem die Erb verstanndenn sein... die Erb hingebnn... ond das oberige annttwurrttnn, do es hin gehort.» (Selm. jogk. 10. sz. 211. l. hasonló az Igl. jogk. De debito obligato. 211. l.)

Tárgyi egyezés.

«Was der ymmer hat gethan slecht *auf eyn wider stellen* purg ap den der fluchtig wurd, den man ausz geporget hat, so stedt isz dem púrgen czu seynem aid, dasz der on seyn villen vnnd wissen sey fluchtig worden. Nicht mag man dem purgen mir angewynmen.

«Sve so *burge* wirt enes *monnes yne vor to bringene vor gerichte, vnde ne mach he sin nicht hebben alse he yne vor bringen sal, he mut beterem na deme dat he beklaget was* wende he an der klage gewunnen is.» (Sachsp. III. könyv 9. sz. 126. l. u. i. Schl. Landr. 253.

Wirt er aber vmmb der handil der vmmb dy handgetät purg, *so musz er allesz dasz aus richten vnnde peczalen.*» (303. sz. 163. l.)

sz. 176. l.) «*Swer biurge wirt eins mannes fiur gerichte ze bringenne. vnde mag sin han nint so er in fiur bringen sol. er sol die selben buzze liden, die iener liden solte.* (Schwabsp. Landr. 265. sz. 119. l. u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 100. sz. 51. és 52. l.) «*vorborget an man den anderen vor gerichte* vmme vngerichte *vore zu bringene, ond endbrenget her sin nicht vor, her, muz den richtere gevetten*... vmme den totslac achcehnphunt»... (Magdb. jogk. 19. sz. 277. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Ist aber er (Dienstbote) vor dyen gevest, so schol man den dynert, arbait vnnd dy czeit schatczenn, *vnnd der her sol yn peczalen,* ...sun der sam eynem vordingten knecht, *pey desz selbigen tages scheyn.*» (305. sz. 165. l.)

«Heldet ein knecht sin vordienete lon vf sinen herren vor gerichte dar ne ist *der herre deme richtere nachein gevette vmbe schuldich, ond dar sal her ime gelden binnen deme tage.*» (Halle joga 77. sz. 249. l.)

Gondolati hasonlóság.

«*Auf iarmarckten vnnd freien chirchtagen hat yderman freyung, dach nürt vmmb erliche sach*»... (306. sz. 165. l.; a gyilkos is minden «freyung»-ból ki van zárva. 346. sz. 185. l.)

«*Vnd swelich Man chumt auf den Marcht ze Aspach, hinze demselben sol man nit richten vmb dchein schulde, Ez Si Denne Vmbe Unreht Oder Vmb Ein Mort.* (Gloss. Germ. *Marktfrajheit* vezérszó alatt, 1323. és 1324. hasában.) «Nundinas per octo dies ibi solemniter teneri constituimus, *pacem firmam omnibus illuc properantibus sub anathematis interminatione habendam denunciantes, Reum tamen Homicidii Hinc Excludimus*»... (U. o. *Jahrmarckt* vezérszó alatt az 1005. hasában.)

Gondolati egyezés.

«*Das man schaft zu der kirchen... dasz sol man in iares frist verkaufen...* iren viel heuser vnnd weingarten alzo verterben.» (308. sz. 166. l.)

... «*das gut, das dem kloster gegeben wirdet,* das haus oder den weingarten (soll) *verkauft (werden) in mer iarsfrist.*» (Wien. Ei. 72. l.)

Tárgyi egyezés.

«Der zu eynem gescheft wirt gepeten... der sol dor zu gehen mit andern geczeugen, vnnd so der mensch, der das gescheft gethon hat, stirbt, so sullen dy gescheft hern vnd dy geczeugen *mit schrift oder mit priefen vor den rat chomen*» ... (309. sz. 167. l.)

«Sve so yme erve to seget... von gelouedes halven, dat hebbe man vor vnrecht; man ne mvg getügen, *dat dat gelouede vor gerichte gestedeget si.*» (Sachsp. II. könyv 30. sz. 90. l.) «Ist, dar ein man sinem frivde gut schaffen wil noch sinem tode... er *sol im srift dar ober geben. mit ende haftn isigeln oder er sul for sinen richter varn.*» (Schwabsp. Landr. 22. sz. 14. l.)

Gondolati hasonlóság.

«*Ausz der edling guttern, welcher mensch sich von eynem herrn czeucht vntter den andern,* ap er yo nach seynem rechten czincz, der dar vntter gehort czu thun von seyner hof marck ... verfallen werde, vnnd dy von ym ynner montcz frist mit gevunnen were; *er sol forpász vntter seinem herren mit frid sitczen vnnd wonen,* vnter den er sich geczogen hat.» (311. sz. 168. l.)

... «all purger, inwornund vnd zukomund, welich die sein, vnd *wellend wornund in vnserer vnd des reichs herschaft... die sullen lebn vnder sicherer frayhaitt ledichlich vor aller dinstlicher beschaiden*» ... (Wien. Ei. 156. és 157. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Stirbt eyn man an geschefte, vnd hat weib vnnd chinder, alle sey hab vnnd sol man tailen ynn gleich tail, dem weib vnnd kindern.* Ap sy deme pey einander vngtailt pliben, *welches denn vntter yn zum ersten stúrb, desz selben tail*

«*ist der vater ane geschafede vervarm... man... sol geliche tailen vnder wip vnder kint.*» (Schwabsp. Landr. 5. sz. 8. l.) ... «Die kindere die in denne erbe biesturben sin. stirbet der einik daz teilen si geliche buzen

erbte aber auff dy muter vnd dy chinder in glaichen tail. Hetten sy aber getailet vntter einander, so sturb esz allayn von eynem geschwister auf das ander, vnnd nicht is auff dy muter vnnd auff das leczte chint»... (313. sz. 161. és 170. l.)

vnd binnen.» (Magdb. jogk. 20. sz. 278. l.) «*Si burgensem vel uxorem ejus relictis pueris mori contingerit post modum uno puerorum mortuo. alter in hereditate sibi succedet, nisi prior inter eos bona fuerint divisa, tunc pater aut mater hereditatem habebit.*» (Freib. jogk. 29. sz. 394. l. Ugyancsak az anya és gyermekei közt oszlik meg az ingó vagyon, ha az apa végrendelet nélkül hal meg. Wien. St. 96. sz. 98. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*Vberhebt man (den Bürger) yn aber der aide an der stat vor dem creucz, so musz er geben fur iglichen aid eyn nessig.*» (314. sz. 170. l.)

«*De omni Iuramento, quod coram iudicio fieri debet, si de gratia dimittitur, Judicem cedent XII. denarii*»... (Igl. jogk. De remissioni Juramenti. 212. l.)

Tárgyi hasonlóság.

Eskü vége: ...«*also helf mir Got und das heilig creucz*»... (316. sz. 171. l.)

«*Man sol alle aide sweren by gote... vnde vf einem gevichten crivce*»... (Schwabsp. Landr. 170. sz. 81. l.)

Tárgyi egyezés.

«*vmmb seinen czinsz mag sich yderman selber pfenden an das gericht, dy weil seyn hoff her yn seynem hoff wonet.*» (318. sz. 172. l. erre utal 334. sz. 179. l.)

«*Die herre mvt wol panden oppe sine gude, vmme sein geld, dat man yne von sime gude gelouet hebbet, ane des richteres orlof.*» (Sachsp. l. könyv. 54. sz. 52. l., u. i. Schwabsp. Landr. 85. sz. 41. l. Schl. Landr. 84. sz. 153. l. Wien. St. 38. sz. 63. l.; Selm. jogk. 36. sz. 218. l. és Pozs. jogk. 54. sz. 391. l.) «Qui libet homo sine Judice et Juratis in sua hereditate pignora recipiet.» (Igl. jogk. De Tributario 225. l.)

Tárgyi egyezés.

«Eyn ydermann hat nichtis meher recht von seynem grunt want... den *eynes fuesz* lang vnnd eynes *halben prait* nach der *solen* zu messen. Also vil mag eyn man von dem andern seyne reyn furen»... (321. sz. 173. l.)

«Oven vnde gang... solen *dre vote van me ture stan.*» (Sachsp. II. könyv. 51. sz. 104. l. u. i. Schl. Landr. 215. sz. 171. l.) «Item: postquam domus perficientur et plateae suo modo disponentur, tunc cuiuscunque domus dominus versus plateam iuxta morem *Civitatis Budensis* non habeat plus de terra plateae, quam *vestigium unius pedis* cum *dimidio vestigio.*» (Jus Tav. XLI. sz. 129. és 130. l.)

Gondolati hasonlóság; tárgyi egyezés.

«Es schol keynes mannes *fenster sehen* ausz seinem hausz in seynes nachparn hausz; her mag isz ym weren vnnd verpawen, wen er will.» (322. sz. 174. l.)

«Vnde ist daz ein man ein hus zimbrot. vnde wil sin nach gebure ein hus an im zimberon. er sol ez in der hoehi richten daz sin lieht nivt verzimberot werde. tut er ez aber darivber. so clage ez dem richter. der sol ez ze rehte dannan brechen.» (Schwabsp. Landr. 371. sz. 159. l.) ...«do wir... daz recht gegeben haben dem erbern mann otten von hof vnd seinen erben, umb die czway *venster,* die aus vnserm chlainem stublein *gent in irn hof iris haws*... daz si dieselben czway venster *vermaurt* habent also, daz wir, noch all unser nachckommen, die vnser haws nach vns besiczent, in den egenanten *irn hof chain venster noch lichtn nimmermer gehaben nach machen suln,* weder chlain noch groz»... (1360. évi okl. közölve Wien. St. 142. l.) «*Es sol auch chain man lichtiu venster haben is des andern haus*... (Wien. St. 129. sz. 121. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Dach troppen sol keyn mensch auf aines andern dach noch yn den hoff nicht laiten,* er schol das vnttersteen mit gerynnen.» (323. sz. 174. l.)

«*Swer einen zisternen grebet... der sol... verwerfen. oder aber verwirken daz niemam da vor schade geschehe.*» (Schwabsp. Landr. 201. sz. 93. l.) ...«vnd Chriegten mit einander Umb *einen Dahtroppen*... Derselbe Chrieg warde recht... verricht... daz... dheines Dahtropffens recht haben sullen yn Seifrides der orelains Hof forbaz immermere, *vnd sol vnder Ieder Man seinn wazzer voz foren ander andern schaden*... (1316-iki bécsi oklevél közölve Wien. St. 137. l.) «Item, possidens domum tignum suae domus canalibus praemunire tenebitur, *ne perquam pluvialem seu densitatem nivium, suo vicino* damnum *inde oriri videatur.*» (Jus Tav. XXX. sz. 120. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*(von geryn auff czwder man wanth.) Den sullen sy paid pesserung tuen.*» (325. sz. 175. l.)

... «*und das paiden haüsern... zu einander gent in ain rinnen... do schüllen paid nachtpauern diselben maur mit einander pessern*»... (Wien. St. 132. sz. 122. l.) «Item: *si duae domus... in contingnitate structae extiterint, tunc tales vicini unum canale mutuo facere tenebuntur.*» (Jus Tav. XL. sz. 129. l.)

Tárgyi egyezés.

«Ein ydermann schol sein... *lewbel furen ober ader wnter der erden seinen · nachparn ... an schaden*»... (326. sz. 175. l.)

«*Genge* sal man ok bewerken *bit an die erde,* die iegen enes anderen mannes haf stat.» (Sachsp. II. könyv 51. sz. 105. l. u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 215. sz. 171. l.) ... «*Swer eine heimelicheit buwen wil... der shol sie drie*

vuze von sine nackebure setzen vnde nicht neher.» (Magdb. jogk. 139. sz. 319. l. stb.)

Tárgyi hasonlóság.

«Der czu clagen hat vmmb sach... vntter der marck... *kumt sein widertail nicht,* er clagt, leget zu seyner schon eym nessigk, *vnnd erlanget dy sach.*» (328. sz. 176. l.)

«Ist sach, das der klager for recht kumbt... *der antburter nit for kumbt, so hat der klager behabtt* und umb alles das, das er zw dem antburter zu klagen hatt.» (Pozs. jogk. 4. sz. 377. l.)

«Cuicunque dies peremptoria pro aliqua causa fuerit assignata coram iudicio comparendi, *si non comparuit... adversarius eius ius suum obtinebit.*» (lgl. jogk. de die Judicii peremptorii 226. l.) «Item: si ... *attractus in primo termino citationis non paruerit, tunc actor causam obtinet*»... (Jus Tav. XVII. sz. 103. l.)

(Tárgyi hasonlóság és egyezés.)

«*Man ent erbt... chinder, so sy vbel gerathen, vnnd das mag thuen vater vnnd muter... also das es saine eltern smecht... leidigt mit schlegen... op esz czu einem... spiler... ader sust wurde eyn dipp*»... (330. sz. 177. l.)

«*Ez mac ein ckint sins vater vnd seiner muter erbe verwurchen... ob er ein divp ist... ob ein son sinen vater geslagen... ins ere vnd merclichen bescholten hat... ein spilman wirt*»... (Schwabsp. Landr. 15. sz. 11. l. u. i. szórólszóra Wien. St. 108. sz. 103. és 104. l. u. i. az osztrák jog Ar. für öst. G. LIX. és LXXVIII. sz. 157. és 170. l.) «Item: *si quis filiorum patrem vel matrem verbis vituperosis dehonestaverit vel... plagis affecerit... omnem partem, quam habere deberet de bonis parentum ipso facto amittit*»... (Jus Tav. CXLII. sz. 237. l.) «Item: si homo per sui obitum res et bona filiis, et filiabus reliquerit, *et alius*...

lusor... extiterit, tunc talium partes... in ceteros fratres et sorores... debent derinari... eo facto»... (U. o. CXXXIV. sz. 229. l.)

Tárgyi egyezés.

... «*ap er (Zauberer) mir pegrieffen wvrde,* so schol mon *yn prennen.*» (331. sz. 178. l.)

«Ez si wip oder man die *mit zoober* oder mit worten den tivvel zu in ladent, die *sol man brennen.*» (Schwabsp. Landr. I. sz. 157. l.) «Vnd all *Czawbrer vnd Czawbrerinen, die mit warer tatt begriffn werden, die sol man verprennen.*» (Selm. jogk. 17. sz. 213. l.) ... «*haeretica pravitate infecti... per voraginem* ignis... *debent consummi.*» (Jus Tav. LXXXVIII. sz. 185. és 186. l.)

Tárgyi egyezés.

... «*eynen gespizten judeniut sol er haben au, dem haúpt*»... (U. o.)

Tárgyi egyezés.

«*Die ivden soln hute tragen die spitz sin.*» (Schwabsp. Landr. 262. sz. 118. l.)

«Der eynen rein ader denn *frid* pricht zwischen ym vnnd den nachparn czw weingarten ader andertwo der vorfelt dem nachparn vmmb drey *marck,* dem richter auch so vil; dar zu schol er alle sichtige *schaden auszrichten* vnnd czalen.» (332. sz. 178. l.)

... «*howet he malbowe oder greuet he op stene die to marcstenen gesat sin, he mvt drittlich shillinge geuen.*» (Sachsp. II. könyv. 28. sz. 88. és 89. l. stb.) «Item: si quis *metas* ipsius *Vineae, quae fiunt per erectionem lapidis seu aliter vicinorum evertit aut in malum locum posuerit...* reus vel rea Judici *in tribus marcis et laesae similiter in tribus marcis de facto solvere tenetur* et metam a suo loco semotam iterum in pristinum sui status locum locare tenebitur.» (Jus Tav. XXXIII. sz. 125. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*Der vor dem gerichte vngeczogene wort sprichet,* der vorfelt dem richter alz oft eyn *firdung*... vmmb eyn wúnten *5 marck.* Wer der hant vorfellet ader der *czúngen 10 marck,* wer das hals... *32 marck.*» (333. sz. 179. l.)

«Doch weddet man *deme richtere dicke vmne vntucht, die man dvt binnen dinge,* derdie klegere, noch die vppe den die klage gāt, neue bute anne wint.» (Sachsp. I. kōnyv. 53. sz. 51. l. u. i. szórólszóra Schl. Landr. 80. sz. 152. l.) «Swer so einen schephenen beschildet *uf der banc* hergewinnet seine buze *drizich schillinge*»... (Halle joga 33. sz. 236. l.) «*Swar so ein sune ... vor gerichte brechen*... die sachwaldichen ... die vorliesen *vmbe die wunden ine hant vnd vmbe totslach ir houbit.* Wer iz also das sie... *buzen mit... were* gelde»... (U. o. 37. sz. 236. és 237. l.) «*Si verbis... violaverit inhonestis, pecunia punietur,* videlicet Judici LX. solidos, et cuilibet iurato XXX. solidos dabit, qui sint breves; eidem pene subiacebit, *quicunque concivem suum verbis offenderit vituperosis, leso autem satisfaciat duplici pena solidorum, quos Judici persolvat.*» (Igl. jogk. Sequitur de pace servanda 223. l.) «Item: si quis hominum excesserit contra iudicem vel iuratos cives verbo, debebit *lingua privari vel in decem marcis*... convinci. Si... de facto cuiuscunque exiguitatis excesserit, talis debebit *capite truncari, vel solvet... singulas triginta duas marcas cum effectu.*» (Jus Tav. CXVIII. sz. 217. és 218. l.)

Gondolati, tárgyi hasonlóság és egyezés.

«Ap *ymant den richter liesz, vnnd irwelt ym eyn andern* zu

«Niemant sol vrteil sprechen wan *der dar zu erwelt wirt, vnde*

seiner klag, alz das er *nicht ehe das stat gerichte* dar vmmb pesuchte»... (334. sz. 179. l.)

in dar nach erloubet wirt.» (Sachsp. Landr. 117. sz. 59. l.) «Item: si quispiam concivium vel cuiuscunque status hominum in praesentiam Iudicis vel Iuratorum civium superatis rebus cuiuscunque materiei existentibus contenderint, et *de iis de manu iudicis in arbitros condescerint*»... (Jus Tav. XXV. sz. 115. l.)

Tárgyi és gondolati hasonlóság.

«*Wo das viech... zu schaden get off dy sat ader yn dy* weingarten... (der Richter) schol senden zu schawen dy schaden, den dasz fiech gethan hat; *den schol desz fiechsz herr beczalenn dem des das erb ist,* wnnd dem richter *von iglichem fuesz des fiechs 4 d. czu puesz. Isch es aber seilich fiech... so schol man im nach volgen ynn saynes herren hausz*»... (335. sz. 179. és 180. l.)

«Nis... he dar to iegenwerde *nicht dar dat ve scadet... den scaden solen se gelden dere dat ve is... Is dat ve sogedan, dat mant nicht in driven ne mach...* so lade he der to tvene manne, *vnde bewise en sinem scaden, vnde volge deme ve in sines herren hus* vnde scüldege yne dar vmme, so mot he beteren vor dat ve»... (Sachsp. II. könyv. 47. sz. 101. és 102. l. u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 208. sz. 170. l. hasonló Schwabsp. Landr. 212. sz. 100. l.) «Item: *si alicuius pecora in agro, et in fructibus, et segetibus alterius deprehensa fuerit, quot pedes pecorum, in tot denariis Domino segetum respondebit.*» (Igl. jogk. De manipulis 224. l.) «*ob ein man vieh begreifft in seinen Früchtten, der sol das beczallt nemen*»... (Selm. jogk. 35. sz. 218. l.)

Gondolati azonosság.

«*Esz schol keyn kemft nit gevrtailt werden... wer an gesprochen wirt, der were sich, vnnd*

«*Item, duellum inter eos non iudicetur, sed secundum qualitatem et quantitatem commissi, super*

empreche mit den rechten nach der clage.» (337. sz. 180. l.)

quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 328.)

Szóbeli egyezés.

«*Das heyse eysen vnnd wallende wasser sal auch nymant zu vrteil gebenn mit nichte*»... (338. sz. 181. l.)

... «*pulsatus... examinatione iudici aque uel ferri... a culpa illa ... se nullatenus debeat expurgare.*» (Konrád passaui püspök St. Pölten részére kiadott 1159. évi oklevele Ar. für öst. G. X. köt. 91. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*So mann pfert an fecht ader ochsen*... so schol das gerichte oben *tragen pey dem tail vmmb dey zeichenn, vnnd dy fárb... dy zeit wy lang das einer ader der ander verlorn hat*... Sagen (die Zeugen) ...etwas gleich zu, so sol man dizen, pey dem das fiech ist funden... *frist geben, ist yrz yn dem lande, vierczentag... dasz er chüntscháf pring von wen im das fiech ist worden,*... Gepricht den der weisung an eynem, ...czu aller letcz erstem stet den ansprecher an, vnnd macht das seyne mit *seynem aid vnd mit den zwain seynem czewgen.*» (340. sz. 181. és 182. l.)

... «*Seget aver (der mit dem Pferdediebstahl Behaftete)... it si yme gegeuen oder he hebbet gekoft, so mot he benommen sinen geweren weder den hel gekoft hebbe... So mvt eme iere volgen over vierteinnacht*... Wert... yme burst anne geweren, *he mut dat gut mit gewedde vnde mit bute laten*»... (Sachsp. II. könyv 36. sz. 93. és 94. l., u. i. szóról-szóra 193. sz. 167. l. hasonló és részben megegyező Schwabsp. Landr. 317. sz. 139. l. és Magdb. jogk. 7. sz. 260. és 261. l.) «chlaget der chlager hintz *dem rozz, dez er beraubet sei... Er menes auch öffen, ze welcher zeit es geschechen sei, und wie lanch des sei.*» (Wien. St. 75. sz. 78. l.) ... «*inquirendus est Actor de colore animalium de aetate eorundem, de tempore quando perdiderit*»... (Jus Tav. CV. sz. 203. és 204. l.) ... «*possessor qualitatem ... animalium modo certo declaraverit* ...tunc in proximo termino iuridico Actor se iuri met tertius praesentabit»... (U. o. CVI. sz. 205. és 206. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*Der das fich an hat gefangn, der shol dem fiech mit der tencken hant greyfenn an das tenck ór, vnd dy recht haut mit dem arme schol er ym legen vmmb den hals, vnnd schol schweren, das er das vich* vmmb súst, noch vmmb frewntschaft, wider vmmb gelt nit hab geben, er hab es verlorn; alz ym *helf got vnnd das heilige creucz.* Darnach sulle ndey *cwen dye selb weisze habenn, vnnd schullen schweren,* er hab recht geschworen, so gibt er dem richter 40 phennigk.» (341. sz. 182. l.)

«*he sal mit sine rechten voze deme pherde treten vffe den linken voz vorne, vnde sal, mit seiner linken hant. dem pherde grifen an sin rechte ore, vnd sal gern der heiligen vnd des steuerers.* vnd sal offe den heiligen dem *pherde ober deme houbete sweren. daz daz phert do sin were vnd noch sin si*»... (Magdb. jogk. 7. sz. 260. és 261. l. és u. i. szóról-szóra u. o. 47. sz. 288. l.)

... «*der chlager... swer... ain dreiaid auf dem rozz, und leg die hant darauf und bestet pei dem aid, daz das ros sein gevesen*»... (Wien St. 75. sz. 79. l.)

«Item: si quis civium res furatas ut sunt animalia... emerit... et possessor... animalium modo certo declaraverit... in proximo termino iuridico *Actor se iuri met tertius praesentabit et cum suo ac suorum testium testimoniis seu iuramentis iurabit super eo, quod...* absque scitu et voluntate sua ei sint oblata... (Jus Tav. CVI. sz. 205. és 206. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*Was man aber vmmb súst ausz lehe, das múst er so gut wider haym antworten, also er es hat entnommen. Isz wúrd ym denn genomen von der herschaft ader vonn gewaltiger hant zusampt den seinen,* so wer *erz nicht schuldig zu pe zalen.*» (342. sz. 183. és 184. l.)

«*Svat man... deme manne liet oder sat, dat sal he vnverderff weder bringen oder gelden na sime werde.*» (Sachsp. III. könyv 5. sz. 124. l., u. i. Schwabsp. Landr. 258. sz. 116. l. és szóról-szóra Magdb. jogk. 88. sz. 300. l.) «*Ob ein Jude ein pfant verleust von eins für Fürsten gewalt wegen, oder von offen bares rawber* wegen, oder, von offenbaren dawhait wegen ...das er beweisen

mag, dass sol der *Jude nicht enkelten;* verwarlost er es aber... so sol der Jude... mit Zwiffel gelten.» (Pozs. zsidó jogk. 3. sz. 372. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«*Wem man eynn dingk leicht, vonn dem selbigenn schol man seyn geworten.*» (343. sz. 184. l.)

«*Svelk man enen anderen liet*... to svelker wis he die ut von sinen geweren let mit sine willen... jene die sie verlegen oder versat hevet, die ne mach dar neue vorderung up hebben, ane uppe den, *deme he si leich oder versatte.*» (Sachsp. II. könyv 60. sz. 111. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 227. sz. 172. l.)

Tárgyi egyezés.

«Eyn man wirt *man slechtig* mit... vorsatz... *ist eyn rechter morder, den schol man schlaifenn vnnd auff eyn rat flichten.*» (346. sz. 185. l.)

«*Alle mordere*... *sal man radebracken.*» (Sachsp. II. könyv 13. sz, 77. l., u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 174. sz. 83. l. és Schl. Landr. 153. és 154. sz. 162. l.) «*Wer mit Rawb vnd Mord begriffen wirt, den sol man sleiffnn vnd radbrechen.*» (Selm. jogk. 19. sz. 213. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Man schol den todten nicht pegraben, man trage yn denn vor an fur rathausz*... so man yn zu kirchen trat, *vnnd alz oft ruffen vnnd schreyen vber den manslechtigen vnnd auch ober dy zwen negsten mit folger*»... (347. sz. 185. és 186. l.)

«*Die ok doden vor gerichte bringet vnde klaget dat vngerichte*... *die solen klagen mit gerüchte*»... (Sachsp. II. könyv 64. sz. 114. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 235. sz. 173. l. és Magdb. jogk. 116. sz. 309. l., ilyen értelmű Sachsp. III. könyv 90. sz. 183. l., Schl. Landr. 349. sz. 192. l. u. o. 360. sz. 197. l.) «*Ab ein Man vorterbett wurde* so spricht unszer Recht, das man nimanth *mee beschuldgen mag wen den*

selbschuldigen und czwen folger darczu... (Szep. jog 61. sz. 69. l.) «*Si quispiam interemptus fuerit, debebit portare ante Praetorium, et ibi... fratres alta voce homicidam debent inculpare*»... (Jus Tav. LXII. sz. 156. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«Daselb *(neu kommende Handwerker) schol mit pewerten priefen* chomen zu wanen yn der stadt.» (348. sz. 186. l.)

«Item: quod nullus valeat in *contubernium seu fraternitatem* adiungi, *nisi sit bonae famae*»... (Jus Tav. CXCV. 240. l.)

Gondolati hasonlóság.

«*Czerung dy man haben schol, so man zeucht yn der statd geschefte dy schol man williglich gebenn.*» (335. sz. 188. l.)

«An erichtag Floriani martyris, als der Jost Caspart vnd der Toppler vnd N. Pachrad etc. zogen chenn Ofen zu den leut herren, *ze zerunge 26 fl. auri* (ausgabe der Stadt)... (Pozs. vár. levélt. id. O. St. 188. l. 355. fejezet jegyzetében.)

Gondolati egyezés.

«Dy andern aller, ap man ymanden mer anczihe (dass er Mithelfer des Mörders gewesen)... *mugen emprechen yglicher mit seynes selbs aide, oder er pússet mith eynem firdung*»... (347. sz. 186. l.)

«*Ceteri (comites homicidae) vero, si iurare non voluerint, aut noluerint, solvet quilibet eorum unum florenum auri*»... (Jus Tav. CXIII. sz. 215. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«So man yderman wil peclagenn... ist er ausz dem land gesessen, czum *minstem dray 14 tag ist seyn frist*... man schol dem *clager rechtis gehelfen vnnd seyn vrtail werfuren, ap yr das ander tail nymmer komen wurde.*» (359. sz. 189. l.)

«Wan ainer... klagt nach dem selbigen verpott, so sol man Im das verpott zw wissen thun... Ist er... ausser des landes, so sol er komen *In drey XIII tagn... Kumbt er... nicht, so verliert er mit dem rechtn was sein widder tayl hintz im zu klag vnd zusprechen hatt.*» (Pozs. jogk. 33. sz.

385. és 386. l.; ezt mondja az Igl. jogk. is: De die Iudicii peremptorii. 226. l.)

Tárgyi hasonlóság és egyezés.

«Wer eyn erb wil an sprechen, der schol isz yn *der frist den ersten iars* wer pieten, dy sich vorlauft, dennach seyn wider tail dasz erb hat gekaufft.» (360. sz. 189. l., u. i. 379. sz. 196. l.)

«Svat die *man iar vnde dach in rechten gewern nicht ne heuet, dar sal he tohant vore antwerden,* of man ine beklaget.» (Sachsp. III. könyv 38. sz. 141. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 292. sz. 180. l. az egy év és egy nap leforgása alatti igénylést ismeri: Sachsp. I. könyv 70. sz. 65. l. és II. könyv 44. sz. 100. l. is, a Schl. Landr. 120. sz. 158. l., a Freib. jogk. 24. sz. 293. l., Schwabsp. Landr. 45. sz. 25. l.; III. sz. 36. l., 199. sz. 22. l., 206. sz. 98. l., 30. sz. 19. l., I. sz. 73. l., 206. sz. 98. l. és 209. sz. 99. l., Halle joga 16. sz. 233. l., 41. sz. 238. l., 15. sz. 275. l., stb. az Igl. jogk. Sequntur Epistole Regales 207. l., Selm. jogk. 1. sz. 208. l., Wien. St. 118. sz. 113. l. stb. a Pozs. jogk. 30. sz. 385. l. és Jus Tav. XXXI. sz. 123. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Wer seine sache gibt zu eyner frewntlichen vor richtung, den mag *dye schydleut nicht verruffen an kainen andern richter*» . . . (362. sz. 191. l.)

. . . «Et si in officio suo ab aliquo iudicetur, vel redarguti fuerint, *qualemcunque penam dicti electi statuerint, hanc ab eis accusatus paciatur.*» (Igl. jogk. Statuta et sentencie communes 226. l.) «Item: si quispiam concivium uel cuiuscunque status hominum in praesentiam Iudicis vel Iuratorum civium superatis rebus cuiuscunque materiei existentibus contenderint, et de iis *de manu iudicis in ar-*

bitros condescenderint, sopitis causis per arbitros, et si qua partium ipsi arbitrorum compositione contraire praetenderet... tunc iudex... arbitros debet habere ad fidem eorum Deo debitam requisitos de conditione, et articulis ipsius arbitratione compositionis, et prout conscientiose retulerunt, in suis viribus iudex tenere debebit, *et Partes ea ad consuervandum compellere tenebitur.*» (Jus Tav. XXV. 115. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Ap eyn geczeug... nicht gwem czu gerichte...* (man) *schol yn tczwingenn czu geczeugnusz.*»... (365. sz. 192. l.)

«*Ob ainer der genanten zeug nicht wil des andern zeug sein* vor dem gericht... vmb sogetan ding ... *so sol in der richter twingen.*» (Wien. Ei. 68. és 69. l.)

Tárgyi egyezés.

«Alle geczeügen gehoren zu *versuchen gesündert eyner von dem anderenn. Unnd wen eyner andersz pekenn, wen der ander, so ist yn nichtcz czu glauben*»... (366. sz. 192. l.)

«swer einen geczwg leiten wil, so sol in der *richter sonder nennen.* vnde sol in vragen. so sol er den gezivgen allen tvn.. *sagent si vngeliche, so hant si im nivt geholfen.*» (Schwabsp. Landr. 360. sz. 153. l.)

Tárgyi egyezés.

«Wer eynem glaübt seynes guttes an sicherung, vnd dyser pekent vor gericht der gelt schult, *vnnd spricht, er hab peczalt; dem selben* stet isz pillicher *an seinem aid, den dem klager*»... (367. sz. 192. l.)

«klaget ain man vor gerichte... vmbe sin gelt... *Sprichet her (jener) aber her habet ime vorgolden* so... muz *her volbringen... of den heiligen*»... (Magdb. jogk. 78. sz. 249. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«Ap ymant den tag lonern iren taglon verczúg ader vorhilt, *vnnd nicht den selbin tag czalit, so sol*

«Swer hantwercher gewinnet in sein weingarten... daz tag werich haizzent, *und geit in des lons*

der richter vonn seynesz ampts wegen dy arbeyter peczalen, vnnd schol von dem, dem man hath gearbait, seine pfennig wider nemen»... (368. sz. 193. l.)

nicht hintz nacht, so schol der richter... den haizzen phenden, denn ser des tags gewaricht habent, und *schol... daz selb phant setzen hintz dem juden, und sol darauf nemen der leut lon»*... (Wien. St. 46. sz. 65. l.) «*Wan ainer arbarter gen weingartn schickt... vnd gibt den das lon nit... so sol der perigmaister dem arbart genug thun.* Wnd... der da verklagt wirtt ist dem perigmaister zu wandl veruallen von ainem yeden arbaiter. LXXXII.d.» (Pozs. jogk. 130. sz. 407. és 408. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Nymant darff seyn knecht vor antworten hoher, den seyn vnbeczalter lon ist vmmb keinerlay geschicht.*» (396. sz. 193. l.)

«*Nieman nis plichtich vor seinen knecht to antwerdene vorbat, wen alse sin lon geweret.*» (Sachsp. II. könyv 32. sz. 90. l., u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 203. sz. 27. l.)

Tárgyi hasonlóság.

«*Iderman ist fray czu geben seiner hab eyn tail, farendt* ader vnfarende, *wenn er wil,* also férr er *gutter synnen ist.*» (370. sz. 193. l.)

«*Alle varende haue gift de man ane eruen gelof in allen steden*»... (Sachsp. I. könyv 52. sz. 49. l.) ...«quicunque civium moriatur, si uxorem habet vel liberos, in voluntaria ordinatione sua consistant omnia mobilia bona sua, dummodo a probis viris visus fuerit *sanae mentis*»... (1221—1230. bécsújhelyi törv. Ar. für öst. G. 119. l.)

Tárgyi és gondolati hasonlóság.

«Ehe eyn *waise knáb chúmpt czu 14... iarenn,* so mag es nicht sullen... eyn pekentnúsz gethun vmmb kainerlay seyner gútter»... (371. sz. 194. l.)

«Ez mac dehein kint vnder *vierzehen iarn ane sinen* phleger nicht getvn daz staete si.» (Schwabsp. Landr. 60. sz. 29. l.; fiúra nézve 14 évet tekint törvényes korúnak,

u. o. 43. sz. 10. l., 27. sz. 17. l., 63. sz. 30. l., 354. sz. 151. l., továbbá Wien. St. 15. sz. 54. l., 101. sz. 104. l., az osztrák törvények Ar. für öst. G. XLVI. és LXXI. sz. 155. és 169. l., Szep. jog 64. sz. 71. l. és 7. sz. 23. l.)

Gondolati hasonlóság.

«*Man schol aber kainen vnsynnigen ader torichten nicht richten*»... (374. sz. 194. l.)

«*Over rechten doren vnde over sinnelosen man ne sal man ok* richten»... (Sachsp. III. könyv 3. sz. 122. l., u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 257. sz. 115. l. és Schl. Landr. 246. sz. 175. l.)

Szóbeli egyezés.

«*Wer einen kauff thuet... der da pestetiget wirt mit einem gotes phennig, der selbig kaúff músz stetig seynn*»... (375. sz. 195. l.)

«*Chauft ein man ein chaufmanschaft... und geit einen gotzphenning daran, er mues denselben chauf stet haben*»... (Wien. St. 61. sz. 72. l.)

Tárgyi egyezés.

«Wer da schaft seyner *hab eyn tail... kirchen...* ader súst, ymandem andern... *den geltern mûsz man vor ausz genug thuen*»... (386. sz. 198. l.)

«stirbet der man ist her schuldic. *die shult get zu vorne vz*»... (Magdb. jogk. 23. sz. 311. l. stb.)

«Item: quique hominum testamentum fecerit de suis rebus... pro fabricis ecclesiarum... fecerit ... si creditores habuerit, qui... super *ipsorum debitis fulciti fuerint... ante omnia creditoribus... debeant adhibere satisfactionem*»... (Jus Tav. CXXXVIII. sz. 232. és 233. l.)

Gondolati és tárgyi hasonlóság.

«*Wer seyn haus hyn lést vmmb eynen iar czinsz, der mag seyn ingesinde ausz dem haúsz nicht vrlauben ee der frist... alsz*

«*Swer ein chamer oder ein hausz bestet, den mag der wiert heraus nicht getreiben... Es sei denne, daz er es verwürch mit vnzüchten.*»

fer.... ap man icht vnczimlich in dem haũsz lebet»... (387. sz. 198. és 199. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Wold eyn ingesind verlaub nemen ausz dem haũsz, dasz isz vmmb eyn iar czinsz hat gedingt, so schol esz ain gesind suchenn vnnd dingen an seyner stádt»*... (388. sz. 199. l.)

Tárgyi egyezés.

«Man schol nach en mag einen *menschen nach der pekerung von den sunden nicht richten.»* (391. sz. 199. l.)

Tárgyi egyezés.

«*Dy ee precherynnen mũgen auch nicht er margengab gefodern.»* (392. sz. 200. l.)

Gondolati hasonlóság.

«Esz ist loblich, das mann... (den) weiber(n) czu staten chũmpt mit morgengab... Darvmmb schol das gericht mit nicht vorleugenn *op das weib welle eyn becken, dasz sye... iren willen darczu geben wolde, das der man dasselb wolt verkauffen. Wan alevég dy czu vorsicht pósz ist, man hab sy darczw petczwungen.»* (393. sz. 200. és 201. l.)

(Wien. St. 41. sz. 64. l., Pozs. jogk. 53. sz. 390. l.)

«*Wan ainer ainem ain Haws verlest... iner iaresfrist... so sol er ainen andrn an sein statt setzn»*... (Pozs. jogk. 52. sz. 390. l.)

«*Swenne der svnder ze gote wil keren. so sol man in enphahen.»* (Schwabsp. Landr. 109. sz. 55. l.)

«Item: *homo habens uxorem fornicatoriam vel adulteriam... omne ius,* quod in... hereditatibus habuerit, mediante ipso facinore... *anittit»*... (Jus Tav. CXXXV. sz. 230. l.)

«*Ist, daz ein man sines wibes morgengabe verkovfen wil... er si mit ir willen oder ane ir willen ... ob si dar vf claget... der richters sol ir ir morgengabe antworten wider in ir gewalt»* . . . (Schwabsp. Landr. 20. sz. 13. l., u. i. Wien. St. 102. sz. 100. l., ily értelmű az Igl. jogk. De arbitrio hominis rationalis 208. l. és Selm. jogk. 2. sz. 208. l., Schwabsp. Landr. 20. sz. 14. l.) «Item: si quaepiam Virgo... viro copulata fuerit, virque eius lusor... extiterit... bona ipsius

mulieris inutiliter... consumere volens... *ipsamque verberibus afficiendo in tantum ut fassionem super alienatione hereditatum... adstringeretur,* licet ipsa faciat ipsam fassionem *sic ut praefertur... tamen ipsa fassio nullius debet esse vigoris,* quin imo nec debet acceptari per iudicem, et iuratos, *sed eae hereditates... devolvendae sint.*» (Jus Tav. XLVIII. sz. 137. és 138. l. ily értelmű CXXV. sz. 223. l.)

Tárgyi egyezés és gondolati hasonlóság.

«*sol kein iungling nach keyn iuncfraw wider vater... heyraten,* dy weil sy vntter irer... czuhte seyn. *Welichs da wider thuet... das* schol dúrch seinen vngehorsam... *seynis erbtailes darben*»... (395. sz. 201. és 202. l.)

«*Ob die Jwnckfraw ader* der *knab sych vorenderth an Vater ader an Mutter...* Roth szo spricht unszer Recht *das es keyn Erb teyl noch czw irem gutt nicht haben szoll von Vatter und von Mutter noch von allen yrem frewndenn.*» (Szep. jog 15. sz. 33. l.)

Tárgyi egyezés.

«Eyn weib ist gewaltig *wider ires mannes willen...* zu *schaffen ir aigen hab, dy sye hath vonn iren eltern*»... (397. sz. 202. l.)

«Und ist daz ein frowe ein man hat der vber geraten ist, vnd wil ir gut ane werden, *daz ir ir vater gap...* si mag *ez mit rehte sool versprechen*»... (Schwabsp. Landr. 76. sz. 35. l.) «Si quis habens uxorem et ipsa per parentes fuerit haereditata, *habet facultatem easdem suas haereditates dandi, legandi.... cuicunque voluerit.*» (Jus Tav. CXXVI. sz. 223. l.)

Tárgyi egyezés.

«Von hirschen, pern, affen, wolfen, fuhsen vnnd von wuttenden hunden recht. *Wer dy helt, aber*

«*Sves hvnd oder ber oder perd oder osse oder svelkerhande ve it si, enèn man dodet oder belemet,*

der eynes ymanden schaden túth, dasz musz er peczalen vnnd ausz richten. Auch ap der man, dem sye schaden haben gethvn, sy *czu tódt schlúg, seinen schaden zu weren, er dúrf des nicht vorantwortenn, nach verpussen.*» (398. sz. 202. l.)

oder en ander ve, sin herre sal den scaden ... beteren» ... (Sachsp. II. könyv 40. sz. 96. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 199. sz. 168. l. ilyen értelmű Sachsp. 62. sz. 113. l. Schl. Landr. 230. sz. 173. l., Schwabsp. Landr. 204. sz. 98. l., u. o. 244. sz. 110. l., Magdb. jogk. 128. sz. 313. l., Szep. jog 73. sz. 75. és 77. l.) «Belemet en man enen hovt oder sleit her yre dot, dar her yne biten wel... he blift is ane wandel.» (Sachsp. III. könyv 48. sz. 151. l. hasonló Schl. Landr. 305. sz. 182. l.)

Tárgyi egyezés és gondolati hasonlóság.

«*Nymant mag pesúndere* weingarten *hutter haben, da mit der gemeyn rechten hutter ir lon gemyndert werdenn*» ... (399. sz. 203. l.)

«Nieman ne mvt ok *svnderliken hirde hebben, dar he deme gemeinen hirde sin lon mede gemynnere*» ... (Sachsp. II. könyv 54. sz. 106. l.) «Nieman mag sinen eigenen hirten gehaben. wan div gotes hivser. vnde die herren die selbe wisen hant.» (Schwabsp. Landr. 213. sz. 100. l.)

Tárgyi egyezés és hasonlóság.

«*Esz mag ymant seyne pawm este vber seynesz nachpárn czawn, reyen ader stete lassen hangen.*» (401. sz. 203. l.)

«*Siner bome telge ne solen ouerden tvn ok nicht gen,* sime nakebure to scaden.» (Sachsp. II. könyv 52. sz. 105. l., u. i. szóról-szóra Schl. Landr. 216. sz. 171. l., ilyen értelmű Magdb. jogk. 87. sz. 298. l. és Pozs. jogk. 93. sz. 402. l.

Tárgyi egyezés.

«Nu ist chundig vorn der heilgen geschrift, *das adam dy erste welt hab an Noe 2., Abraham*

«Origenis wiessagede hir bevoren, dat ses werlde sollen wesen... *Nv is vns kündich von*

3., Moyses 4., David 5., gotes gepurt dy sechste.» (404. sz. 204. l.)

der heiligen schrift, dat an adame de irste werlt began; an noe de andere; an abrahame de dridde; an moyse de vierde; an dauite de vefte; an godes gebvrde de seste»... (Sachsp. I. könyv 3. sz. 17. l., u. i. szóról-szóra Schwabsp. Landr. 2. sz. 6. és 7. l., Schl. Landr. 5. sz. 141. l.)

Tárgyi egyezés.

«Item: wirt eyn hieger dar ober pegrieffen, das er eynem *auszlender... kaufmanschacz wúg, desz wag vnd gerichte schól mit eyner marck seyn vorfallenn*»... (413. sz. 208. l.)

«Quilibet burgensis libram si vult, habeat, *cum qua* concivibus suis et *non extraneis ponderare debet.*» (Freib. jogk. 18. sz. 392. l.)

Gondolati egyezés.

«Item: *allerlay specerey,* wider czucker nach czuckermell *scholl vntter czehen phunten nicht verkaufft werdenn.*» (416. sz. 209. l.)

... «volumus, ut nullus mercator (extraneus) piper, crocum et *alia specierum genera* in dicta civitate *cum ponderibus minutis propinare seu vendere praesumat*»... (Nagy-Lajos 1382. okl. Nagy-Szeben részére. C. D. IX/5. 572.)

Tárgyi hasonlóság.

II. RÉSZ: BUDA VÁROS JOGKÖNYVÉNEK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI.

I. FEJEZET.

Buda és vidékének helyrajza Zsigmond korában.

Buda fejlődése. A vár. Utczák és terek. Templomok és kolostorok. Egyéb épületek. Kapuk. Tornyok. Kelenföld és Szent-Péter. Tótfalu és környéke. Pest. Felhévvíz. Nyúlsziget. Ó-Buda és környéke. Pest környéke.

Buda fejlődése.

BUDA már a rómaiak hódítása előtt *lakott terület* volt. Midőn ezek Pannoniát elfoglalták, Budát is hatalmukba kerítik s virágzó várossá fejlesztik. E korban *Aquincum* a város neve. Mint ilyen átéli a népvándorlást, de — úgy látszik — a szlávok beköltözése idejében elpusztul. Ezen kortól kezdve II. Géza királyunkig Budán városi élet nincsen. Hagyomány szerint II. Géza idejében valószinűleg belga lakosok telepednek meg Budán és Pesten a már itt lakó magyarok, szaraczénok és zsidók közé. De azért városi élet még nincsen. Ekkor *Buda* (Aquincum) neve a németség körében *Etzelburg*, a magyaroknál meg *Buda; Pest* vagy *Ofen* alatt a mai belvárost és a szemben fekvő jobbparti [1] részletet értették.

A tatárjárás idejében Buda, épp úgy mint Pest, fontos események színhelye. A magyarság zöme itt gyül egybe, Kuthent itt ölik meg, a menekülők itt kelnek át a biztosabb Dunántúlra. A tatár csapatok elvonulása után békés korszak köszönt be. Ekkor Budából igazi város lesz. IV. Béla 1244-ben *szabadalomlevelet* állít ki, amelyben a városnak autonomiát biztosít.[2] Ő építteti

[1] 1236: . . . «de parvo Pest seu Creynfeld.» (Knauz: I. köt. 316. l.)

[2] *Salamon Ferencz* ezen oklevél hitelességét megtámadja (Budapest története II. köt. XIV. fej. 328. l. és III. köt. IV. fej. 34—81. l.), de a kérdést végleg el nem dönti.

Buda várát is és a várhegyet idegenekkel telepíti be. Ezután e hegyet nevezik *Ofennek*, *Buda* várának, ritkán *Új-Budának* Ó-Budával (Aquincum) szemben és *Pestújvárnak*,[1] a balparti Pest pedig megmarad *Pestnek*, *Ó-Pestnek*[2] és *Alt-Ofen*-nek.

Ez időtől fogva Buda az ország középpontja. Itt tartják 1279-ben Fülöp fermói püspök elnöklete alatt a budai zsinatot; ide viszik Venczelt, Ottót. A budai lakosságnak a Károly Róbert okozta háborús időben mint ellenfél nagy szerepe van. 1302-ben Károly Róbert pártját Buda alól elkergetik s interdictum alá jutnak.

Az Anjouk győzelmével békésebb korszak köszönt be. A nyugalom a város fejlődését vonta maga után. Nyugalmát azonban egy-egy véres esemény zavarja meg. Kis-Károlyt itt ölik meg; Kontot és társait itt végzik ki; Korpádit itt négyelik szét. A nápolyi László miatti zavargások korában a budai lakosság igazi forradalmat szít: a vagyonos osztály helyébe a czéh uralmát lépteti. Ennek azonban Zsigmond véget vet.[3] Az ő uralkodása alatt a város kifejlődik, forgalma élénkebbé lesz, lakói meggazdagodnak.

A vár.

Buda külvárosaival együtt akkori értelemben igazi nagy város. Fejlődését — az egyes szabadalmaktól eltekintve — az is előmozdította, hogy királyaink gyakran huzamosb időt ott töltöttek. A XV. század folyamán már mai értelemben fejedelmi székhelynek tekinthető.[4]

Várát alapjában IV. Bélának köszöni. Zsigmond a *Friss palotával* bővíti, mely a mai Szent-György-tér délkeleti sarkán állott. Az egész várat hatalmas kőfal és kelet-nyugati irányban széles árok választotta el a várostól.[5] Nagy-Lajos öcscse, István herczeg a róla nevezett István-tornyot építteti. A Friss palota északi ablaksora a mai Szent-György-, régente *Zsigmond*-térre nyílt.

Utczák és terek.

E térről két utcza haladt északi irányban; ezek a régi Szent-

[1] 1315. . . . «Civis Castri novi montis pestiensis.» (Knauz: II. köt. 715. l.)

[2] 1313: . . . «Cives Castri Budensis et Suburbii eiusdem de *antiqua* Pest.» (U. o. 689. l.)

[3] *Salamon:* I. köt. IX. fej. 179. és 183. l., II. köt. III. fej. 44. l., IV. fej. 49. és 63. l., VI. fej. 116. és 117. l., VII. fej. 127. l., VIII. fej. 159., 160., 161., 168. és 179. l., IX. fej. 188., 190., 191., 211., 214. l., XII. fej. 275. l., XIII. fej. 296. l., XV. fej. 350., 351., 354. és 355. l.

[4] *Csánki:* 6. l.

[5] U. o.

György-térre — a mai Dísz-térre — vezettek.[1] Ezek közül az egyik lehetett a *Szent-János*-utcza.[2]

A Dísz-térnek a bástya felé eső oldalán, a lerombolt Fejérvári-kapu táján vonult a *Zsidó*-utcza.[3] Ez az újabb Zsidó-utcza lehetett, amelyet a jogkönyv is megemlít[4] és a régi kamaraházat közelébe helyezi.[5] Szó van a *régi* Zsidó-utczáról is.[6]

A régi Szent-György-tértől nyugatra vonult az *Olasz-* (ma Úri), keletre a *Mindszent-* (ma Tárnok) utcza. Utóbbi a Boldogságos Szűz templománál,[7] a mai Szentháromság-térnél végződött; tisztujításkor a polgárság itt gyült össze.[8] Ettől kelet felé vonult a *Szent-Miklós-* (ma Werbőczy) utcza és az itt épült Szent-Miklós templom előtt terült el a *Szent-Miklós*-tér; a Szentháromság-térről nyiló többi utczák az *Ötvös-* (ma Fortuna) s a vele párhuzamosan haladó *Szent-Pál-* (ma Országház) utczák voltak.[9]

A jogkönyv Buda piaczai közül a *Káposztás* piaczot (chrawt marckt) sokszor megemlíti. E piaczon fejezték le az elitélteket és vágták le a bűnös kezét.[10]

Templomok és kolostorok.

Buda legszebb temploma a *Boldogságos Szűz* egyháza (ma budavári fő- vagy Mátyás-templom) volt. Ez volt a város főegyháza.[11] Plébánosát a városi tanács választotta,[12] aki a városi pecsétet ideiglenesen őrizte.[13] Tisztviselőválasztáskor az ünnepélyes istentiszteletet a Nagy-Boldogasszony templomában tartották;[14] a nagy vásárok és a németek hetivásárja előtte folytak le;[15] Úrnapján a város zenészei csak ott játszhattak;[16] ünnepen a bormérés csak az ott végbemenő szent mise után kezdődött meg.[17] Szombati napon tárgyalta a tanács a nevezett templom ügyeit minden más egyház ügyei előtt.[18] Egyébként is sokszor szerepel.[19]

[1] *Csánki:* 6. és 7. l.
[2] O. St. tartalomj. 14. l.
[3] *Salamon:* II. köt. XVI. fej. 411. l.
[4] O. St. 194. sz. 115. l.
[5] U. o. tartalomj. 15. l.
[6] U. o. 14. l.
[7] *Csánki:* 7. l.
[8] O. St. 32. sz. 40. l. és 58. sz. 57. l.
[9] *Csánki:* 7. l.
[10] O. St. 252. sz. 138. l., 258. sz. 143. l., 260. sz. 145. l., 279. sz. 154. l.
[11] U. o. 32. sz. 40. l., 62. sz. 59. l., 168. sz. 106. l., 298. sz. 162. l. és 184. sz. 111. l. A három utóbbi fejezet csak «fő-templomot» említ.
[12] U. o. 23. sz. 38. l.
[13] U. o. 62. sz. 59. l.
[14] U. o. 32. sz. 40. l. és 58. sz. 57. l.
[15] U. o. 227. sz. 129. l.
[16] U. o. 184. sz. 110. és 111. l.
[17] U. o. 298. sz. 162. l.
[18] U. o. 168. sz. 106. l.
[19] U. o. 154. sz. 95. l. és 156. sz. 98. l.

Ez a németek temploma volt; a magyaroké meg a *Szent-Mária-Magdolna* templom (ma helyőrségi) az Olasz-utcza északi végén.[1] Előtte a magyarság tartotta hetivásárját.[2]

Buda egyéb templomainak sorában találjuk a *Szent-György* vértanú templomát, amely a régi Szent-György-tér és az Olasz-utcza sarkához közel épült.[3] A jogkönyv hol templomnak,[4] hol kápolnának (capel) mondja.[5] A régi Szent-György-teret és a régi Zsigmond-teret összekötő két utcza valamelyikében állott *Szent-János* temploma. A régi Zsigmond-tér északnyugati oldalán pedig a Zsigmond alapította prépostságnak a *Boldogságos Szűz*, vagy *Szent-Zsigmond* tiszteletére épült temploma.[6] A jogkönyv beszél «von huet des türles pey allen heiligen»;[7] bizonyosan egy *Mindenszentek tiszteletére* épült egyházra céloz. Rupp Jakab a Nagy-Boldogasszony temploma északi felére helyezi.[8] Ennek közelében van egy «alte kuche» is; talán Kirche az értelme.[9]

Nagyobb számban voltak a *szerzetesrendek* templomai és kolostorai. Igy, szemben az említett Szent-Zsigmond templommal, a mai várszinház helyén állott a IV. Béla által ide telepített *ferenczrendi* szerzetesek *Szent-János evangelista* tiszteletére emelt temploma és kolostora,[10] amelyet a jogkönyv is megemlít.[11] A főtemplomhoz közel, északi irányban épült a *Domonkosrend Szent-Miklósról* czímzett temploma és kolostora, amelynek maradványa a várbeli elemi iskola mellett mai napig is emelkedő torony.[12] Itt virágzott Hunyadi Mátyás idejében Niger Péter alatt a rendi studium generale.[13]

Szent-Pál-utczájában a *pálosok* temploma és kolostora állott.[14] Budán 1400 körül a *cziszterczi rendnek* is volt épülete, de hol állott, nem tudjuk.[15]

A régi Szent-György-térre vezető utczák egyikében, Szent-János templomával csaknem szemben, a *Beginák* kolostora állott.[16]

[1] *Csánki:* 7. l.
[2] O. St. 227. sz. 129. l.
[3] *Csánki:* 7. l.
[4] O. St. 155. sz. 97. l. és 227. sz. 129. l.
[5] U. o. 180. sz. 109. l.
[6] *Csánki:* 6. l.
[7] O. St. tartalomj. 15. l.
[8] *Rupp:* 94. l.
[9] O. St. 154. sz. 96. l.
[10] *Csánki:* 6. l.
[11] O. St. tartalomj. 15. l.
[12] *Csánki:* 7. l. Maradványait napjainkban ásták ki.
[13] *Békefi:* I. köt. 251. l.
[14] *Rupp:* IV. fej. 118. l.
[15] *Békefi Remig:* A pásztói apátság története. I. köt. 36. l.
[16] *Csánki:* 6. l.

A jogkönyv a kolostorokról általában sokszor emlékezik meg.[1] Ezekkel kapcsolatban lehettek a szintén gyakran említett *kórházak* is.[2]

Egyéb épületek.

A Szentháromság-tér délnyugati sarkán, a Tárnok-utcza végén a *városház* állott,[3] amelyről a jogkönyv gyakran emlékszik.[4] Közelében állhattak a kiskereskedők boltjai, a «*kram*»-ok.[5] Ugyanott voltak a *gyógyszerészek* boltjai, melyek közül az egyik mint sarokház, a Nagy-Boldogasszony temploma felé épült.[6] A közelben egynéhány polgár házát névszerint is ismerjük. Igy Gubelwein Konrád, Has Pál, Miklós orvos és Rechperger Rigó mint háztulajdonosok említtetnek.[7] Stiber is háztulajdonos volt.[8] A Szent-Pál-utczában állott a régi *pénzverőház*;[9] a régi kamaraház meg a Zsidó-utczában volt.[10] Vannak *malmok*[11] és van *fürdő* is.[12]

Kapuk.

A várost *fal* veszi körül.[13] Kapuja is sok van. Ilyen a *Szent-János*-kapu,[14] amelyet később Vizivárosi- vagy Ferencz-József-kapunak neveztek el[15] s amely az Albrecht-út és a Várszinház-utcza sarkán állott; továbbá itt találjuk a *Zsidó*-kaput[16] (későbbi Fejérvári)[17] a bástyának a Dísz-tér felé eső oldalán; a *Szombati-*,[18] utóbb *Bécsi*-kaput[19] a mai Bécsi-kapu-tér és az Ostrom-utcza közt; végre egy kis ajtó a *Mindszenteknél*,[20] alkalmasint a Mindszent-utczában.

A Szombati- és a Zsidó-kapu közti térséget *Szombathelynek* hivták.[21]

[1] O. St. 7. sz. 31. és 32. l., 168. sz. 106. l., 249. sz. 137. l. és 373. sz. 194. l.

[2] U. o. 168. sz. 106. l., 249. sz. 137. l. és 373. sz. 194. l.

[3] Az illető sarokház emléktáblája. *Rupp:* 155. l.

[4] O. St. 32. sz. 40. l., 37. sz. 45. l., 50. sz. 52. l., 58. sz. 57. l., 62. sz. 58. l., 148. sz. 93. l., 155. sz. 97. és 98. l., 180. sz. 109. l., 196. sz. 116. l., 235. sz. 132. l., 315. sz. 171. l., 352. sz. 187. l., 369. sz. 193. l., 64. sz. 59. l.

[5] U. o. 154. sz. 96. l.

[6] ... «vnd sol sich anheben an dem egkhaus der apoteken gen Unser Frawn gelegen» stb. (U. o. 95. l.)

[7] U. o. 95. és 96. l.

[8] U. o. tartalomj. 15. l.

[9] *Rupp:* 153. l.

[10] O. St. tartalomj. 15. l.

[11] U. o. 144. sz. 91. l.

[12] U. o. 182. sz. 110. l.

[13] U. o. 242. sz. 135. l., 108. sz. 81. l., 154. sz. 96. l. és 213. sz. 123. l.

[14] U. o. 241. sz. 135. l.

[15] *Csánki:* 7. l.

[16] O. St. tartalomj. 14. l.

[17] *Csánki:* 7. l.

[18] O. St. 154. sz. 96. l. és 239. sz. 135. l.

[19] *Csánki:* 7. l.

[20] O. St. tartalomj. 15. l.

[21] *Rupp:* IV. fej. 144. l.

A *tornyok* közül előfordul *Szent-János*-tornya,[1] a *Szombati*-[2] és a *Zsidó*-torony,[3] mindegyik a hasonnevű városi kapu mellett. Tornyok.

Az eddig fölsorolt utczák, házak stb. alkották a tulajdonképeni várost. E várhegyi városhoz több *külváros* csatlakozott. Kelenföld és Szent-Péter. Ilyen volt a mai Tabán- vagy Ráczváros, *Kispest* vagy *Kelenföld* néven.[4] A jogkönyv *Cronfelt* (vagyis Grünfeld) néven említi.[5] Benne épült mint plébánia[6] *Szent-Gellért* temploma.[7] Ugyancsak itt, a Gellérthegy aljában állott a *Szent-Erzsébet* kórház.[8]

A mai Viziváros helyén terült el a *Szent-Péter* külváros, melyben Szent Péter vértanúnak szentelt templom állott.[9] A jogkönyv megemlékszik mind a külvárosról,[10] mind templomról.[11] E városrészben állt a *karmelitáknak* a *Boldogságos Szűzről* — Nagy-Lajos és Erzsébet alapítása[12] — és a *pálosoknak Remete-Szent-Pálról* czímzett kolostora.[13] A külvárosnak a Dunára terjedő részét *Taschenthal*-nak hivták.[14] Ezt említi a jogkönyv is. Itt épült az *Irgalmasság Anyjának* (Mueter der parmmhertzigkeit) temploma.[15]

Szent-Pétertől északra és északkeletre terült el *Tótfalu* külváros; a németek *Zeisselpüchel*-nek hivták.[16] A jogkönyv is megemlékszik róla,[17] valamint egy «dörffl»-ről is.[18] A nyugati oldalon *Logod*[19] terült el. Szent-Péter és Tótfalu a Duna felől már Zsigmond korában fallal volt körülvéve.[20] E két külváros valamelyikében állhatott az *ágostonosok*[21] *Szent-István* temploma,[22] a várhegy lejtőjére építve.[23] Tótfalu és környéke.

A város területéhez számítható a János-hegy keleti tövében

[1] O. St. 241. sz. 135. l.
[2] U. o. 239. sz. 135. l.
[3] U. o. 240. sz. 135. l. és tartalomj. 14. l.
[4] *Csánki:* 7. l. és *Knauz:* I. köt. 316. l.
[5] O. St. 210. sz. 121. l.
[6] *Csánki:* 8. l.
[7] *Rupp:* V. fej. 165. l.
[8] *Sz. E.* 24. l.
[9] *Rupp:* VI. fej. 168. l.
[10] O. St. 33. sz. 42. l. és 45. sz. 49. l.
[11] U. o. 154. sz. 97. l.
[12] *Rupp:* VI. fej. 170. l.
[13] *Csánki:* 8. l.
[14] U. o.
[15] O. St. tartalomj. 15. l.
[16] *Csánki:* 8. l.
[17] O. St. 33. sz. 42. l., 45. sz. 49. l. és 154. sz. 97. l.
[18] U. o. 15. l.
[19] *Csánki:* 8. l.
[20] U. o.
[21] O. St. szótár *S. Stefan* vezérszó alatt 290. l.
[22] U. o. tartalomj. 15. l. A jogkönyv így emlékezik meg: «von der huet pey sand Steffan hintz en ab zu der vestenn».
[23] U. o. szótár *S. Stefan* vezérszó alatt 290. l.

elterülő *Szent-Lőrincz* pálos kolostor. Az ott épült *Szent-István* kápolnában őrizték *Remete-Szent-Pál* ereklyéjét.[1] A jogkönyv talán ezt a helyet érti a «dörffel» alatt.[2]

Pest. Budának külvárosa a Duna balpartján is volt s ez maga *Pest*. Német neve *Alt-Ofen*[3] s ilyen néven ismeri a jogkönyv is.[4] Már a tatárjárás korában nagy és német helység. Középpontja — úgy látszik — a mai belvárosban a városház táján épült erősség volt, amelyhez a mai plébánia templom is tartozott.[5] Egyéb templomai is voltak. Ilyen a *domonkosoknak Szent-Antalról* nevezett egyháza, amely épp úgy, mint az említett pesti várnak Nagy-Boldogasszony temploma, a tatárjárás előtti korból való volt. A *Jánosvitézek Szent-Miklós* temploma, a *ferenczeseknek* mai napig fönnálló *Szent-Péter* egyháza, valamint az *ágostonosok* kolostora a város fölvirágzását előmozdították. *Királyi sókamara*-hivatala is volt.[6] Főútjai a mai *Váczi-*, *Kerepesi-* és *Üllői*-utak voltak.[7] Ezeknek megfelelnek a város régi kapui is, úgymint a *Váczi-*[8] (régebben Bécsi-),[9] a *Hatvani-*[10] (régen Egri-)[11] és a *Kecskeméti*-kapuk.[12]

Felhévvíz. Buda környékén virágzó helységek voltak. A mai Császárfürdő táján találjuk *Felhévvíz* falut,[13] melyet a jogkönyv ilyen kapcsolatban említ: «*Die creucziger von der heiligen drivaltikait auf dem aigen*»,[14] vagy pusztán: «*von sand Trinitat*».[15] A kifejezés a Jánosvitézeknek ottani Szentháromságról címzett templomától ered.[16] Az «*aigen*» pedig azt jelzi, hogy a terület a jánosvitézeké a szó szoros értelmében.[17] E helyen országos vásárt is tartottak.[18] A falu piaczi vásárjoga, száraz vámja szintén a Jánosvitézeké volt. A dunai révjogot is magukénak mondották a nyúlszigeti apáczák követeléseivel szemben. E helységben állt *Szent-Tamás* vértanú plébániatemploma, amelyhez hozzátartozhatott

[1] *Csánki:* 8. l.
[2] O. St. tartalomj. 15. l.
[3] *Csánki:* 23. l.
[4] O. St. 9. sz. 32. l., 10. sz. 33. l. 31. sz. 40. l., 215. sz. 125. l. és 210. sz. 121. l.
[5] *Csánki:* 22. l.
[6] U. o. 3. sz. jegyzet 24. l.
[7] U. o. 23. l.
[8] *Rupp*: XI. fej. 268. l.
[9] *Csánki:* 3. sz. jegyzet 23. l.
[10] *Rupp:* XI. fej. 268. l.
[11] *Csánki:* 3. sz. jegyzet, 23. l.
[12] *Rupp:* XI. fej. 268. l.
[13] *Csánki:* 9. l.
[14] O. St. 211. sz. 122. l.
[15] U. o. 210. sz. 121. l.
[16] *Csánki:* 9. l.
[17] O. St. szótár *aigen* vezérszó alatt. 269. l.
[18] U. o. 427. sz. 214. l.

az ágostonosoknak *Szent-István* első vértanúról czímzett templomuk és kolostoruk.[1]

Felhévvízzel körülbelül szemben volt a *Nyúlsziget*, amelyen már a XIII. században *Szent-Mihály* arkangyalról nevezett premontrei prépostság létesült. Itt épült a domonkosrendű apáczák hires kolostora, melyet IV. Béla alapított és a ferenczeseknek *Szent-Klárától* nevezett kolostoruk szintén IV. Béla és fia, István alapítása.[2] Nyúlsziget.

Felhévvíztől északra terült el *Ó-Buda* vagy *Eczelpurg*.[3] A XIV. században fölszabadul a budai káptalan földesurasága alól s nagyobb részben királyi várossá lesz. Volt *királyi vára*, amelyben *Szent-Erzsébet* tiszteletére kápolna épült. A városban két díszes templom állott, melyeknek egyikét Nagy-Lajos anyja, Erzsébet építtetett a clarissa-apáczák részére. Volt *ferenczes* kolostora és *Szent-Margit* tiszteletére szentelt temploma és plébániája.[4] Ó-Buda és környéke.

Ó-Budától északra, a meleg források tájékán, *Lacken* nevű vidék terült el;[5] a jogkönyv is említi.[6] Nevezetessége a Jánosvitézek *Szentlélekről* czímzett kórháza és temploma, meg a *Boldogságos Szűz fehéregyháza*.[7] A jogkönyv utóbbit «*Weise chirche*» néven említi.[8]

Ó-Budával határos volt *Szent-Jakabfalva* is. A mai Újlaknak csaknem egész területét elfoglalta.[9] A jogkönyv is említi.[10] Benne épült *Szent-Jakab* temploma.[11]

Buda környékéhez sorakozik egynéhány helység a pesti oldalon is. A Nyúlszigettel szemben találjuk *Jenő falut* s ettől délre *Új-Bécset*. Ezt széles árok vágja ketté; a falu déli része egészen, északi fele pedig részben Pesthez tartozott.[12] A jogkönyv magyar nevét németesen *Vibeczre* ferdítette.[13] Pest környékei.

Pesttől délre, a Duna mentén épült *Erzsébetfalva*, *Szenterzsébet* vagy *Szentfalva*. Keletkezése a tatárjárás korára esik.[14]

[1] *Csánki:* 9. l.
[2] U. o. 8. és 9. l.
[3] O. St. 210. sz. 121. és 122. l.
[4] *Csánki:* 9. és 10. l.
[5] O. St. szótár *Lacken* vezérszó alatt 291. l.
[6] U. o. 210. sz. 121. l.
[7] *Csánki:* 10. l.
[8] O. St. 214. sz. 124. l.
[9] *Csánki:* 16. l.
[10] O. St. 210. sz. 121. l.
[11] U. o. *szótár S. Jakob* vezérszó alatt 290. l.
[12] *Csánki:* 23. l.
[13] O. St. 210. sz. 121. l.
[14] *Sz. E.* 19., 21., 22—25. l.

II. FEJEZET.

Buda város lakossága.

A) A polgárság.

1. A városi polgár.

A német polgárság. A budai polgár állása. Legelőkelőbb polgárok. Polgárjog. Német és magyar polgárok. Olaszok. Zsidók.

A német polgárság.

A KÖZÉPKORI német városi lakosság nagyobbrészt kereskedőkből és iparosokból alakult meg. A város csirája: a vásártartási jog[1] s ebből kifolyólag a kereskedő elem oda tódulása[2] ezt így hozta magával. Az ilyen vásárhelyek felvirágzását az illető földesúr is szívesen látta; következménye az lett, hogy az említett helyeket vagy a saját jószántából, vagy a kényszerítő körülmények hatása alatt olyan szabadalmakkal ruházta fel, amelyek a község fejlődését és a lakosság jólétét előmozdították. Ilyen az önkormányzati jog szabadalma és a lakók függetlenítése a közvetlen földesúri hatóságtól.[3] Így létesült a tulajdonképeni város és ennek keretében a *polgárság*.

Hazai városainkban nagyobbrészt németek laktak. Ezek szokásjogaikat magukkal hozták s így német mintára nálunk is megalakult a polgári osztály.

A budai polgár állása.

A polgár a maga körében mint teljesen szabad, más hatalomtól független elem él. Jogainál fogva tekintélyes társadalmi állást tölt be. Itt első sorban az ingatlannal bíró polgárok számítanak. Részt vesz a *kormányzásban*, amennyiben tisztviselőket választ közvetve[4]

[1] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 282., 283. és 287. l. *Schröder:* 51. fej. 604. l. *Sohm:* Einl. 15. l., *Gr. der deut. Rechtsg.* 41. fej. 142. l.

[2] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 309. l.

[3] U. o. 394. és 581. l.

[4] O. St. 23. sz. 38. l. és 28. sz. 39. l.

vagy közvetlenül [1] a maga kebeléből. Résztvesz a *közgyűléseken*,[2] amelyek közül némelyikre a többi polgár is megjelenhet.[3] Az adót is szedi ő be.[4] *Kitüntetésben* részesül, amennyiben koronázáskor testőri szolgálatot teljesít.[5] A *polgár* bizonyos *adót* nem fizet,[6] *vámot*, kivéve a *harminczadot*, szintén nem fizet,[7] sem a «petschaft pfenniget».[8] Mint kiváltságos elemet *idézik*;[9] *elfogatása* is csak megszorítással történhetik meg;[10] ellene *tanú* csak budai polgár lehet;[11] per végeztével nem fizeti a városbírónak kijáró kilenczedet és tizedet;[12] törvény előtt pedig teljes az *egyenlőség*, amint ez a peres eljárásból kitünik.

A polgárság körében legnagyobb tekintélye van a *bírónak* és *segédjeinek* s az *esküdteknek*. A bíró választja a *pénzbírót*;[13] közgyűlésre ő *hívja meg* a polgárságot;[14] bizonyos *adót* nem fizet;[15] az esküdtek pedig a bíróval egyetemben választják a *plebánost*,[16] *jegyzőt*,[17] a *pestiek bíráját*,[18] vezetik a városi *közigazgatást*, nélkülük *gyűlést* egybehívni nem szabad,[19] feltételesen mentesek a *szentgyörgyi* adó alól.[20] Peres ügyben halott ember mellett az ő *bizonyságuk* a döntő arra nézve, hogy az elhunytnak nincsen igaza.[21] Legelőkelőbb polgárok.

Egyéb tekintélyes polgárok: a *pénzbíró* meg *jegyző*. Mentesek a *szentgyörgyi adótól*,[22] a jegyző még — úgy mint a *plé-*

[1] O. St. 12. sz. 33. l., 15. sz. 34. és 35. l., 24. sz. 38. l., 25. sz. 39. l., 26. sz. 39. l., 27. sz. 39. l., 32. sz. 40., 41. l., 33. sz. 42. és 43. l. és 34. sz. 43. l. — IV. Béla 1244. oklevele C. D. IV/1. 327. — IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401. — Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.

[2] O. St. 37. sz. 45. l., 40. sz. 46. l., 404. sz. 204. l. és 440. sz. 217. l. — Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.

[3] O. St. 58. sz. 57. l.

[4] U. o. 15. sz. 34. l.

[5] U. o. 6. sz. 31. l. és 166. sz. 104. l.

[6] U. o. 198. sz. 116. és 117. l., 216. sz. 125. l. és IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.

[7] O. St. 69. sz. 65. l. és IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.

[8] O. St. 214. sz. 124. l.

[9] U. o. 328. sz. 176. l., 347. sz. 185. és 186. l., 359. sz. 189. l., 360. sz. 190. l. és 273. sz. 151. l.

[10] U. o. 237. sz. 134. l.

[11] U. o. 319. sz. 173. l.

[12] U. o. 301. sz. 162. l.

[13] U. o. 29. sz. 40. l. és 167. sz. 105. l.

[14] U. o. 37. sz. 45. l.

[15] U. o. 49. sz. 52. l. és 218. sz. 126. l.

[16] U. o. 23. sz. 38. l.

[17] U. o. 28. sz. 39. l.

[18] U. o. 31. sz. 40. l. és 215. sz. 125. l.

[19] U. o. 32. sz. 42. l., 47. sz. 51. l. és Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.

[20] O. St. 49. sz. 52. l.

[21] U. o. 248. sz. 137. l.

[22] U. o. 49. sz. 52. l.

bános — a *rendkívüli adótól* is.[1] A jegyző *bizalmi* ember, hiszen ő őrzi a kis *városi pecsétet* magában foglaló láda kulcsát[2] s ő kezeli a *városi könyvet.*[3]

Megemlítjük, hogy a bíró, esküdtek és a jegyző még abban a kitüntetésben is részesültek, hogy a részükre való mindennapi *lisztet* a molnár *gyorsabban* volt köteles megőrleni, az érte járó részt pedig *nem* volt szabad megkövetelnie.[4]

Nagy tekintélynek örvendett természetesen a *papság* is s első sorban a *plébános.* Tisztújítás alatt ő gondozta a *városi pecsétet.*[5]

Ha az esküdt meghalt, a *vészharanggal* harangoztak érte — épp úgy, mintha felszentelt pap, vagy előkelő úr halt volna meg.[6]

Polgárjog. Mivel a polgárság ennyire kiváltságos elem, nem volt könnyű polgárrá lenni. Budán, mint a német városokban is, csak bizonyos feltételek mellett engedték meg. Német földön — még a czéhek diadala előtt — megkövetelték, hogy az illető, aki polgárrá akar lenni, a város területén ingatlant szerezzen, s ezt egy évig és egy napig birja és a városban lakjék. Ehhez későbbi időben még külön felvétel is járult. E felvétel a polgárság vagy a városi tanács által történt. Az új polgár bizonyos díjat fizetett; néha elegendő volt az is, ha a díj helyett bizonyos bormennyiséget adott. Fel is eskedték és a városi könyvbe bevezették. A czéhek kifejlődése idején már nem követelték meg a polgárrá levéshez az ingatlan megszerzését; megelégedtek avval, ha az illető be tudta bizonyítani, hogy van bizonyos vagyona; különben kezest kellett állítani. Fogadnia kellett, hogy bizonyos ideig megmarad polgárnak és adózik is.[7]

Budán a polgárrá levés feltételei körülbelül azonosak a német szokásjoggal. Az illetőnek meg kellett szereznie a polgárjogot. Ezt megkaphatta, ha tisztességes és jóhirű ember volt és ingatlant szerzett a város területén.[8] Azonban *nem* minden ingatlan birtoklásával járt együtt a *polgárjog élvezése.* Ha tehát valaki ilyen utóbbi természetű ingatlant szerzett, akkor a polgárjogot

[1] O. St. 11. sz. 33. l.
[2] U. o. 53. sz. 55. l.
[3] U. o. 52. sz. 54. és 55. l., 54. sz. 55. és 56. l. és 55. sz. 56. l.
[4] U. o. 144. sz. 91. l.
[5] U. o. 62. sz. 59. l.
[6] U. o. 251. sz. 138. l.
[7] *Maurer:* 2. köt. III. fej. 197. és 745—758. l.
[8] O. St. 32. sz. 41. l. és 66. sz. 60. l. Itt a családos lét megemlítve nincsen.

még külön is meg kellett szereznie és pedig a polgárságba való felvételért fizetnie kellett 10 forintot.[1] Az ilyen oklevél kiállításáért pedig 100 dénár = 1 forint járt a jegyzőnek.[2]

Ha az illető ingatlant *nem* szerzett, mégis lehetett polgár, ha más ember a saját ingatlanát neki oda kölcsönözte, de érte magának nem fizettetett. Ilyenkor a kölcsönbevevő (der das purgrecht dynt) vagy írásban jelenti ki, hogy a birtokot kölcsönbe vette, vagy nem. Első esetben, ha a kölcsönbevevő az ingatlant nem akarja megtartani, ezt csak a kölcsönző beleegyezésével teheti meg. Ha az ingatlanon valamit épít, ezt elveszti; de nem veszti el a polgárjogát, ha az ingatlannak már három éven át bérlője volt.

Ha pedig a kölcsönbevevő írásban *nem* kötelezte magát a kölcsönzővel szemben és az ingatlant csak az ingatlan birtoklása végett vette kölcsön (schlecht purgrecht pestanden), akkor az ingatlan értékét növelnie kell. Ha a kölcsönzéssel felhagy és az ingatlan értékét nem gyarapította, akkor a kölcsönzésért fizetnie is kell. Mindenesetre az ingatlant olyan állapotban köteles visszaadni, amilyenben kölcsön vette.[3]

Ha valakinek semmiféle ingatlana sem volt, azért lehetett polgár, de kezeseket kellett állítania arra nézve, hogy polgár módjára adózik,[4] részt vesz a város örömében, bújában egyaránt,[5] továbbá, hogy egy éven át[6] megmarad állhatatosan, híven szolgálván a királyi felségnek.[7] Ugyancsak az ilyennek hiteles megbízható okleveleket is kellett a maga érdekében előmutatnia.[8]

Hasonlókat kíván a pozsonyi jog a XV. századtól fogva. Szerezzen a fölveendő polgár egy év leforgása alatt ingatlant a város területén, amely kötelezettsége jeléül kezeseket kell állí-

[1] O. St. 225. sz. 128. l.

[2] U. o. 50. sz. 53. l. — A 225. sz. (128. l.) szintén említi az 1 frt taksát.

[3] U. o. 225. sz. 128. l.

[4] U. o. 66. sz. 60. és 61. l.

[5] U. o. 32. sz. 41. l.

[6] U. o. és 66. sz. 61. l.

[7] U. o. és 32. sz. 41. l. «Nec alius ad ipsorum civium civile consortium, nisi sit pater familias, bonae conditionis et famae laudabilis habensque domum aut alias hereditates assumpmatur; hereditatibus autem egens, fideiiussoriam praestet cautionem; ut cum ipsis civibus per annum instanter maneat regiae serenitati fideliter serviturus.» *(Zsigmond* 1403. okl. C. D. X/4. 239.)

[8] O. St. 348. sz. 186. l.

tania. Legalább is háromévi ittmaradást kell igérnie. Ez igéret megtartását is kezesek biztosítják.[1]

A következő czikk az ország lakóit, közembereit csábította a városba. Ha nemes ember, vagy más úr alattvalója a városba hurczolkodott és urának a «*földvámmal*» még tartozik s ezt egy hónap leforgása alatt nem fizeti le, föl van mentve alóla.[2]

Aki a *polgársággal felhagyott*, annak is a polgárságáról való lemondást magában foglaló oklevélért 100 dénárt kellett fizetnie.[3] A polgárjogot el is lehetett veszíteni. Bíró[4] és esküdt[5] akkor veszitette el, ha a hivatalt fontos ok híján harmadízben sem fogadta el. Ez a büntetés azonban csak egy éven át tartott.[6] Voltak Budának olyan lakói is, kik ingatlannal birtak ugyan a városban, de azért polgárok nem voltak; ezek a nemesek. A budai magyar nemes jogi helyzete megfelel a lovag és a pap helyzetének Németország városaiban. Pap és lovag, ha a városban ingatlana van, vagy felvéteti magát a polgárok közé, vagy ha polgár lenni nem akart, akkor legalább úgy adózik, mint a polgár. S ezt sokszor külön be is kellett ismernie.[7] Budán a magyar nemes szerezhet ingatlant, de az erről szóló oklevelet csak akkor adják ki, ha a saját, vagy más ember hiteles pecsétje alatt elismeri, hogy a város közterheiben részt vesz.[8] A német felfogásnak megfelel[9] általában az a nézet, hogy akinek ingatlana van, az a közterheket is viseli.[10]

Német és magyar polgárság.

Budán németek, magyarok, olaszok és zsidók vannak. Ezek közül a németség a domináló, amely közigazgatás dolgában is bizonyos előjogokat élvez a többi elemmel szemben. Ily merev különbség sem a pozsonyi, sem a selmeczi jogkönyvekben, sem a szepesi szászok jogában nincsen. A magyarság is elég nagy számmal volt, de még sem voltak oly sokan, hogy a város kor-

[1] *Pozsonyi vár. levélt.* 1449. évi számad., közölve *Király:* Pozs. vár. joga a középk. 85. l.

[2] O. St. 311. sz. 168. l.

[3] «Item vm ainem prieff so ainer purgrecht ab lost, phenning... 100.» (U. o. 50. sz. 53. l.)

[4] U. o. 35. sz. 44. l.

[5] U. o. 36. sz. 44. l.

[6] U. o. 35. sz. 44. l.

[7] *Maurer:* 2. köt. IV. fej. 769. l.

[8] O. St. 50. sz. 53. és 54. l. «Item, quicunque cum eis habitare voluerit, habendo ibi possessiones, cum iis teneatur servitia debita exercere.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.)

[9] *Maurer:* 2. köt. IV. fej. 769—771. l.

[10] O. St. 14. sz. 34. l.

mányát egészen magukhoz ragadhatták volna. Így osztozkodniok kellett a németséggel.

Városbíró csak német ember lehet,[1] még pedig, aki ezt négy ősére ki tudja mutatni;[2] német ember a pénzbíró[3] és a jegyző is.[4] A tizenkét esküdt közül is tíz német, kettő magyar.[5] A tanácsot is a *németek tanácsának* nevezik.[6] Szentgyörgykor is valamennyi leköszönő tisztviselő *először németül* köszön le, s csak azután *magyarul*;[7] *német esküdt* köszön le a tanács nevében is.[8] Az ilyenkor felmutatott városi pecsétet is a *német polgárok* pecsétjével zárják le ideiglenesen;[9] különben pedig német esküdt őrzi a pecséteket, amelyek közül a német polgárok pecsétjével van a nagyobbik lezárva.[10]

Az adókivetők között is a németség van többségben.[11] Kereskedés dolgában is a németség a domináló. A kofákat ha veszszük, azt látjuk, hogy a gyümölcsös, sajtos, zöldséges, csirkés és sós kofák a Szombati kapunál, Szent-Péter templománál és a Zeisselpüchelnél levők között a németajkúak vannak többségben.[12]

A két elem külön is kereskedik: a szerda a németek, a péntek a magyarok vásártartási napja. Még ebben is a németek vannak előnyben; ha ugyanis a vásárnap ünnepre esett, a vásárt mindig a németek vásártartási helyén — Nagy-Boldogasszony temploma előtt — kellett megtartani.[13]

Azt is tudjuk, hogy a németség Nagy-Boldogasszony templomát foglalta le a maga számára, a magyarság ellenben a jóval kisebb Szent Mária Magdolna kápolnával volt kénytelen megelégedni.[14]

Nagy számban voltak az olaszok is, a budai bankárok;[15] bizonysága az *Olasz-utcza*,[16] ahol együtt laktak. Középkori szo- Olaszok.

[1] O. St. 24. sz. 38. l.

[2] U. o. 32. sz. 41. l. — A 24. szám minden ősére nézve követeli a német származást.

[3] U. o. 29. sz. 40. l. és 167. sz. 105. l.

[4] U. o. 28. sz. 39. l.

[5] U. o. 27. sz. 39. l.

[6] U. o. 404. sz. 204. l.

[7] U. o. 59. sz. 57. l., 60. sz. 58. l. és 61. sz. 58. l.

[8] U. o. 58. sz. 57. l.

[9] U. o. 62. sz. 59. l.

[10] U. o. 53. sz. 55. l.

[11] U. o. 12. sz. 33. és 34. l.

[12] U. o. 154. sz. 95., 96. és 97. l.

[13] U. o. 227. sz. 129. l.

[14] *Salamon:* II. köt. XV. fejezet. 358. l.

[15] U. o. II. köt. XVII. fej. 449. l.

[16] *Csánki:* 7. l.

kás, hogy az egy nemzetségűek együtt laktak s az ő utczájuk nemzetiségük nevét viselte.[1]

Zsidók. *Zsidók* Budán is laktak. A középkorban a pénzzel történő kereskedés az ő kezükben volt.[2] A budai zsidó se volt különb. Egyetlen keresetforrása a kamatvétel[3] és a zálogra való kölcsönzés volt.[4] Iránta nagy bizalmatlansággal viseltetnek. Ebből folyik az a törvény is, mely szerint a zsidó zálogleveleit évenkint egyszer a városházán köteles felmutatni. Ekkor a bíró mindazokat tudósítja, kik zálogba adtak valamit. Ez pedig azért történik, hogy a «*zsidó meg ne csalhassa a keresztényt*».[5] Egyházi szerekre zsidó kölcsönt nem adhat.[6]

A kereskedéstől általában eltiltják, csupán az évült zálogot árulhatták egyszer hetenként a maguk Zsidó-utczájában.[7] Az idegen kereskedő sem bocsátkozhatott vele kereskedésbe.[8]

A zsidóság Németország legtöbb városában, mint pl. Speier, Worms, Köln, Frankfurt, Augsburg stb. helyeken külön utczában — a Zsidó-utczában — lakott.[9] Budán is megvolt a régi[10] és egy másik Zsidó-utcza.[11] Igy a keresztény elem a zsidótól különvált.

A zsidókat külsőleg is megkülönböztették a keresztény embertől. Megparancsolták ugyanis, hogy ruhájuk fölött vörös köpenyt viseljenek, amelyre sárga foltot varrjanak, hogy mindenki felismerje őket.[12] Fejükön hegyes kalapot viselnek.[13] Ilyen megkülönböztetés szokásos volt a középkorban. Nálunk a IV. László alatt tartott 1279-iki budai zsinat 125. szakasza parancsolja a zsidóknak, hogy felső ruhájukra vörös posztódarabot varrjanak.[14]

Egyes kiváló zsidók szabadalmat élveztek e különleges viselet alól. Igy 1511-ben Zacharias nevű zsidót felmentik «a deportatione capucii» alól.[15]

A zsidót általában lenézték és megvetették. Ennek nyoma a

[1] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 27—29. l.
[2] U. o. 29. l.
[3] O. St. 192. sz. 114. l.
[4] U. o. 194. sz. 115. l., 196. sz. 116. l. és 197. sz. 116. l.
[5] U. o.
[6] U. o. 197. sz. 116. l.
[7] U. o. 194. sz. 115. l.
[8] U. o. 425. sz. 214. l.
[9] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 30. l.
[10] O. St. tartalomj. 14. l.
[11] U. o. 194. sz. 115. l.
[12] U. o. 193. sz. 114. l.
[13] U. o. 331. sz. 178. l.
[14] 1279. évi *budai zsinat* idézve A. Const. S. 159. és 160. l.
[15] *Pozsonyi vár. levéltár id.* O. St. 115. l. 193-ik fejezetéhez szóló jegyzetben.

jogkönyvben is megvan. Valahányszor megemlíti a zsidót, mindig szidalmazza s istenárulónak, makacsnak,[1] majd gonosz embernek stb. mondja.[2]

A zsidók hatóságilag a város kötelékébe tartoztak. Némely német városban polgárjogot is élveztek, igaz, hogy ez nem volt teljes. Kölnben is csak egy ideig élvezték. Itt a zsidó ingatlant szerezhetett. Annak fejében, hogy a város védelmébe fogadta, bizonyos összeget fizetett.[3]

A budai zsidó ingatlant szintén szerezhetett.[4] Bíráskodás dolgában a városi bíró állhatott fölötte.

2. *A polgárok foglalkozása.*

a) **Kereskedők és iparosok.**

A kereskedők helyzete. Kereskedők. Iparosok. Pénzverők. Különféle iparágak és mesterségek.

A középkori polgárság zöme *kereskedőkből* és *iparosokból* állott. A polgárság, mint békés elem, nem szeretett fegyvert forgatni s ezért a város falai mögé húzódva békés foglalkozást folytatott. Itt az iparosoknak és kereskedőknek fontos szerep jutott. Ők látták el az országot árúval; az iparos gyártotta, a kereskedő pedig nagyban eladta a czikkeket. A kereskedők közvetítették az egyes országok közt a békés érintkezést s az élénk forgalom az országok meggazdagodását mozdította elő. A kereskedők helyzete.

A budai ipar és kereskedés *nagymérvű*. Ha a jogkönyv által felsorolt iparágakon végigtekintünk, akkor ezek sokfélesége ötlik szemünkbe. Ebből kitetszik az, hogy Buda igazi nagy város.

Lakóinak zöme kereskedő és iparos.[5] A kereskedők sorában ott vannak a *nagykereskedők* (Kaufmann, gewelb herren) és a *kiskereskedők* (Krammer herrn, gewant sneider). Előbbiek többnyire szövetneműt árultak,[6] de árultak egyebeket is.[7] A kiskereskedők főkép pamutszövettel kereskedtek.[8] Kereskedők voltak a Kereskedők.

[1] O. St. 191. sz. 113. l.

[2] U. o. 196. sz. 116. l.

[3] *Maurer:* 2. köt. III. fej. 228—233. l.

[4] O. St. 191. sz. 113. l.

[5] Bővebben ezekről a «*Nemzetgazdaság*» fejezetben lesz szó.

[6] O. St. 70. sz. 65. l., 83. sz. 70. l. és 174. sz. 107. l.

[7] U. o. 70. sz. 65. l., 104. sz. 79. l. és 174. sz. 167. l.

[8] U. o. 83. sz. 70. l. és 176. sz. 108. l.

zsibárusok (gewäntler, tendler, kaufler) is,[1] a *gyógyszerészek*,[2] *gabona*-[3] és *abrakkereskedők*,[4] *olajárusok*,[5] *italkimérők*[6] és a *kofák*.[7] Mindezek, valamint a *mészárosok*,[8] *darabolók* (schröter),[9] *húsfüstölők* (pächler),[10] *hájvágók*[11] és *vadhúst árulók*[12] élénk kereskedést űztek.

Élelmezés dolgában első sorban a *pékek* szerepelnek. Ezek közül a *mesterpékek* (maister pegken)[13] a legfinomabb süteményt, a kevésbbé finomat a *közepes pékek* (müttel pegken),[14] végre a *fekete kenyeret sütők*[15] a közönséges kenyeret készítik. Itt találjuk a *halárusokat*[16] és a *halászokat*[17] is.

Iparosok. Az iparosok száma igen nagy. A legelőkelőbb iparágak épp úgy, mint a legközönségesebbek képviseltetnek.

Pénzverők. Az előkelőbb iparosok közé soroljuk a *pénzveréssel foglalkozó polgárokat*. Ezek csupán a pénz és kamara dolgait illető ügyekben állítak a kamaragróf hatósága alatt, különben budai polgár módjára vettek részt a köztehervíselésben, ha ingatlanuk volt s egyéb kereskedést is folytattak.[18]

Különféle iparágak és mesterségek. Az *ötvösök* is előkelők.[19] Hogy német szokás szerint egy utczában laktak,[20] *bizonyítja az Ötvös-utcza*.[21] Ezekhez számítandók az *aranynyújtók* (goltslaher),[22] a *pánczélgyártók* (platner),[23] *kardgyártók* (swertfeger),[24] *késkészítők*;[25] nem különben a *harang-* és *czinnöntők*, *kerékgyártók*, *bádogosok* (flaschner), *lakatosok*;[26] a *sarkantyúkészítés* (sparer), *vasnyújtás* és *tűkészítés* is virágzik.[27]

[1] O. St. 138. sz. 90. l., 150. sz. 94. l. és 178. sz. 108. és 109. l.
[2] U. o. 102. sz. 76. és. 77. l. és 298. sz. 161. l.
[3] U. o. 149. sz. 93. és 94. l.
[4] U. o. 148. sz. 93. l.
[5] U. o. 152. sz. 94. l.
[6] U. o. 179. sz. 109. l., 213. sz. 123. l., 209. sz. 121. l. és 298. sz. 162. l.
[7] U. o. 153. sz. 94. és 95. l., 154. sz. 95., 96. és 97. l. és 315. sz. 171. l.
[8] U. o. 105. sz. 79. l., 106. sz. 80. l. és 107. sz. 80. l.
[9] U. o. tartalomj. 13. l.
[10] U. o. 109. sz. 81. l.
[11] U. o. 151. sz. 94. l.
[12] U. o. 108. sz. 81. l.
[13] U. o. 145. sz. 91. és 92. l.
[14] U. o. 146. sz. 92. l.
[15] U. o. 147. sz. 92. l.
[16] U. o. 107. sz. 80. l. és 112. sz. 83. l.
[17] U. o. 107. sz. 80. és 81. l., 110. sz. 82. l. és 111. sz. 82. l.
[18] U. o. 98. sz. 75. l. és 175. sz. 108. l.
[19] U. o. 99. sz. 76. l.
[20] *Maurer:* 2. kötet II. fej. 27. és 28. l.
[21] *Csánki:* 7. l.
[22] O. St. 101. sz. 76. l.
[23] U. o. 117. sz. 84. l.
[24] U. o. 115. sz. 83. l.
[25] U. o. 114. sz. 83. l.
[26] U. o. 116. sz. 84. l.

Találunk *ijj-*[1] és *nyílgyártókat*,[2] *üstkészítőket*.[3] A bőr- és szövetneműek ipara szintén nagyobb lendületű.

Nyeregkészítők,[4] *szíjgyártók*,[5] *csiszárok*,[6] *gyapjúverők*,[7] (wolslaher), *vászonfestők* [8] és *vászonszövők* [9] munkálkodnak ilyen irányban; velök dolgozik a *posztónyíró*,[10] *kallós* [11] (walcher), *fehérítő*,[12] *kötélverő*,[13] (sailwurcher, sayler), *posztókészítő*.[14]

Van külön *kesztyűs*, *táskacsináló*, *tarisznya-* és *övkészítő*, *nadrágszíjcsináló* (hosennester).[15] *Szűcsök* [16] és *irhatimárok* [17] a bőröket dolgozzák fel; *vargák* készítik a lábbelit,[18] *szabók* a ruhaneműt varrják.

Ezek közt van *ruhaszabó*,[19] *dolmánykészítő*,[20] *ócska ruhát átalakító* [21] (mëntler), *kendőcsináló*,[22] *talpszabó*.[23]

Virágzó iparág a *malomipar* is.[24] A mesteremberek között van *kovács*,[25] *festő*,[26] *kocsigyártó*,[27] *bodnár*,[28] *esztergályos*, *asztalos*,[29] *kőfaragó*, *téglavető*, *kövező*,[30] *ács*,[31] *kőmíves* [32] és *cserepes*.[33] Utóbbi háromnak lelkére kötik, hogy ügyeljenek, ha a magasban dolgoznak, hogy az arra menőkben kár ne essék. E czélból az utat torlaszolják el vagy kiáltsanak le az emberekre. Ha nem teszik s baj lesz belőle, ők a felelősek.[34]

[1] O. St. 121. sz. 85. l. és 122. sz. 85. l.
[2] U. o. 121. sz. 85. l.
[3] U. o. tartalomj. 12. l.
[4] U. o. 124. sz. 86. l.
[5] U. o. 125. sz. 86. l.
[6] U. o. 126. sz. 86. l.
[7] U. o. 132. sz. 88. l.
[8] U. o. 140. sz. 90. l.
[9] U. o. 133. sz. 88. l.
[10] U. o. 135. sz. 88. l.
[11] U. o. 141. sz. 90. l.
[12] U. o. 142. sz. 90. l.
[13] U. o. 123. sz. 86. l. és 117. sz. 84. l.
[14] U. o. 131. sz. 87. l.
[15] U. o. 130. sz. 87. l.
[16] U. o. 177. sz. 108. l.
[17] U. o. 129. sz. 87. l.
[18] U. o. 128. sz. 86. és 87. l.
[19] U. o. 136. sz. 88. és 89. l.
[20] U. o. 137. sz. 89. l.
[21] U. o. 139. sz. 90. l.
[22] U. o. 79. sz. 68. l.
[23] U. o. 127. sz. 86. l.
[24] U. o. 144. sz. 91. l.
[25] U. o. 113. sz. 83. l.
[26] U. o. 100. sz. 76. l.
[27] U. o. 119. sz. 84. l.
[28] U. o. 120. sz. 85. l.
[29] U. o. 122. sz. 85. l.
[30] U. o. 118. sz. 84. l.
[31] U. o. és 260. sz. 144. l.
[32] U. o.
[33] U. o.
[34] U. o.

b) Különféle foglalkozásúak.

Papság. Seborvosok. Különfélék. Vízhordók. Napszámosok, szolgák, zenészek. Néposztályok.

Papság. A város polgáraihoz, mint a legelőkelőbb osztály tagjai tartoznak a *papok* is. A jogkönyv őket a kormánynak és általában mindenkinek — miként az özvegyeket és árvákat — oltalmába ajánlja, mivel a lélek üdvét munkálják.[1]

Seborvosok. Vannak városi seborvosok is.[2] Ezektől természetesen valami nagy tudományt nem szabad várni. Van *borbély*[3] és *fürdős*.[4]

Különfélék. A szegényebb városi elemek között van «*abzieher*»,[5] *vinczellér*,[6] «*gemaintrager*»,[7] *hajós*. Utóbbiak, ha ingatlannal birtak, vagy másként is kereskedtek, résztvettek a közteherviselésben.[8]

Vízhordók. Szegény sorsúak a *vízhordók*, akik közül csupán a munkájukból élők adómentesek. Ennek fejében szolgálják a várost ünnepélyek alkalmával, veszély idején (freyung), a fejedelem halálakor. Zivatarok alkalmával pedig — ha a sekrestyés hívja őket — kötelesek neki a harangozásnál segédkezni.

Ami a vízhordást illeti, a következő törvény áll fönn: mikor 100 fillér egyenlő egy arany forinttal, egy fillérért egy átalag víz jár. Az átalag pedig 16 pintet tesz ki. Aki ez ellen vét, az a bíró belátása szerint bűnhődik.[9]

Napszámosok, szolgák, zenészek. Vannak *napszámosok*,[10] *szolgák*,[11] *zenészek*. Utóbbiak valami nagy tiszteletben nem álltak. Úrnapján a Nagy-Boldogasszony templománál a sátrak előtt (hymmel) kellett zenélniök, különben egy évre kitiltották őket a városból.[12]

Néposztályok. Külön néposztályt alkotnak a *koldusok*,[13] a *csavargók* (stertzer)[14] s — úgy látszik — a *bélpoklosokat* is különválasztották a többi polgároktól;[15] végül a *szabad személyek*. Utóbbiakat a város védelmébe fogadta. Megtiltja ugyanis, hogy «ezeket a szegény,

[1] O. St. 297. sz. 161. l.
[2] U. o. 103. sz. 77. l.
[3] U. o. tartalomj. 24. l.
[4] U. o. 182. sz. 110. l.
[5] U. o. tartalomj. 24. l.
[6] U. o. 13. l.
[7] U. o. 157. sz. 98. l.
[8] U. o. 158. sz. 99. l.
[9] U. o. 156. sz. 98. l.
[10] U. o. 368. sz. 193. l.
[11] U. o. 369. sz. 193. l., 173. sz. 107. l. és 305. sz. 164. és 165. l.
[12] U. o. 184. sz. 110. és 111. l.
[13] U. o. 185. sz. 111. l.
[14] U. o. tartalomj. 17. l., 190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 185. l.
[15] U. o. 344. sz. 184. l.

búslakodó és kétségbeesett személyeket» valaki megbántsa. Igazságtalanságtól és egyéb erőszakoskodástól meg kell őket védeni.[1]

B) Magánjog.

1. Személyjog.

a) **A család.**

A férj. A feleség. A gyermekek. Gyámság.

A családban az *atya a családfő.* Felesége és gyermekei az ő hatalma alatt állnak. Ő gondozza a családot s szerepel a nyilvános élet terén. A férj.

A feleség a családban gyermekeivel szemben olyan tekintélylyel bir, mint az apa. Sem az apa, sem az anya beleegyezése nélkül kiskorú gyermek férjhez nem mehet;[2] viszont az anya a mostoha apa s a rokonság tanácsa nélkül leányát férjhez nem adhatja.[3] Ahogyan az atyának jogában áll gonoszságra vetemedett gyermekét az örökségből kizárni, úgy teheti ezt meg az anya is.[4] A házassági frigy megtartását illetőleg sincs különbség a házasfelek közt.[5] A feleség.

A feleség hozománya fölött vagy arról, amit mástól kapott, szabadon rendelkezik.[6] A hitbér (Morgengabe) adományozása alól férjét csak ő mentheti fel s ő engedheti meg annak eladását.[7] Végrendeleti intézkedése érvényes.[8] Férjéért a feleség jótállhatott.[9] Peres ügyben pedig — ha esküre került a sor — iránta való tiszteletből lakására mentek.[10] A jogkönyv általában gyengédséget tanúsít a «kevésbbé erős testalkatú» nőnemmel szemben.[11]

Az esküről szólván megemlítjük a perképességet is. A szász jog szerint a nő maga nem perelhet, helyette a gyámja felel. De

[1] O. St. 186. sz. 111. l.
[2] U. o. 395. sz. 202. l.
[3] U. o. 396. sz. 202. l.
[4] U. o. és 330. sz. 177. l.
[5] U. o. 279. sz. 154. l., 290. sz. 158. és 159. l., 392. sz. 200. l. és 288. sz. 158. l.
[6] U. o. 397. sz. 202. l.
[7] U. o. 393. sz. 200. és 201. l.
[8] U. o. 381. sz. 196. l.
[9] U. o.
[10] U. o. 315. sz. 171. l.
[11] «Esz ist loblich, das mann dem kranckenn geschlécht der weiber czu staten chümpt mit morgengab» stb. (U. o. 393. sz. 200. l.)

megjegyzi, hogyha a per folyamán eskü letételre kerülne a sor, ezt a nőnek kell letennie.[1] Ilyen lehetett a budai nő helyzete is.

A gyermekek. A gyermekek felett a feltétlen hatalmat a *szülők* gyakorolják. E fennhatóság kiterjed a gyermekre addig, amíg nagykorúvá nem lesz. E nagykorúság fiúnál a 10-ik életév, leánynál ellenben a 12-ik,[2] más hely szerint a fiúnál a 14-ik életév.[3] Ez utóbbi kormeghatározás lehetett a tulajdonképeni érvényes kor. Ez megegyezik az osztrák szokásjoggal is.[4] Feltünő, hogy a jogkönyv nem tesz különbséget a *törvényes kor* és a *nagykorúság* közt, amely megkülönböztetés mind ami országos jogunkban, mind a német jogban ismeretes. Nálunk a törvényes kor (legitima aetas) fiúnál a 14-ik, leánynál a 12-ik életév, a teljes kor (perfecta aetas) pedig férfinél a 24-ik, nőnél a 16-ik életév.[5] A német jog a *törvényes kort zu seinen Jahren gekommen, a nagykorúságot zu seinen Tagen kamen*-nek mondja.[6] A szász tükör a nagykorúságot a 21-ik életévvel tekinti elértnek.[7] Általában a középkor folyamán azt látjuk, hogy a nagykorúságot mindinkább későbbi időpontra halasztják.[8]

Jogaink közül a szepesi jog, ép úgy mint a budai, törvényes kort nem ismer, csak nagykorúságot. Ezt pedig a 14-ik életévvel ismeri el mindkét nemre nézve.[9] Pozsonyban a törvényes kor a 14-ik életév lehetett.[10]

Az apai fennhatóság akkor is megszünt, ha a leány férjhez ment.[11]

A kiskorúság tartama alatt a gyermek az apa és anya beleegyezése nélkül semmit sem tehetett, nevezetesen meg nem házasodhatott. Ha megtette és szüleivel ki nem békült, kirekesztették az örökségből.[12] Ezt parancsolja a szepesi jog is, mely esetleges kibékülést nem ismer.[13]

Az apa hatalma kiterjeszkedik *mostoha gyermekeire is.* Ezeket kiházasítani az anyának férje és a legközelebbi rokonok, ille-

[1] *Sachsp.* I. könyv. 46. sz. 46. l.
[2] O. St. 295. sz. 161. l.
[3] U. o. 371. sz. 194. l.
[4] *Ar. für öst. G.* X. köt. 155. és 169. l.
[5] *Corp. Jur. Trip.* P. I. tit. 111.
[6] *Schröder:* 61. fej. 680. l.
[7] *Sachsp.* I. könyv. 42. sz. 44. l.
[8] *Schröder:* 61. fej. 680. l.
[9] *Szep. jog* 7. sz. 23. l., 64. sz. 71. l. és 59. sz. 70. l.
[10] *Király:* VIII. fej. 1. sz. 94. l.
[11] O. St. 395. sz. 202. l.
[12] U. o. 395. sz. 201. és 202. l.
[13] *Szep. jog.* 15. sz. 30. és 33. l.

tőleg barátok tanácsa nélkül bűnhődés terhe alatt nem szabad.[1] Ha az apa meghalt, a leány atyja rokonainak, illetőleg barátainak tanácsa szerint ment férjhez.[2]

Mindezen követelések a törvényes házasságból született gyermekekre nézve érvényesek. Miféle bánásmódban részesültek a *törvénytelen gyermekek*, az erről szóló fejezetnek csupán címe van meg.[3] Annyit azonban tudunk, hogyha a gyermek idő előtt megszületett vagy a férj halála után későn, akkor törvényes születését gyanúba foghatták és jogait is kétségbe vonhatták.[4] Ugyanilyen felfogású a szász tükör[5] és a sváb tükör.[6] Az ilyen törvénytelen utódok helyzete olyan lehetett, mint német földön. Apai hatalom alatt nem állottak s nem is örökölhettek az apától.[7] De követelhették, hogy az apa eltartsa őket.[8] Az anya vagyonához azonban joguk volt.[9] E mellett azonban némely régi jogok az atya vagyonából is juttatnak az ilyen gyermeknek.[10]

Az apa örökségéből a pozsonyi törvénytelen gyermek is ki volt zárva,[11] de az anya vagyonából része lehetett.[12]

Az örökbefogadás is megvolt Budán; legalább a *littera adoptionis* kiállítása erre enged következtetni.[13]

Ha az atya meghalt, helyettesről vagyis *gyámról* kellett gondoskodni. Gyámság.

A német jog szerint a gyermek gyámja az apai ágon a legközelebbi férfirokon, de azért már elég korán észlelhető, hogy az özvegy is gyámja lehetett gyermekeinek.[14] Ez a gyámsági engedély abból az eljárásból keletkezhetett, mely szerint a gyermekek személyes gondozását gyakran az özvegy anyára bízták.[15] Pozsonyban is az anya gyámja gyermekeinek.[16]

Budán az özvegy és gyermekei közt ilyen viszony állhatott

[1] O. St. 396. sz. 202. l.
[2] U. o. 395. sz. 202. l.
[3] U. o. 293. sz. 160. l.
[4] U. o. 163. sz. 102. l.
[5] *Sachsp.* I. könyv 36. sz. 41. l.
[6] *Schwabsp Landr.* 40. sz. 23. l.
[7] *Deut. Rechtsalt.* 2. k. III. fej. 475. l.
[8] *Maurer:* 61. fej. 712. l.
[9] *Deut. Rechtsalt.* 2. könyv. III. fej. 476. l. Schröder szerint az anyától nem örökölhettek. (Deut. Rechtsg. 61. fej. 712. l.)
[10] *Deut. Rechtsalt.* 2. könyv. III. fej. 476. l.
[11] *Act. prot.* id. *Király:* Pozs. vár. joga a középk. 107. l. 1. számú jegyzetében.
[12] *Király:* 3. szakasz 1. sz. 157. l.
[13] O. St. 50. sz. 53. l.
[14] *Deut. Rechtsalt.* 2. könyv. II. fej. 466. l.
[15] *Schröder:* 61. fej. 713. l.
[16] *Ortvay:* I. fej. 37. l.

fenn: Ha a leány atyja halála után csak atyja legközelebbi barátainak, inkább rokonainak tanácsával mehet férjhez,[1] akkor az ilyen *legközelebbi barátok* vagy *rokonok* lehettek a gyámjai közösen.

Az anya e szerint nem gyámja leányának, még kevésbbé fiának. A barátok, illetőleg rokonok gyámsági joga az anyával szemben a következőkből is kitünik. Az anya oly családban, ahol az apa mostohaszülő, leányát a legközelebbi barátok, illetőleg rokonok és a mostoha atya tanácsa nélkül férjhez nem adhatja.[2] A leány tehát édes atyja halála után a rokonság — mindenesetre apai ágról — gyámsági gondozásban részesítette s e jogát fenntartotta még akkor is, ha a leány anyja másodszor férjhez ment. De e mellett a mostoha atyának is engednek némi beleszólást. Lehetett-e atya által kirendelt gyám? Nem említik sehol. Német földön igen.[3]

A mindkét részről árván maradt gyermekekről, ha rokonok sincsenek, a város, illetőleg a tanács gondoskodik. Ez vagyonuk kezelése czéljából gyámot rendel melléjük. A gyámság természetesen a gyermekek nagykorúságáig tart.[4] Ameddig ez az időpont be nem áll, vagyona felett nem rendelkezik.[5]

Talán az ilyen gyám tevékenységét is — mint német földön — bíró kisérte figyelemmel, akit helytelen eljárása miatt le is tehetett.[6]

A budai bíró a teljes árvaságra jutottnak a gyámot csak akkor rendeli ki, ha annak senkije sincsen.[7] Különben a mindkét ágbeli rokonság kötelessége lehetett róla gondoskodni, amint ezt a szepesi jog előírja.[8]

b) **A házassági vagyonjog.**

Házasság a germánoknál. A frank korszakbeli házasság. Hitbér. Hazai jogszokás. Budai hitbér. Hozomány.

A családban fontos szerepe van a feleség vagyonának, a *hitbérnek*. Mivel pedig ennek adományozása összefügg a házasság jogintézményével, először ezzel kell foglalkoznunk.

[1] O. St. 395. sz. 202. l.
[2] U. o. 396. sz. 202. l.
[3] *Schröder:* 61. fej. 713. l.
[4] O. St. 295. sz. 161. l.
[5] U. o. 371. sz. 194. l.
[6] *Schröder:* 61. fej. 713. l.
[7] O. St. 295. sz. 161. l.
[8] *Szep. jog* 7. sz. 23. l.

A régi germánoknál a házassági szerződés *adás-vevésen* alapult. Ezt rendesen a lánykérés előzte meg, amelyet a vőlegény által kiküldött kérő végzett el. A szerződés a leány atyja és a vőlegény vagy a leány vérrokonai körében köttetett meg. A leány beleegyezését nem kérdezték, mert a leányt vásárlási tárgynak tekintették. A vőlegény azután kifizette a leány atyjának a kikötött árt, mire az apa leányát ünnepies formaiasság közt — rendesen dárda átnyujtásával — átadta jövendőbeli férjének. E házasságkötés mintegy adoptálás számba ment. Egyéb adoptálást jelző szokásokon kívül dívott a fegyvernyujtás és főkép az adoptálási ajándék, amelyből idővel alkalmasint a *hitbér* (Morgengabe) fejlődött ki.[1] Házasság a germánoknál.

A frank korszakban az adás-vevésen alapuló házasság még mindig fennállt, de divatba jött az, hogy a leány vételára nem az atyjáé vagy a gyámjáé lett, hanem a leányé. A frank korszakbeli házasság.

Az eljegyzést az apa, fitestvér vagy a menyasszony legközelebbi férfirokona végezte a rokonság bizonyos részvétele mellett.[2]

A középkor folyamán mind a szász tükör, mind a sváb tükör megemlékszik a hitbérről,[3] s emellett a «*reggeli ajándékról*» is.[4] Ugyanis a házasság megkötését követő reggelen a férj feleségének tekintélyes ajándékot adott, innen a reggeli ajándék elnevezése.[5] Ez az adomány később a feleségnek adott hitbérbe olvadt bele,[6] úgy hogy a «reggeli ajándék» és a hitbér fogalma egymást födi. Hitbér.

Hazánkban is a házasság megkötése *adás-vevésen* alapult. Gurdézi elbeszélése is erre utal,[7] azután meg a vő (vevő) legény és eladó leány elnevezés is. A hitbér létezéséről pedig középkori okleveleink bőségesen tanúskodnak.[8] Sőt egy 1325-iki a hitbér német nevét — morgungoob — is megőrizte.[9] Hazai szokásjog.

[1] *Schröder:* 11. fej. 67., 68. és 69. l.

[2] U. o. 35. fej. 291. és 292. l.

[3] *Sachsp.* I. könyv. 21. sz. 31. l. — *Schwabsp. Landr.* 19. sz. 13. l.

[4] *Sachsp.* I. könyv. 20. sz. 30. l. stb. *Schwabsp. Landr.* 18. sz. 12. és 13. l.

[5] *Deut. Rechtsalt.* 2. könyv. I. fej. 441. l.

[6] *Hajnik Imre: Egyetemes európai jogtörténet.* Budapest, 1874. V. fej. 3. sz. 290. l.

[7] *A Magyar Honfoglalás Kútfői.* Budapest, 1901. 172—174. l.

[8] Pl. 1248-ból *Sztáray:* Oklevéltár I. 3. l. 1277-ből. *Wenzel Gusztáv:* Árpádkori Új Okmánytár. XIII. köt. 219. l. stb.

[9] «... pro dotalicio eiusdem domine in linga (így) theotonica *morgungoob* dicti...» (Soproni Oklevéltár I. k. 106. l.)

Érdekes az a kérdés is, hogy az egyház miféle álláspontot foglalt el a házassági szerződéssel szemben.

A trienti zsinatig (1545—1563) az egyház a házasságnak az ő szine előtt való megkötését feltétlen érvényességi kelléknek nem tekintette. Közbenjárása csupán a frigyet erősítette. De azért, ha ez nem történt meg, a házasság törvényességét kétségbe lehetett vonni.[1]

Most már az a kérdés merül fel, vajjon Budán a házasságkötés a német jog s egyúttal a magyar jog szerint ment-e végbe?

Lehet, hogy úgy történt, mint Pozsonyban. *A pozsonyi jog* megfelel a német szokásjognak. Kiházasításkor ott szerepel az apa, mint kiházasító, a leánykérő, az ara, a vőlegény, akit kedvező válasz esetén hívnak be. Ekkor a kérő szavait megismétli a leányhoz fordulva s igenlő válasz esetén az eljegyző átadja egymásnak az arát és vőlegényt az *Atya, Fiú és Szentlélek nevében;* mire a jelenlevők amen-nel felelnek. Ezen összeadás a pap eljöveteléig történik.[2]

Ilyen átadás és beszéd Budán is fordulhatott elő. A törvényes házasság szintén pap előtt volt megkötheto.[3]

Budai hitbér.

A budai jog ismeri a *hitbért* (Morgengab), melyet a férj ad az asszonynak s e szokást tekintettel a nő gyenge egészségére, igen dicséretesnek mondja. Ebből kifolyólag gonoszságnak és büntetésre méltónak találja, ha valaki a nőt hitbérétől csellel fosztja meg.

A hitbér az asszony tulajdona. Adományozása alól csak az asszony mentheti fel férjét s ugyancsak beleegyezése kell, hogy a férj azt eladhassa.[4] A selmeczi jog is az asszony beleegyezését követelte, ha a férj el akarta adni.[5]

Kierőszakolt beleegyezés eleve ki volt zárva.[6] A hitbér ezen elidegeníthetlen voltát a tárnoki városok is elismerik.[7]

Az előbb mondatokból kitünik, hogy a hitbért — noha az asszonyé volt — a férj kezelte. Ez abból is folyik, mert a férj bizonyára gyámja nejének, amint ezt a szász tükör is állítja.[8]

[1] *Kováts Gyula:* Házasságkötés Magyarországon Egyházi és Polgári jog szerint. Budapest, 1883. 6. és 7. l.

[2] *Pozs. jogk.* 155. sz. 413. és 414. l.

[3] O. St. Egyik fejezet címe: «Wy mann heyrathen múg nach dem gesipp und mit den worthen.» (279. sz. 154. l.)

[4] U. o. 393. sz. 200. és 201. l.

[5] *Selm. jogk.* 2. sz. 208. l.

[6] O. St. 393. sz. 201. l.

[7] *Jus Tav.* 125. sz. 223. l.

[8] *Sachsp.* I. könyv. 45. sz. 45. l.

Egy eset van, mikor az asszonynak hitbért követelnie nem áll jogában; ez akkor történik, ha házasságtörővé lesz.[1]

A középkori német jog ismerte a nő által a férjének adott *hitbért* is. Ez a nő hozományából került ki.[2] Budán a nő szintén adott férjének hitbért (Morgengabe), ezt ő is a hozományból adta. Fölötte nem ő rendelkezik.[3]

A hitbér ingatlanból állhatott. A pozsonyi jog, mely a férjnek adott hitbért szintén ismeri,[4] ilyent gondol alatta.[5]

Kérdés, mi történik a hitbérrel, ha egyik, vagy másik fél meghal? Ily esetben, ha a felek még nem keltek egybe, a hitbér arra száll vissza, ki azt igérte; ha a házasság megköttetett, akkor az elhunyt fél hitbére az életben maradt házasfél tulajdonává lesz. Ha ez alól az egyik fél a másikat felmentette, akkor a hitbér, mint tulajdon nem száll át a túlélő félre.[6] Ilyen tartalmú lehetett az az oklevél, amelyben a házasfelek ingatlanuk és egyéb tulajdonuk felett szerződtek.[7]

A feleségnek *hozománya* is van. Ezzel ő teljesen szabadon rendelkezik. E hozományát szüleitől kapja. Szabadon rendelkezik továbbá a más valakitől kapott vagyon felett is.[8] Hozomány.

A frank korszakban a hozomány ingóságokból, ú. m. házieszközökből, ruhákból stb. állott.[9] A pozsonyi jog is efféléket ismer hozománynak.[10]

2. *Vagyonjog.*

A tulajdon. Ajándékozás. Adás-vevés. Vagyon megvédése.

A tulajdon körében van *ingó* (fahrende hab) és *ingatlan* (unfahrende hab) tulajdon. A budai jog s általában a középkori jogok a polgár egész életrendjét, még a vagyonjogot is megszabják. Nem mindegy, hogy ki ajándékoz, ki vásárolja az ingatlant vagy az ingóságot, ki örököl stb. A tulajdon.

Ajándékozásnál megkövetelik, hogy az adományozó épeszű Ajándékozás.

[1] O. St. 392. sz. 200. l.
[2] *Schröder*: 61. fej. 710. l.
[3] O. St. 397. sz. 202. l.
[4] *Pozs. jogk.* 91. és 92. sz. 401. és 402. l.
[5] U. o. 91. sz. 401. l.
[6] O. St. 282. sz. 155. l. A szöveg még így folytatódik: «Vnnd desz gleich yn aller weisz nym von denn pestanden lewten.»
[7] U. o. 50. sz. 53. l.
[8] U. o. 397. sz. 202. l.
[9] *Schröder:* 35. fej. 300. l.
[10] *Pozs. jogk.* 39. sz. 388. l.

ember legyen.[1] Ilyen testi-lelki épséget a középkori törvények gyakran követelnek meg. Igy cselekszik több német jog is.[2]

Aki másnak valamit ajándékoz, ezáltal a megajándékozottat semmire sem kötelezheti. Ennek különösen törvény előtt van foganatja.[3]

Szokás az adományról oklevelet is kiállítani. Ennek díja 100 dénár.[4]

A tulajdon körében legfontosabb az ingatlan birtok, amely háztulajdonból,[5] szántóföldből[6] és szőlőből állhat.[7] Hogy mekkora értéke volt, mutatja az a körülmény, hogy a polgárjog megszerzését ingatlan megszerzésével kötötték össze.[8] Az örökösök jogát általánosan törvény védi, amidőn azt hangoztatják, hogy a tulajdonos ingatlanát csak abban az esetben *adhatja el*, ha örököse nincsen. Ilyen esetben bárkinek eladhatta.[9] De megjegyzendő, hogy idegennek nem volt szabad eladnia, kivéve, ha az illető a városban akart letelepedni.[10] E felfogás a német városokban is feltalálható: Városban ingatlant idegennek nem szabad eladni.[11]

Adás-vevés.

Az örökösökre való tekintetből rendelkeznek az ingatlan tényleges eladásakor is. Ily czélból megparancsolják, hogy az eladást három vasárnapon át a városházán kiáltsák ki — «dasz esz er schall» — vajjon nincs-e reá kiskorú gyermekeknek, vagy olyannak igénye, aki ilyenkor idegen helyen van éppen, hogy egy év leforgása alatt tiltakozhassanak az eladás ellen.[12] Határozottan kimondják, hogy a birtok követelése egy év és egy nap alatt történjék.[13]

[1] O. St. 370. sz. 193. l.

[2] *Deut. Rechtsalt.* bevezetés 96. és 97. l.

[3] O. St. 380. sz. 196. l.

[4] U. o. 50. sz. 53. l.

[5] U. o. 308. sz. 166. l., 318. sz. 172. l., 387. sz. 198. és 199. l., 388. sz. 199. l. és 389. sz. 199. l.

[6] U. o. 198. sz. 116. l., 298. sz. 162. l., 335. sz. 179. és 180. l.

[7] U. o. 198. sz. 116. és 117. l., 216. sz. 125. l., 332. sz. 178. l., 335. sz. 179. és 180. l., 394. sz. 201. l., 399. sz. 203. l. és 308. sz. 166. l.

[8] U. o. 32. sz. 41. l., 66. sz. 61. l. és 225. sz. 128. l.

[9] U. o. 200. sz. 117. l. «Item, quicunque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones dimittendi habeat facultatem, cui volet.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.)

[10] O. St. 200. sz. 117. l. «Item, quod nullus hospes ex ipsis possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti a modo habitare.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326. és 327.)

[11] *Maurer:* 2. köt. IV. fej. 768. és 769. l.

[12] O. St. 379. sz. 196. l.

[13] U. o. 360. sz. 189. és 190. l.

Kölnben a polgárnak az ingatlanba való törvényes beiktatása csak abban az esetben volt érvényes, ha egy év és egy nap lefolyása alatt az illető birtoklása ellen senki sem szólalt fel. Ez azzal a korral függ össze, amidőn a német városba települő hűbéres, ha az ura egy év és egy nap lefolyása alatt vissza nem parancsolta, a szerzett ingatlant zavartalanul birhatta.[1]

Sem ingóságot, sem ingatlant, ha ez peres vagyon, más meg nem vehet. Ha megtörtént, az árát vesztette és 50 márka bírsággal lakolt.[2] Más hely szerint a szerzett vagyon kétszeresét fizette.[3] Ily értelmű az a fejezet, amely kimondja, hogy ha valaki az ingatlanhoz való igényét eladja, akár írásban, akár anélkül, a vevőnek csak abban az esetben van hozzá joga, ha az ingatlan az eladó jogos tulajdonában volt, tehát nem peres birtok.[4]

Az ingóságot illetőleg a vásárlásnak különös megerősítése az *Isten fillérének* adásával történt. Ezalatt bizonyos pénzösszeget kell érteni, amelyet a felek a templom vagy a szegények perselyébe fizettek le oly czélból, hogy az Isten tiszteletére adományozván valamit, mintegy a kölcsönös szerződés sikerét biztosítsák. Egyúttal ez a pénzösszeg a kötött szerződés állandóságát is jelezte.[5] Budán is az ekképen létesült alku (vásárlás dolgában) állandó maradt, akár javára, akár kárára vált is egyik vagy másik félnek.[6]

Az egyházi vagyon különös védelemben részesült. Az ilyent, akár templomé, kolostoré vagy kórházé legyen is, a tanács tudta és beleegyezése nélkül sem eladni, sem elzálogosítani nem szabad.[7] Különben is a törvény a városnak és a tanácsnak oltalmába ajánlja az egyházi javakat.[8]

A vagyont illető alkut a jegyző a városi könyvbe vezette be.[9] Ha vagyon ügyében egyszerű oklevelet állítottak ki, 64 dénár járt érte a jegyzőnek.[10] A város gondoskodik a polgár vagyoná- Vagyon megvédése.

[1] *Maurer:* 2. köt. IV. fej. 769. l.
[2] O. St. 372. sz. 194. l.
[3] U. o. 377. sz. 195. l.
[4] U. o. 378. sz. 195. és 196. l.
[5] *Gloss Germ.* 743. l. *Gottes Pfennig* vezérszó alatt.
[6] O. St, 375. sz. 195. l.
[7] U. o. 373. sz. 194. l.
[8] U. o. 297. sz. 161. l.
[9] U. o. 52. sz. 55. l.
[10] U. o. 50. sz. 53. l. — A jogkönyv tartalomjegyzékében számos, a vagyonra vonatkozó fejezet címe van meg, amelyeket közelebbről nem ismerünk. Ezek szólnak *a vagyon tilalom alá helyezéséről,* akár ingatlan, akár ingó *eladásáról, peres ingatlan adásvevéséről, vagyon elévüléséről s a város pecsétje alatt kiadott oklevél felmutatásáról.* (18. és 19. l.)

nak *megvédéséről* is. Már a városi könyvbe való beiktatás is bizonyára ily czélból történt.

A vagyonra másképen is ügyelnek. Ha valaki *ingatlanát ingyen* adja kölcsön, akkor a kölcsönbevevő — ha az ingatlant csak az ingatlan birtoklása végett vette bérbe — köteles az értékét növelni. S ha ezt nem tette, a kölcsönzésért fizetnie kellett. Azonban mindenesetre olyan állapotban kellett visszaadni az ingatlant, amilyenben kölcsönbe vette.[1] Éppen így kellett az *ingyen kölcsönzött* jószágot is visszaadni.[2] Amely *állat* vetésben, szőlőben kárt tesz, azt — ha még a birtokban van — meg szabad ölni. Ha nincs benn a birtokban, a bíró elé kell hajtani, aki azután kiküldi emberét az okozott kár megtekintésére. Ezt az állat gazdája köteles megtéríteni. Ugyancsak a bírónak is kijár fáradságáért a maga része, amennyiben az állat lábainak száma szerint négy dénárt kap. Ha az állat teherben van, csupán a gazdája házáig szabad hajtani, különben az eljárás ugyanaz.[3]

Ha valakinek a lova vagy marhája *elvész*, a bíróság nyomozást rendel el: a megkárosult gazdát kikérdezi, hogy hány éves az elveszett állat, milyen az alakja, szine, van-e valami jele és mennyi ideje, hogy elveszett.[4]

Érdekes, hogy a hatóság milyen módon szolgáltat igazságot abban a különös esetben, ha egyik polgár gyümölcsös fájának néhány ága a szomszédja területére átnyúlik. Ilyenkor az áteső gyümölcs a szomszédé lesz, ha akarja, különben a gazdát kényszerítheti az ágak levágására.[5]

Bizonyos hasonlóságot mutat ez eljárás a pozsonyi jog követeléséhez. Itten a szomszédot az átcsüngő gyümölcs egyharmad része illeti, ha akarja, ezenkívül a fatörzs két része az övé. Ha a fa tulajdonosa ebbe bele nem egyeznék, a szomszédnak jogában áll a fatörzs mellé póznát állítani s mindazon ágakat, melyek a pózna felső végétől számítva, hozzá átcsüngenek, lemetszeni és ezt minden évben újra megtenni; de a gyümölcshöz nyúlni nem szabad, kivéve, ha a gazda beleegyezik.[6]

Német földön is a szomszédnak volt joga az így átnyúló

[1] O. St. 225. sz. 128. l.
[2] U. o. 342. sz. 184. l.
[3] U. o. 335. sz. 179. és 180. l.
[4] U. o. 340. sz. 181. és 182. l.
[5] U. o. 401. sz. 203. l.
[6] *Pozs. jogk.* 93. sz. 402. l.

ágakhoz, ha kérésére a tulajdonos el nem távolította őket; más jogforrások szerint még a gyümölcshöz is van joga.[1]

A törvény a *talált jószágra* is ügyel. Az ilyent legalább is három nap lefolyása alatt be kellett jelenteni a bíróságnál,[2] mert különben tolvaj számba vették.[3] Ha a talált jószág állat volt, akkor megtalálójának az állat élelmezésének kiadásait megtérítik.[4]

3. *Örökösödési jog.*

Az atya örökösei. Az atya végrendelet nélküli halála. Örökös nélküli halála. A végrendelet. Végrendelkezési jog. A tényleges végrendelkezés. Az örökség megvédése.

A vagyonszerzés legfontosabb módja az öröklés volt. Az illető anyagi érdekét ez biztosította leginkább s ez adta meg mintegy társadalmi állását is.

Az atya örökösei.

Mind a német,[5] mind a budai jog szerint az atya *törvényes örökösei* első sorban *törvényes gyermekei* s csak azután rokonai. Itt az ingatlan tulajdonáról van szó. Ezt a polgár — ha örökösei voltak — nem adhatta el.[6] A földbirtok Németországban is a családé, vagy a nemzetségeé volt.[7]

A törvénytelen gyermek nem örököl. Tudjuk, hogy milyen gyermeket tartottak törtvénytelennek.[8] De még a törvényes gyermek sem örökölt mindig. Erre nézve zsinórmértékül a gyermek magaviselete szolgált. A kiskorú, szülei akarata ellenére megházasodott gyermeket, ha szüleivel ki nem békült, a szülő kizárta az örökségből.[9] Ugyanezt megtehette akkor is, ha a gyermek bajt okoz neki, ha háládatlan, szüleit szidja, velük rosszul bánik, őket megveri, ha kicsapongó életet él, ha jóslásra, játékra, erkölcstelenségre, tékozlásra vetemedik, ha hitetlen, tolvaj, rabló, hamisító.[10] Így tesz a sváb tükör,[11] meg az osztrák jog is.[12] Olyan, bizonyos tekintetben szívtelen törvényt, mely szerint a bélpoklos, született nyomorék nem örökölhet,[13] a budai jog nem ismer.

[1] *Schröder:* 61. fej. 683. l.
[2] O. St. 263. sz. 147. l. 400. sz. 203. l.
[3] U. o. 263. sz. 147. l.
[4] U. o. 200. sz. 203. l.
[5] *Schröder:* 61. fej. 714. és 715. l.
[6] O. St. 200. sz. 117. l.
[7] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 422. l.
[8] *Személyjog.* 129. l.
[9] O. St. 395. sz. 201. és 202. l.
[10] U. o. 330. sz. 177. l.
[11] *Schwabsp. Landr.* 15. sz. 11. l.
[12] *Ar. für öst. G.* X. köt. LIX. sz. 157. l. és LXXVIII. sz. 170. l.
[13] *Schröder:* 61. fej. 717. l.

Az atya végrendelet nélküli elhalálozása.

Ha az apa végrendelet nélkül hal meg, akkor a vagyonát felosztották egyenlő részekre és az anyának és gyermekeinek egyforma részt juttattak. Ha azonban nem osztozkodnak s így vagyonközösségben megmaradnak s egyik tag elhal, ennek öröksége egyenlő részekre osztva száll az életben maradottakra. Ha ellenben az apa halála után mindjárt megosztozkodtak, az elhunyt öröksége egyik testvérről a másikra száll, csupán a legifjabbik, meg az anya nem kap belőle. Kivételes eset csupán az, ha az elhunythoz az anya állt volna legközelebb.

Ugyanígy cselekszenek, ha az anya hal meg végrendelet nélkül.[1]

Mindebből azt látjuk, hogy Budán az ági örökösödés megvolt, továbbá, hogy az örökség szétoszlásánál a gyermekek neme szerint különbséget nem tettek. A fölfogás tehát ugyanaz, mint a rajna- és dunamelléki városokban. Német földön ugyanis kezdetben a törzsbirtokhoz csakis a férfiutódoknak volt örökösödési joga. A frank korszakban ezt az eljárást már igazságtalannak találták. Először a rajna- és dunamelléki városokban szüntetik be. Már Barbarossa Frigyes 1170-ben Gelnhausenben egyenlő örökösödési jogot ad fiúnak, leánynak. Szász területen e jogi fejlődés lassabban ment.[2]

A *hitbér* és a hozomány sorsáról már előbb szóltunk.[3]

Örökös nélküli elhalálozása.

Akinek örököse nincsen és *végrendelet nélkül* hal meg, annak vagyonát a város foglalja le. Ennek egy részét az illető lelkiüdvösségére fordították, a többit pedig építkezésre, javítgatásra használták föl.[4] Ami a város által történő lefoglalást illeti, ez német eredetű jogi felfogás. Németországban kezdetben, ha örökös nem volt, az örökség a fiscusé lett; királyi városban a királyé, földesúri városban a földesúré. E jogot a városok lassankint maguknak szerezték meg.[5]

Ami ezen intézkedés vallásos oldalát illeti, ez megfelel a kor szellemének, amely érzületénél fogva nemcsak az élő ember

[1] O. St. 313. sz. 169. és 170. l. A tartalomjegyzék egynehány érdekes címet jegyzett meg: «*Az ingatlan sorsáról, ha a férj meghal; a férj és feleség rendelkezési jogáról; a polgárnak szerzett vagyona fölötti jogáról.*» (18. és 19. l.)

[2] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 426—429. l.

[3] A házassági vagyonjog. 130—133. l.

[4] O. St. 205. sz. 119. l.

[5] *Maurer:* 3. köt. VI. fej. 367. l.

lelkéről gondoskodik, hanem halála után is lelkiüdvösségét iparkodik elősegíteni. Ily álláspontot van a selmeczi jog is, midőn lényegileg éppen úgy intézkedik az örökös és végrendelet nélkül elhalt vagyona fölött, mint a budai jog.[1]

A korszellemnek az is megfelel, hogy a végrendelkező vagyona egy részét vagy az egészet idegen templomra, kolostorra, vagy másra is hagyja. Ha az illetőnek van adóssága, ezt az igazság szerint előbb kell törleszteni és csak azután juthat az öröklött vagyon az illető tulajdonába.[2] Az adósság törlesztése pedig az ingóságokból történik.[3]

Különösen az olyan örökség, melyet templomépítése czéljából hagyományoznak, szorgos gondoskodás tárgya. Az ilyent — ha ingatlan — egy év alatt el kellett adni, azért, mert ha nem gyorsan adják el, úgy az ingatlanon esetleg baj esik, miáltal értéke csökken s a hagyományozó lelkén sem segíthet annyit, mint különben.[4]

A végrendelet.

A *középkori német* jog a tulajdonképeni öröklést végrendeleti úton nem ismerte. Igazi végrendeletek, többnyire örökös kinevezése nélkül a papság körében fordulnak elő, amely jogát a római jogból merítette, de külsőleg a német szokáshoz alkalmazta.

A végrendelet készítése majd tanúk előtt szóbelileg, majd jegyzőkönyvben tisztviselő előtt történt.

Végrendeletileg a világiak is intézkedtek.[5]

Okleveleinkben igen gyakran találkozunk végrendeletekkel. Ismeri ezeket a selmeczi jog,[6] ismeretes a budai könyv előtt is.

Végrendelkezési jog.

Kérdés, hogy a végrendelkezés kinek áll jogában?

Örökös híján a budai polgár szabadon végrendelkezhetett.[7] Határozott szavakkal nincs ugyan kimondva, de következtethető abból, hogy csupán az ilyen embernek állott jogában vagyonát, illetőleg ingatlanát bárkinek eladni.[7] Követelmény az is, hogy

[1] *Selm. jogk.* 1. sz. 207. és 208. l.

[2] O. St. 386. sz. 198. l.

[3] U. o. 162. sz. 101. l. A tartalomjegyzék külön megőrzött két fejezetczímet, amelyek közül az egyik olyan örököst említ, akinek adóssága van, a másik pedig a hitelezők kielégítéséről szól. (20. l.)

[4] U. o. 308. sz. 166. l.

[5] *Schröder:* 61. fej. 719. és 720. l.

[6] *Selm. jogk.* 1. sz. 207. l.

[7] O. St. 200. sz. 117. l.

az illető nagykorú legyen, mert vagyonával csak ekkor rendelkezhetett szabadon.[1]

A tényleges végrendelkezés.

Aki végrendelkezni óhajt, az más valakit megbíz, hogy jöjjön a lakására. Az illető ekkor tanúk kiséretében megjelenik a végrendelkezőnél és meghallgatja intézkedéseit, amelyeket vagy irásba foglalnak, vagy nem. A midőn az illető meghalt, ezek elmennek a tanács elé és bemutatják s fölolvassák vagy elmondják a végrendeletet,[2] amelyet ezután a város könyvébe beírnak.[3] Ennek a díja 100 dénár.[4]

Hasonló eljárás dívik Pozsonyban. Itt a végrendelkező rendesen három tanú előtt nyilatkozik. A nyilatkozatot a városi bíróság jelenlétében iktatják a városi könyvbe. Érvényességi kelléke, hogy a végrendelkező idejekorán, tiszta elmével, rábeszélés és kényszerítés nélkül cselekedjék.[5]

Budán a végrendeletet a város előtt megjelent egyének hat hónap alatt végrehajtják. Ezen idő leteltével pedig a bíró az egész ügyet átvizsgálja s amit végrehajtatlanul talál, azt ő maga elintézi.[6]

A végrendeleti intézkedés tehát a tanács és főkép a bíró felügyelete alatt áll.

Az örökség megvédése.

Akinek az örökséghez joga van, azt a jog meg is *védi.* Ha ingatlan eladásáról van szó, akkor ezt előre ki kell hirdetni, hogy ha kiskorú gyermeknek, vagy más valakinek joga volna hozzá, tiltakozhassék ez ellen.[7] Ha valaki gonosztettet követ el és megszökik, a vagyona ugyancsak a családé vagy a rokonaié marad; ha nincsen neki, csak akkor veszi ki a bíró meg a panaszos fél a maga részét s a többi a városé lesz.[8] Öngyilkos vagyona szintén a családé, vagy a rokonoké.[9]

[1] O. St. 295. sz. 161. l. és 371. sz. 194. l.
[2] U. o. 309. sz. 167. l.
[3] U. o. és 52. sz. 55. l.
[4] U. o. 50. sz. 53. l.
[5] *Ortvay:* II. fej. 50—54. l.
[6] O. St. 309. sz. 167. l.
[7] U. o. 379. sz. 196. l.
[8] U. o. 204. sz. 198. és 199. l.
[9] U. o. 261. sz. 145. l.

4. Kötelmi jog.

a) A zálog és kölcsön.

A zálog tárgya. Zálogbavetés. Záloglevél. A zsidók. A zálog visszaváltása. A kölcsön fogalmának kifejlődése. Kamatszedés. A kölcsön tárgya.

Eddigelé foglalkoztunk a személyjoggal, a vagyon és örökösödés jogával. Hátra van a kötelmi jog s elsősorban a *szerződés*. Szerződés már eddig is előfordult, még pedig az ajándékozás és adás-vevési szerződés. Ezeknek és a következő szerződéseknek főkelléke, hogy sem félelem, sem erőszak ne szülje azokat, sem pedig, hogy a városnak szabadalma ellen irányuljanak.[1]

A *zálogjog* fontos. Hazai és külföldi városi jogok sokat foglalkoznak vele.

A zálog *tárgyára* nézve lehet ingó és ingatlan. Nem lehet azonban mindent zálogba vetni. *Egyházi javadalmakat* a tanács beleegyezése nélkül elzálogosítani tilos;[2] szintúgy egyházi ingóságokra, mint pl. miseruhákra, könyvekre, kelyhekre stb. nem szabad kölcsönözni. Ha megtörténik, a tárgyat lopott jószágnak tekintik. Szintúgy lopott vagy rablott jószágot sem szabad elzálogosítani. E két utóbbi parancs a zsidókra vonatkozik, kiknek az említett tárgyakat tilos volt zálogul elfogadniok.[3] Bort sem volt szabad faluhelyre zálogba tenni, mert akkor borát szüreteléskor eladták.[4] A zálog tárgya.

A *városi hatóság* a zálog tárgyát, tekintettel annak minőségére, szemmel tartja. E minőség pedig befolyással van a tárgy kiváltási idejére. E szerint, akinek záloga van, annak kötelessége azt három törvénykezési napon keresztül a törvényszéknél bejelenteni. Midőn ez megtörtént, a zálogjog megbecslése következett. Zálogbavetés.

Ha a zálog ingóság, 14 napot engedélyeznek az adósnak kiváltás czéljából; ha ingatlan, hat hetet és három napot. Ha nem váltja ki, akkor az ingóságot és az ingatlant eladja, vagy megtartja a hitelező. Ha kevesebbért adja el, vagy ha kevesebbet használ neki megtartás esetén, mint a mennyi a pénzbeli adósság értéke, akkor az adós a megbecsült érték hiányzó összegét köteles a hitelezőnek megfizetni; viszont, ha a hitelezőnek több-

[1] O. St. 245. sz. 136. l.
[2] U. o. 373. sz. 194. l.
[3] U. o. 197. sz. 116. l.
[4] U. o. 212. sz. 123. l.

bet fizetnek, mint amennyire becsülték, akkor meg a hitelező köteles a többletet az adósnak megadni.[1]

A város figyelme a fizetési határidőre is kiterjeszkedik. Ha valaki másnak kölcsönt ad és ő utána ugyanannak az egyénnek még többen is kölcsönöznek, akkor az adós azt a hitelezőjét köteles először kifizetni, aki először kölcsönzött neki. Ha azonban az adósnak előzőleg már van egy másik hitelezője s így ennek kellene először fizetnie, ha ez utóbbi hitelező és a fönt említett első hitelező, az adott kölcsön megtérítését magának nem biztosította, akkor az adós a kettő közül azt fizeti ki előbb, aki előbb követeli a kölcsön törlesztését.[2]

Adósság miatti pörben is a bíró, ha máskép nem lehetett, az adóstól zálogot követelt. Ha ilyenkor hatóságilag vitték el a zálogot, ez 14 napra szólt.[3]

Záloglevél. A zálog ügyét szintén bevezették a városi könyvbe.[4] Állítanak ki *záloglevelet* is, amelynek igen nagy szerep jutott. Különbséget tesznek a keresztény és a zsidó záloglevele közt. A keresztény a levél kiállításáért mindig csak félannyit fizet, A zsidók. mint a zsidó. Különben is rossz szemmel nézték a *zsidót*. Az ő főfoglalkozásuk a zálogra való kölcsönzés volt. Mutatja ezt az a körülmény, hogy az elévült zálogga egész kereskedést űztek hetenkint egyszer a maguk Zsidó-utczájában.[5] Ezáltal szép vagyont is szerezhettek maguknak. Bizonysága ennek az a törvény, mely megköveteli, hogy a zsidó évült zálogán termő bora után is köteles volt adózni.[6]

A zsidók eme foglalkozását és meggazdagodását megsokalhatta a város. E szempontból és a régi bizalmatlanságból kifolyólag megparancsolta nekik, hogy zálogleveleiket évenkint egyszer mutassák be a városházán. Ez alkalomból a bíró minden egyes embert értesített, akinek a zálogáról szó volt. Oka természetesen a csalás elkerülése. Amely leveleket ekkor nem mutatták föl, azok természetesen érvényüket vesztették.[7]

A zálog visszaváltása. Megtörtént az is, hogy valakinek — akár kereszténynek, akár zsidónak — a záloglevele elveszett. Ilyen esetben a hite-

[1] O. St. 302. sz. 163. l. és 304. sz. 163. és 164. l.
[2] U. o. 383. sz. 197. l.
[3] U. o. 162. sz. 101. l.
[4] U. o. 50. sz. 53. l.
[5] U. o. 194. sz. 115. l.
[6] U. o. 191. sz. 113. l.
[7] U. o. 196. sz. 116. l.

lező megesküdött, hogy nem tudja, hova lett. Ez a körülmény az adósra igen kedvező volt, amennyiben ily esetben a hitelező az adóst írásban volt köteles felmenteni kötelezettsége alól, ha az elveszett levél halála után előkerülne is.[1]

Midőn a zálogbavető hitelezőjének eleget tett, a zálogot visszakapta. De megtörtént az is, hogy a hitelezője maga egy harmadiknak adta azt zálogképen. Ily esetben az illető adós zálogát csupán attól követelhette vissza, a kinek ő adta át.[2]

A közéletben fontos szerepe van a *kölcsönnek* is. Első sorban a pénzkölcsön szerepel. A német jog germán korszakában csupán készértékbéli szerződések (Barverträge) léteztek; tartozási szerződés (Schuldvertrag) még nem volt.[3] A készértékbeli szerződés alapja pedig a frank korszakban a fogadási szerződés.[4]

A kölcsön fogalmának kifejlődése.

Emberzálog és tárgybeli zálog közt különbséget nem tettek. A túsz is fogadás számba ment. Ő, ha nem váltották ki, a hitelező tulajdonává lett. Ennek kikerülése végett iparkodott az illető, hogy az, aki őt túszul adta, minden magára vállalt kötelességnek eleget tegyen. A túsz szerepe lassankint a kezes szerepét vette föl s így az előbbi állása azzal szemben, akinek ő esetleg tulajdonába ment volna át, teljesen megváltozott. Mint kezes jótállott az adósért a hitelezőnek; az adós pedig iparkodott és köteles volt a kezest kötelme alól felszabadítani.[5] Midőn az ügy ide fejlődött, megszünt a készértékbeli tartozás.

A zsidó nemcsak a zálogga, hanem a kölcsönnel is szerzett pénzt. Ismeretes, hogy a kamatra való kölcsönzés a középkor folyamán zsidók kezében volt. Az egyház a kereszténytől a kamatszedéstől határozottan eltiltotta, mert ezt uzsorának nézte; így a kereskedés a zsidók kezébe került.

Kamatszedés.

A középkorban a kamatláb igen magas volt. Városainkban a pozsonyi zsidó jogkönyv 1371-ben szabályozza a kamatláb maximumát. E szerint a kamatot minden héten kellett fizetni, még pedig egy font fillér után két fillért, egy font fillérnél kisebb összeg, 60 fillér után hetenkint egy fillért[6]

Mekkora volt a *budai kamatláb*, nem tudjuk. A kamatszedést uzsorának (gesuch) mondják Budán is, de határozottan

[1] U. o. 385. sz. 198. l.
[2] U. o. 384. sz. 197. l.
[3] *Schröder:* 11. fej. 61. l.
[4] U. o. 35. fej. 267. l.
[5] U. o. 35. fej. 283. l.
[6] *Pozs. zsidó jogk.* 1. sz. 371. l.

sem a keresztényt, sem a zsidót attól el nem tiltják, csupán azt hangoztatják, hogy nem kellene ezt tenni, inkább járjon ki-ki saját munkája után. Aki mégis uzsorát űz, az feleljen magáért az ítélet napján.[1]

A kölcsön tárgya.

A kölcsön többnyire *pénzből* állhatott. De e mellett gyakori másféle vagyonnak is a kölcsönbeadása. A pénzkölcsönnél már kezesek szerepelnek; még pedig egy márka értékéig két kezes áll jót.[2]

Az adós a hitelezőnek kölcsönbe adott *ingóságáért*, legyen ez állat avagy ruhanemű, nem köteles kártérítést adni, ha a kölcsönzés ideje alatt a neki adott ingóság értéke csökkent.[3] Igy tehát a törvény védi az adóst a hitelezővel szemben. De védi különben is. Ha ugyanis valaki másnak ingyen ad kölcsönt, ezt épp oly minőségben kell ismét visszaadnia, a hogyan azt kapta. Ha azonban ezt uraság, vagy az erőszak a saját vagyonával együtt elveszi tőle, nem köteles ezt a hitelezőnek megtéríteni.[4]

Ingatlant is odakölcsönöztek, ha valaki ennek fejében polgárjogot akart szerezni. Ilyenkor a kölcsönbevevő a kölcsönzésért semmit sem fizetett, de viszont a kölcsönző beleegyezése nélkül nem hagyhatott fel a kölcsönnel. Ha a kölcsönző az ingatlanon valamit épített, ezt ilyenkor elveszti. E fajta kölcsönzéskor a kölcsönbevevő írásban kötelezte magát a kölcsönzővel szemben. Ha ez nem történt meg, a kölcsönbevevő köteles volt az ingatlan értékét növelni.[5]

Kölcsön számba megy az is, mikor a vevő az árú tárgyát tüstént le nem fizeti is.[6]

A kölcsön s általában a fizetés végrehajtást vont maga után; ezt rendszerint az alpénzbíró teljesítette hetenkint egyszer három órán át.[7]

[1] O. St. 192. sz. 114. l. A jogkönyv 349. fejezete ily címet visel: «Az uzsoráról.» (186. l.) Tartalma ismeretlen, mert csupán címe van meg.

[2] U. o. 299. sz. 162. l.

[3] U. o. 342. sz. 183. l.

[4] U. o. 184. l.

[5] U. o. 225. sz. 128. l.

[6] U. o. 376. sz. 195. l.

[7] U. o. 171. sz. 106. l.

b) A bér- és munkabér-szerződések.

A lakók. A lakás kibérlése. Hurczolkodás. Házeladás. Lakbér. Napszámba való fogadás. Szőlőművelés. Cselédszerződtetés.

A városban lakó polgárok közül házaikban sokan adtak ki lakást. Ennek következtében újabb szerződés áll elő, még pedig a háziúr és a lakó közt megkötött szerződés, melynek tárgya a lakás kibérlése. A lakók.

A budai jog a háziúr és a lakó közti viszonyt teljesen szabályozta. A lakó a lakást *egy évre* szokta kibérelni, amely időn belül a háziúr a lakásból ki nem utasíthatja. De vannak olyan körülmények, melyek a háziurat feljogosítják arra, hogy be nem várván az egy év leteltét, a lakót hurczolkodásra birja. Ha ugyanis a lakó rendes időben nem fizeti a lakbért, ha tisztességtelenül él, vagy ha a háziúrnak sürgős szüksége volna a bérbeadott lakásra, akkor felszólíthatja lakóját, hogy távozzék.[1] A lakás kibérlése.

A lakónak is van kötelme háziurával szemben, ha ki akar *hurczolkodni*. Ő ezt megtehette, mikor neki tetszett, de akkor, hogy a háziúr lakbér dolgában kárt ne szenvedjen, maga helyett más lakót kellett szereznie.[2] Igy cselekszik a pozsonyi jog is, amely szerint, ha a háziúr beleegyezésével a lakó más lakót nem szerez, a hátralevő időre az egész lakbért köteles megfizetni.[3] Hurczolkodás.

Ha a háziúr a házát *eladja*, köteles lakóinak az új gazdát bejelenteni, hogy ezek a kiszabott időig még bennmaradhassanak a lakásban.[4] Házeladás.

A lakbért bizonyára részletekben kellett fizetni. Pozsony város lakói a bérösszeget évi három részletben fizették, még pedig Szent-Mihálykor, Karácsonykor és Szent-Györgykor. Ez azért történt, mert a háziúr lakóját főzésre és fűtésre való fával is ellátta; s ha a lakbért részletekben nem fizetik neki, bajos és költséges lett volna a fát egy-kettőre rendeltetési helyére szállítani.[5] Lakbér.

Ha a lakó a lakbért nem fizeti ki, a háziúr — ha a lakó még a lakásban van — bírói beavatkozás nélkül megveheti rajta.[6] Ha már nem lakott nála, törvény útján kereste a maga igazát.[7]

[1] O. St. 387. sz. 198. és 199. l.
[2] U. o. 388. sz. 199. l.
[3] *Pozs. jogk.* 52. sz. 390. l.
[4] O. St. 389. sz. 199. l.
[5] *Pozs. jogk.* 157. sz. 414. és 415. l.
[6] O. St. 328. sz. 172. l.
[7] U. o. és 334. sz. 179. l.

A szász és sváb tükör szigorúan bünteti azt, aki a lakbérrel késik. Ha egy napot, kétszeresét, ha kettőt, háromszorosát stb. fizette a lakó.[1]

Nemcsak a lakásokat, hanem a *pinczéket* is bérbeadták, így pl. bortartás czéljából.[2] *Lovat* is adtak bérbe.[3]

Napszámba fogadás.

A munkabérszerződés egyik faja a *napszámbafogadás.* A városi jog figyelme kiterjed a napszámosra is és pártfogásába veszi bérlőjének esetleg igazságtalan bánásmódjával szemben.

Aki napszámost fogad, az naponta köteles az illetőt kifizetni. Aki nem teszi, a helyett a munkabért a biró fizeti ki s azután visszakövetheti a bérlőtől az összeget. Minden kifizetett óra után, melyet a munkás munkában töltött, egy negyed márka a bírság.[4]

Szőlőmüvelés.

Nagyfontosságú a szőlő megmunkálása. Aki magára vállalta az ilyen munkát, azt a gyümölcs és bor bizonyos haszonélvezete fejében tette meg. A szerződés értelmében kötelessége volt a kitűzött idő alatt a szőlőt megmunkálni. Ha nem tette meg, elvesztette a munkát és a munkabért s még öt márka bírságot fizetett. Ha az illető a szőlőben szándékosan tesz kárt, testileg megbüntetik, a gazda pedig a szőlőt megművelésre bárkinek odaadhatja.

Mekkora fontosságot tulajdonítottak a szőlő megmunkálásának, mutatja az a körülmény, hogy a munkabéri szerződést írásba kellett foglaltatni két példányban cirographum alapján.[5]

Cselédszerződtetés.

A szerződések sorában van *cselédszerződtetés* is. A cselédet vagy szerződes útján, vagy anélkül fogadták föl. Utóbbi esetben az élelmezésen kívül nem szokott mást kapni. Ezt a jogkönyv írója csak abban az esetben tartja méltányosnak, ha a cseléd tényleg többet nem érdemel. Mindenesetre azonban az ilyen ügy bírói vizsgálat tárgyává lesz. Ha a cseléd nem érdemel többet az élelmezésnél, akkor gazdájának baja nem lesz; ha többet érdemel, akkor megbecsülik a munkáját és a munka idejét, amely szerint gazdája köteles őt még aznap úgy kifizetni, mintha fogadott cselédje lett volna.[6]

Az egész kor folyamán a cselédeket meglehetősen rosszul

[1] *Sachsp.* I. könyv. 54. sz. 51. és 52. l. *Schwabsp. Landr.* 84. sz. 41. l.
[2] O. St. 49. sz. 52. l.
[3] U. o. 113. sz. 83. l.
[4] U. o. 368. sz. 193. l.
[5] U. o. 394. sz. 201. l.
[6] U. o. 305. sz. 164. és 165. l.

fizették. Megadták neki az élelmet; adtak neki egy szál inget, vagy egy elnyűtt ruhát és néhány schillinget.[1]

Ilyenféle lehetett a budai cseléd jutalma is.

Nemcsak hogy rosszul fizették őket, hanem rosszul is bántak velük s ezért a gazdákat kérdőre sem lehetett vonni. Bécs és Hainburg XIII. századi törvényei szerint a gazda, ha szolgáját vagy szolgálóját fegyver nélkül véresre verte, őt e miatt beperelni nem lehetett.[2]

Volt eset, mikor a gazdának senki sem dolgozhatott. Ha ugyanis valaki harmadszoros felszólításra a bírói tisztséget nem fogadta el, akkor a büntetését azzal toldották meg, hogy az ő részére senkinek sem volt szabad dolgozni.[3]

[1] *Deut. Rechtsalt.* 1. könyv. IV. fej. 357. l.
[2] *Ar. für öst. G.* X. köt. 103., 134. és 141. l.
[3] O. St. 35. sz. 44. l.

III. FEJEZET.

Buda város kormányzata.

1. A király és a város viszonya.

A német és a magyar városok. Buda és a király. Függetlensége.

A német és a magyar városok.

A NÉMET városok a *vásártartásból* fejlődtek ki és a hűbéri viszony következtében lett belőlük egyházi és világi város. E szerint voltak királyi, püspöki, herczegi és közönséges földesuri városok.

Ismeretes II. Frigyesnek a városok szabadalmait illető rendelete, amelynek következménye az volt, hogy az országban a herczegek önhatalmilag adományoztak városi és vásártartási jogot. Azonban a közönséges földesuri városokkal szemben az ország fenntartotta királyi szabadalmát.[1]

A magyarországi városokat a *magyar király* teremti meg. Ő adja szabadalmaikat, ő erősíti meg ezeket. Ebből folyik, hogy a város csakis ő tőle függ, neki engedelmeskedik s mindenek előtt hűséggel van irányában.

Buda és a király.

Buda e kötelesség teljes tudatában van. Polgáraitól, még az ingatlannal nem bíróktól is megköveteli, hogy választott és megkoronázott királyához, akinek fölesküdött, hű legyen.[2] Ezt azonban csak akkor tartja kötelezőnek, ha a király szabadalmaikat megtartja.[3] Ezen eljárásból is világosan kitünik, hogy csakis a szabadalom adományozása volt a király és a város közti összetartó kapocs. A felségsértést igen nagy bűnnek tartották.[4]

Hűséget parancsolnak a bírónak, esküdteknek nemcsak a király, hanem a tárnokmester és a budai várnagy iránt is,[5] mint akik Budát tekintve a király helyettesei.

[1] *Schröder:* 51. fej. 605. l.

[2] O. St. 3. sz. 30. l., 5. sz. 31. l., 32. sz. 41. l. ... «Hereditatibus autem carens fideiiussoriam praestet cautionem, ut... regiae serenitati fideliter serviturus.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.)

[3] O. St. 5. sz. 31. l.

[4] U. o. 165. sz. 104. l.

[5] U. o. 32. sz. 41. és 42. l.

A bíró,[1] az esküdtek[2] és a jegyző[3] a királynak, a királynénak, a szent koronának és a hozzá hű főuraknak hűséget esküsznek.

Mindemellett a város gondoskodik arról is, hogy polgárait a köteles engedelmesség alól *felmentse*, ha a viszonyok úgy hozzák magukkal.

Megszünik az engedelmesség, sőt a királyt trónjától kell megfosztani, ha a pápa egyházi átokkal sujtotta, ha eretnek, ha zsarnok.[4] Az olyan se legyen király, aki egyházi épületeket, nevezetesen templomokat pusztít, vagy kirabol.[5] A középkort jellemzően a bélpoklost sem türik meg királynak.[6]

A budai polgárt a király nagy *kegyben* részesíti. Megengedi, hogy a koronázás ünnepén megjelenjék. Ekkor a bíró, néhány esküdt és vagyonos polgár pánczélt öltve, népeikkel együtt Fejérvárra vonulnak és a Nagy-Boldogasszony templom ajtajánál vannak, míg a koronázás tart.[7] Ezután pedig elkísérik a királyi párt lakására.[8]

Mikor kezdődött ez a szokás? Talán már Venczel idejében.[9] Hiszen Budáról, hol ünnepélyesen fogadták a királyt, vitték Fejérvárra megkoronázni.[10] Ulászló idejében már «ex veteri observantiá»-nak mondják.[11]

Efféle kitüntetés német földön gyakori. Mainzban a Münzerhausgenossen-ek a császár koronázásakor szintén testőri szolgálatot teljesítettek.[12]

Buda is mindent elkövetett, hogy urát kellő tisztelettel fogadja, ha huzamosabb időt az országon kívül töltött és Budára hazaérkezett. Ekkor férfi és nő, öreg és fiatal egyaránt ünnepiesen felékesítve, az összes templomok és kolostorok papságával ünnepélyes menetben, zászlóval, a szentséggel (heiltumb) és égő gyertyával elébe megy. A városbíró pedig az

[1] U. o. 42. sz. 47. l.
[2] U. o. 43. sz. 48. l.
[3] U. o. 44. sz. 49. l.
[4] U. o. 4. sz. 30. l.
[5] U. o.
[6] U. o.
[7] U. o. 6. sz. 31. l. és 166. sz. 104. l. A templom nevét csak a 166. sz. említi meg.
[8] U. o. 6. sz. 31. l.
[9] *Salamon:* 2. k. XII. fej. 277. és 278. l.
[10] *Reimkronik:* 80232—80258. sor 1052. és 1053. l. és u. o. 80287—80301. sor 1053. l.
[11] *Dlugoss id. Katonánál:* Historia Critica stb. VI. k. 88. l.
[12] *Maurer:* 2. köt. IV. fej. 841. l.

esküdtekkel [1] és egyéb előkelő polgárokkal eléje lovagol, tiszteletteljesen fogadja és elkíséri a várba, a honnan aztán hazatér a többi polgárral együtt. A meddig az egész felvonulás tart, az összes templomokban és kolostorokban meghúzzák a harangokat.[2]

Ilyen megtiszteltetésben részesült körülbelül már Venczel király is, amidőn hívei Csehországból Budára hozták,[3] továbbá Ottó király, az ő utódja is.[4] Az ilyen ünnepélyes fogadtatás német városi szokás. A földesurat nemcsak fogadni, hanem kíséretével együtt el is kellett szállásolni.[5] Budán a király megszállt a maga várába s így elszállásolásáról nem kellett gondoskodni. De a főuraknak, akik vele jöhettek, már kellett hova megszállaniok. Ezért mondja a törvény általánosságban: «Ha a városban uraság száll meg, lakásról a pénzbíró gondoskodjék».[6]

Egészen ünnepszámba ment, ha a király meghalt.[7] Ilyenkor a vészharanggal harangoznak, épp úgy, mint más különös esetekben. E tiszteletben a hatalmasabb urak is részesülnek,[8] kiket templomban temetnek el.[9] Ha követ jelenti a királyi sarj születését, a város megajándékozza a követet s a hírt megköszöni.[10]

Függetlensége.

Buda ügyeibe még a *király* is csak *bizonyos* esetekben szólhat. Beleavatkozása csupán a felségsértés bűnére,[11] a városi bíró

[1] A szövegben esküdtek helyett «*mit sambt dem richteren*» áll. Ez íráshiba lesz *esküdtek* helyett. (O. St. 7. sz. 31. l.)

[2] O. St. 7. sz. 31. és 32. l.

[3] «do si in hinz Oven brâhten
gegen im dô gâhten
nunnen munich und phaffen
— — — — — — — —
dem geistlich gewalt
über die stat was bezalt.
suvaz glocken wâren in der stat,
die hôrte man als drât
erschellen und erklingen.
mit liuten und mit singen
ereigten si dô,
daz se sîn wâren frô.
so fuorten in an der sît
in ein schoene munster wît
dar ist gewicht und erbouwen
zêren unser frouwen.
ûf dem alter in dem kôr
huoben sê in empor,
da lâzen si und sungen
über den kunic jungen
daz den liuten wurde offenbaere
daz er ze kunic erwaelt waere.
darnâch fuorten si in
in den kamerhof hin.»
(«in derselben kluse
wont der kunic mit hûse.»)
(*Reimkronik:* 80232—80258. sor 1052. és 1053. l. 5. köt. 2-ik rész.)

[4] U. o. 87370—87375. sor 1138. l.

[5] *Maurer:* 3. köt. VII. fej. 521. l.

[6] O. St. 172. sz. 107. l.

[7] U. o. 156. sz. 98. l.

[8] U. o. 251. sz. 138. l.

[9] U. o. 250. sz. 137. l.

[10] U. o. 8. sz. 32. l.

[11] U. o. 165. sz. 103. l.

ítélkezése miatti fellebbezésre [1] és a bíróválasztás helybenhagyására [2] vonatkozik.

A budai várnagy, a tárnokmester és a kamaragróf is beleavatkozik itt-ott Buda ügyeibe, de ekkor is csupán királyi meghagyásból.

A budai várnagy helyettesíti a királyt — ha kell — az új bíró[3] és az esküdtek[4] bemutatásakor; *a tárnokmester* szintén ezen ügyekben[5] és az igazságszolgáltatás terén.[6]

A kamaragróf csak a pénzverő polgároknak a kamarát és pénzt illető ügyeibe szól bele;[7] *az esztergomi érsek* pedig csak az új plébánost erősíti meg[8] és csupán a polgárok lelki ügyeit intézheti.[9] Városi polgárnak nem Budán kiállított oklevele érvénytelen.[10]

Védekezik is a város minden erőszak ellen. Megengedi ugyan, hogy a nemes a város területén ingatlant szerezhet, de a szerzeményről kiállított oklevelet csak akkor juttatja kezébe, ha előbb megigérte írásban vagy más valakinek hiteles pecsétje alatt, hogy a várossal együtt viseli a terheket, épp úgy mint más polgár.[11] A nemes iránti bizalmatlanság általános. Hamburgban és Lübeckben meg sem engedték, hogy lovag letelepedjék.[12]

A város a nemessel szemben, IV. Béla bullájára támasz-

[1] O. St. 24. sz. 38. l. és 206. sz. 120. l.

[2] U. o. 24. sz. 38. l. és 32. sz. 41. és 42. l. «Item ipsi maiorem villae sibi eligant, quem volent et nobis electum praesentent etc.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327. l.) «Iudex quoque iurati per cives electi regiae maiestati vel magistro tavernicorum aut castellano castri Budensis debeant in signum demonstrandae maioris fidelitatis praesentari.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.)

[3] O. St. 24. sz. 38. l. és 32. sz. 41. és 42. l. (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.) Az előforduló várgróf (purggraf), helyettes (anwalt) és budai várnagy (öbrist des gslos zu Ofen) egy és ugyanaz a személy.

[4] Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l. és O. St. 32. sz. 41. és 42. l.

[5] O. St. 32. sz. 41. és 42. l. és Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.

[6] O. St. 16. sz. 35. l., 202. sz. 118. l. és 206. sz. 120. l.

[7] U. o. 98. sz. 75. l. és 175. sz. 108. l.

[8] U. o. 23. sz. 38. l.

[9] U. o. 207. sz. 120. l.

[10] U. o. 201. sz. 117. l.

[11] U. o. 50. sz. 53. és 54. l. «Item quicunque cum eis habitare voluerit, habendo ibi possessiones cum iis teneatur servitia debita exercere.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327. l.)

[12] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 544. l.

kodva tiltakozik minden erőszakos megszállás és kifosztás ellen.[1] Hogy erőszakos kifosztás is előfordult, bizonysága a kölcsönzésekről szóló fejezet, amelyben erről szó van.[2] Egyúttal a város kimondja, hogy mindaz, amire nemes a polgárt kényszeríti, az érvénytelen, szintúgy a város szabadalma ellen kötött szövetség.[3]

2 *Buda tisztviselői.*

A választás joga. Követelmények a választásnál. A pap választása. A választás napja. A bíró, a pénzbíró, az esküdtek, a jegyző, az esküdt polgárok, a czéhek esküdtei és a pesti bíró választása. Az elárusítási közvetítők, a városi mérleg alkalmazottjai, a vásári bíró, törvényszéki tisztviselők, egyebek. A tisztviselők leköszönése; járulékaik.

A tisztviselők szabad választása a városi szabadalom körébe tartozik. E jog egyik alapvető szabadalom; áthatja az egész polgárság életét úgy a városi kormányzat, mint a mindennapi élet terén.

A választás joga.

E jogot a *városi polgárság* gyakorolja közvetlenül vagy közvetve. A pozsonyi jog minden tisztviselőre kimondja a közvetlen választást;[4] csaknem egészen közvetett a választás Selmeczen.[5] Budán a választás mindkét módja dívik: vagy a polgárság, vagy a polgárság megbizottai választanak.

Kérdés már most, ki a polgár, vagyis az a személy, akinek oly fontos szerepe jut a város kormányzatában?

Budán választó polgár az, aki a városban lakik és a város területén tulajdonnal bir.[6] Ebből is kitünik, hogy a város menynyire elzárkózott minden külső beavatkozástól és mennyire ügyelt

[1] O. St. 19. sz. 36. l. és 199. sz. 117. l. «Nullus principum nostrorum violentium descensum facere possit super eos, nec aliquid contra eorundem recipere voluntatem; sed descendens iusto pretio sibi necessaria debeat comparare» és «Vicepalatinus violenter descendere non possit super eos.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326. és 327. l.)

[2] O. St. 342. sz. 184. l.

[3] U. o. 245. sz. 136. l.

[4] *Pozs. jogk.* 140. sz. 409. l.

[5] *Selm. jogk.* 7. sz. 210. l.

[6] O. St. 32. sz. 40. és 41. l. «Nec alius ad ipsorum civium civile consortium, nisi sit pater familias, bonae conditionis et famae laudabilis habensque domum aut aliquas hereditates, assumpmatur» etc. (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.)

egyúttal autonom szervezetének megőrzésére. Aki a városban nem lakik, nem polgár, nem választhat.[1]

A polgárság a városi hivatalnokok megválasztásánál tekintettel van az illetők *erkölcsi életére.* Kimondják egész határozottan, hogy milyen embert nem szabad városi tisztségre megválasztani: Követelmények a választásnál.

Aki kötelességét rosszul teljesíti, aki hirhedt fecsegő, aki csaló, gyerekeskedő, hóbortos és besúgó, az tisztviselő nem lehet.[2] Ha mégis megválasztanák volna, akkor hivatalát le kell tenni.[3]

Nem választandó meg a húza-vonás, fösvény, részeges, esztelen, nagyon szegény, az istentelen,[4] a tékozló, gyilkos, a mindenre igent mondó (joher).[5]

«Akit megválasztottak, az igazságosan ítéljen s ha kell, irgalmat is gyakoroljon. Kivételt ne tegyen, mert Isten előtt mindenki egyenlő. Amilyen mértékkel mér, olyannal mérnek vissza. Ha az igazságos téved, megbocsátják neki, de az igazságtalan embert gyermekeivel együtt elszélesztik. Aki a bukástól és igazságtalanságtól fél, az Krisztussal marad. Az olyan igazság, melynek rúgója a szeretet, félelem vagy a kegyelés, az nem ér semmit. Azért e földön semmi se térítse el az embert az igazság gyakorlásától.»[6]

Tisztviselőt a város, mint általában szokás, *egy évre* választ.[7] Ennek oka természetesen az, hogy a hatalommal visszaélés ne történjék. Egy évre szóló választást követel az elsőrangú német jog,[8] a hallei[9] és a pozsonyi[10] és selmeczi jog.[11] Megjegyzendő, hogy az egy évi választás nem terjedt ki minden tisztviselőre, még Budán sem. Ott a plébános a kivétel. *Papot* Budán akkor választottak, ha az előző meghalt, vagy más körülmények között hagyta oda a várost.[12] E választást a polgárok A hivatal tartama. A pap választása.

[1] O. St. 32. sz. 42. l. és 47. sz. 51. l. Demum homines inpossessionatos... iudicis et iuratorum vacare et actu carere volumus et stabilimus.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 240.)

[2] O. St. VI. sz. 5. l.

[3] U. o. 4. és 5. l.

[4] U. o. VI. sz. 5. l. és 22. sz. 37. l.

[5] U. o. 22. sz. 37. l.

[6] U. o. III. sz. 3. l.

[7] U. o. 25. sz. 39. l. és 58. sz. 57. l.

[8] *Schröder:* 56. fej. 653. l.

[9] *Halle joga* 1. sz. 230. l., 1. sz. 269. és 270. l.

[10] *Pozs. jogk.* 273. l. E helyen a bíró egyéni választása külön ki van emelve.

[11] *Selm. jogk.* 7. pont 210. l.

[12] O. St. 23. sz. 38. l. «Item habeant liberam electionem plebani, quum eorum ecclesia vacaverit.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.)

beleegyeztével a bíró és az esküdtek végezték.[1] Más helyen, pl. Freiburgban, meg az egész polgárság.[2]

A paptól vagyis plébánostól megkövetelték, hogy okos és tanult ember legyen a hitetlenek kedvéért,[3] éltes, és állhatatos[4] és jóságos természetű.[5]

Választás után a papot megerősítése végett bemutatták az esztergomi érseknek vagy vicariusának,[6] tehát nem a megyés püspöknek. Hivatalát pedig Nagy-Boldogasszony templománál végezte,[7] mint a város legelső egyházánál. Ha helyettesre volt szüksége, előbb a várost kellett megkérdeznie.[8]

A plébánost, épp úgy mint a bírót és esküdteket, a jogkönyv a város díszeinek, a közjó előmozdítóinak nevezi.[9]

A választás napja.

A város többi tisztviselőit az év *meghatározott napján* szokták választani. E nap Pozsonyban[10] és Budán,[11] *Szent-György* napja volt; Selmeczen meg eltérőleg Gyertyaszentelő-Boldogasszony.[12]

A választás napja természetesen ünnep volt a városra nézve. Ekkor minden hivatalos teendőt ünnepélyesen szentmise előz meg Nagy-Boldogasszony-templomában. Ennek végeztével ebéd előtti időben összegyül a polgárság a városház előtti téren.[13] Az egész nap ünnepélyes voltát látjuk abból is, hogy a fegyver viselését kézvesztés büntetése alatt megtiltották. Bármiféle veszekedés is tiltva volt. Aki ennek ellenére is verekedett, fejével lakolt.[14] A városnak érdekében is állt ilyenkor a csendet fenntartani.

Mielőtt az új tisztviselőket megválasztották volna, az előző évi hivatalnokok letették tisztjeiket.

[1] O. St. 23. sz. 38. l.

[2] *Freib. jogk.* 8. sz. 389. l.

[3] O. St. IV. sz. 3. l. és 21. sz. 37. l.

[4] U. o. 21. sz. 37. l.

[5] U. o. IV. sz. 3. l.

[6] U. o. 23. sz. 38. l.

[7] Nem mondja ugyan határozottan ki, de a szövegből kitünik.

[8] O. St. 23. sz. 38. l. ... «nec plebanus vicarios constituat iis invitis.» (IV. Béla 1244. bullája. C. D. IV/1. 327. l.)

[9] O. St. IV. sz. 3. l.

[10] *Pozs. jogk.* 373. l.

[11] O. St. 32. sz. 40. és 41. l. és 63. sz. 59. l.

[12] *Selm. jogk.* 7. sz. 210. l.

[13] O. St. 32. sz. 40. l.

[14] U. o. 32. sz. 41. l. «Nullus etiam ex communitate tempore electionis iudicis et iuratorum inibi debebit accedere armatus; quod si fecerit, poenae amputationis, unius manus, si vero ibidem rixas facto vel ope inchoaverit, poenae capitis subiacebit.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.)

Az új tisztviselőktől megkövetelték: bölcsek legyenek, hogy meg ne csalják; igazságosak, hogy zavarba ne jöjjenek; erős lelkületűek, hogy mentek legyenek a félelemtől,[1] továbbá jóságosak, mértékletesek,[2] istenfélők.[3]

Hasonlókat követel a pozsonyi jogkönyv is bírójától, esküdteitől és polgármesterétől.[4]

A város első tisztviselője a *bíró*. Ezt a polgárság összessége választja egy évre,[5] amelynek leteltével tisztjét ugyancsak a polgárok kezébe teszi le.[6] Ő a város előljárója nemcsak az igazságszolgáltatás, hanem a város mindennemű közigazgatása terén is. Természetes, hogy az új bíró a budai polgárok közül kerül ki.[7] A szőlőmunkást nem tekintették budai polgárnak, mert külön kiemelik, hogy törvényszéki hivatalt nem viselhet.[8] A bíró választása.

Ügyeltek, *ilyenkor*, hogy bírónak csupán bölcs és hatalmas férfiút válaszszanak meg,[9] aki ismert[10] és kedvelt[11] egyén is egyúttal.

A középkori jogkönyvekben ilyen személyválogatás rendesen előfordul. Részletesen foglalkozik vele a svábtükör, amely a lelki tulajdonokon kívül még azt is megköveteli, hogy az illető ép testű legyen.[12] Hazai jogkönyveink közül a szepesi[13] és a selmeczi[14] jog fedhetlen előéletet követel a bírótól; a pozsonyi jog követeléséről már előbb volt szó.[15]

[1] O. St. V. sz. 4. l. és 20. sz. 36. és 37. l.

[2] U. o. V. sz. 4. l.

[3] U. o. 20. sz. 37. l.

[4] *Pozs. jogk.* 153. sz. 412. l.

[5] O. St. 15. sz. 35. l., 24. sz. 38. l., 25. sz. 39. l., 26. sz. 39. l., 32. sz. 41. l. «Item ipsi maiorem villae sibi eligant, quem volent... qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare etc. Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos, nec eosdem iudicare.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/3. 327. l.) «Ad haec concessimus eisdem, ut non cogantur recipere aliquem iudicem per nos datum, sed ex electione sua libera assumant in villicum, quem volent; prout in tenore privilegii avi nostri superius est expressum.» (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401. l.)

[6] O. St. 25. sz. 39. l. és 58. sz. 57. l. «Qui quidem villicus in anni revolutione vindicatum debeat in manus civium resignare.» (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401. l.)

[7] O. St. 24. sz. 38. l., 26. sz. 39. l. és 32. sz. 41. l.

[8] U. o. 324. sz. 174. l.

[9] U. o. IV. sz. 3. l. és 21. sz. 37. l.

[10] U. o. IV. sz. 3. l.

[11] U. o. 21. sz. 37. l.

[12] *Schwabsp. Landr.* 86. sz. 42., 43. l.

[13] *Szep. jog* 85. sz. 83. l.

[14] *Selm. jogk.* 7. sz. 210. l.

[15] *Pozs. jogk.* 153. sz. 412. l.

Megkövetelték Budán még azt is, hogy a bíró hat éven át vagy annál tovább is már a tanács tagja volt[1] legyen; továbbá, hogy német származását négy ősére ki tudja mutatni[2] és hogy a város területén ingatlannal birjon. Ha nem volt neki, magáért kezeseket kellett állítania, akikkel a király, a tárnokmester vagy a budai várnagy megelégedtek.[3]

Ha a polgárok a választásban nem tudtak megegyezni, akkor a következő napra halasztották. Ha ekkor sem sikerült, akkor a két bírójelölt közül egyik sem lehetett bíró, hanem másra kellett szavazni.[4]

Az új bírót be kellett mutatni a királynak vagy a helyettesének,[5] hogy hivatalában megerősítse. Ez eljárás igen természetes. Ha a város a királytól nyeri szabadalmait, a király szemmel fogja tartani azt a hatóságot, amely az ő nevében gyakorolja a város legfőbb hatalmát. A jogkönyv szerint ez a hűség és szolgálatkészség jeléül történik.[6]

A bírói hivatalt, ha csak nyomós ok nem volt reá, el kellett vállalni.[7] Ha a jelölt nem akarja elvállalni, megkérdik az okát.[8] Ha ellenvetése nem eléggé alapos, akkor első-, másod- és harmadízben öt márka bírságra ítélték. E mellett harmadízben egy évre elvesztette polgárjogát mint számüzött és kitiltott egyén, más embernek pedig nem volt szabad az ő részére dolgozni.[9] A tisztség visszautasítását későbbi korban is megbüntették. Körmöczbányán 1533-ban Schaider Pál, mert a bíróságot elvállalni nem akarta, egy márkát fizetett.[10]

[1] O. St. 32. sz. 41. l. Selmeczen azt kívánták, hogy a bíró előző évi tanácstag legyen. (Selm. jogk. 7. sz. 210. l.)

[2] O. St. 32. sz. 41. l. A 24. számu fejezet (38. l.) szerint a bíró minden ősének német embernek kellett lennie.

[3] U. o. 32. sz. 41. l. «Nullus iudex... inter eos eligatur et fieri possit, nisi sit possessionatus inter eos et si non, extunc talem fideiiussoriam vel dat cautionem, de qua regia maiestas vel magister tavernicorum aut castellanus Budensis possit et valeat contentari.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.)

[4] O. St. 32. sz. 41. l.

[5] U. o. 24. sz. 38. l. és 32. sz. 41. és 42. l. «Item ipsi maiorem villae sibi eligant quem volent et nobis electum praesentent.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327. l.) Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.)

[6] O. St. 32. sz. 41. és 42. l. Zsigmond okl. 1403. C. D. X/4. 239. l.

[7] O. St. 35. sz. 44. l.

[8] U. o. 354. sz. 187. l.

[9] U. o. 35. sz. 44. l.

[10] *Körmöczb. ltár* 1533. évi Curiale Protocollum 273. l.

A bíró megválasztatása és megerősítése után bemutatta magát a városnak; ez munkaszüneti napon (freitag) történt. Ekkor a bíró bejárta a várost, mely alkalommal minden polgár a maga háza előtt állva fogadta s el is kísérhette a lakásáig, a hol a bíró a tisztelgést megköszönte.[1] Ha a bíró nem felelt meg, a polgárság le is tehette. Ez az eset beállt, ha vagy igazságtalanul ítélt, vagy a felek kihallgatása nélkül döntötte el az ügyet.[2]

A pénzbíró.

A bíró nem minden ügyben ítélt. A 40 vörös forinton aluli perekben külön tisztviselő, a *pénzbíró* ítélt. E hivatalnok az esküdtek sorából kerül ki, kiszemeli pedig a bíró. Ez is német ember.[3] Választása által a tanács megcsonkul, hogy pedig ismét teljes számú legyen, a bíró, a pénzbíró helyébe külön esküdtet választ.[4]

A pénzbíró helyettesíti a városi bírót is. Kötelessége pedig lakásról gondoskodni, ha a városban uraság száll meg.[5]

Van *alpénzbíró* is. A pénzbíró őt küldte ki leggyakrabban hetenkint egyszer a végrehajtásra.[6]

Az esküdtek.

A bíró mellett a *tizenkét esküdtből* álló tanács működik.[7] Ez a közönséget képviselte. Szintén német eredetű; de keletkezése német földön vitás kérdés.[8] Az esküdtek tizenkettes száma többnyire megvan a városokban. A sváb tükör azt mondja, hogy a szokás úgy hozza magával, hogy tizenkét esküdt legyen.[9] Pozsonyban szintén tizenkét esküdt szerepel.[10]

Választásuk a polgárság által közvetlenül történik.[11] A németek tíz német, a magyarok két magyar esküdtet választanak.[12] A törvény őket óvatosságra, szorgalomra,[13] pontosságra és egyetértésre inti.[14] Pozsonyban még azt sem engedték meg, hogy két édes testvér, két sógor (kiknek feleségeik nővérek), unokatestvérek, após és vő, apa és fia, azok, kik egymás mellett esküdtek, kik kereskedelmi vagy más vagyont érdeklő társaság tagjai, egy-

[1] O. St. 57. sz. 56. és 57. l.
[2] U. o. II. sz. 2. l.
[3] U. o. 29. sz. 40. l. és 167. sz. 105. l.
[4] U. o. 30. sz. 40. l.
[5] U. o. 172. sz. 107. l.
[6] U. o. 171. sz. 106. l.
[7] U. o. 27. sz. 39. l. és 232. sz. 131. l.
[8] *Gr. der. deut. Rechtsg.* 41. fej. 144. l.
[9] *Schwabsp. Landr.* 172. sz. 82. l.
[10] *Pozs jogk.* 373. l.
[11] O. St. 15. sz. 35. l. és 27. sz. 39. l.
[12] U. o. 27. sz. 39. l.
[13] U. o. 21. sz. 37. l.
[14] U. o. és IV. sz. 3. l.

szerre egy időben esküdtek legyenek.[1] Budán ilyen rokonsági és üzleti összeköttetések nem szerepelnek.

Az esküdt szintén köteles volt hivatalát elvállalni. Ha nem akarta, okát kellett adnia.[2] Alapos ok hiányában — ha el nem vállalta — két ízben három márkát fizetett, harmadízben úgy járt, mint a bíró.[3]

Amint a bíró, úgy szorult az esküdt is megerősítésre.[4] Bemutatták őt is a királynak, a tárnokmesternek, vagy a budai várnagynak «hűsége és szolgálatkészsége» jeléül.[5] Ilyen követelményről Béla bullája még nem tud; lehet, hogy ez a szokás a város emelkedésével függ össze. Németországban, amely város a császáré volt, ott a tanácsot ő erősítette meg.[6]

Ha az esküdt nem végezte helyesen a teendőjét, letették.[7] Úgy látszik, hogy egyik esküdt kezelte a város pénzügyét is.[8] Az esküdtek közül egyik német ajkú őrizte a városi pecséteket. A nagy pecsét egészen az ő gondjára volt bízva, a kis pecsét is, csakhogy a ládáját felzáró kulcsot a jegyző őrízte.[9]

A bíró és az esküdtek együttesen kormányozzák a várost és alkotnak szabályokat.[10] Külső tanács a polgárság képviselete gyanánt[11] Budán nincsen. Ha kell, a bíró meghívja az előkelőbb polgárokat az illető ügy eldöntésére,[12] amint ez a német városokban az említett tanács megalakulása után is szokásos volt.[13]

Zsigmond a külső tanács megalakulását határozottan megtiltja.[14] Ismeretes, hogy ez az intézkedés ama városi forradalom lecsendesítése után történt, amely a külső tanács megalakulását célozta.

A jegyző. A városi ügyek elintézésében a *jegyzőnek* fontos szerep jutott. Őt a bíró az esküdtekkel egyetemben a város beleegyezé-

[1] *Pozs. jogk.* 154. sz. 412. l.

[2] O. St. 354. sz. 187. l.

[3] U. o. 36. sz. 44. l. és 35. sz. 44. l.

[4] U. o. 40. sz. 46. l., 32. sz. 41. és 42. l. és 57. sz. 56. l.

[5] U. o. 32. sz. 41. és 42. l. Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. l.

[6] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 597. l.

[7] O. St. II. sz. 2. l. E fejezetnek csak címéből vehető ki, hogy az esküdtet le lehetett tenni hivatalából.

[8] U. o. 15. sz. 34. és 35. l.

[9] U. o. 53. sz. 55. l.

[10] U. o. 107. sz. 81. l., 111. sz. 82. l. és 112. sz. 83. l.

[11] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 226. l.

[12] O. St. 37. sz. 45. l., 38. sz. 45. és 46. l., 404. sz. 204. l., 440. sz. 217. l.

[13] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 233. l.

[14] ... «declaramus, ut ultra duodecim iuratos... viginti quatuor supra illos duodecim... nullatenus eligantur.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 240. l.)

sével választja meg.[1] Egész nemzetségére nézve német embernek kellett lennie.[2] Hivatalánál fogva megkövetelték, hogy hűséges, eszes, tájékozott,[3] általánosan ismert és bölcs[4] férfiú legyen. Reá bízták a városi kis pecsétet magába záró láda kulcsát,[5] ő kezelte a városi könyvet.[6] Ő is, meg a pénzbíró is megerősítésre szorultak.[7]

Volt *bírói írnok* is, bizonyára a jegyző segítségére.[8] Ez időtájt a német városokban már több írnok volt.[9]

Az esküdt polgárok.

Gondoskodtak arról is, hogy a törvényszéknek segédjei is legyenek. E célból *három* polgárt szemeltek ki: kettőt a Szent-Péter nevű külvárosból, egyet a Zeisselpüchelnél, akik a tanácsnak fontos szolgálatot tettek. Bizonyos rendőri tisztet teljesítettek, amennyiben a városbeli rendzavarókat elfogták és a városon ejtett sérelmet bejelentették. Őket nem Szent-Györgykor, hanem a főtisztviselők eskületétele után szemelték ki.[10]

A czéhek esküdtei.

Segédhivatalnok számba mentek a *czéhek választottjai is.* Minden czéhből kiszemeltek két okos és állhatatos egyént az idősebbek közül, akik bírói parancsra kötelesek voltak mesterembereket előkeríteni, ha a városnak szüksége volt rájuk.[11] A német városok e czélra külön mesterembereket fogadtak fel, akik a városi tisztviselőkhöz tartoztak.[12] Budán más teendőjük is akadt. Mint a három esküdt polgár, úgy ők is feljelentő rendőri szolgálatot teljesítettek.[13]

Buda városi hatósága külvárosának, Pestnek tisztviselőjéről is gondoskodott.

A pestiek bírája

Pestnek, a jogkönyv szerint *Ó-Budának bírája* a budai esküdtek sorából került ki a tanács kinevezése folytán. Őt a pestiek ellenszegülés nélkül tartoztak elfogadni.[14] Buda és külvárosa tehát még nem olvadtak teljesen egybe. Német földön ez vagy megtörtént, vagy a külváros némi önállóságot őrzött meg. Bécs-

[1] O. St. 28. sz. 39. l.
[2] U. o.
[3] U. o. IV. sz. 3. l. és 21. sz. 37. l.
[4] U. o. 21. sz. 37. l.
[5] U. o. 53. sz. 55. l.
[6] U. o. 52. sz. 54. és 55. l., 54. sz. 55. és 56. l. és 55. sz. 56. l.
[7] U. o. 40. sz. 46. l.
[8] U. o. 56. sz. 56. l.
[9] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 239. l.
[10] O. St. 33. sz. 42. és 43. l.
[11] U. o. 34. sz. 43. l.
[12] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 244. l.
[13] O. St. 33. sz. 43. l. és 40. sz. 50. l.
[14] U. o. 31. sz. 40. l. és 215. sz. 125. l.

ben minden külváros élén a tanács fennhatósága alatt álló «Vierer»-ek álltak.[1] A jogkönyv említett törvénye csak 1410-ig maradt érvényben; ezentúl Zsigmond engedelmével maguk a pesti polgárok választották bírájukat hat esküdt polgárral egyetemben.[2] Erről a jogkönyv függeléke szól. Elmondja, hogy Pest Zsigmondnak pénzt kölcsönzött s ennek fejében azt a szabadalmat nyerte, hogy a bírót és hat esküdtet polgárai választhatják. Hozzáteszi, hogy eddig csak két esküdtjük volt és a bírót a budaiak szemelték ki. Mátyás király 6 helyett 12 esküdtet engedélyez s ezáltal Pest szabad királyi várossá lett.[3]

Valamennyi említett tisztviselő köteles volt megmondani az okot, ha nem akarta hivatalát elvállalni.[4]

Az eddig említett tisztviselők a főbb városi hivatalonkok. Vannak kívülük még *alantosabbak* is. Ezek sorában találjuk az *elárúsítási közvetítőket* (unterkaüffel), akik kereskedelmi szempontból teljesítettek fontos szolgálatot. Ők jártak közben az adás-vevésnél,[5] megnézték az eladandó árút,[6] közreműködtek az árúk szállításánál és elrakásnál;[7] ha pedig árú érkezett a városba, hivatalvesztés és más bünhődés terhe alatt előbb a kereskedőknek, utóbba vendégeknek kellett ezt bejelenteniök.[8] Kereskedelmi perben — ha többen voltak — hiteles tanúkul szerepelhettek.[9]

Az elárusítási közvetítők.

Megkívánják tőlük, hogy igazságosak[10] és szorgalmasak[11] legyenek teendőik végzésében. Valamennyien föleskiidt személyek voltak.[12] Választásukat a város végezte.[13] Az idegen kereskedőktől kapott fizetésüket[14] pedig a tanács szabta meg.[15] Számra nézve igen sokan lehettek. A jogkönyv külön csak *lóelárúsító közvetítőket* említ.[16]

[1] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 84. és 87. l.
[2] *Salamon:* II. köt. XVI. fej. 401. l.
[3] O. St. XII. 4. rész. 264. l.
[4] U. o. 354. sz. 187. l.
[5] U. o. 441. sz. 217. és 218. l., 95. sz. 73. és 74. l., 93. sz. 73. l., 414. sz. 208. l., 430. sz. 215. l. és 408. sz. 206. l.
[6] U. o. 414. sz. 208. l. és 95. sz. 74. l. A 414. sz. a közvetítőt határozottan nem említi.
[7] U. o. 93. sz. 73. l., 429. sz. 215. l., 431. sz. 215. l. és 88. sz. 71. l.
[8] U. o. 92. sz. 72. és 73. l.
[9] U. o. 94. sz. 73. l.
[10] U. o. 93. sz. 73. l.
[11] U. o. 92. sz. 72. l.
[12] U. o. 93. sz. 73. l., 439. sz. 217. l., 408. sz. 206. l., 431. sz. 215. l. és 88. sz. 71. l.
[13] U. o. 114. sz. 208. l.
[14] U. o. 95. sz. 73. l., 440. sz. 217. l.
[15] U. o. 440. sz. 217. l.
[16] U. o. 96. sz. 74. l.

A városi mérleg alkalmazottjairól bővebbet a puszta névnél nem tudunk.[1] Felesküdt személyek voltak-e, azt sem tudjuk. Valószinűleg akkor szerepeltek, amidőn az idegen kereskedők árúikat a városi mérlegen mérték meg.[2] A városi mérleg alkalmazottjai.

Van *vásári bíró* (margktrichter, reisser) is. Nevét csupán a jogkönyv tartalomjegyzéke őrizte meg. Kivehető, hogy bíráskodási teendőjén kívül a köztisztaságra is felügyelt.[3] Volt városi *szemét-hordó* (mistgrof) is.[4] Voltak, akik *árúkkal rakták* meg a kereskedők kocsiját (verpinder).[5] A vásári bíró.

Mint hivatalos személyek peres ügyekben azok szerepelnek, akik az esküre ítélt féllel az esküminták begyakorolták (vorsprecher)[6] és eskületevéskor az eskü mintáját előmondották. Más teendőjük is volt. Naponta megtekintették az ember vagy állat által okozott kárt az ingatlanban. Ha nem tudta az illető kellőképen felismerni, egy-két egyént maga mellé kellett vennie.[7] Törvényszéki tisztviselők.

A bíróságnak megvan a maga szolgája a *törvényszéki* vagy *városi követ* személyében.[8] Őt küldi ki a maga megbízásaival,[9] főleg, ha valakit megidéz. Ő is — a német követek példájára — pálczával járhatott.[10] Adósság ügyében ő veszi a zálogot, és a tanácsnak bejelenti, ha az adós ki nem váltja.[11]

Magdeburgban még ítélkező joggal is fel volt ruházva, igaz, hogy csupán 12½ fillért érő perekben.[12]

Volt a városnak külön *hóhérja* (hoer) is. Ez valami nagy tiszteletben nem részesült. Megtiltották neki, hogy tisztes emberek közé, akár korcsmába, akár házakba menjen; ide sürgős szükség nélkül nem mehet.[13] Másutt is lenézték. Augsburgban pl. kerülték a társaságát s Úrvacsora vételénél ő áldozott legutoljára.[14]

A *poroszlók* végezték az elfogatást;[15] ők idézték nyilvánosan

[1] O. St. 143. sz. 91. l.
[2] U. o. 411. sz. 207. l. és 412. sz. 207. és 208. l.
[3] U. o. tartalomj. 21. l.
[4] U. o. 350. sz. 187. l.
[5] U. o. 429. sz. 215. l.
[6] U. o. 314. sz. 170. l. és 329. sz. 176. l.
[7] U. o. 329. sz. 176. l.
[8] U. o. tartalomj. 24. l.
[9] U. o. 353. sz. 187. l.
[10] *Deut. Rechtsalt.* 6. könyv. I. fej. 767. l.
[11] O. St. 162. sz. 101. l.
[12] *Magdb. jogk.* 126. sz. 312. l.
[13] O. St. 189. sz. 112. l.
[14] *Deut. Rechtsalt.* 6 könyv. VI. fej. 883. l.
[15] O. St. 183. sz. 110. l.

a gyilkos embert és czimboráit.[1] Vannak *börtönőrök* (stuben hutter).[2]

Egyebek. Volt városi *sekrestyés* (mesner), aki a harangozást végezte;[3] volt *sírásó*,[4] *szőllőőrök*[5] és *kikiáltók* (herrolt, vortreter).[6]

A tisztviselők esküi. A városi főbb hivatalnokok megválasztatásuk után kötelesek voltak *feleskiidni*. Igazi tisztviselők csak eme eskületételük után voltak. E czélra a bíró külön napot tűzött ki, amelyen a polgárság — talán ismét a városház előtt — összegyűlt a tisztviselők esküjét meghallgatni.[7]

Mint első és legfőbb hivatalnok először a *bíró* esküdött ily módon: «Hűséget és az igazság fenntartását esküszöm Istennek, kegyelmes urunknak, N. magyar királynak, kegyelmes asszonyunknak, N. Magyarország királynéjának, a magyar szent koronának és minden hű főurának, Buda városának, németnek, magyarnak, szegénynek, gazdagnak; ebben részesítem a gazdagot és szegényt, ismerőst és idegent lelkiismeretem és tehetségem szerint, amint ezt Isten tudtomra adja; előmozdítom a város javát, megóvom kártól, gyámolítom az igazságot, meggátlom és megtörőm az igazságtalanságot, hallgatok a város titkairól és ettől nem tágítok sem szeretet, szerencsétlenség, irigység, gyülölet, félelem, barátság, kegy, adományi vagy bármely oknál fogva, amelylyel jelen eskümet megszegném. Isten engem úgy segéljen és a szent evangelium!» [8]

[1] O. St. 347. sz. 186. l.
[2] U. o. 181. sz. 109. l.
[3] U. o. 156. sz. 98. l., 187. sz. 111. l.
[4] U. o. 188. sz. 112. l.
[5] U. o. 399. sz. 203. l.
[6] U. o. tartalomj. 24. l.
[7] U. o. 40. sz. 46. l.
[8] «Ich swer ain ayd, got dem almechtigen und unserem gnedigen herren, dem Kunig N. Kunig zu Ungeren, unser genedigen frauen, der kunigin N. zu Ungeren und der Heiligen kron zu Ungeren und allen yren trewen lantherren und der stat zu Ofen, Deutschen und Ungeren, armen und reich, getrew zu sein und ein rechtis recht zu halten; und wil das lassen widerfahren dem armen, als dem reichen, dem kunden als dem frömbden, nach meinem gueten gewissen und vermügen, als mir das got gibt zu erkennen; und der stat nütz zu erberben und den schaden zu pewaren, das recht zu füederen und das unrecht zu hinderen und zu krengken; und wil der stat und rats heimlichkeit verswigen pehalten: und des nicht lassen wil, weder umb lieb, noch umb laidt, noch umb neidt, noch umb hass, noch umb forcht, noch umb frewntschafft, noch umb gunst, noch umb gab, noch umb kainerlay sach, do mit ich disen meinen gegenwärtigen aydt möcht vermailigen. Also helf mir got, und das heilig ewangelium.» (O. St. 42. sz. 47. és 48. l.) A VII. sz. (5. l.) is említi, hogy a bíró felesküdt személy.

Ez esküformulát a jegyző adja a bírónak.[1]

Hasonló a pozsonyi bíró esküje is.[2] Ugyancsak választás után esküszik a selmeczi bíró is.[3]

A bíró esküje után az *esküdtek* kerültek sorra. Kettesével, hármasával esküdtek, átvévén a jegyzőtől az esküminták.[4] Esküjük megegyezik a bíróéval, megtoldva azzal, hogy a bírónak is hűséget esküsznek.[5]

Ilyenféle a többi tisztviselő esküje is, de mindig az illető állása szerint módosítva. Igy a *jegyző* nem csupán a bírónak, hanem a tanácsnak is hűséget esküszik.[6]

A külvárosok *három kiszemelt polgárának esküje* meg annyiban eltérő a fenti esküminától, hogy a király helyett a bíró neve szerepel.[7]

A czéhek választottjainak esküje is efféle, hivataluk szerint megtoldva.[8] A mintát pedig a jegyző adja.[9]

Egyéb tisztviselő nem esküszik ezen a napon, legalább külön említve nincsen.

Egy évi működés után az említett tisztviselők ugyancsak Szent-György napján *leteszik hivatalukat* ünnepélyes szent mise után a városház előtti téren az egybegyült polgárság jelenlétében.[10] A tisztviselők leköszönése.

Ekkor a bíró, a pénzbíró és a jegyző maguk szólalnak meg; valamennyi esküdt helyett pedig egy német esküdt fejezi ki a a leköszönést.[11] Valamennyi először németül, azután magyarul szólal meg.[12]

Most is a *bíró* kerül legelőször sorra. Leköszönése így hangzik:

«Ti német urak (illetőleg magyarok), gazdagok, szegények! Alázatosan köszönöm nektek a rendtartást és engedelmességteket, melyet irányomban tanúsítottatok; továbbá azt a megtiszteltetést,

[1] O. St. 41. sz. 46. l.
[2] *Pozs. jogk.* 163. sz. 416. l.
[3] *Selm. jogk.* 7. sz. 210. l.
[4] O. St. 41. sz. 46. l.
[5] U. o. 43. sz. 48. és 49. l.
[6] U. o. 44. sz. 49. l.
[7] U. o. 45. sz. 49. és 50. l.
[8] U. o. 46. sz. 50. l.
[9] U. o. 41. sz. 46. l.
[10] U. o. 58. sz. 57. l. E fejezet hivatkozik IV. Béla bullájára. Ebben a fejezet tartalma nincsen meg. (C. D. IV/1. 326—329.) IV. László 1276-iki oklevelében ennyi áll: «Qui quidem villicus in anni revolutione villicatum debeat in manus civium resignare.» (C. D. VI/2. 401.)
[11] O. St. 58. sz. 57. l.
[12] U. o. és 59. sz. 57. l., 60. sz. 58. l. és 61. sz. 58. l.

melyben engem egy éven át részesítettetek. Ha jól szolgáltam nektek, szolgáljon örömömre; ha valakit igaztalanul megharagítottam vagy megszomorítottam, arra kérem, hogy Isten nevében bocsásson meg. Ma tehát leteszem bírói hivatalomat régi jó szokás szerint».[1]

Ekkor ennek jelzésére a bíró zöld galyat vagy fehér pálczát tesz le a földre, amelyet eddig kezében tartott. Ez német földön szokásos volt.[2] A bírói pálcza a hatalom jelvénye. Ezzel parancsolt a bíró csöndet, tartott törvényszéket; amíg kezében tartotta, addig tartott az ügyvitel. Ha valaki fogadást tett, akkor e pálczára tette kezét; pálczával történt az eskü jóváhagyása is.[3] Az elítélt feje fölött pálczát törtek s azt lábai elé dobták.[4]

A bíró beszédéhez hasonlóan szólalnak meg az *esküdtek*[5] és a *városi jegyző*[6] is. Ekkor a város pénzügyéről is beszámolnak.[7]

E leköszönések után a németek és a magyarok megbíznak a maguk köréből egy polgárt, aki a város nevében a következőket mondja: «Kedves uraim! Alázatosan köszönjük nektek nagy fáradságtokat és törekvő szorgalmatokat, amelyet irányunkban tanúsítottatok és kérünk benneteket, tartsátok meg a várost továbbra is jóindulatotokban és védjetek meg minket úgy, amint azelőtt is tettétek; segítsetek tanácscsal és velünk együtt gondoljátok meg, hogy miképen lehetne a várost fenntartani a régi dicséretes jó szokás szerint.»[8]

[1] Ir herren Deutschen, armen und reich, ich dangk euch allen dyemüetigklich ewr zucht und ewr gehorsam, dy ir mir habt erzaigt, und ewr eren, dy ir mich habt an gelegt das iar. Und hiet ich euch wol gedient, das war mir lieb. Hab ich dan yemantz erzurnet, oder petrüebt, wider recht, den pit ich, das er mirs vergeben wil umb gots namen. Also gib ich euch heut ewr gericht auf nach alter löblicher gewonhait. (O. St. 59. sz. 58. és 59. l.)

[2] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 245. l.

[3] *Deut. Rechtsalt.* 6. könyv I. fej. 761. l.

[4] U. o. bevezetés IV. fej. 135. l.

[5] O. St. 60. sz. 58. l.

[6] U. o. 61. sz. 58. l. A pénzbíró leköszönési módja külön megemlítve nincsen.

[7] U. o. 15. sz. 35. l.

[8] «Lieben herren, wir dangken euch dyemüetigklich der grossen müe und gueten fleiss, dy ir dy vergangne zeit mit uns gehabt habet, und wir pitten ir wellet euch dy stat lassen pevolhen sein, und wellet uns pewaren, als ir uns dy vergangen zeit piss her habt gethan, und wellet uns raten und helffen pedengken, wy wir dy stat hin für mügen pewaren, nach ausweisung alter, löblicher gewonhait.» (U. o. 64. sz. 59. l.)

Ugyan ekkor elhozzák a *város pecsétjét* a városházra, kiveszik a ládából és fölmutatják a népnek,[1] hogy: ime sértetlen; ha később baja esnék, ne a leköszönő tisztviselőket okolják. Fölmutatás után újra elzárják, lepecsételik két vagy három volt német esküdt pecsétjével és az új tisztviselők megerősítéséig a Nagy-Boldogasszony templom plébánosára bízzák, a fiók kulcsát pedig a jegyzőnél hagyják.[2]

Ha a tisztviselőválasztás hosszabb időre elhuzódnék, ez idő alatt a régi tisztviselők kormányoznak.[3]

A tisztviselők testülete nem bir korlátlan hatalommal. Hatalmukat korlátozza az, hogy választásuk egy évre szól.[4] A bíró csak a tanácscsal együtt kormányoz,[5] az adókezelő felelősséggel tartozik;[6] végre, hogy mind a bírót, mind az esküdteket hivataluktól meg is lehet fosztani.[7]

A tisztviselők járulékai.

A városi főbb tisztviselők állása *tiszteletbeli* volt s mint ilyen fizetéssel *nem* járt. Természetesen ez hozzájárult a tekintély emeléséhez. De ha nem is húztak fizetést, voltak bizonyos járulékok, amelyekben részesültek.

A bírónak volt jövedelme a fizetendő illetékekből,[8] a bírságpénzekből[9] és az ítéletpénzekből,[10] sőt az egyszerű kiállítású ingatlant érintő oklevél járulékából is.[11] Az idegen kereskedőknek lefizetendő illetékéből szintén volt haszna.[12] Ebben, valamint a kereskedők közt folyó pörök ítéletpénzében az esküdtek is részesültek.[13]

A jegyző állása már több jövedelemmel járt. Pénzbeli jövedelme volt a kiállított oklevelek után, a városi könyv kezeléséért;[14] a must megtekintéséért és az ezzel járó munkáért fizetést kapott pénzben vagy terményben.[15]

Az alsóbb tisztviselőknek sem a várostól, hanem az ügyfelektől folyt be a jövedelmük.

A bírói irnok teendőiért pénzt kapott;[16] a *közvetítők* az

[1] O. St. 62. sz. 58. l.
[2] U. o.
[3] U. o. 63. sz. 59. l.
[4] U. o. 25. sz. 39. l., 58. sz. 57. l., IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.
[5] O. St. 27. sz. 39. l.
[6] U. o. 15. sz. 35. l.
[7] U. o. II. sz. 2. l.
[8] U. o. 314. sz. 170. l. 301. sz. 162. l.
[9] U. o. 347. sz. 186. l.
[10] U. o. 332. sz. 178. l., 72. sz. 66. l. és 68. sz. 64. l.
[11] U. o. 50. sz. 53. l.
[12] U. o. 68. sz. 64. l.
[13] U. o. 68. sz. 64. l.
[14] U. o. 50. sz. 52., 53. és 54. l.
[15] U. o. 236a. sz. 132. és 133. l.
[16] U. o. 56. sz. 56. l.

idegen kereskedőktől kaptak fizetést,[1] a melyet a tanács a kereskedők hozzájárulásával szabott meg.[2] Egy forint járt minden kocsi után azoknak, akik árúval megrakták a kocsikat.[3]

A sekrestyés, a *sírásó* is kapott fizetést teendője szerint. Előbbinél irányadó az volt, hogy meddig és miféle haranggal harangoz;[4] utóbbinál, hogy templomba vagy a temetőbe temetik-e a halottat.[5]

A börtönőr a fogolytól — ha ez kiszabadul — két fillért kap.[6] *A poroszló* — ha valakit elfogott — a felperestől hat fillért, városban történő idézés után két fillért; a fogolynak a bíró akaratából való szabadon bocsátása után négy dénárt; ha azt halálra ítélik, száz dénárt.[7] Az illető kivégzése után pedig a bűnös ruhája is az övé lett.[8] A *hóhér* kivégzésért száz dénárt kap.[9]

3. *A városi közigazgatás.*

A tanács gyűlései. A polgárság gyűlése. A város adózása. Az adózók. Rendkívüli adó. Az adó kivetése és behajtása. Egyéb kiadások. A város jövedelme. Városi rendőrség. A város önvédelme.

A tanács gyűlései.

A városi közigazgatást a *városi tanács*[10] vezeti a városházán. Ő teremti meg az egyes jogszabályokat;[11] ő kezeli a kiadást, bevételt.

A szorosan közigazgatási teendőket minden héten, csütörtöki napon (phincztag) végezték. Szombati napon a város középületeit, u. m. Nagy-Boldogasszony templomát, egyéb egyházi épületeket, kolostorokat és kórházakat érdeklő ügyeket intézték el.[12] Igazságot hétfőn, szerdán és pénteken szolgáltattak;[13] a pénzbíró pedig még szombaton is ült törvényt.[14]

Gyűlésre harangszóval adtak jelt.[15] Ez régi szokás, már Halle joga is ismeri.[16]

[1] O. St. 95. sz. 73. és 74. l. és 440. sz. 217. l.
[2] U. o. 440. sz. 217. l.
[3] U. o. 429. sz. 215. l.
[4] U. o. 187. sz. 111. l.
[5] U. o. 188. sz. 112. l.
[6] U. o. 181. sz. 109. l.
[7] U. o. 183. sz. 110. l.
[8] U. o. 189. sz. 112. l.
[9] U. o.
[10] U. o. 168. sz. 105. és 106. l.
[11] U. o. 107. sz. 81. l., 111. sz. 82. l. és 112. sz. 83. l.
[12] U. o. 168. sz. 105. és 106. l.
[13] U. o. 170. sz. 106. l.
[14] U. o. 170. sz. 106. l.
[15] U. o. 39. sz. 46. l.
[16] *Halle joga* 4. sz. 231. l. és 1. sz. 269. és 270. l.

Természetes, hogy az esküdtek megjelenését elvárták, hiszen ők voltak a város vezetői. Ha az esküdt nem jött el, hat fillért (phennig) fizetett.[1] Nagyobb mulasztás számba ment, ha az esküdtnek külön tudtára adták a gyűlést és ő mégsem jött el. Ekkor bírsága már egy márka fillérre emelkedett.[2] Más hely szerint utóbbi esetben öt schilling a bírsága.[3]

Igy folytak a közönséges közigazgatási napok, amikor a város ügyeit csupán a tanács vezette, megvizsgálta pl. a beszedett adóösszeget.[4]

A polgárság gyűlése.

Fontos esetekben a *polgárságot* kellett gyűlésre hívni s ott megbeszélték vele az elintézendő ügyeket.[5] Ilyen gyűlés volt, midőn a polgárság az adókivetőket választotta,[6] tisztújításkor,[7] a tisztviselők eskületevésekor,[8] lemondásukkor,[9] törvényalkotáskor.[10]

Ilyenkor a bíró darabka papirossal vagy másféle jegygyel hivatta össze az esküdteket, az esküdt czéhmestereket és gazdagabb polgárokat. Ekkor is — gyorsabb gyülekezés kedvéért — meghúzták a harangokat.[11]

A gyűlés napjára vonatkozólag csupán egyszer említik, hogy a gyűlést Szent-Katalin napja (november 25.) előtti vasárnapon tartották.[12]

Megjelenni szigorú kötelesség volt.[13] A tanácsos, ha nem jött, egy márkát, az esküdt czéhmester fél márkát, közönséges polgár negyedmárka bírságot fizet.[14]

E bírságok aránya egészen méltányos. A tanácsos fizeti a legtöbbet, mint a legelőkelőbb, akitől a kötelességteljesítés első sorban elvárható; az esküdt czéhbeli állásánál fogva kevesebbet, a közönséges polgár pedig, mint aki semmiféle tisztséget sem tölt be, a legkevesebbet.

Gyűlést a tanács tudta és engedelme nélkül egybehívni nem

[1] O. St. 39. sz. 46. l. és 159. sz. 99. l.

[2] U. o. 39. sz. 46. l.

[3] U. o. 159. sz. 99. l. A 159. szám az esküdteket külön nem említi.

[4] U. o. 15. sz. 35. l.

[5] U. o. 37. sz. 45. l.

[6] U. o. 12. sz. 33. l.; Zsigmond 1403. okl. C. D. X/1. 240. l.

[7] O. St. 24. sz. 38. l., 25. sz. 39. l. 26. sz. 39. l., 27. sz. 39. l., 32. sz. 40. és 41. l., IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327. l. és IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.

[8] O. St. 40. sz. 46. l.

[9] U. o. 58. sz. 57. l.

[10] U. o. 1. sz. 28. l., 404. sz. 204. l., 440. sz. 217. l. és XII. 2. sz. 263. l.

[11] U. o. 37. sz. 45. l.

[12] U. o. 404. sz. 204. l.

[13] U. o. 37. sz. 45. l.

[14] U. o. 38. sz. 45. l.

szabad. Aki megteszi, száz márka ezüstöt fizet a királyi kamarának.[1]

Tilos egyúttal a tanácson kívül a város ügyei fölött másokkal tanácskozni, akár nyílt, akár titkos helyeken. Aki ez ellen cselekszik, szintén 100 márka ezüstöt fizet a királyi kamarának.[2] Az ilyen tanácskozások német földön is el voltak tiltva.[3]

A tanács dolgait senkinek sem volt szabad kibeszélni. Ha az illető csekélyebb dolgot árult el, nyelvét vesztette; ha fontos dolgot, fejét vették és ezt semmi szín alatt meg nem válthatta.[4] E titoktartás rendkívül fontos volt; bennfoglaltatik a bíró,[5] az esküdtek,[6] a jegyző[7] és az esküdt külvárosi polgárok[8] esküiben.

A város adózása.

A város közjogi függése tekintetében legfontosabb volt a királyi kincstárba folyó *adó*. Ez volt a fő ok, amiért a királyok a városokat pártfogolták. Adózás tekintetében a városok nem tartoztak az országos törvények alá; hanem közvetlenül a királyi kincstár hatósága alá voltak rendelve.

Buda a Nagy-Lajos által rendelt *kilenczed* fizetése alól föl van mentve.[9]

Csöböradót sem kötelesek adni szőlőiből.[10]

A tizedet fizetik,[11] de a tizedszedőknek a «petschaft phenniget» már nem fizetik; a «Fehér egyház»-nál sem.[12]

[1] O. St. 32. sz. 42. l. és 47. sz. 51. l. «Praeterea omnino volumus et ex intentione stabilimus, ut communitas nullo, unquam tempore de causa et pro quovis facto salvo mandato regis aut magistri tavernicorum vel castellani castri Budensis in hoc remanente *absque scitu et voluntate iudicis et iuratorum possit et debeat congregari;* quod si quis fecerit et contra hoc attentare praesumserit, in centum marcis puri et fini argenti camerae regiae irremissibiliter applicandis eo facto convincatur.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239.)

[2] O. St. 32. sz. 42. l. és 47. sz. 51. l. «Nullus denique in casum quemvis vel eventum in taberna aut in plateis, locis latentibus aut obscuris seu etiam patentibus occulta aut manifesta consilia citra, extra et contra hoc praesumentem seu praesumentes extorquendarum facere audeat aut praesumat.» (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 239. és 240.)

[3] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 158. l.

[4] O. St. 48. sz. 51. l.

[5] U. o. 42. sz. 48. l.

[6] U. o. 43. sz. 49. l.

[7] U. o. 44. sz. 49. l.

[8] U. o. 45. sz. 50. l.

[9] U. o. 118. sz. 116. l. és 216. sz. 125. l.

[10] U. o. 198. sz. 117. l. «Item de vineis eorum cibriones nullatenus exigantur.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.)

[11] O. St. 217. sz. 125. l.

[12] U. o. 214. sz. 124. l.

Adóznak a plébánosnak — aki az adót szolgáival szedeti[1] — a templomok, kolostorok és kórházak papjainak. Rendesen kellett fizetni, «hogy rövidséget ne szenvedjenek és ne két-három évig várassák őket». Az adót megváltani nem lehetett.[2]

A tizedet mindig ott szedték be, ahol a szőlőt sajtolták; szállítására senkit sem lehetett kényszeríteni.[3] A vámok közül csak *harminczadot* fizetnek.[4]

A város legfontosabb és egyúttal legterhesebb adója az a 4000 arany forint volt,[5] amelyet a királynak évente Szent-György napján fizetett.[6] Ez összeg harmadát a pestiek fizették.[7]

Adózott a város a *tárnok-* és *udvarmesternek* is. A tárnokmester évi 15,[8] az udvarmester pedig hat vörös forintot kapott.[9] Mind a két összeg harmadát a pestiek fizetik.[10]

A középkorban szokásos volt *ajándék* czímén is adózni. Elég erre csak III. Béla jövedelemösszeírására gondolni. Ilyenfajta adózás Budán is van újévi ajándék czímén. Mind a királynak, mind a királynénak a város évente 21 márka ezüstöt adományoz kannák, üvegek, vagy egyéb ezüst edények alakjában. Ezeknek kétharmada ezüst, egyharmada aranyozott ezüst volt.[11] E terhet is harmadrészben Pest viselte.[12]

Pozsony is hasonló ajándékot tartozott a királyi párnak adni. Az 1364-iki számadási könyv szerint a város a királynak két vég löweni posztót, egy aranyozott, két félmárka súlyú ezüst serleget; a királynénak egy vég löweni posztót és két márka súlyú aranyozott ezüst serleget adományozott.[13] S ahogyan a királyi párnak ajándék alakjában adóznak, úgy adóznak az udvarmesternek és tárnoknak is. Ugyancsak 1364-ben az előbbi egy nyerget, egy lovaglóféket és egy vég gyolcsot kap. A gyolcsot kivéve, a többi

[1] O. St. 173. sz. 107. l.

[2] U. o. 249. sz. 137. l.

[3] U. o. 217. sz. 125. l.

[4] U. o. 69. sz. 65. l. «Item infra limites regni nostri ab omni tributo salva tricesima.... sint exempti.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.)

[5] O. St. 9. sz. 32. l.

[6] U. o. 9. sz. 32. l. és 49. sz. 52. l.

[7] U. o. 9. sz. 32. l.

[8] U. o. 17. sz. 35. l.

[9] U. o. 18. sz. 36. l.

[10] U. o. 17. sz. 35. l. és 18. sz. 36. l. Ez utóbbi fejezet Zsigmond privilegiumára hivatkozik; mai alakjában a pestiek tartozása nincsen megemlítve.

[11] U. o. 10. sz. 32. és 33. l.

[12] U. o. 10. sz. 33. l.

[13] *Fejérpataky:* 39. l.

tárgyakat a város 800 fillérért meg is válthatta.[1] Budán — mint láttuk — mindezeknek csak pénzbelileg adóztak.[2]

Az adózók.

Mindezen adókat a *városi polgár* fizeti, még pedig az ingatlannal bíró[3] épp úgy, mint akinek nincsen ingatlana.[4] Az olyan ember, aki maga a városban nem lakik ugyan, de ott ingatlana van, szintén köteles adózni.[5]

A középkor a kiváltságok korszaka. Nincs oly kötelezettség, amely alól kivétel ne volna. Igy, miként a nemesség bizonyos terhektől ment, úgy az adózást illetőleg Buda előkelősége, a *bíró*, a *pénzbíró*, az *esküdtek* és a *jegyző* is mentesek az adó bizonyos fajától. Nem fizetik a királynak tartozó szentgyörgyi adót, t. i. a 4000 forintnyit. Azonban a tanácsbeliek adómentessége csak feltételes. Ha valamelyiküknek eladó bora, bortizede (zehentwein) volna, vagy más ember borát bér fejében házánál tartogatná, akkor a többi polgárral köteles adózni s adókivetéskor csupán hat akó borát nem számítják a vagyonához.[6]

A tizedet csupán a bíró nem fizeti.[7]

Mindezek a szabadalmak természetesen hozzájárultak a tisztviselők tekintélyének emeléséhez.

Kívülük van más adómentes ember is. Ezeknél már a vagyontalanságot vették tekintetbe s azért könnyítettek rajtuk. Adót nem fizetnek a pénzverők,[8] a hajósok,[9] a vízhordók,[10] ha ez a foglalkozás egyedüli jövedelemforrásuk.

Rendkívüli adó.

Megtörtént az is, hogy a király szükségből rendkívüli adót rótt ki a városra. Ennek fizetése alól csak a lelkész és a jegyző volt fölmentve. A törvény külön hangsúlyozza, hogy csakis ők adómentesek; a két bíró meg a tanácsosok csak fizessenek.[11]

Az adó kivetése és beszedése.

Az adó a lakosság között a *vagyon arányában* oszlott meg. E célból a tanács mellé 24 éltes megbízható polgárt válasz-

[1] *Fejérpataky:* 39. l.

[2] O. St. 17. sz. 35. l. és 18. sz. 36. l.

[3] U. o. 13. sz. 34. l. «Item quicunque cum eis habitare voluerint, habentes ibi possessiones, cum iis teneantur servitia debita exercere.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.)

[4] O. St. 66. sz. 60. és 61. l.

[5] U. o. 14. sz. 34. l. és 50. sz. 53. és 54. l.

[6] U. o. 49. sz. 52. l.

[7] U. o. 218. sz. 126. l.

[8] U. o. 175. sz. 108. l. és 98. sz. 75. l.

[9] U. o. 158. sz. 99. l.

[10] U. o. 156. sz. 98. l.

[11] U. o. 11. sz. 33. l.

tottak, kik közül 16 német, 8 magyar volt. Ezek lelkiismeretesen kirójják szegényre, gazdagra az adót.[1]

A fő-fő adóztatási alap a bor lehetett.[2] Úgy látszik, hogy bármiféleképen szerzett bor volt, az egyrement. Kimondják, hogy mindenki köteles bormennyiségét bevallani; az adózás alól még a házbeli lakók sem kivételek. Ha a háziúr eltitkolja a maga vagy háznépe borát, ezt elveszik tőle és senki sem hihet neki többé egy liba, vagy egy fillér értékénél nagyobb ügyben.[3]

A zsidó is adózik ingatlanán és zálogba nyert, de már elévült ingatlanán termő bora után.[4] Keresztény és zsidótól a vásárolt bor után is adózik.[5]

Ha már most a bornak oly fontos szerepe van, érthető a város eljárása szüreteléskor. Ilyenkor a tanács egyik tagját egy tisztes polgárral és a jegyzővel kiküldi saját lovain a város területére a sajtolt must megtekintésére. A must, illetőleg a bor mennyiségét jegyzékbe is veszik. E munkájukért minden átalag után — ha annyi az átalag, hogy harmincz, vagy ennél valamivel kevesebb akót tesz ki — jár nekik bor, vagy pénzösszeg.[6]

Miután a tanács segédjei mindenkire kiszabták a behajtandó adóösszeget, a város két vagy három polgárt (losunger) kiküld minden városnegyedbe, a kivetést tartalmazó könyvekkel *az adó behajtása végett.* Ezért jókora pénzösszeg járt nekik.

A beszedett összeget — akár egy részét, akár már az egészet — bemutatták a városi tanácsnak. Ez pedig a pénztárnok-

[1] O. St. 12. sz. 33. és 34. l. Más helyén a jogkönyv tizenhét, tizenhat polgárt ajánl az esküdtek mellé. (U. o. 236b. sz. 133. l.) «... taxam, si quam regiam maiestatem et etiam civitatem pro se causa necessitatis, utilitatis, ultra collectam a dicta civitate regi annuatim provenientem, quavis de causa aut ratione, per ipsam civitatem imponi contigerit: ex tunc huiusmodi taxa per probos et idoneos viros ad hoc per communitatem eligendos taxetur, imponatur et exigatur, exactaque iuratis assignetur» stb. (Zsigmond 1403. okl. C. D. X/4. 240.)

[2] O. St. 12. sz. 34. l., 191. sz. 113. és 114. l., 218. sz. 126. l., 236b. sz. 133. l. és 49. sz. 52. l.

[3] «... wer seiner wein oder seines ingesindes wein laugent, do von man losung nemmen sol, der sol verliesen dy gelegeuden wein gar dem gerichte, und ist ym hin für nicht mer zeglauben, den wes ein gans werdt ist oder in phenning.» (O. St. 12. sz. 34. l. és u. o. 236b. sz. 133. l.) — A 236b. sz. így fejezi be: «...vend ym ist verpasz nicht mir ze vertrawenn, dann was eyne ganszwert ist, aber 12 phenning.»

[4] U. o. 191. sz. 113. l.

[5] U. o. 114. l.

[6] U. o. 236a. sz. 132. és 133. l.

nak (schatzmeister), aki valószínűleg az esküdtek közül került ki, adta át; ő legelőször az udvart illető összeget félreteszi s ami megmarad, azt a tanács parancsára a város szükségleteinek fedezésére rakja félre. Szent-György napján pedig minden behajtott és minden kiadott összegről beszámolni köteles.[1] Ugyancsak ezen a napon juttatja a város az udvart illető összeget a maga rendeltetési helyére.[2]

Egyéb kiadások.

Az adózáson kívül volt a városnak egyéb *kiadása* is. Fizethette a *mustot megtekintő polgárokat*,[3] fizette az adószedőket.[4] Általában mindenkit ellátott a város azzal, amire a várost érdeklő teendők elvégzésekor szüksége volt.[5]

A pozsonyi városházon süteményeket, nyalánkságot tartogattak a tanácsbeliek részére.[6]

Kiadása volt a városnak akkor is, ha *követ* hírül hozta, hogy a királynénak gyermeke született. Ekkor a város a követet megajándékozta.[7]

A város jövedelme.

Volt a városnak *jövedelemforrása* is.

A városé lett a bíró és az esküdtek által fizetett *bírságpénz*, amelyet akkor fizettek, ha valaki a hivatalt fontos ok nélkül nem vállalta el;[8] azután a polgár bírságának két része, ha az idegen kereskedőt kellőképen nem látta el.[9]

A város tulajdonába ment át az örökössel nem bíró, megszökött gonosztevő ingatlanának *egy része;* [10] továbbá az örökös és végrendelet nélkül elhalt ember *vagyonának két része* is.[11]

Az ily módon nyert vagyont a város javítására vagy építkezésre használták föl.[12]

[1] O. St. 15. sz. 34. és 35. l.

[2] U. o. 9. sz. 32. l. és 49. sz. 52. l.

[3] U. o. 236a. sz. 132. és 133. l.

[4] U. o. 15. sz. 35. l.

[5] U. o. 355. sz. 188. l.

[6] Pozsony városi 1540. évi szám k. id. *Király:* 77. l.

[7] O. St. 8. sz. 32. l.

[8] U. o. 35. sz. 44. l. és 36. sz. 44. l.

[9] U. o. 72. sz. 66. l.

[10] U. o. 204. sz. 118. és 119. l. «Si vero heredibus aut proximis ipsi fugitivi caruerint, de possessionibus et bonis eorum... residuum.... ad opus castri Budensis expendatur.» (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.)

[11] O. St. 205. sz. 119. l. «Si vero quispiam ex praedictis hospitibus nostris intestatus decesserit, possessiones et bona talium in tres partes dividantur... duae vero partes ad munimenta et aedificia castri Budensis reserventur.» (IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.)

[12] O. St. 204. sz. 119. l. és 205. sz. 119. l. IV. László 1276. okl. C. D. VI/2. 401.

A városban uralkodó rend fönntartásáról az adatok roppant gyéren szólnak. Amit említenek, abból nagyjában a város rendtartását meg lehet ugyan érteni, de azért a részletek homályosak maradnak. Városi rendőrség.

Feljelentő rendőri szolgálatot teljesített a külváros három *választott polgára.* Ezek a rendetlenkedőket egyszerűen elfogták. Kiszolgáltatásukra a következő szabály állott fenn: Akit későn este fogtak el, azt másnap reggel szolgáltatták ki a bíróságnak, akit reggel, azt délelőtt; akit délután, azt pedig este. Ezért nem járt nekik bírság s meg is volt nekik tiltva, hogy foglyuk fölött bíráskodjanak.[1]

Németországban is az alsóbb törvényszéki hatóság szolgáltatta ki a foglyot a felsőbbnek.[2] A *melrichstadti* törvény az elfogottal a budaihoz hasonlóan jár el. Akit a város előtt járó őrség délelőtt fog el, szolgáltassék ki délután. Azonban akit későn este, azt még éjjel átszolgáltatják. Ilyenkor, ha van, aki átveszi a bűnöst, átadják; ha nincsen, akkor azon torony létrájának harmadik fokára kötik, amelybe őt be kellene zárni s ott hagyják. Azonban ezen felkötés csupán jelképies, úgy hogy a bűnös könnyen elszökhetett.[3]

Az *esküdt czéhbeliek* esküjéből kitünik, hogy a rendre ügyeltek. Ők jelentették be mindazt, ami a város szabadalma ellen történt.[4] Ilyen szolgálatot a három esküdt polgár is teljesített.[5]

Tehát ezek ügyeltek a rend föntartására és arra, hogy a tanács tudta nélkül gyűlés ne tartassék.

Ha már oly gyérek az adatok a város rendőri viszonyát illetőleg, mennyivel kevesebb adat szól a város *védelmi állapotáról* háború idején. Amely fejezetek erről szólnának, azoknak csupán puszta czímeik vannak meg. Mégis annyi kitünik belőlük, hogy Budán a polgárság *maga* volt köteles védekezni. Ez német földön is általános volt.[6] Ilyen czélból a várost fallal és árokkal veszik körül; ezenkívül külön városrészeket is fallal öveznek és kapuk- A város önvédelme.

[1] O. St. 33. sz. 42. és 43. l.

[2] *Deut. Rechtsalt.* 6. könyv VI. fej. 874. l.

[3] U. o.

[4] O. St. 46. sz. 50. l. és 33. sz. 43. l.

[5] U. o. 32. sz. 42. l. és 47. sz. 51. l.

[6] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 1—45. l.

kal látják el.[1] Budán is megvan — Zsigmondnak a városokat illető törvénye értelmében [2] — a várost védő hatalmas védőfal,[3] amely nem csak a tulajdonképeni Várhegyet védte, hanem a hegy lábához a Duna felőli oldalon is leereszkedett.[4] Érdekes lehetett az a fejezet is, amely a város kulcsáról, bizonyára a városi kapukulcs őrizetéről szólhatott.[5]

A közbiztonság kedvéért volt a városnak őrtornya,[6] meg számos kapuja.[7] A várost hatalmas árok vette körül.[8]

Háború idején a város minden negyedét külön őrizték.[9] Alkalmasint egy ilyennek az élén is, mint német földön, a negyedmester állott,[10] aki — hazai felvidéki városainkban is — a polgárság fegyvereit vizsgálta meg.[11] Őrség őrködött a kapuknál, tornyoknál. Ezeket — úgy mint német földön — a czéhek védték.[12] Igy a *Szombati* kapunál és toronynál,[13] a régi *Zsidó-utcza* kapujánál [14] és tornyánál [15] és a *Szent-János-utcza* kapujánál [16] és tornyánál,[17] végre a *Mindszentek* kis kapujánál.[18]

De nemcsak e helyeket, hanem a templomot és kolostort is őrizték. *Nagy-Boldogasszony temploma, Szent-János kolostora* [19] mindmegannyi védett hely. Ez egyházi épületeken kívül még a *városháza*, a zsidó-utczai régi *kamaraház* és *Stiber* úr háza is erődített hely,[20] alkalmasint azért, mert a vár szélén úgy épültek, hogy haditornyokul is szolgálhattak.[21] Német városokban a régibb telepesek fel voltak rá jogosítva, hogy lakóhelyüket megerősítsék.[22] A város fala sem maradt őrizet nélkül.[23]

[1] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 33—37. és 69. l.

[2] *Corp. Jur.* 1405. évi II. decr. 3. czikk.

[3] O. St. 108. sz. 81. l., 154. sz. 96. l., 213. sz. 123. l. és 242. sz. 135. l.

[4] *Salamon:* II. köt. XVI. fej. 412. l.

[5] O. St. 357. sz. 188. l.

[6] U. o. 239. sz. 135. l., 240. sz. 135. l. és 241. sz. 135. l.

[7] U. o. 239. sz. 135. l. és tartalomj. 14. l.

[8] U. o. 111. sz. 82. l.

[9] U. o. tartalomj. 14. l.

[10] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 127. l.

[11] *Demkó:* VII. fej. 86. l.

[12] *Maurer:* 2. köt. III. fej. 419. l. Talán ennek az emlékét őrizte meg a *Halászbástya* elnevezés is.

[13] O. St. tartalomj. 14. l. és 239. sz. 135. l.

[14] U. o. tartalomj. 14. l.

[15] U. o. 240. sz. 135. l.

[16] U. o. tartalomj. 14. l.

[17] U. o. 241. sz. 135. l.

[18] «von huet des türles pey allen heiligen.» (U. o. tartalomj. 15. l.)

[19] U. o.

[20] U. o.

[21] *Salamon:* II. köt. XVI. fej. 412. l.

[22] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 17. l.

[23] O. St. 242. sz. 135. l.

Őrség Buda külvárosaiban is volt. *Szent-Péter* és *Szent-István* templománál, utóbbinál az erődítésekig, az *Irgalmasság Anyjának* templománál a *Taschenthal*-ban. *Zeisselpüchel*-ben és a *Dörffel*-ben mindenütt polgárok őrködtek.[1]

Érdekes adatok vesztek el abban a fejezetben is, amely a város tűzi fegyvereinek (püchsen) és egyéb efféle eszközök őrzéséről szólott.[2] A tűzi fegyverek alatt — noha puska néven említtetnek — ágyúk értendők, mert a puska akkortájt nem felelt meg eléggé czéljának.[3] Német földön már voltak ágyúöntődék; nálunk 1440-ben Pozsonyban volt egy.[4] Különben az íjj[5] és nyíl[6] használata még nagyban megvolt s háborúban bizonyára jó szolgálatot tett.

Mindezek az adatok mutatják, hogy a városnak kiváltságaiért jól meg kellett szolgálnia. De épp ez volt az oka, hogy egy ilyen várost a XVI. századig nehéz volt bevenni. De volt ennek egy gyenge oldala is. A város ugyanis a maga költségén védekezik. Ha ez így van, sokszor szivesebben lemond a győzelemről csupán azért, hogy falait, ingatlanait sértetlenül megtarthassa.[7]

A várfalak gondozása nem csekély gondot okozott a budai polgárnak sem. Amit a város örökös és végrendelet nélkül elhalt ember vagyonából kapott, azt a várfalak javíttatására fordította.[8]

4. A város cancellariája.

A budai cancellaria. A városi könyv kezelése. A városi könyv okleveles bejegyzései. Az oklevél kiállítása. Budai pecsétek. Az oklevél érvénye. Levéltár.

Amint a királynak s az egyházi és világi előkelőségeknek megvolt a saját oklevél-kiadó forumuk, épp úgy megvan ez a *budai polgárságnak is.* A város kötelékébe nem tartozók és a budai polgár ügyeit egyaránt írásba foglalták. E teendővel a város bizalmi embere — a jegyző — van megbízva; a városi cancellaria élén tehát ő áll. Ahogyan ő jár el, úgy cselekesznek

A budai cancellaria.

[1] O. St. tartalomj. 15. l.
[2] U. o.
[3] *Salamon:* II. köt. XVI. fej. 413. l.
[4] *Demkó:* VII. fej. 81. l. *Ortvay:* VI. fej. 220. l.
[5] O. St. 121. sz. 85. l. és 122. sz. 85. l.
[6] U. o. 121. sz. 81. l.
[7] *Salamon:* II. köt. XVI. fej. 413. l.
[8] O. St. 205. sz. 119. l.

körülbelül az országnagyok cancellariáiban is; úgy hogy a város cancellariája működésében sok hasonlóságot mutat a többi cancellariákhoz.

A városi könyv kezelése.

A jegyző főteendője a városi könyv (stadtgrundpuech, stadtpuech) kezelésében áll. E könyv a polgárság ügyeinek letéteménye, a tanács cselekvésének bizonysága.

E könyvbe a jegyző minden, a város pecsétje alatt kiadott oklevél szövegét beírja,[1] odaírja továbbá a végrendelkező meghagyásait.[2] E bejegyzések arra szolgáltak, hogy az illetőnek oklevelét, mely akár elveszett, vagy birtokából akármilyen módon eltünt, a városi könyv szövege alapján újra kiállíthassák. Ily czélból pontosan bejegyzik, hogy milyen időben, melyik napon adták ki a beirandó oklevelet.[3] Az eljárás tehát olyan, mint a hiteles helyeknél.

Nemcsak az ilyen kiállított oklevél szövegét írják bele a könyvbe, hanem a tanács ügyviteleinek végeredményét is, nevezetesen az igazságszolgáltatás terén. Ez az eljárás is arra szolgál, hogy egyik, vagy másik peres fél perének végeredményét oklevélben állíthassák ki, ha maga úgy akarja.[4] Ez volt a könyvvitel legfontosabb része.

Joga a bejegyzéshez csupán a jegyzőnek van,[5] de még e jog gyakorlása is ellenőrzés mellett történik,[6] bizonyságául annak, hogy a bejegyzések hitelessége kihatott a polgárság egész életére és hogy épp oly érvényesek voltak, mint maguk az oklevelek.[7]

A jegyző a városi könyvbe önkénytesen semmit sem írhat be, csakis a bíró parancsára és tudtával teheti meg. Ilyenkor a bíró két vagy három esküdtet rendel melléje, akiknek jelenlétében a jegyző elvégzi teendőit.[8]

Ha a jegyző meghalt és nem írt volna be még mindent, akkor a bíró két esküdtet kirendel, akik maguknak egy jártas jegyzőt szereznek, hogy a hiányzó részeket beírja.[9]

E fontos könyvet évenként a tanácstagok aláírásával megújították.[10]

[1] O. St. 52. sz. 55. l.
[2] U. o. 309. sz. 167. l.
[3] U. o. 52. sz. 55. l.
[4] U. o. 54. sz. 55. l.
[5] U. o. 55. sz. 56. l.
[6] U. o. 54. sz. 55. l.
[7] U. o. 55. sz. 56. l.
[8] U. o. 54. sz. 55. l.
[9] U. o. 55. sz. 56. l.
[10] U. o. 52. sz. 54. és 55. l.

A jegyző a peres ügyek menetét is leírja lapokra, a regestrum quaternióira.[1] Ily czélból viszi regestrumát a tanács üléseire is.[2]

A bírói irnok segítségére lehetett teendőiben, de erről bővebb felvilágosítást nem nyerünk.[3]

A városi könyv bejegyzései.

Ha végig tekintünk az okleveleken, amelyeket a jegyző a városi könyvbe bevezet, azt látjuk, hogy ezek igen *változatosak*. Ez elárulja egyúttal, hogy a budai cancellaria csakugyan úgy működött, mint bármiféle más cancellaria. A bejegyzésért a jegyzőnek taksa járt, amelyet még a beírás előtt le kellett fizetni.[4]

A jegyző által kiállított oklevelek:

I. A *tulajdonra vonatkozó oklevelek*, a melyek vagy az *ingatlanra vonatkoznak*, vagy *záloglevelek*.

a) Az *ingatlant* érintő oklevelek közt[5] van olyan, amely birtokjog eladásáról,[6] birtokszerzésről szól, nevezetesen, mikor nemes ember vesz ingatlant. Az ez után járó taksa igen magas, kitesz tíz arany forintot; néha kevesebbet, néha meg többet is az urak (bizonyára tanácsosok) belátása szerint.[7]

Amikor valaki másnak átengedi az ingatlanát oly czélból, hogy az illető ennek révén polgárjogot nyerjen, ily esetben a bérbevevő *írásban is ki szokta jelenteni*, hogy az ingatlant csakugyan átvette.[8]

Van oklevél *birtokadományozásról* is. Ezt mondja a jogkönyv *viva donatio*-nak. Taksája 100 denár.[9] A házastársak közti *birtokkiegyezésről* szóló oklevél taksája 100 fillér.[10] *Közönséges kiállítású ingatlant* érintő oklevél (von slechten erbpriefen) bejegyzése 64 fillér.[11]

Van *végrendeleti* oklevél is,[12] taksája 100 denár.[13] Nem mindig oklevélről történt a leírása, lehetett közönséges iratról is.[14]

b) A záloglevelek[15] is nagyban szerepelnek. Itt különbséget

[1] O. St. 50. sz. 54. l. és 55. sz. 56. l.
[2] U. o. 54. sz. 55. l.
[3] U. o. 56. sz. 56. l.
[4] U. o. 50. sz. 52., 53. és 54. l.
[5] A peres ingatlant érintő okleveleket külön tárgyalom.
[6] U. o. 378. sz. 195. l.
[7] U. o. 50. sz. 53. l.
[8] U. o. 225. sz. 128. l.
[9] U. o. 50. sz. 53. l.
[10] U. o.
[11] U. o.
[12] U. o. és 309. sz. 167. l.
[13] U. o. 50. sz. 53. l.
[14] U. o. 309. sz. 167. l.
[15] U. o. 50. sz. 53. l., 196. sz. 116. l., 304. sz. 163. l. és 385. sz. 198. l.

tettek a keresztény és zsidó záloglevele közt. A keresztény egyszerű formájú záloglevele után 12 denár járt, ha fontos dolgot tartalmazott, 100 denár; ellenben a zsidóé után mindig a kétszeres taksa.[1]

A zsidók ellen erős ellenszenv nyilvánul. Nem is mernek bennük bízni, attól tartanak, hogy a kereszténveket javaiktól megfosztják. Hogy ennek gátat vessenek, megparancsolják, hogy minden zsidó évenkint egyszer hozza el a városházára záloglevelеit. Ugyanekkor ezt a biró tudtára adja mindazoknak, akiknek a záloglevelek szólnak.[2]

Ez is csupán azért történik, hogy a zsidónak esetleges hamis követelése ellen a keresztény ember fölléphessen. Amely záloglevelet a zsidó ilyenkor nem mutat föl, az érvénytelenné lesz.[3]

Van *zálogmentesítő levél* is, melyben a kiadója azt mondja, hogy mástól nyert záloglevele elveszett s megesküszik, hogy nem tudja, hol van. Ezáltal az illetőt, ha halála után előkerülne, fölmenti minden abból reá háramló kötelezettség alól.[4]

II. A *polgárjogot* érintő oklevelek s ezek keretében *polgárjogot adományozó* és *polgárjogmegváltó* oklevél. Mindkettő taksája 100 fillér.[5]

III. *Vegyestartalmú oklevél.* Ezek körében van *kiskorúságot bizonyító*,[6] felhatalmazási oklevél (gewalt prieff), amelynek taksája, ha az oklevél zárt alakú, 24 denár; ha nyilt, 100 denár[7] vagy 100 fillér jár az *örökbefogadást* tartalmazó oklevél után.[8]

A *kezeslevél* is előfordul.[9] *Szerződési* oklevél példája pedig az, midőn valaki magát kötelezi bizonyos időn át valamely szőlő megmunkálására. Az ilyen oklevél cirographum volt,[10] taksája 64 denár.[11]

IV. A *perben előforduló* okirat igen számos. Van *idéző levél*,[12] *ügyvédvalló levél*.[13] Ha az ilyen nyilt formában, egyszerűen volt kiállítva, csupán 24 denár járt érte. Ha nyilt, de fontos ügyet

[1] O. St. 50. sz. 53. l.
[2] U. o. 196. sz. 116. l.
[3] U. o.
[4] U. o. 385. sz. 198. l.
[5] U. o. 50. sz. 53. l.
[6] U. o. 223. sz. 127. l.
[7] U. o. 50. sz. 53. l.
[8] U. o.
[9] U. o. 312. sz. 197. l.
[10] U. o. 394. sz. 201. l.
[11] U. o. 50. sz. 53. l.
[12] U. o. 359. sz. 189. l.
[13] U. o. 50: sz. 52. és 53. l. és 327. sz. 175. l.

tartalmazott, 100 denár.[1] *Ingatlanról szóló ítéletlevél* után 1 forint vagy több is, az urak tanácsa szerint. Ha az ítéletlevél *vért* illető dologban állíttatott ki, 100 fillér, *egyebeket illető* oklevél után 1 forint, vagy az ügy szerint több is járt taksaképen.[2]

Még vidékről jövő «fragbrief» is van. Jár utána 100 fillér.[3]

A halálraítélt gonosztevő megkegyelmezésekor a jegyzőnek teendője után 1 arany forint járt, az irnoknak fele annyi.[4]

E peres okleveleken kívül előfordul: *Közönséges panasz kiállítása* (von einer schlechten klag), taksája 2 denár; *ingatlan miatti panaszért 4 denár*, az ilyen per végeztével az eredmény *igazolásáért* 12 denár. *Gyilkossági* ügy után 100 denár; *pénzbírság* révén a városházán tárgyalt *közönséges ügy* fölötti ítélet után 4 fillér; ugyancsak *ingatlan* miatt 12 fillér.[5]

V. *A város missilisei* (sendt prieff). *Az egyszerű tárgyú zárt levél után* 12 denár; súlyos büntetést tartalmazó után 24 fillér; *vért illető zárt levél* után 100 denár; *fontos nyilt levél* után szintén ennyi.[6]

Egyéb oklevélfajokat nem lehet megkülönböztetni. A jogkönyv csak általánosságban említi, hogy cirographum *levelek* (von priefen mit dem alphabeth) után 64 denár jár; *különböző tartalmúak* után 100 denár; azután hozzáteszi, hogy a jegyző az ügy minősége szerint szedheti taksáját minden levél után.[7]

A jegyző szegény emberektől a kiszabott taksánál többet nem vehetett. Ha megtette, kétszer annyit fizetett a bírónak és még egy negyed márkát hozzá.[8]

Az oklevél kiállítása.

Kérdés, *ki állította* ki az oklevelet és *mikor?*

Ezt a *jegyző* teljesítette. *Kiállította* pedig, ha a felek mindketten kérték, vagy ha az egyik fél kérte.[9] Ebből és más példából is kitünik, hogy oklevelet nem állítottak ki mindig. Igy birtokeladásnál,[10] zálogadáskor,[11] kezes állításakor [12] és ügyvédvalláskor nem volt rá szükség.[13] Viszont volt olyan eset is, mikor az illető ügyet oklevélbe le kellett írni. Igy a szerződési oklevélnél, midőn

[1] O. St. 50. sz. 52. és 53. l.
[2] U. o. 50. sz. 54. l.
[3] U. o.
[4] U. o. 56. sz. 56. l.
[5] U. o. 50. sz. 52. l.
[6] U. o. 50. sz. 52. l.
[7] U. o. 53. és 54. l.
[8] U. o. 51. sz. 54. l.
[9] U. o. 52. sz. 55. l. és 54. sz. 56. l.
[10] U. o. 378. sz. 195. l.
[11] U. o. 304. sz. 163. l.
[12] U. o. 382. sz. 197. l.
[13] U. o. 327. sz. 175. l.

valaki szőlőt vállal munkálásra. Ekkor mind a két fél részére állítottak ki abcés cirographumot.[1] A zálogmentesítést [2] és végrendeletet szintén oklevélben biztosították. De ezt — úgy látszik — nem a jegyző állította ki, hanem a végrendelet végrehajtásával megbizottak, vagy talán maga a végrendelkező.[3]

Oklevelet akkor is állítottak ki, ha az illetőnek, aki a kiállítást kéri, oklevele elveszett, elkallódott.[4] Nemesnek a városban szerzett ingatlana után csak akkor kézbesítették az oklevelet, ha előbb hiteles pecsét alatt kiadott oklevélben kijelentette, hogy a város terheiben részt fog venni.[5] Ez az eljárás is mutatja a nemes iránti bizalmatlanságot.

Az oklevél (statbrief) anyaga — minthogy a papiros árúczikk gyanánt Buda piaczán már előfordul — alkalmasint *papiros* volt.[6] A papiros használata ily czélra akkortájt már dívott az ország cancellariáiban. De e mellett bizonyára a pergament is használatban volt.[7] Az oklevél nyelve pedig, épp úgy mint a szomszédos Esztergomban és Székesfejérvárt nem a német, hanem túlnyomólag a latin volt. Erre utalnak talán a jogkönyv kifejezései is: *littera adoptionis, viva donatio.*[8]

Az oklevelet kiállítják egyszerűen,[9] zárt [10] és nyilt formában,[11] végre mint cirographumot is.[12] A jogkönyv egy helyén előforduló időmeghatározásból következtetjük, hogy az oklevél keltezése is — szokás szerint — valamely ünneptől számíttatott.[13]

Igen érdekes volna a kiállításról, stylusról és ezzel kapcsolatban esetleg stereotip formulákról bővebbet tudnunk. De a jogkönyv eme hiánya mellett is a többi magyar jogkönyvekhez képest eléggé bő adatokat nyújt.

Budai pecsétek.

A pecsétnek a középkorban nagy szerepe van. A pecsét adta meg az oklevél igazi valódiságát, megbízhatóságát. Nemesnek Budán csak akkor adtak oklevelet, ha ő előbb a városnak hiteles pecsétű oklevelében megigérte, hogy a közterhekben résztvesz.[14]

[1] O. St. 394. sz. 201. l.
[2] U. o. 385. sz. 198. l.
[3] U. o. 309. sz. 167. l.
[4] U. o. 52. sz. 55. l.
[5] U. o. 50. sz. 53. és 54. l.
[6] U. o. 423. sz. 211. l.
[7] U. o.
[8] U. o. 50. sz. 53. l.
[9] U. o. 52. és 53. l.
[10] U. o.
[11] U. o.
[12] U. o. és 394. sz. 201. l.
[13] U. o. 404. sz. 202. l.
[14] U. o. 50. sz. 53. és 54. l.

Az okleveleket Budán is megpecsételték.[1] Volt két pecsét: a nagyobb, ezzel a város jogait tartalmazó leveleket pecsételték; kisebb, ezzel meg valószínűleg a kevésbbé fontos okleveleket,[2] s talán a szentháromsági kereszteseknek a város engedélyével eladandó borát is.[3] Ezek közül a nagyobbik pecsét viasza vörös szinű volt. Ez kiváltságszámba megy. Budán kívül csupán Székesfehérvárnak volt ilyen pecsétje, míg a többi város zöld pecsétet használt s csak huzamosb idő mulva nyert vörös pecsétet. Mind a kettőt német esküdt őrizte, de ellenőrzés mellett. A nagy pecsét legalább két német polgár pecsétjével van lepecsételve zár alatt; a kisebbik szintén ládába van zárva, amelynek kulcsát a jegyző őrzi.[4]

A pecsétet — alkalmasint mind a kettőt — tisztviselőválasztáskor a városházára hozták, itt a népnek fölmutatták, azután újra lezárták két vagy három volt tanácsos pecsétjével és a választás és megerősítés tartama alatt a Nagy-Boldogasszony plébánosának őrizetére bizták, a láda kulcsa pedig a jegyzőnél maradt.[5]

Magánembernek is volt pecsétje.[6]

Az oklevél érvénye.

Fölvethető a kérdés, hogy meddig maradt az *oklevél hiteles*, mikor fosztották meg érvényességétől?

Pozsonyban ez akkor fordult elő, ha az oklevelet átliggatták,[7] vagy ha az oklevél megszünt a bizonyító fél tulajdona lenni;[8] általában akkor szünt meg az oklevél hitelessége, ha a pecsétje erősen megrongálódott.

Mikor tagadták meg Budán az oklevél érvényét, azt a zsidók zálogleveleire nézve meg lehet állapítani. Mint említettük, hitelüket vesztették, ha az évi fölmutatás idején nem mutatták be.[9] Érvénytelen a zálogievél akkor is, ha a gazdája elvesztette és az oklevél halála után előkerül.[10]

A polgárnak az adást-vevést és zálogba vetést csak a budai oklevél biztosította. Ha efféle ügyet más közeg foglalt írásba, akkor annak érvénye nem volt.[11] Ez az eljárás is mutatja, hogy a polgár mily szorosan tartozik a város kötelékébe, amely kezét

[1] O. St. 52. sz. 55. l., 248. sz. 137. l. és 55. sz. 56. l.
[2] U. o. 53. sz. 55. l.
[3] U. o. 211. sz. 122. l.
[4] U. o. 53. sz. 55. l.
[5] U. o. 62. sz. 58. és. 59. l.
[6] U. o. 53. sz. 55. l. és 62. sz. 59. l.
[7] *Actionale protocollum* id. *Király:* 336. l.
[8] U. o. 335. l.
[9] O. St. 196. sz. 116. l.
[10] U. o. 385. sz. 198. l.
[11] U. o. 201. sz. 117. l.

megköti ugyan, de függetlenségét más közeggel szemben megőrzi és idegen beavatkozást nem enged meg.

Egészen természetes, hogy minden szerződés, amelyet az ember félelemből, kényszerítésből köt, érvénytelen. Ugyancsak érvénytelen mindaz, ami a város szabadalma ellenére köttetik.[1]

Sajnos, hogy ama fejezetnek, mely arról az egyénről szól, aki a király- vagy a várnagytól oklevelet szerez a város szabadalma ellenére, csak címe maradt meg.[2] Bizonyára nem a legszelidebb bánásmódban részesítették.

Levéltár. Budának igen gazdag *levéltára* volt. Ebben első sorban azok az oklevelek lehettek letéve, amelyek a város privilegiumait magukba foglalták. A jogkönyv tanúsága szerint ezek sorában 18 db. olyan oklevél volt, amely Buda árúmegállítási jogát biztosította. Ilyen tartalmú több oklevele volt Pestnek is, alkalmasint a saját levéltárában deponálva. A budai említett oklevelek közt volt egy Károly-Róbert által kiállított két pecsétű (zbain sidell) oklevél, amely egy másik, a budaiak által hamisnak hitt oklevelet megerősít s így hitelességét visszaállítja..[3]

Budán őrizhették IV. Béla bulláját is, amelyről a pestiek azt tartották, hogy ezt Béla részükre állította ki.[4] Mivel a főszabadalomlevél ez volt, épségbentartására nagy gondot fordítottak. A budaiak fel is voltak mentve az alól, hogy ha perbe keveredtek, bíróság előtt a nevezett bullát fölmutassák.[5]

Bizonyára Budán volt letéve IV. László 1276-iki[6] és 1287-iki szabadalomlevele;[7] itt volt Zsigmond 1403-iki hires oklevele is;[8] végre az a sok oklevél, amelyekre a jogkönyv oly gyakran hivatkozik s melyekről e hivatkozásokon kívül mitsem tudunk.

[1] O. St. 245. sz. 136. l.

[2] U. o. 222. sz. 127. l.

[3] U. o. XII. 3. sz. 263. és 264. l.

[4] U. o. 4. sz. 264. l.

[5] U. o. 91. sz. 72. l. «Verum quia exhibitio privilegiorum ipsorum existens sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transcriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine duplicis sigilli nostri concessimus eam praesentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius (aureae bullae) nullatenus compellantur.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 328.

[6] C. D. VI/2. 401.

[7] U. o. V/3. 350.

[8] U. o. X/4. 237.

IV. FEJEZET.

A városi igazságszolgáltatás.

1. Peres eljárás.

A városi bíróság illetékessége. Városi bírák. Fellebbezés. A budai törvény érvényesülése. A peres felek és helyettesei. Idézés. Elfogatás. Foglyok tartása. Törvényszéki ülések. A bíró egyénisége. A per megindítása. A tanúk. Első fokú ítélet. Az eskü. Az eskü letevése. Eskü alóli felmentés. Okleveles bizonyítás. A végső ítélet. A nagy sententiák. A bíróság belátása szerinti ítéletek. Kétféle ítélet. Pénzbeli ítéletek. Árúvesztési ítéletek. Pénz- és árúvesztési ítéletek. Kereskedelmi jog vesztése. Hivatalvesztési ítéletek. Adósági eljárás. Az ítélet végrehajtása. Perorvoslat. Bírságok. Illetékek. Ítéletpénzek.

A városi bíróság illetékessége.

A KÖZÉPKORI város önkormányzati szabadságának jelentékeny része az *igazságszolgáltatás* körében nyilvánul. E téren is kitünik a város függetlensége minden idegen beavatkozástól.

Igy van ez Budán is. Az igazságot nem az országos bírák, hanem a *városi bíróság* szolgáltatja ki;[1] még abban az esetben is, ha egyik vagy másik polgár a hozott ítélettel elégedetlen volna, nem az országos bírák döntenek, hanem az a forum, amelytől Buda közvetlenül függ, t. i. a király maga[2] vagy a tárnokmester.[3] Ha a budai polgár más városban tartózkodik és perbe keveredik, akkor ellenfele, ha a polgár úgy kívánja, a *budai bírósághoz* kénytelen fordulni.[4]

A budai polgárok peres ügyeit tehát a *bíró* intézi el,[5] aki

[1] «In ofner stat unnd recht verfellet dem chunigk nymant, wider seynen lant hern, nach richter, wider dem grossen grafenn, nach dem hóf maister, wider dem purg grafen, nach dem tárnakmaister und churczlich nymand, dem nürt dem stat richter verfelt man unnd stat gericht stb.» (O. St. 165. sz. 103. l., u. i. 206. sz. 120. l.)

[2] U. o. 206. sz. 120. l. «Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos eosdem iudicare.» (IV. Béla 1244. bullája. C. D. IV/1. 327.)

[3] U. o. 16. sz. 35. l. és 206. sz. 120. l.

[4] U. o. 312. sz. 169. l.

[5] U. o. 206. sz. 120. l. és 165. sz. 103. l.

mellett mint bírótársak a tizenkét *esküdt* szerepel,[1] épp úgy, mint akár a megyei bíróságnál, akár a főbírák mellett működő bírótársak.[2]

A városi bíróság alóli kivételes esetek.

A város mindezen szabadsága mellett vannak azonban ügyek, amelyekre nézve nem a városi bíróság az illetékes. Ezek körébe tartozik a *felségsértési* eset[3] és a pénzverő polgároknak a *kamarát* és *pénzt* illető pere.[4]

Előbbi esetben bizonyára maga a *király* ítélt. Mátyás király törvénye határozottan kimondja, hogy a felségsértés bűne nem tartozik a városi bíróság körébe, e fölött a király ítél az országnagyokkal egyetemben.[5] Ami a pénzverőket illeti, ezeknek illetékes bírája a fent említett *kamaragróf*.[6] Minthogy a pénzkezelés nagyon is fontos volt, a pénzhamisítókat szigorúan büntették. Ezeknek bírája a városbíró volt. Azonban, ha a hamisítók ismeretlenek voltak, akkor a hamis pénz kiadójának a büntetését a király elengedhette.[7] Igy cselekedhetett, ha halálos ítélet forgott fenn.[8]

Kivételek a városi bíróság alól a *házassági perek* is. Ezek felett egyházi bíró lát törvényt,[9] épp úgy, mint az országos jogban szokás.[10]

Akik *eretnek tant* vallottak, azok is papi bíró elé kerültek.[11] Ennek is megvolt a maga czélja. Nem csupán azért mondották ki az egyházi törvényszék illetékességét, mert a vétség a vallás körébe vágott, hanem azért is, mert az eretnek ember lelkén akartak segíteni. A papi bíró az eretnek téves állításait meg tudja czáfolni, ezért kell az ilyen embert pap elé vinni, mondja a jogkönyv.[12] Úgy látszik, hogy ha a pap nem birt a bűnössel, átadta a városi bíróságnak, amely azután kiszabta rá a büntetést.[13] Lelki ügyekben az *esztergomi érsek* is döntött.[14]

Városi bírák.

Míg az eddig említett bűntettek a városi bíróság illetékes-

[1] O. St. 27. sz. 39. l. 232. sz. 131. l. és 312. sz. 169. l.
[2] *Hajnik:* II. rész. 2. fej. 151. l.
[3] O. St. 165. sz. 103. l.
[4] U. o. 98. sz. 75. l., 175. sz. 108. l.
[5] *Corp. Jur.* 1464. törv. 3. czikk és 1486. törv. 46. czikk.
[6] O. St. 98. sz. 75. l. és 175. sz. 108. l.
[7] U. o. 278. sz. 154. l.
[8] U. o. 56. sz. 56. l.
[9] U. o. 279. sz. 154. l.
[10] *Hajnik:* I. rész. 3. sz. 114. l.
[11] O. St. 275. sz. 152. l.
[12] U. o. 275. sz. 152. l.
[13] U. o.
[14] U. o. 207. sz. 120. l.

sége alá nem tartoztak, addig a világi bűnügy mind a *városi bíróság* elé került,[1] még a városban tartózkodó idegenek pere is.[2] Kitünik ez abból is, hogy az idegen kereskedőt a város törvényei szerint büntették,[3] továbbá, hogy a budai gazda a nála megszállott idegen kereskedőt köteles volt a város törvényeire oktatni.[4]

Említettük, hogy a nevezett bíróság élén a *városbíró* áll. Helyettese (anwalt) is van,[5] s ez *pénzbíró*,[6] aki teendőiben is segíti. Kisebb pénzösszegekben, vagyis 40 vörös forintig terjedőleg ő ítél.[7] Mellette működik az *alpénzbíró*, akinek leggyakoribb teendője az adóssági végrehajtás.[8] Kisebb teendőkben ítélhetett a *vásárbíró* is.[9] Úgy látszik, hogy a rendőri teendőkkel megbizott három külvárosi polgár bíráskodási jogot tulajdonított magának. Ennek ellenére kimondják, hogy foglyaik felett nem bíráskodhatnak és bírságot sem szedhetnek.[10]

A bíró saját peres ügyében nem ítélt.[11] Még akkor is, amikor hivatalából kifolyólag főbenjáró ügyben pereskedett, bírói hatalmát egyik esküdtnek átadta s csak azután állt elő.[12]

A dolog természetéből folyik, hogy a bíró mint az igazság kiszolgáltatója és fenntartója az általa hozott ítéletért felelős.[13] Ebből következik, hogy fellebbezés esetén a felsőbb forum elé nem a város népe köteles menni, hanem a bíró maga, tehát az az egyén, aki az ítéletet hozta.[14]

A bíróságon kívül egy esetre szóló, tehát *alkalmi bíróság* is létezett. E bíróság két egyénből állott, kiket a két peres fél személyesen kiválasztott, hogy vitás ügyükben döntsenek.[15]

[1] O. St. 32. sz. 41. l.

[2] U. o. 232. sz. 131. l., tartalomj. 17. és 18. l., 347. sz. 185. l. és 160. sz. 100. l.

[3] U. o. 73. sz. 66. l., 78. sz. 68. l., 80. sz. 69. l., 84. sz. 70. l., 90. sz. 72. l., 104. sz. 79. l., 121. sz. 85. l., 130. sz. 87. l., 208. sz. 120. és 121. l., 410. sz. 207. l., 413. sz. 208. l., 419. sz. 209. l., 428. sz. 214. l. és 433. sz. 215. l.

[4] U. o. 89. sz. 72. l.

[5] U. o. 369. sz. 193. l.

[6] U. o. 172. sz. 107. l.

[7] U. o. 29. sz. 40. l. és 167. sz. 105. l.

[8] U. o. 171. sz. 106. l.

[9] U. o. tartalomj. 21. l.

[10] U. o. 33. sz. 43. l.

[11] U. o. 224. sz. 128. l.

[12] U. o. 232. sz. 131. l.

[13] U. o. 202. sz. 118. l.

[14] U. o. 206. sz. 120. l. és 24. sz. 38. l. E fejezet hivatkozik IV. László oklevelére, holott az említett rész IV. Béla 1244. oklevelében van s így szól: ... «sed si per ipsum debita iustitia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et non villa debeat convenire coram nobis.» C. D. IV/1. 327.

[15] O. St. 362. sz. 191. l.

Megtörtént az is, hogy valaki nem a rendes bíró elé ment, hanem maga *választotta bíró* elé terjesztette ügyét. Ezt azonban csak akkor tehette, ha előbb kikérte a városi bíróság engedélyét. Tehát ez is az alkalmi bíróság egy nemének tekinthető. Ha a fél elmulasztotta, hogy a bíróságnak ez ügyben jelentést tegyen, akkor 32 márkát fizetett.[1]

Fellebbezés. Ismeretes dolog, hogy Zsigmond 1405-iki kisebb végzése szerint a városok *fellebbezés* szempontjából két csoportra oszoltak: Olyanokra, melyek ahhoz a városhoz fellebbeztek, amelynek jogait elfogadták, vagyis az anyavároshoz; és olyanokra, melyekre nézve a fellebbezési forum a tárnokmester, akitől szükség esetén a királyhoz lehetett fellebbezni.[2] E városok: Buda, Kassa, Nagyszombat, Sopron, Pozsony, Eperjes és Szakolcza.[3] E városok ez időtől fogva országos renddé alakultak és képviseltették magukat az országgyűlésen. Körülbelül ugyanezen időtájban Németországban is néhány fontosabb város felvétetett az országos tanácsba.[4]

Természetesen a közös fellebbezési forum magával hozta azt, hogy a tárnoki városok bizonyos közelebbi kapcsolatba jöttek egymással; közös fellebbezési szabályok létesültek és ezek a *tárnoki szabályok.*

Ezek azonban nem mindjárt a tárnoki városok alakulása, tehát 1405 után jöttek létre, hanem sokkal később, a XV. század közepe felé.

A budai jogkönyv nem tesz a közt különbséget, hogy a fellebbezés mikor történik a *királyhoz*, mikor a *tárnokhoz.* Egyszerűen csak azt vallja, hogy egyáltalában fellebbezni lehet a két említett forumhoz.[5] Ilyenkor nem a város népének, hanem a bírónak kell az itélőszék előtt megjelennie, vagy akit a bíróság e czélra kiszemel.[6]

Nem minden ügyben lehetett fellebbezni. Szabad volt

[1] O. St. 334. sz. 179. l.

[2] *Corp. Jur.* 1405. év. II. decr. 4. czikk.

[3] *Jus Tav.* 26. l. stb. Ekkor már Bártfa is oda tartozott. A jogkönyv 1500-ból eredő függelékében ezt is közéjük sorolja; hozzáteszi, hogy Mátyás ideje óta Pest is azzá lett. (O. St. XII. 1. sz. 263. l. és 4. sz. 264. l.)

[4] *Ar. für. öst. G.* XI. köt. 184. l.

[5] O. St. 206. sz. 120. l.

[6] U. o. és 24. sz. 38. l. IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327.

olyankor, amikor a bíró vagy késedelmes az ítélethozatalban, vagy ezt egyenesen megtagadja.[1] Különben elég felvilágosítást nyerünk a fellebbezésre nézve. Örökségi és nagyobb *pénzösszeget* illető ügyben a tárnokmester pontos vizsgálatot indít meg.[2] Milyen értékűnek kellett a tárgynak lennie, amely miatt fellebbezni lehetett, ezt sejthetjük a pozsonyi tárnokczikk határozatából. Pozsonyban csupán 60 forintnál többet érő perben lehetett fellebbezni.[3] Budán nem tisztességes (unredlich) dologban, azaz a vért illető ügyben fellebbezés nem történhetik.[4]

Ha a polgár vidéken tartózkodása alatt pereskedett s egyik a felek közül a hozott ítélettel nem volt megelégedve, az ügy szintén a tárnokmesterhez ment, vagy «akihez ilyen esetben fordulni szokás».[5] Ha a polgár a hozott ítélet ellen cselekedett, akkor ezt hatóság elleni vétségül rótták fel neki. Kivételes eset csupán az volt, ha az ítéletet nem Budán, hanem más helyen hozták; mert budai polgár követelhette, hogy idegen helyen támadt perében Budán ítéljenek. Ha azonban az idegen helyen hozott ítélettel megelégedett, ezt ismerhette el jogérvényesnek.[6]

Megemlítjük, hogy az alkalmi bíróság ítélete alól sem volt szabad fellebbezni, kivéve azt az esetet, amikor a hozott ítélet bírság fizetésével kapcsolatos. Aki nem akar az ítélet szerint cselekedni, az bírságot fizet.[7]

Aki a pénzbíró ítéletével elégedetlen volt, az a városbíróhoz fellebbezett.[8] Lehet, hogy lelki ügyekben az esztergomi érsek volt a papi bíró fellebbező foruma, pl. eretnekség dolgában.

Tárnoki törvényszéki tárgyalásnál jelen van a városi bíróság, vagyis a bíró és az esküdtek. Ha ilyenkor más városi bírák és esküdt polgárok esetleg Budán tartózkodtak, a tárnokmester ezeket is meghívta.[9] Ez az eljárás már mintegy csirája a későbbi tárnokjog ama pontjának, mely megszabja, hogy a tárnokmester ülnökei a tárnoki városok polgárai legyenek.[10]

[1] O. St. 206. sz. 120. l. és 224. sz. 38. l.

[2] U. o. 16. sz. 35. l.

[3] *Pozs. jogk.* 2. és 3. számú tárnoki czikke 420. l. E czikk szerint a 60 forint minden tárnoki városra áll. A tárnoki jog és ugyancsak a pozs. jogk. egyéb helyei is említi a 60 frtot.

[4] O. St. 16. sz. 35. l.

[5] U. o. 312. sz. 169. l.

[6] U. o.

[7] U. o. 362. sz. 191. l.

[8] U. o. 170. sz. 106. l.

[9] U. o. 16. sz. 35. l.

[10] *Pozs. jogk.* 6. sz. tárnoki czikke 421. l.

A tárnokmester megvizsgálta a városi bíró ítéletét és ha ezt *igazságosnak* találta, a föllebbező felet 10 márka finom ezüsttel *megbírságolta.*[1]

A budai törvény érvényesülése.

A város törvényei szerinti eljárást az igazságszolgáltatás terén külön kiemelik. Minden bíró, még maga a király is csak budai törvény szerint ítélhet. Budai polgárral szemben a curiai törvények érvényességüket vesztik.[2]

A peres felek és helyetteseik.

A peres felek: a *felperes* és az *alperes*, akik a törvényszék előtt vagy személyesen, vagy képviseletileg jelentek meg. Természetes, hogy peres fél csak *épeszű* ember lehet. Az esztelen, hülye, vagy őrült fölött nem ítélkeznek, mert «tetteit Isten sem veszi vétekszámba».[3] Ez esetben a szász és sváb tükör a tettért az illető gyámját teszik felelőssé.[4] *Kiskorú gyermek* sem pereskedhetik, ami természetes. Ha azonban öröklött perről van szó, akkor helyt kell állnia és kiskorúságát bizonyító oklevele mitsem használ neki.[5] Szőlőmíves sem lehet felperes.[6]

A felek sokszor *helyettesíttették* magukat. A gazda *szolgájáért* szavatolt, de csak olyan perben, amelynek értéke a szolga még ki nem fizetett bérénél több nem volt.[7] A férj helyettesíthette mint gyám a feleségét is, a szülő a gyermekét.

A helyettes legtöbbször az ügyvéd.[8] Ha valakinek ügyvédre volt szüksége, az a városi jegyző által [9] ügyvédvalló levelet állíttatott ki magának,[10] vagy pedig ennek hiján elég volt az is, ha csak a tanácsosok tudtával vallott ügyvédet.[11] Ez az eljárás hasonlít az országos jogi gyakorlathoz, mert az ügyvédvallás rendesen a hiteles hely előtt történt, amelyet azután írásba foglaltak.[12]

Ügyvédet vallott a beteg is.[13]

Kérdés, hogy ki lehetett ügyvéd? Ez csak húsz éven fölüli ember lehetett,[14] kinek hivatala — ha nyilvánosan be nem szün-

[1] O. St. 202. sz. 118. l.
[2] U. o. 358. sz. 188. l.
[3] U. o. 374. sz. 114. l.
[4] *Sachsp.* III. könyv 3. sz. 122. l. *Schwabsp. Landr.* 257. sz. 115. l.
[5] O. St. 223. sz. 127. l.
[6] U. o. 324. sz. 175. l.
[7] U. o. 369. sz. 193. l.
[8] U. o. 317. sz. 172. l., 324. sz. 174. l. és 327. sz. 175. l.
[9] U. o. 50. sz. 52. l.
[10] U. o. 327. sz. 175. l.
[11] U. o.
[12] *Hajnik:* II. rész. 3. fej. 177. l.
[13] O. St. 361. sz. 190. l.
[14] U. o. 327. sz. 176. l.

tették — egy évig tartott.[1] Megkövetelték, hogy tehetsége szerint járjon el hivatalában.[2] A hűtlen ügyvédet a tárnokjog is szigorúan bünteti.[3]

Egy személy egyszerre több ügyvédet is vallhatott;[4] de hogy abban az egyben szerepelt-e több, azt nem tudjuk. Mindenesetre, ha több szerepelt egy ügyben, valamennyinek egyikük álláspontjához kellett alkalmazkodniok.

Az ügyvéd egészen helyettesítette a felet, akit képviselt, oly annyira, hogy ha a bíró esküt követelt attól, akit az ügyvéd helyettesített és a fél nem volt jelen, helyette az ügyvédje tette le.[5]

Ügyvédet nem mindenki vallhatott. E szabadalomból ki voltak zárva a szőlőmívesek (pergkman), kiknek per esetén a bíróság előtt személyesen kellett megjelenniök.[6] Van szószóló (vorsprecher) is, ki a felet helyettesíti, pl. ha beteg.[7]

Per folyamán *kezesek* állításával is találkozunk.[8] A kezes szerepe természetesen a szerint változik, amilyen ügyben szerepel. Van olyan kezes, aki csupán azért áll jót, hogy egyik fél meg fog jelenni a törvényszéknél.[9] Ilyenkor ha a fél megszökik, esküvel kellett bizonyítania, hogy tudtán kívül szökött meg.[10] Van olyan kezes is, aki a per folyamán valamely tény véghezviteléért áll jót.[11] Az ilyen kezes a fél cserbenhagyásakor köteles azt teljesíteni, amit a peres félre ilyenkor kiszabtak.[12] Kezes állításával a fogoly ember is kiszabadult.[13]

A pert az alperes *idézésével* kezdték meg.[14] Az idézést a kor kiváltságnak fogta fől s csak bizonyos osztályba tartozó egyéneket méltatott erre. Ebből az eljárásból is kitünik, hogy a polgár nem ment közönséges ember számba, hanem e tekintetben a nemessel egyforma jogot élvezett. Idézés.

[1] O. St. 175. és 176. l.
[2] U. o. 176. l.
[3] *Jus Tav.* CIX. sz. 209. és 210. l.
[4] O. St. 327. sz. 175. l.
[5] U. o. 317. sz. 172. l.
[6] U. o. 324. sz. 174. l.
[7] U. o. 361. sz. 190. l.
[8] U. o. 237. sz. 134. l., 303. sz. 163. l. és 181. sz. 109. l.
[9] U. o. 303. sz. 163. l.
[10] U. o.
[11] U. o. 160. sz. 100. l., 303. sz. 163. l., 181. sz. 109. l. és 237. sz. 134. l.
[12] U. o. 303. sz. 163. l.
[13] U. o. 181. sz. 109. l.
[14] U. o. 328. sz. 176. l., 359. sz. 189. l., 361. sz. 190. l., 360. sz. 189. és 190. l., 347. sz. 185. és 186. l. és 273. sz. 151. l.

Az idézést a *törvényszéki követ* végezte,[1] aki bírói pálczával fölszerelve,[2] perbe hívta a felet. Ha a követet idézésre a városból küldték ki, akkor kiküldője köteles volt őt a szükségesekkel ellátni.[3]

Az egyes idézések közt *különbség* lehetett. A jogkönyv tartalomjegyzéke néhány érdekes fejezet czímét őrizte meg. Ezek a polgárok, az idegenek és végre a vendég és polgár közti idézésről szólottak.[4]

Volt-e kiszabott, meghatározott nap, amelyen a felet idézték, arra adatunk nincsen.

A per jellegétől függött, hogy az alperest *hányszor* lehetett idézni. Ha a per értékben a márkát vagy ennek negyedrészét túl nem haladta, a felet csak egyszer idézték.[5] Ha ez esetben a fél nem jelent meg, hanem csak a fölperes, ez nem tett semmit. Ilyenkor a fél bírósági illetékül egy nessiget fizetett és megnyerte a pert.[6] Ha az alperes megjelent és a pert a következő bíráskodási napra akarta halasztani, megtehette, de fizetnie kellett. Aki ekkor nem jelenik meg, az elveszti a pert; a nyertes pedig lefizette a bírói illetéket.[7]

Az idézés módja a szerint is változott, hogy az a fél, aki a város területén ingatlannal bir, *ezen kívül* az *országban* lakik-e, vagy *külföldön*. Mindkét esetben a felet idéző levéllel idézik meg, de csak egyszer. Ha az országban lakik, legkevesebb tizennégy napi határidőre idézték; ha külföldön, negyvenkét nap volt a határidő. Ha nem jelent meg, akkor a szolganépét idézték, amely neki ezt tudtul adta. Ha meg nem jelent a fél, nélküle hozták az ítéletet.[8]

A beteg embernek legkevesebb hat heti időt adtak a felgyógyulásra; tehát ily formában ez perhalasztásnak nevezhető. Ha addigra nem gyógyult föl, helyettesről kellett gondoskodnia.[9]

Megtörtént, hogy valaki azért pereskedett, mert egy bizonyos egyén *jogtalanul* tart a kezén birtokot. Azt csak egy éven belül támadhatja meg, amikor tudniillik egy év még nem telt el azóta,

[1] O. Șt. 353. sz. 187. l.
[2] U. o. 334. sz. 179. l.
[3] U. o. 353. sz. 187. l.
[4] U. o. tartalomj. 17. l.
[5] U. o. 328. sz. 176. l.
[6] U. o.
[7] U. o. A szöveg még így folytatódik: «Esz schol der vorclagte ausz dem andern verpót nicht mugen czihen.»
[8] U. o. 359. sz. 189. l.
[9] U. o. 361. sz. 190. l.

hogy az illető a földet birja.[1] Az ellenfelet idéznie kellett tizennégy napon belül, illetékét lefizetnie és tiltakozása okát megmondania. Ha ezt elmulasztotta megtenni, akkor eljárása hiábavaló volt.[2]

Nyilvános idézésnek is volt helye. Nyilvánosan idézték a *gyilkost* és czimboráit három törvénynapon keresztül. Ez idézést a poroszló végezte a városházán. Ha nem jelent meg, a gyilkost egyik keze vesztésére, társait meg egyéb testcsonkításra ítélték.[3]

Nyilvános idézés akkor is volt, midőn az idézett fél, akit a városból való távozásra akartak ítélni, nem jelent meg. Ekkor is egymásután három törvénynapon át idézték, vétségét hangosan kikiáltván. Ha ekkor sem jött, bizonyos időre kitiltották a városból.[4]

Mind az utóbbi, mind az előbbi esetek igazolják, hogy az idézett felek megjelenését szigorúan megkövetelték. Ha elmulasztották, akkor az eljárás az illető ügy szerint történt.

Ha állat miatt folyik a per, a feleknek ezt is törvényszék elé kellett hozniok. Igy van ez, ha állat a vetésben kárt okoz. De csak akkor volt szabad ezt megtenni, ha az illető területről már kiszaladt és ha teherben nem volt.[5] Bitang állat miatti perben is ott volt az állat eskületevéskor.[6]

Az *elfogatás* is dívott. Általában a rendetlenkedőket fogták el;[7] vagy aki többel volt adós, mint amennyit ingatlan tulajdona ér és hitelezője a tartozás lefizetését kérte. Ilyenkor azonban, ha az adós kezeseket tudott állítani, nem volt szabad őt elfogni.[8] *Főbenjáró vétség* esetén a vétkest szintén elfogták.[9] Különbséget tettek a szerint, hogy a főbenjáró bűnös hirtelenében sértette-e meg a másikat, vagy hogy a tettet ellenségeskedés, előzetes szándék, vagy perpatvar előzte-e meg. Ha hirtelenében történt a dolog, a vétkest — ha volt ingatlana — nem volt szabad elfogni. Ha nem volt neki, akkor sem foghatták el, ha kezest tudott állítani.[10] Érdekes, hogy ezt az eljárást a jogkönyv miképen igazolja. Az illető polgár a város szabadalmából kifolyólag élvezze tulajdonát, akár kevéssel, akár sok vagyonnal bir is, minthogy ő

Elfogatás.

[1] O. St. 360. sz. 189. és 190. l. és 379. sz. 196. l.
[2] U. o. 360. sz. 189. és 190. l.
[3] U. o. 347. sz. 185. és 186. l.
[4] U. o. 273. sz. 151. l.
[5] U. o. 335. sz. 179. és 180. l.
[6] U. o. 341. sz. 182. l.
[7] U. o. 33. sz. 43. l.
[8] U. o. 237. sz. 134. l.
[9] U. o.
[10] U. o.

városi polgár és adózik — mondja a törvény.[1] — E kitételből is látszik, hogy a polgár mekkora tekintélynek örvendett.

A polgárnak ezen szabadalma azonban korlátozott. A jogkönyv világosan kimondja, hogy az ilyen bűnbeesett egyént csak addig nem szabad elfogni, amíg az általa bántalmazott életben van, vagyis — amint a törvény mondja — amíg a bántalmazott ember szája lehelete még a tollat is megmozgatja.[2] Mihelyt az illető sebében meghalt, a tettest elfogták.[3] Ezt a poroszlók végezték.[4]

Foglyok tartása.

A városi *foglyok* tartásánál kivételt tettek a között, hogy az illető tisztes ügyben van-e fogva, vagy sem. Tisztes ügy címén levő foglyok alatt azokat értették, akik hirtelen haragjukban vétkeztek, akár adósság, sértés, bénítás vagy ölés által.[5]

Ezeket a foglyokat elkülönítve tartották a többitől s mikor bíró elé kerültek, akkor sem a gonosztevőkkel együtt vezették őket elő. Erről a bíró gondoskodott.[6] Ugyancsak abban az előnyben is részesültek, hogy az évi vásárkor és egyházi ünnepen kibocsátották őket, mihelyt a vészharang megszólalt és ezzel a napot megnyitotta. Mihelyt a napot befejezőleg ismét megszólalt, a szabadságuk véget ért. Aki ez ellen vétett, azt olyan büntetéssel sujtották, amilyent már kimondtak rája, amikor gonosztevőnek nyilvánították, vagy amilyen elől tán előbb megszökött.[7] Külön kiemelik, hogy a szántszándékos gyilkos szabadságot nem élvez.[8]

Ami a börtönhelyiséget illeti, ez a középkorban sötét földalatti helyiség volt. Rendesen a városház épületében, vagy a városi erődítvényes tornyokba helyezték.[9] Utóbbi eljárást a mai napig is fönnálló körmöczbányai torony neve: *Rabtorony* is igazolja. Különben az említett város protocollumai szintén beszélnek toronyba zárásról.[10]

Budán egy helyen több foglyot tarthattak. Legalább a tolvajok együttlehettek.[11] Megfelelt-e az ilyen börtön az egészség kö-

[1] O. St. 237. sz. 134. l.

[2] ... «unz dem, den er hab geslagen, sich ein feder ruret von dem adem vor seynem mundt.» (U. o. 237. sz. 134. l.)

[3] U. o.

[4] U o. 183. sz. 116. l. *Külön fejezet szólt a gonosztevő üldöztetéséről is.* Ennek ma csak címe ismeretes. (U. o. tartalomj. 16. l.)

[5] U. o. 306. sz. 165. és 166. l.

[6] U. o. 235. sz. 132. l.

[7] U. o. 306. sz. 165. és 166. l.

[8] U. o. 346. sz. 185. l.

[9] *Below:* 62. l.

[10] *Körmöczb. lár* 1613. év Cur. Prot. 7. l., 309. l. stb.

[11] O. St. 235. sz. 132. l.

vetelményének, alig hihetjük. A jogkönyv igen rossz levegőjű helyiségnek mondja.[1] A foglyokra külön szobaőrök vigyáztak.[2]

Van a foglyoknak egy faja, amely egyik fennt említett kategoriába sem tartozik. Ez az olyan fogoly, akit adósági perben a felperes — idegen ember — mert kezest állítani nem tudott, a bíró *házában* volt kénytelen hagyni. Az ilyen emberrel nem bántak el úgy, mint más fogolylyal; a jogkönyv megszabja, hogy a bíró oly bánásmódban részesítse, mint a házanépét s mindenféle kínzástól óvja meg. Ha az illető megszökött, akkor a bíró akárhol letartóztathatta és kötelmének teljesítésére szólíthatta föl.[3]

A fogoly embert szigorú szemmel őrizték. Ha megugrott, kérdőre vonták a bírót, akinek hivatalos esküjére kellett hivatkoznia, hogy a fogoly akaratán és tudtán kívül szökött meg.[4]

A peres ügy tárgyalása meghatározott *napokon* történt, amelyeken a tanács kötelmeit végezte.[5] E napok a *hétfő, szerda* és *péntek*.[6] E napokon bíráskodott a pénzbíró is, csakhogy neki még szombaton is kellett igazságot szolgáltatnia.[7] Törvényszéki ülések.

Pozsonyban kezdetben hétfő volt a rendes törvénykezési nap, majd pedig a peres ügyek szaporodtával a szerda is azzá lett.[8]

Mennyi időt követelt az ilyen törvénykezési ülés, azt nem lehet megállapítani.

A megállapított törvénykezési napokat megtartották egész éven át, csupán az évi vásár idején nem. Ilyenkor naponta ültek törvényszéket, amely két óráig tartott.[9] Ez az eljárás természetes volt. Ilyenkor sok ember járt-kelt a városban; aminek természetes következménye, hogy megszaporodott a peres ügy, amely gyors elintézést követelt. Viszont gyors igazságszolgáltatásra azért is volt szükség, hogy a csend és béke hamarabb helyreálljon. Hiszen évi vásártartáskor a polgárok anyagi érdeke megkövetelte, hogy a vásárt semmiféle zavargás meg ne háborgassa. E czélból kimondották, hogy mindenki, aki a vásár tartama alatt vét, kétszeresen bűnhődik, mint különben.[10]

[1] O. St. 235. sz. 132. l.
[2] U. o. 181. sz. 109. l.
[3] U. o. 160. sz. 100. l.
[4] U. o. 233. sz. 131. l.
[5] U. o. 168. sz. 105. l., 273. sz. 151. l. és 347. sz. 186. l.
[6] U. o. 168. sz. 105. l.
[7] U. o. és 170. sz. 106. l.
[8] *Pozs. jogk.* 57. sz. 391. és 392. l.
[9] O. St. 307. sz. 166. l.
[10] U. o. 307. sz. 166. l.

Ítélkezéskor az esküdtek nem jelentek meg mindig teljes számban. Pozsonyban elég volt négy, öt esküdt;[1] a szepesi jog szerint, ha sebesítés miatt kellett ítélkezni, 2—4 esküdt is elég volt.[2]

A budai jogkönyv kimondja, hogy a vért illető dolgok tárgyalásánál az esküdtek nagyobb számmal legyenek jelen, különben az egész ügyvitel érvénytelen.[3]

Az ülés alatt ott volt a jegyző is, aki az ügyvitelt regestrumba írta.[4]

Az ügy befejezése előtt — úgy látszik — sem a bíró, sem az esküdtek el nem távozhattak. Kiemeli ezt a törvénykönyv külön, amikor az idegenek fölött látott ítéletet említi.[5] Valószínűleg azért mondja ezt az idegenek felemlítésével, hogy megmutassa, miként kell az idegennek épp úgy igazságot szolgáltatni, mint akárcsak a polgárnak.

Törvényszéket ünnepnapokon *ülni* nem szabad, akár fontos, akár csekély volt is az ügy.[6] Igy tartja a magdeburgi[7] és hallei[8] jog is, amely ilyen napon még a várgrófnak is megtiltja az ítélkezést.

Németországban *törvényszéket* — néha még a XV. században is — szabad ég alatt ültek. Csupán kedvezőtlen időjáráskor tartották meg fedél alatt, házban vagy templomban. Ekkor szokássá vált az ilyen ülést állandóan fedett helyiségben megtartani. E czélra leggyakrabban külön épület — a városháza — szolgált.[9]

Budán törvényt ugyancsak a *városházán* (rathausz, schran) ültek.[10] A törvény külön kiemeli, hogy a tanácstagok rokonainak a perét is ott kell tárgyalni.[11]

Az ülésterem berendezése olyan lehetett, mint német földön. A székeket vagy padokat úgy állították, hogy a teret bezárták. Ezeken ültek az ítélkezők.[12] A bíró maga külön széken ült;

[1] *Pozs. jogk.* 57. sz. 391. l.
[2] *Szep. jog* 44. sz. 51. l., 39. sz. 50. l.
[3] O. St. 356. sz. 188. l.
[4] U. o. 54. sz. 55. l.
[5] U. o. 352. sz. 187. l.
[6] U. o. 169. sz. 106. l.
[7] *Magdb. jogk.* 3. sz. 271. l.
[8] *Halle joga* 7. sz. 231. sz.
[9] *Maurer:* 3. köt. VIII. fej. 589. l.
[10] O. St. 50. sz. 52. l., 196. sz. 116. l., 232. sz. 131. l., 235. sz. 132. l., 254. sz. 140. l., 329. sz. 176. l., 347. sz. 186. l., 352. sz. 187. l.
[11] U. o. 352. sz. 187. l.
[12] *Maurer:* 3. köt. VIII. fej. 590. és 591. l.

külön szabály szerint helyezkedett el, egyik lábát a másikra vetvén.[1] Mind neki, mind társainak hivatalos öltözete is volt: hosszú, vállra vetett kabát.[2] Feltehető, hogy hazai német városainkban s így Budán is volt ilyen hivatalos öltözet. Pozsonyban határozott adat van rá. Itt e ruhát annyira megkövetelték, hogy nélküle ítélkezni nem volt szabad.[3]

A bíró hatalmi jelvénye a pálcza, amelylyel csendet parancsolt. Törvénykezési ülés alatt kézben tartotta; ha letette, az ügyvitelt befejezettnek tekintették.[4] A budai bíró pálczája — hatalmi jelvénye[5] — *fehérszinű* volt; de *zöld galy* is helyettesíthette.[6]

A törvénykezők előtt rendesen asztal állott, amelyen kard és pálcza szokott feküdni; továbbá azon szentek szobrai is ott állottak, akikre a felek esküdni szoktak. E szobrok például Lübeckben külön kis templomban állottak, Bremenben pedig faházikóban; így törvényszéki üléskor a kis templomot, meg a faházikót kellett az asztalra állítani. Mikor vértörvényszéket ültek, néha vörös zászlót is tűztek ki.[7]

A bíróval szemben megkövetelték, hogy mindenkor *megfelelően* járjon el a maga teendőjében. Legyen igazságos és szigorú, emellett könyörületes, irgalmas, ítéletében mindenkor szelid;[8] osztogasson kinek-kinek tanácsot[9] és teendőit teljes lélekből, szorgalmasan és komolyan végezze.[10] A feleket hallgassa ki;[11] legyen embertársainak igaz barátja, oly annyira, hogy ha idegent ölnek is meg, miatta úgy keseregjen, mintha édes testvére lett volna.[12] Segítsen gazdagon, szegényen; legyen erős lelkületű, hogy kinek-kinek megadhassa a maga igazát; igaztalan számba igaz dolgot ne vegyen, a gonoszt se kímélje; legyen a jó emberrel szemben kegyes, őrizze a törvény szigorát szeretettel és mértékletesen, «mert kegyetlen az igazságosság, ha az enyheség

A bíró egyénisége.

[1] *Deut. Rechtsalt.* 6 könyv. I. fej. 763. l.

[2] U. o. 762. l.

[3] *Pozs. jogk.* 57. sz. 394. l.

[4] *Deut. Rechtsalt.* 6. könyv. I. fej. 764. l.

[5] O. St. 59. sz. 58. l. és 334. sz. 179. l.

[6] U. o. 59. sz. 58. l.

[7] *Maurer:* 3. köt. VIII. fej. 592. l.

[8] O. St. 220. sz. 126. l.

[9] U. o. VII. sz. 5. l.

[10] U. o. VII. sz. 5. l. és 369. sz. 193. l.

[11] U. o. II. sz. 2. l. A nürnbergi tanácsterem ajtaja feletti felirat szintén erre céloz: «Eins manns red ist ein halbe red, Mann sol die part verhären ped.» (Below: 47. l.)

[12] O. St. 232. sz. 131. l.

nem működik vele karöltve». Mindent, amit mondanak, ne higyjen el, s mielőtt ítélkezni készül, a tárgyra nézve oktassa előbb önmagát, mert az elhamarkodott ítélet sokszor igazságtalan. Óvakodjék a haragtól, gyülölettől, előszeretettől és adománytól, mert ezek sokszor igazságtalan ítéletet szülnek.[1]

Külön törvény szólt arról, ha a bíró a gonosztevőt nem akarja megbüntetni.[2]

Törvényszék előtt megkövetelték, hogy minden ott megjelent egyén tisztességesen viselkedjék. Aki ezt elmulasztotta és illetlen szavakat használt, vagy tettleg vétett, azt 1/4 márkával kezdve s fokozatosan fölemelve büntették; az illető még halállal is lakolhatott.[3]

A per megindítása.

Ha a peres felek megjelentek, a bíró először is megkérdezte tőlük, hogy hajlandók-e *kiegyezni?*[4] Ha igen, természetesen további ügyvitelről szó se volt többé. Ellenkező esetben megkezdték a per tárgyalását. Mindegyik fél a maga módja szerint védte álláspontját. Ha földbirtok miatt folyt a per és a felperes nem tudta jogát a peres földhöz bebizonyítani, az alperes sem volt rá köteles s ő maradt a föld tulajdonában; de ellenkező esetben megkövetelték.[5]

[1] «Richter, zu ainer merung der stat, vernymb dyse ler:
Stee rechuertig zu helffen dem armen als dem reichen
Pis stargk einem yeglichem zu geben sein recht.
Urtail ein gerechte sach nicht zu dem ungerechten.
Übersiech nicht den pösen, sonder piss güetig den güeten,
Pehalt lieb und mässig dy gestrenghait dis gerichts.
Grawsam ist die gerechtigkait:
Wirt sy nicht gefüeget mit mildigkait:
Nicht glaub redt zuhandt:
Wil du haben ein redlichen standt.
Underweis dich selber:
Ee du richtest einen schnelle.
Wer do glaubet zu pehendt:
Der schadet ym und anderen zu aller frist.
Der do richtet pald pald:
Von dem gerechten feld er schnell.
Zaren, hass lieb und gab:
Offt ein rechts recht macht es tob.
Darumb schaw zu allerzeit:
Das du dich hüettest vor diesem streit.»
(O. St. IX. sz. 6. és 7. l.) *Ilyen fejezetek is vannak:* A tanács ítélettartásáról rokon, barát ügyében; a városból kitiltott bírókról és tanácsosokról. (U. o. tartalomj. 16. l.)

[2] U. o. tartalomj. 23. l.

[3] U. o. 333. sz. 179. l.

[4] U. o. 364. sz. 191. l. Külön fejezet szólt idegen és idegen közti pörről, a felperes jogáról, aki 1 márka vagy azon alúli pert folytat. (U. o. tartalomj. 18. l.), pénzbeli adósságról és ennek beismeréséről, vendégjogról és pénzbeli adósságról. (U. o. 20. l.)

[5] U. o. 363. sz. 191. l.

A peres birtokot vagy ingóságot senkinek sem szabad megvennie, mert bírságul a birtok kétszeres értékét fizeti,[1] vagy ötven márkát és a birtok árát.[2]

A per tárgyalásánál nagy szerep jutott a felek *tanúinak.* Ilyenekül szerepelnek a szomszédok,[3] akik az illető félről többet tudhattak, mint más ember. A szepesi jog is a szomszédok tanúbizonyságát említi;[4] a tárnokjogban is szerepelnek.[5] A tanúk.

Tanú nem lehetett mindenki. Igy a bíró olyan ügyben, ahol ő mint bíró szerepelt, tanú nem lehetett; de viszont lehetett olyankor, amikor oly ügy forgott fenn, amely bírói hatáskörén kívül esett.[6]

Az *esküdtekre* ilyen követelést nem szabtak; csupán azt jegyezték meg, hogy nem való az az eljárás, hogy esküdt csakis olyan perben szerepeljen mint tanú, amelyben valakinek testi, becsületi vagy vagyoni sérelme forog fönn.[7] Tanúbizonysága oly sokat ért, hogy ha valakinél lopott jószágot találtak és az esküdt kijelentette, hogy az, akinél a jószágot találták, nem lopta el, az illetőnek nem lett baja.[8] Ha a per befejezése előtt az egyik fél meghalt és a tanácsos vagy az esküdt polgár az elhúnyt ellen bizonyított, bizonyítása döntő erővel birt.[9]

Kereskedést illető peres ügyben a jogkönyv mint hiteles tanúkat jelzi az *elárusítási közvetítőket* oly esetben, ha az illető ügy megtörténtekor többen jelen voltak.[10]

A tanútól megkövetelték, hogy megbízható ember és egyúttal budai polgár legyen.[11] Idegen ember tanú nem lehetett.[12] Erre vonatkozólag IV. Béla 1244-iki aranybullája megengedi, hogy ha van olyan idegen, aki hasonló szabadalomnak örvend, mint a budai polgár, az lehet tanú budai polgárral szemben is.[13]

[1] O. St. 377. sz. 195. l.

[2] U. o. 372. sz. 194. l.

[3] U. o. 272. sz. 151. l.

[4] *Szep. jog* 14. sz. 31. l., 30. sz. 41. l., 53. sz. 61. l.

[5] *Jus Tav.* CVII. sz. 206—207. l.

[6] «Eyn richter mag czeugen, alsz eyn ander man (in sachen), dy seyn pirscheft (bíróság) unnd hirschaft nichten an geht etc.» (O. St. 244. sz. 135. l.)

[7] U. o. 246. sz. 136. l.

[8] U. o. 247. sz. 137. l.

[9] U. o. 248. sz. 137. l.

[10] U. o. 94. sz. 73. l.

[11] U. o. 159. sz. 100. l. és 319. sz. 173. l.

[12] O. St. 203. sz. 118. l.

[13] «Item: quum impetiti fuerint per quempiam extraneum, non possint produci testes contra eos, nisi ex ipsis vel aliis habentibus consimilem libertatem.» (IV. Béla 1244-iki bullája. C. D. IV/1. 327.)

Lopás dolgában idegen is lehetett tanú.[1]

Megkövetelték, hogy a tanú a kitűzött törvénynapon a törvényszék előtt megjelenjék. Ha nem jött el, három ízben megbírságolták, még pedig: először 1/4 márkát, másodszor és harmadszor meg egy márkát kellett fizetnie. Ha ezentúl sem jelent meg, kényszerítették a megjelenésre.[2]

A megjelent tanúkat a bíró kereszt- és vezetéknevükön szólítgatta[3] és egyenkint külön kihallgatta.[4] Ilyenkor, ha az egyik tanú mást vallott, mint az ő pártján álló másik tanú, akkor egyik vallomását sem fogadták el.[5]

A tanúk száma az illető peres ügy *minőségétől* függött. Általában a kisebb értékű perben kevesebb tanú szerepelt, mint a nagyobb értékűben. Egy márkán aluli összegnél elég volt *két tanú*,[6] épp így *két tanú* elég volt a két fél részéről bitang állat miatti perben.[7] Akit arról vádoltak, hogy gonosztevőnek szállást ad, annak *négy tanúja* volt: két szemben lakó és két mellette lakó szomszédja.[8] *Hat tanú* szerepelt házratörési perben, a felperes mellett, midőn a sértett felet vagy embereit megsebezték.[9]

Gyilkossági perben *negyvenhét* volt tanúk hivatalos száma.[10]

Első fokú ítélet.

Előzetes tanúbizonyítás vagyis *inquisitio*, amely az országos jogban már a XIV. század óta jelentkezik,[11] Budán nem fordult elő; sőt határozottan ellene vannak: inquisitiós levélre mitsem kell adni.[12]

A bizonyítási ítéletek sorában föltaláljuk az *esküt* és az *okleveles bizonyítást*, tehát mindazokat, amelyek az országos jogban is megvoltak.[13]

Az istenítélet, amely akkortájt országos jogunkból már ki is veszett,[14] jogkönyvünkben is tilos. A *tüzes vas*- és *forró víz*-

[1] O. St. 319. sz. 172. és 173. l. és 247. sz. 137. l.

[2] U. o. 365. sz. 192. l.

[3] U. o. 364. sz. 191. l.

[4] U. o. 366. sz. 192. l.

[5] U. o. 366. sz. 192. l.

[6] U. o. 299. sz. 162. l. és 264. sz. 147. l.

[7] U. o. 340. sz. 182. l. és 341. sz. 182. l.

[8] U. o. 272. sz. 150. és 151. l.

[9] U. o. 159. sz. 100. l.

[10] U. o. 258. sz. 142. és 143. l.

[11] *Hajnik:* III. rész. II. fej. 282. l.

[12] ...«alle prieff, dy man nennet zu latein inquisitor, das ist zu teutsch eyn irfóscher, in ungarischer sprach *tudo;* man schol keyne cráft wider sy nit haben zu keynen zeiten.» (O. St. 203. sz. 118. l.)

[13] *Hajnik:* III. r. I. fej. 249. és 250. l.

[14] U. o. III. r. 2. fej. 258. l.

próba, talán a legsúlyosabbak, már nem fordulnak elő. Helyettük esküt rendelnek.[1]

A német városokban az e fajta istenítélet szintén kiveszett. Freisingenben a XIV. század óta megtiltották, hogy valakit tüzes vas- vagy vízpróbára kényszerítsenek; Passauban már a XII. században szüntették meg; Hamburgban a XIII. században.[2]

Az istenítélet más faja a *bajvívás*. Ez már nem annyira a véletlenen, mint inkább az illető fél ügyességén fordult meg. Természetesen itt is az a hit képezte alapját, hogy Isten annak adja a győzelmet, akinek igaza van.

Budán a bajvívás már határozottan tilos. Erősen előtérbe lép az egyházi felfogás: «Bajra ne ítéltessék senki, mert ez ártalmas mindazok lelkének, akik megengedik, mindazoknak, akik vívják».[3]

Úgy látszik, hogy e tilalom ellenére is volt bajvívás, amelyet azonban nem a bíró szabott meg, hanem egyszerűen a felek határozták el egymás között. A jogkönyv — bizonyára, hogy ennek elejét vegye — kimondja, hogy a bajvívásban kapott sebesítés miatt bíróság elé menni nem lehet.[4]

A bajvívás az országos jogban is ez időtájt mindjobban háttérbe szorult. Mátyás már 1486-ban kimondja, hogy csupán egyéb bizonyítási eszközök hijában kell alkalmazni.[5]

Az istenítélet mellőzését az is bizonyítja, hogy a vallatásnál kínzóeszközt is használtak, igaz, hogy megszorítva.[6]

A jogkönyvben fölsorolt számos eset bizonyítja, hogy bizonyítási ítélet gyanánt leggyakrabban az *esküt* alkalmazták.[7] Hogy a bíró az eskü letevését melyik félnek ítélte oda, ez az illető ügy jellegétől függött. Az eskü.

Szerepelnek ilyenkor az *eskütársak* is, akik a peres féllel

[1] Das heyse eysen unnd wallende wasser sal auch nymant zu urtail gebenn mit nichte, dan nür ummb alle arg wan ader verdenknúsz, schol man aide vorteilen, my sich, dasz foderth nach den rechten.» (O. St. 338. sz. 181. l.)

[2] *Maurer:* 3. köt. VIII. fej. 727. és 728. l.

[3] O. St. 337. sz. 180. l. «Item duellum inter eos non iudicetur, sed secundum qualitatem et quantitatem commissi, super quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem.» (IV. Béla, 1244. levele. C. D. IV/1. 327.)

[4] O. St. 336. sz. 180. l.

[5] *Corp. Jur.* 1486. év XVIII. art. 4. sz.

[6] O. St. 274. sz. 152. l. és 290. sz. 159. l.

[7] U. o. 338. sz. 181. l.

esküdtek, ha a törvény úgy kívánta. Ezek csakis budai polgárok lehettek, kivéve a lopás esetét.[1] Megkövetelték, hogy ezek megbizhatók legyenek.[2] Néhány adat igazolja, hogy az eskütársak néha a tanúk voltak.[3]

Az esetek, mikor a bíró esküt rendel, a következők: midőn kölcsönzött és vissza nem fizetett pénz a per tárgya és az alperes azt állítja, hogy visszafizette; ekkor neki kellett megesküdnie.[4] Általában végbevitt rosz cselekedet ügyében a felperes,[5] *kisebb szabású lopásnál* az alperes,[6] *gyilkosság* esetén egyenkint azok, akiket azzal gyanúsítottak, hogy a tett elkövetésénél jelen voltak;[7] továbbá *a szövetkereskedő,* aki nem mondta meg vevőjének az általa eladott szövet igazi nevét.[8]

Az eddig említett esetekben eskütárs nem szerepelt. A többi esetekben már találunk ilyeneket is.

Gyilkosság esetében az alperes huszonötöd-magával esküszik;[9] *bénítási vád* elhárításakor az alperes huszonkét eskütárssal.[10] Gyakran szerepel hat eskütárs: Házratöréskor, midőn a megtámadottak valamelyike megsebesült és a panaszos esküdött;[11] egy márkát vagy ennél többet érő *lopási* perben a vádlott mellett;[12] zsebmetszéskor;[13] ha pénzt vagy egyéb árút *hamisító* esküszik;[14] végre ha rablás esetén az alperes esküszik.[15] *Bitang állat* miatti perben, ha nem tudták kideríteni, hogy honnan került az állat az illetőhöz, a felperes harmad-magával esküdött; úgy látszik ellenkező esetben az alperes.[16] Két eskütárs szerepel az egy márkánál kevesebbet érő perben is.[17]

Az eskü letevése.

A középkori perrendtartásban nagy szerepe volt *a puszta formalitásnak.* Elénkbe tünik ez az eskü letevésével is. Szigorúan ügyeltek arra, hogy az illető az esküminta el ne hibázza, mert

[1] O. St. 319. sz. 172. és 173. l. és 247. sz. 137. l.

[2] «Daz gerichte scholl eben sehen, wer sich czu dem aid stellet czw schweren neben ainen andern stb.» (U. o. 319. sz. 172. l., 159. sz. 100. l.)

[3] U. o. 159. sz. 100. l., 340. sz. 182. l. és 341. sz. 182. l.

[4] U. o. 367. sz. 192. l.

[5] U. o. 255. sz. 140. l.

[6] U. o. 262. sz. 146. l.

[7] U. o. 347. sz. 186. l.

[8] U. o. 435. sz. 216. l., 83. sz. 70. l.

[9] U. o. 258. sz. 142. és 143. l.

[10] U. o. 256. sz. 140. l.

[11] U. o. 159. sz. 100. l.

[12] U. o. 247. sz. 137. l., 268. sz. 149. l., 270. sz. 149. l. és 265. sz. 147. l.

[13] U. o. 271. sz. 150. l.

[14] U. o. 270. sz. 149. l.

[15] U. o. 268. sz. 149. l.

[16] U. o. 340. sz. 182. l. és 341. sz. 182. l.

[17] U. o. 264. sz. 147. l.

különben pervesztessé lett. Főkép annak kellett ügyelnie, akinek sok esküt kellett letennie társaival.[1]

E szigorú felfogás csak a *férfi* esküjére áll. A *nőnél* máskép áll a dolog. A jogkönyv azon kitétele, amely szerint a nőnél nem számít, akárhányszor hibázza is el az esküt, azon nézetből indul ki, hogy a nő korlátolt eszű. Ez széken ülve esküdött s valahányszor elhibázta az eskümintát, maga alatt a széket tovább tolta.[2] A kofa már nem tartozik ide; neki nem szabad az esküt elhibázni.[3]

Éppen mert az eskü letevése oly rendkívül, az egész perre döntő befolyással volt, az illető fél eskütársaival begyakorolta az eskümintát. E begyakorlást vagy a *bíró* maga, vagy a *szószóló* végezte.[4]

Mikor ez megtörtént, az eskü ünnepélyes letevésére került a sor. Ez kitűzött törvénynapon történt.[5] A fél és társai állva,[6] hajadon fővel, felső kabátjukat levetve, övüket leoldva esküdtek,[7] kezüket pedig — úgy látszik — feszületre tették. Erre utal legalább maga az esküforma záradéka: «Isten engem úgy segéljen és a szent kereszt»;[8] továbbá az esküdtek esete, amikor esküjük erősítésére kezüket a feszületre teszik;[9] végre az az eljárás, hogy esküfölmentés a kereszt előtt szokott történni.[10]

Az eskümintát a szószóló mondja.[11]

Megszabták, hogy a fél és társai ne egyszerre esküdjenek, hanem először a peres fél,[12] utána meg az eskütársak.[13]

Ha a *bírónak* vagy *vádlott esküdtnek* kellett esküdnie, ők letett hivatalos esküjökre hivatkozva esküdtek.[14]

Az esküminta váza, amelyet a fél egymaga mond, a következő: «Amivel engem Konrád vagy Henrik vádol, azt én nem

[1] O. St. 314. sz. 170. l.
[2] U. o. 315. sz. 171. l.
[3] U. o.
[4] U. o. 314. sz. 170. l.
[5] U. o. 256. sz. 140. l.
[6] Ez külön megemlítve nincsen ugyan, de következtethető a nő eskütételéből, mert kiemelik, hogy széken ülve esküszik. (U. o. 315. sz. 171. l.)
[7] U. o. 320. sz. 173. l.
[8] U. o. 316. sz. 171. l. és 341. sz. 182. l. stb.
[9] U. o. 234. sz. 132. l.
[10] U. o. 314. sz. 170. l.
[11] U. o. 329. sz. 176. l.
[12] U. o. 316. sz. 171. l.
[13] U. o. 316. sz. 171. l., 320. sz. 173. l., 256. sz. 140. l., 265. sz. 147. l., 270. sz. 149. l., 264. sz. 147. l. 341. sz. 182. l.
[14] U. o. 233. sz. 131. l.,234. sz. 132. l.

cselekedtem; Isten engem úgy segéljen és a szent kereszt».[1] Az illető per szerint azután hozzátették a vádat is.

Bitang állat miatti perben az esküt annak ítélték oda, akinél a bitang állat van; meg kellett esküdnie ugyancsak Istenre és a szent keresztre, hogy az illető állat az övé, azt sem ingyen nem kapta, sem pénzért nem vette, barátság kedvéért sem kapta, hanem hogy ez az állatja elveszett. Ilyenkor a peres állatot is bíróság elé vitték. A fél pedig, a míg esküdött, balkezével fogva tartotta az állat bal fülét, jobbjával pedig az állat nyakát fogta körül.[2]

Megtörtént, hogy egy személynek *több esküt* is kellett letennie.[3]

A fél esküje után jött az *eskütársak* esküje, melynek váza ez: «Amire Konrád vagy Henrik megesküdött, az igazi és tiszta eskü; Isten engem úgy segéljen és a szent kereszt.»[4]

Ezek vagy egyszerre vagy csoportokra osztva esküdtek az illető ügy szerint. *Bénaság* miatti per esetében hármas csoportokban;[5] ugyancsak így az *egy márka* értékű vagy ennél nagyobb értékű perben;[6] továbbá *rablás*[7] és *hamisítás*,[8] sőt *zsebmetszés* esetében is.[9]

Vannak esetek, midőn az esküdtársak valamennyien egyszerre esküsznek. Igy az 1/4 márka és az 1 márka értékű *lopás* dolgában,[10] *bitang állat* miatti perben,[11] midőn az alperes és — úgy látszik — midőn a felperes esküszik.[12]

Van egy fejezetcím, amely a *zsidók esküjéről* szólt.[13] Miféle alakisághoz kötötték, nem tudjuk. Hogy esküjük különlegesség számba ment, bizonysága a pozsonyi zsidó jogkönyv. E szerint az esküvésre került zsidó a peres ügy minősége szerint vagy a *thórára* (Redal), vagy a zsinagóga kapuján levő fogantyús *gyűrűre* esküdött.[14] Igy esküdhetett a budai zsidó is.

A jóhirű nőnek nem kellett a városházán esküdnie; őt saját házában egy polgár jelenlétében széken ülve eskették meg.[15] Nem így tettek a *kofával*. Őt a városházán eskették meg.[16]

[1] O. St. 316. sz. 171. l.
[2] U. o. 341. sz. 182. l.
[3] U. o. 314. sz. 170. l.
[4] U. o. 316. sz. 171. l.
[5] U. o. 256. sz. 140. l.
[6] U. o. 265. sz. 147. l.
[7] U. o. 268. sz. 149. l.
[8] U. o. 270. sz. 149. l.
[9] U. o. 271. sz. 150. l.
[10] U. o. 264. sz. 147. l.
[11] U. o. 341. sz. 182. l.
[12] U. o. 340. sz. 182. l.
[13] U. o. 195. sz. 115. l.
[14] *Pozs. zsidó jogk.* 2. sz. 371. l.
[15] O. St. 315. sz. 171. l.
[16] U. o.

Az eskü alól *felmentésnek* is volt helye. Ez abban az esetben szokott előfordulni, mikor valakinek több esküt kellett letennie. Ez esetben a kereszt előtt felmentették s ekkor minden esküje után egy nessiget fizetett. Ha nem a feszület előtt mentették föl, hanem másutt, akkor külön a bírónak kellett fizetnie.[1] Eskü alóli felmentés.

Eskü *megváltása* számba megy az az eset, mikor a posztó elvágásával gyanúsított *kereskedő* egy márkával válthatta meg esküjét.[2]

A bizonyítási ítéletek sorában hozzánk legközelebb áll az *oklevélbizonyítás*. Életben van ez már a frank-korszakban. Akkor használják, midőn az alperes a felperesnek igen alaposan megokolt vádjára felelni kénytelen. De megjegyzendő, hogy az okleveles bizonyítás nem volt föltétlenül szükséges, mert a tanúvallomás ez esetben is elegendő.[3] Okleveles bizonyítás.

Az okleveles bizonyítás megvolt Budán is. Ha a per folyamán az egyik fél meghalt, csak *pecsétes oklevéllel* lehetett rábizonyítani, hogy nincs igaza.[4] Szintén az okleveles bizonyítás mellett tanúskodik az a felmentés is, amely a polgárnak megengedi, hogy IV. Béla király bulláját törvényszék elé hozni vagy másutt felmutatni nem köteles.[5]

Az írásbeliség és kivált ennek bizonyító ereje kitünik ama törvényszéki eljárásnál, amikor a kereskedő adóssági ügyben pereskedik. A jogkönyv ugyanis azt mondja, hogy ha a kereskedő azt állítja valakiről, hogy ez neki adósa és az általa vezetett könyvet, amelybe az adóssági összeg bele van írva, felmutatja; akkor ezen írásnak csak azon esetben szabad hinni, ha az összeg egy márkánál nem több, kivéve, ha az adós sajátkezüleg írta bele az adósságot.[6] Az alperes, ha fizetni nem akar, a fizetésről szóló *iratot* mutatta föl.[7]

Idegen ember városi polgár ellen oklevéllel nem bizonyít-

[1] O. St. 314. sz. 170. l.

[2] U. o. 77. sz. 68. l.

[3] *Schröder:* 37. fej. 353. l.

[4] O. St. 248. sz. 137. l.

[5] U. o. 91. sz. 72. l. «Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existens sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transcriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine duplici sigilli nostri concessimus eam praesentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur.» (IV. Béla 1244. bullája. C. D. IV/1. 328. l.)

[6] O. St. 376. sz. 195. l.

[7] U. o. 300. sz. 161. l.

hat.[1] A jogkönyv alkalmasint nem a budai cancellaria által kiállított oklevelet érti. Tolvajlással vádolt egyén is városi oklevelekkel bizonyíthatta be ártatlanságát.[2]

A végső ítélet.

A bizonyítási ítélet megtörténte után következett a *végső ítélet* s ezzel a per befejezése. Ez az ítélet a bizonyítási ítélet eredménye szerint változott.

A nagy sententiák.

Első sorban említjük a *nagy sententiákat.* Ezek sorába tartozik a *felségsértés* büntetése. Ennek négyféle faját különbözteti meg a jogkönyv. Mik ezek, erről bővebben nincs szó s jogkönyvünk meg is mondja, miért hallgat róla. A felségsértés — mondja — oly nagy és oly kegyetlen dolog, hogy egyáltalában nem illik róla még beszélni sem.[3]

Miképen büntették az ilyen vétkest vagy azt, aki a királytól vagy más előkelő embertől a város szabadalma ellen magának oklevelet szerzett, nem tudjuk.[4]

A bíróság belátása szerinti ítéletek.

A többi, közönségesebb ítéletekről már bővebb tudomásunk van. Az ilyen ítéletet a bíró hozta a törvények értelmében; van azonban olyan ítélet is, amelynek meghozatala a bíró saját *belátására* van bízva. Igy történik ez, ha a *vízhordók* nem kérik a törvény által kirendelt összeget;[5] ha a *feketekenyeret sütők* állványokon árulják kenyerüket. Ezekre a tanács szabja ki a büntetést.[6] Ugyancsak alkalmi ítélet forog fönn, ha a *közepes pékek* mást sütnek, mint kenyeret.[7]

Kétféle ítélet lehetséges a romlott húst áruló *mészárosokra* nézve. Ha harmadízben rajtakapják őket, vagy annyi húst fizetnek, amennyit eladtak vagy a romlott hús árát. Ezenkívül egy márkát fizettek és négy héten át nem kereskedhettek.[8]

A posztóját elvágó kereskedő pedig vagy az eladott posztó értékét, vagy ugyanannyi posztót fizetett.[9] Ugyanígy jártak az *idegen* és egyéb kereskedők, ha a posztót otthonukban vágták el, csakhogy ők még két ezüst márkát is fizettek.[10]

[1] O. St. 203. sz. 118. l.

[2] U. o. 247. sz. 137. l.

[3] ... «und duncket mich pesser yn grosszer schamhait dúrch ire grósze unnd grausamkait willen geschwigen, dan do von unverschámpt zu reden ichtesz.» (U. o. 165. sz. 103. és 104. l.)

[4] U. o. 222. sz. 127. l.

[5] U. o. 156. sz. 98. l.

[6] U. o. 147. sz. 92. l.

[7] U. o. 146. sz. 92. l.

[8] U. o. 106. sz. 80. l. Így bűnhődtek-e a halászok is, ha nem maguk fogta halat árultak? A jogkönyv talán erre utal. (U. o. 111. sz. 82. l.)

[9] U. o. 77. sz. 68. l.

[10] U. o. 80. sz. 69. l.

Ha idegen ember bort merészkedett árulni, ezt vagy elvesztette, vagy kiöntötték.[1]

A jogkönyv büntetésről úgy is emlékezik, hogy nem mondja meg, miben áll az. Igy, midőn a hallal szabályellenesen elbánó halászokról[2] és a törvényellenes kereskedést föl nem jelentő elárúsítási közvetítőkről szól.[3] Némelykor csak általánosságban mondja, hogy a vétkesre szabott büntetés igen nagy; de hogy miben áll ez, elhallgatja. Igy tesz a kiskereskedők említésénél, midőn elrendeli, hogy holmijukat hol szabad eladniok.[4]

Pénzbeli ítéletek.

Az ítéletek többnyire bizonyos *pénzösszeg* lefizetésére szólnak. E pénzösszeg természetesen változik az elkövetett vétség aránya szerint. Súlyosan bűnhödik a *jegyző*, ha szegény embertől többet követel a rendes taksánál. Ekkor a követelt összeg kétszeresét kellett fizetnie s még 1/4 márkát.[5] Aki a tanácsosok közül a *gyűlesre* nem jelent meg, 6 dénárt fizetett.[6] Ha a gyülést még külön is tudtára adták és még sem jött, öt schillinget fizetett,[7] más hely szerint egy márka fillért.[8]

Közgyűlésre meg nem jelenő közönséges polgár 1/4 márkát, esküdt kézműves 1/2 márkát, tanácsos meg 1 márkát fizet.[9] A tanács tudtán kívül, aki gyűlést hivott egybe és aki a tanácson kívül tanácskozott, 100 márkát fizetett.[10]

Súlyosan meglakolt, aki az igazságos ítélet ellen a tárnokmesterhez *föllebbezett*. Ennek bírsága 10 márka.[11] Aki a maga részére választott bírót be *nem jelentette*, az 32 márkát fizetett.[12] Egy márkával lakolt a gazda, aki a nála lakó idegen kereskedőt a város törvényeire nem oktatta s a kereskedő ezáltal tudtán kívül vétett.[13] A *halász*, ha az újra piaczra hozott hal farkát le nem vágta, egy márkát fizetett.[14] A sárga foltot nem viselő szabad személy pedig hat pfenniget.[15] Aki peres vagyont *vásárolt*, a vagyon árát és 50 márkát fizetett,[16] más hely szerint a szerzett vagyon kétszeresét.[17] Aki a napszámost *ki nem fizeti*, minden munkaóra után

[1] O. St. 208. sz. 120. és 121. l.
[2] U. o. 111. sz. 82. l.
[3] U. o. 439. sz. 217. l.
[4] U. o. 104. sz. 77. és 78. l.
[5] U. o. 51. sz. 54. l.
[6] U. o. 39. sz. 46. l. és 159. sz. 99. l.
[7] U. o. 159. sz. 99. l.
[8] U. o. 39. sz. 46. l.
[9] U. o. 38. sz. 45. l.
[10] U. o. 32. sz. 42. l. és 47. ss. 51. l.
[11] U. o. 202. sz. 118. l.
[12] U. o. 334. sz. 179. l.
[13] U. o. 89. sz. 72. l.
[14] U. o. 111. sz. 82. l.
[15] U. o. 186. sz. 111. l.
[16] U. o. 372. sz. 194. l.
[17] U. o. 377. sz. 195. l.

1/4 márkát fizet birságul.[1] A *bíró*, ha hivatalát első- és másodízben el nem vállalta, öt márkát,[2] az *esküdt* három márkát.[3]

Árúvesztési ítéletek

A kereskedőket illető ítéletek között gyakran fordul elő olyan, amely szabályellenes árusítás miatt annyit vesz el a kereskedőtől, amennyit eladott. A romlott húst áruló *mészáros* első- és másodízben annyi húst vesztett, amennyit eladott.[4] Aki közvetítő *nélkül* árulta a viaszt, ezt elveszítette.[5] A *zsidó*, ha zálogát a Zsidó-utczán kívül árulta, minden árúját elvesztette.[6] Az *idegen kereskedő* is árúját veszti, ha ezt budai ember mérlegén méreti meg.[7] Árúját veszti az *idegen* is, ha Budán szerzett árúját magyar földön adja el.[8] Ha szabályellenesen mérik a *sört*,[9] vagy a keresztesek birtokában levő bort, az italt egyszerűen kiöntik.[10] Aki adózásnál a bort eltitkolja, attól egyszerűen elveszik azt.[11] Így jár az árúmegállítási törvényt megszegő is.[12]

Pénz- és árúvesztési ítéletek.

Ugyancsak a kereskedelmi ítéletek sorában vannak *árúvesztési büntetések pénzbírsággal* kapcsolatban. Árújukat vesztik az *idegen kereskedők*, ha czikkeiket szabályellenesen adják el. A bírságuk meg egy márka.[13] Ez a sors éri a tiltott czikket idegennek eladó budai kereskedőt,[14] aki a posztóját elvágja[15] s aki selyem szövetét elvágja;[16] azt az idegen kereskedőt ugyancsak ez a büntetés éri, ha finomabb tafotát elvág;[17] ha barchettet[18] vagy gyolcsot hat darabon alul,[19] vadászhálót 50 fonton alul ad el.[20] Az idegen *nyíl-* és *újjgyártó*, ha hetivásáron árulta czikkeit;[21] s aki czukrot, czukorlisztet, sáfrányt és borsot szabályellenesen árul,[22] árúvesztéssel és egy márka birsággal lakol.

Ugyanez a büntetés érte: azt a budai vászonkereskedőt, aki szabályellenesen ad el;[23] azt a kereskedőt, aki a szövetet már

[1] O. St. 368. sz. 193. l.
[2] U. o. 35. sz. 44. l.
[3] U. o. 36. sz. 44. l.
[4] U. o. 106. sz. 80. l.
[5] U. o. 430. sz. 215. l.
[6] U. o. 194. sz. 115. l.
[7] U. o. 413. sz. 208. l.
[8] U. o. 78. sz. 68. l.
[9] U. o. 213. sz. 123. l.
[10] U. o. 211. sz. 122. l.
[11] U. o. 12. sz. 34. l. és 236 b. sz. 133. l.
[12] U. o. 67. sz. 64. l.
[13] U. o. 104. sz. 79. l.
[14] U. o. 86. sz. 71. l. E fejezet IV. Bélára hivatkozik.
[15] U. o. 433. sz. 215. l.
[16] U. o. 84. sz. 70. l. és 104. sz. 79. l.
[17] U. o. 84. sz. 70. l.
[18] U. o. 104. sz. 79. l.
[19] U. o. 104. sz. 79 l.
[20] U. o.
[21] U. o. 121. sz. 85. l.
[22] U. o. 104. sz. 79. l.
[23] U. o. 70. sz. 65. l.

másodízben nem nevezi meg igazi nevén;[1] továbbá azt, aki hamis mértéket használ,[2] aki olajat 30 fonton alul vásárol,[3] szövetet törvényellenesen ad el;[4] a kiskereskedőt, ha olcsó tafotát és puskaport ad el;[5] azt, aki füstölt húst hetivásáron kívül árul;[6] aki vadhúst szabályellenesen árul,[7] aki romlott halat árusít,[8] a halászt, ha a mástól vásárolt halat a piaczon tovább adja,[9] vagy holt halat élő halak közt árul.[10] Igy jár a budai kereskedő, aki idegen kereskedőnek árúját nem adja el nyilvánosan. Ez esetben a kereskedő fizeti az egy márkát, a vevő meg az árút veszti.[11] A mészáros, aki a bőröket nem a mészárszék előtt aggatja föl, a bőrt veszti és egy lat ezüstöt fizet.[12] A *mészárosnak* harmadízi büntetéséről már szóltunk.[13] A kendőket nem ócska holmiból *készítők* is az árút vesztették és egy márkát fizettek.[14] Az idegentől meg, ha árúját nem a nyilvános mérlegen méri, elveszik a mérleget,[15] ő pedig egy márkát fizet és egyébként is meglakol.[16]

Vannak árúvesztéssel kapcsolatosan nagyobb pénzbírságok is. A czikket vesztik el és három márkát fizetnek a *szűcsök*, ha régi anyagot új közé kevernek.[17] A munkát veszti és öt márkát fizet a szőlőmíves, aki a munkával a meghatározott időben el nem készült.[18] Két márkát fizet és árúját veszti az *idegen*, ha árúját egy budai márkán alul adja.[19] *Idegen*, ha idegennek adja el czikkeit, két márkát fizet, árúját veszti.[20] 50 denárt fizet és árúját veszti a törvényellenesen áruló *zsibárus;*[21] három márkát fizet ellenfelének és a bírónak a békétszegő szomszéd.[22] 10 márkát fizet a gazda, ha kötelességét az idegen kereskedővel szemben elmulasztja.[23]

Vannak büntetések, amelyek szintén árúvesztéssel és — alkalmasint — pénzbírsággal jártak, csakhogy a jogkönyv a bírság

[1] O. St. 83. sz. 70. l.
[2] U. o. 134. sz. 88. l.
[3] U. o. 104. sz. 79. l.
[4] U. o. 71. sz. 66. l.
[5] U. o. 176. sz. 108. l.
[6] U. o. 109. sz. 81. l.
[7] U. o. 108. sz. 81. l.
[8] U. o. 111. sz. 82. l.
[9] U. o.
[10] U. o. 110. sz. 82. l.
[11] U. o. 428. sz. 214. l.
[12] U. o. 105. sz. 79. l.
[13] 204. l.
[14] O. St. 79. sz. 68. l.
[15] U. o. 410. sz. 207. l.
[16] U. o. 73. sz. 66. l.
[17] U. o. 177. sz. 108. l.
[18] U. o. 394. sz. 201. l.
[19] U. o. 76. sz. 67. l.
[20] U. o. 74. sz. 67. l.
[21] U. o. 178. sz. 108. és 109. l.
[22] U. o. 332. sz. 178. l.
[23] U. o. 72. sz. 66. l.

nagyságát elhallgatja. Igy járnak a *kötélverők*, ha nem jól földolgozott anyagból verik a kötelet;[1] így a *posztószövők*, ha hamisítják a posztót,[2] az *idegen keztyüsök, táska-, tarisznya-* és *övkészítők*, a *nadrágszíjgyártók*, ha árúikat máskor, mint szerdán és pénteken árulják. Ilyenkor nemcsak az illető árút, hanem valamennyi árút elvesztették.[3] A roszul dolgozó *vargák* árújukat vesztik és bírságot fizetnek.[4] Bírságot fizet és egyúttal kereskedési jogát is veszti az a kereskedő, aki harmadízben szövete nevét elhallgatja.[5] Árúját veszti és megbírságolják azt, aki a *harang-, czinnöntők, kerékgyártók, sarkantyúkészítők, vasnyújtók* és *tűkészítők* munkáit vásárnapon kívül adja el.[6] A *kofa* is, ha nem a kiszabott helyén árult, minden árúját elvesztette.[7] Aki a posztómaradékot egyszerre nem adja el, az illető árút és annak árát veszti.[8]

Az árúért szerzett vagyont veszti és bírságot fizet: a *szabó*, ha másképen is kereskedik, vagy nem szab a dirdumdey-féle szövetből;[9] a *dolmánykészítő*, ha más szövetből szab;[10] az *abrakkereskedő*, ha a várhegyen mást árul, mint zabot, vagy pedig ha hamis mértéket használ, a kimért árút és bírságot fizeti.[11]

Kereskedelmi jog vesztése.

Látjuk, hogy a legtöbb ítélet a kereskedéssel és iparűzéssel függ össze. Igy megemlítjük ezzel kapcsolatban azt az ítéletet, amely a vétkest a kereskedési jogtól tiltja el.

Kereskedési jogukat első sorban azok vesztik, akik *másodízben* hamis mértéket használnak. Ezek még másképen is bünhődnek.[12] Más hely szerint még egy hónapig nem kereskedhetik, aki a város törvényeit megszegi.[13] Igazolja ezt a mészárosok bünhődése, ha romlott húst harmadízben árultak.[14] Akár idegen, akár budai kereskedő, ha a törvényszéket a város szabadalmát megszegő érdekében kérleli meg, egy hónapig nem kereskedhetik.[15]

Talán szintén kereskedelmi jogukat vesztették — legalább

[1] O. St. 123. sz. 86. l.
[2] U. o. 131. sz. 87. l.
[3] U. o. 130. sz. 87. l.
[4] U. o. 128. sz. 86. és 87. l.
[5] U. o. 83. sz. 70. l.
[6] U. o. 116. sz. 84. l.
[7] U. o. 153. sz. 94. és 95. l.
[8] U. o. 77. sz. 68. l.
[9] U. o. 136. sz. 88. és 89. l.
[10] U. o. 137. sz. 89. l.
[11] U. o. 148. sz. 93. l.
[12] 85. sz. 70. és 71. l. és 436. sz. 216. l.
[13] U. o. 438. sz. 217. l.
[14] U. o. 106. sz. 80. l.
[15] U. o. 90. sz. 72. l. E fejezet IV. László valamely bullájára hivatkozik.

egy időre — a *gyógyszerészek*, ha gyógyszereken kívül mást is árultak. E mellett az illető árút is elvették tőlük.[1]

Hivatalvesztési ítéletek.

Vannak ítéletek, amelyek *hivatalvesztéssel* kapcsolatosak. Igy jár a *bíró* és *esküdt*, ha feladatának nem felel meg;[2] a *közvetítő*, ha árú érkezésekor azt először nem a budaiaknak jelenti. Ilyenkor máskép is bűnhődött.[3]

Az ítéletek közé számíthatjuk a *kártérítési* ítéletet is. Igy a gazda kártérítéssel tartozik, ha az állatja másnak az ingatlanán kárt okozott.[4] A perlekedő szomszéd is köteles szomszédjának az okozott kárt megtéríteni.[5]

Adósági eljárás.

Adóssági perben a bíró törekvése odairányult, hogy az adóssal vagy *kifizettesse* az adósságot vagy pedig helyette *zálogot* nyerjen. Mindenekelőtt meghagyta, hogy harmadnapra fizessen akár pénzben, akár zálogban. Ha a hitelezőt egyik módon sem elégítette ki, a bíró a törvényszéki követet elküldte az adóshoz, akitől tizennégy napra zálogot vettek.[6]

Ha az adós birtokával jótáll, de birtoka kevesebbet ér az adósság összegénél, a többletért kezest kellett állítania. Ha nem tudott, átadták hitelezőjének. Ha a hitelező idegen ember volt, csak kezesek állítása mellett adták át az adóst.[7]

Az ítélet végrehajtása.

Amilyen részletesek az adatok az ítéletek minőségét illetőleg, oly szűkszavúak az ítélet *kihirdetése* és *végrehajtása* dolgában. Az ítéletet bizonyára a bíró maga hirdette ki s utána a jegyző a városi könyvbe bevezette.[8]

Aki nem fizetett, oda az *alpénzbíró* hetenkint egyszer elment végrehajtás czéljából.[9]

Perorvoslat.

Perorvoslat dolgában a polgárnak csak egy mód kínálkozott: a *fellebbezés*. A városi bíró ítéletétől a *tárnokhoz* [10] vagy a *királyhoz* fellebbeztek;[11] a pénzbírótól a *városbíróhoz*.[12] Milyen ügyben és hogyan volt szabad fellebbezni s mi várt arra, ha a forum igazságosnak találta az ítéletet, arról már szó volt.[13]

[1] O. St. 102. sz. 76. és 77. l.
[2] U. o. II. sz. 2. l.
[3] U. o. 92. sz. 72. és 73. l.
[4] U. o. 335. sz. 179. és 180. l.
[5] U. o. 332. sz. 178. l.
[6] U. o. 162. sz. 101. l.
[7] U. o. 160. sz. 100. l.
[8] U. o. 54. sz. 55. l. és 331. sz. 178. l.
[9] U. o. 171. sz. 106. l.
[10] U. o. 16. sz. 35. l. és 206. sz. 120. l.
[11] U. o. 206. sz. 120. l.
[12] U. o. 170. sz. 106. l.
[13] 186—188. l.

Büntetés alóli *megkérlelésnek* természetesen nem volt helye. Ez legalább a kereskedő elemre nézve állt.[1]

Bírságok. A bírságok azok az összegek, amelyeket egyik vagy másik fél fizetett a per folyama alatt előforduló kihágásáért. Erre nézve van néhány példánk: A tanú bírság alá esett, ha tárgyaláskor nem jelent meg. Első esetben 1/4 márkát, másod- és harmadízben pedig 1 márkát fizetett.[2] Gyilkosság esetén a vádlottak egy része 1/4 márkát fizet, ha megesküdni vonakodnak.[3]

E bírságpénzeken alkalmasint a bíró és a peresfél osztozkodott.[4]

Illetékek. Vannak bizonyos *illetékek* is, amelyeket egyik vagy másik fél fizet. Ilyen a per végeztével a bírónak fizetendő «newnte vnnd czehende phennigk». Ezt a budai polgár nem fizette, csak az idegen. Budai polgár csak abban az esetben fizetett, ha a pere *nem* a városbíró előtt folyt. Mindig a nyertes fél fizette.[5] Ez ellenkezik Zsigmond kisebbik decretumával, amely szerint a kilenczed- és tizedet a pervesztes fizette.[6] Ilyen állásponton van a tárnokjog is.[7] Egy nessig illetéket fizet az, aki sok esküt tesz le. Ha ezek alól felmentik, ha a felmentés a feszület előtt történt, minden egyes eskü után fizeti a nessiget. Ha másutt, a bírót külön fizette.[8]

A bíró és az ellenfél osztozkodhatott azon az egy nessigen is, amelyet az 1 márka alóli perben az egyik fél akkor fizetett, amidőn ellenfele *nem* jelent meg.[9]

Az ítéletpénzek. Az *ítéletpénzek* is a bíró és az ellenfél közt oszoltak meg. Erre vannak példáink. Ha két szomszéd összeperelvén, a határt *megsérti*, a hibás fél 3 márkát fizet szomszédjának és ugyan ennyit a bírónak. E mellett minden kárt megtérít.[10] Aki az idegen kereskedőt a szükségesekkel kellőképen el nem látja, 10 márkát fizet. Ez összeg harmada a bíróé, a többi a városé.[11] A kereskedők közt folyó perek ítéletpénzén pedig a bíró, az esküdtek és a városi kereskedők osztozkodnak.[12]

[1] O. St. 90. sz. 72. l.
[2] U. o. 365. sz. 192. l.
[3] U. o. 347. sz. 186. l.
[4] U. o.
[5] U. o. 301. sz. 162. l.
[6] *Corp. Jur.* 1405. évi II. decr. 9. czikk.
[7] *Jus Tav.* 9. sz. 10. l.
[8] O. St. 314. sz. 170. l.
[9] U. o. 328. sz. 176. l.
[10] U. o. 332. sz. 178. l.
[11] U. o. 72. sz. 66. l.
[12] U. o. 68. sz. 64. l.

A per folyamán felmerülő *költségeket* — úgy látszik — az érdekelt fél fedezte. Példa erre az az eset, midőn a felperes fizeti a poroszlót az elfogatásért.[1] A poroszló, ha a gonosztevőt a városban nyilvánosan idézte, 2 fillért kapott a felperestől.[2] Az érdekelt fél fizeti a hóhért is, mikor a halálos büntetést végrehajtja.[3] Ugyancsak a kiszabadult fogoly is maga fizeti ki az őrét.[4]

2. *Büntető jog.*

a) A büntető jog általában.

A büntető jog fejlődése. Az Achtbuch. A büntetések jellege, kiegyezés. A bűn nagysága. A javítás eszméje.

A büntető jog fejlődése.

A régi időben különbséget nem tettek a *közérdeket* sértő cselekmények és a *magánembert* sértő tett között. Az ellenkező fölfogást csupán évszázados fejlődés létesítette. Minthogy az egész középkor magánérdeket ápolt, következik, hogy a sértett fél magánúton keresett elégtételt. Ilyenkor vagy ő állt boszút, vagy a rokonai. Ebből az is következik, hogy az illető a bűnössel ki is egyezhetett. Tehát *compositio* jön létre a két fél között. Német földön ez még a XVI. és XVII. században is meg volt engedve.[5] Fejlődés áll be a jogi fölfogást illetőleg, amidőn azt vallják, hogy aki a rendet zavarja, az *közjogi sérelmet* visz végbez, tehát meg kell büntetni. Igy járul a compositiohoz *megtorló* rész is; később pedig az egyház által a *javítás* eszméje.

Ezek az elvek valósulnak meg Buda büntető jogában is. A város maga mint béketestület szigorúan ügyelt a rend fönntartására s ebből folyik eljárása a vétkessel szemben. Aki a város békéjét megszegi, az büntetésre méltó. A német jog ilyenkor azt mondja, hogy az illető *Acht*-ba jutott. Ez azt jelentette, hogy jogaitól megfosztották, szóval nem állt többé a jog védelme alatt. Mindenkinek szabadjában állott őt megölni, senki sem adhatott neki szállást.[6] Vagyonát is elvesztette. Ennek egy részét elpusztították, vagy a sértett félnek adták, majd pedig hivatalosan lefog-

[1] O. St. 183. sz. 110. l.
[2] U. o.
[3] U. o. 189. sz. 112. l.
[4] U. o. 181. sz. 109. l.
[5] *Maurer:* 3. köt. VIII. fej. 628., 629. és 635. l.
[6] *Schröder:* 12. fej. 75. l.

lalták.[1] Később az Acht egyszerűen kiutasítást jelentett.[2] Budán általában az *Acht, ächten* kifejezés törvényből való üldözést jelent.[3]

Az Achtbuch.

Némely városban, mint pl. Pozsonyban, a főbenjáró és hivatalból üldözendő bűntettek szerinti eljárást külön könyvbe — az *Achtbuch*-ba — vezették be. Ebbe írta a jegyző a vádlott kínvallomásait is.[4] A budai jogkönyv is Achtbuch-ról emlékezik.[5] Azt is olvassuk, hogy főbenjáró ügyek végeredményét *a városi könyvbe*[6] is beírják.

A büntetések jellege; kiegyezés.

A büntetéseknek egyenesen *megtorló* jellegük van. Pl. a koczkával játszó fiút fütykös bottal elverték és pellengérre állították. Aki pedig hamis koczkával játszott, annak tenyerén átütötték a koczkát.[7]

Megvan a *compositio* eszméje.[8] Ez kiterjed még a halálos büntetésre is.[9] Mindezekről a bűntények tárgyalásánál fogunk szólni.

A bűn nagysága.

Az elkövetett bűn *nagyságát* nemcsak a tettből ítélik meg, hanem a bűnös egyéniségét is tekintetbe veszik. Tekintettel vannak arra, hogy valaki véletlenségből, szándékán kívül vétkezik-e,[10] hogy a tett elkövetését hosszantartó ellenségeskedés előzte-e meg avagy az illető hirtelen haragjában vétett-e?[11] E körülmények határoznak azután, vajjon milyen büntetés érje a bűnöst.

A tulajdonképeni bűnös mellett megbüntették azt is, aki tette véghezvitelében segítette[12] vagy aki cselekvését pártolta.[13] E szerint különbséget állítanak föl a *bűnrészesség* és a *bűnpártolás* közt is.

A javítás eszméje.

Eredeti módon nyilvánul az egyház befolyása révén a *javítás eszméje.* Ha ugyanis a vétkes ember megtér, nem büntetik meg. Megokolása pedig ez: Ne büntesse a bíró a megtért bűnöst, mert Isten a megtérőnek megbocsát.[14]

[1] *Schröder:* 76. l.

[2] U. o. 36. fej. 333. l.

[3] O. St. 290. sz. 158. l. és 232. sz. 131. l. Kiemeli a jogkönyv, hogy *echten* csak az olyant szabad, akire a tett rábizonyúl. (U. o. 274. sz. 152. l.)

[4] *Király:* IX. fej. 2. rész 249. l.

[5] O. St. 274. sz. 152. l.

[6] U. o. 56. sz. 56. l. és 331. sz. 178. l.

[7] U. o. 190. sz. 113. l.

[8] U. o. 48. sz. 51. l. és 279. sz. 154. l. stb.

[9] U. o. 333. sz. 179. l. és 226. sz. 129. l.

[10] U. o. 259. sz. 143. l. és 260. sz. 144. és 145. l.

[11] U. o.

[12] U. o. 347. sz. 186. l. és 287. sz. 157. l.

[13] U. o. 190. sz. 113. l. és 272. sz. 150. és 151. l.

[14] U. o. 391. sz. 199. l.

b) Bűntények.

Erkölcsi kihágások. Az emberi élet elleni merényletek. Testi bántalmak. Erőszakoskodások. Tulajdon elleni bűntények: rablás, lopás, gyújtogatás. Kártétel. Széksértés. Szidalmazás és rágalom. Pénzhamisítás. Vallás elleni bűnök. Vegyesek.

Az egész középkor szigorúan vallásos felfogású; ennek folyománya a szigorú büntetés, amelyet a város a csendzavarókra kiszab. Lássuk első sorban azon bűntényeket, amelyek a polgárság *erkölcsi életét* megbontják. Erkölcsi kihágások.

A női erény elleni *erőszakot* szigorúan büntetik. A középkori német jogok azt mondják, hogy az illető, aki a merénylet áldozatává lett, kuszált hajjal, szaggatott ruhával jajveszékelve panaszkodjék a bíróság előtt.[1] Ezt kívánja a szász tükör;[2] így tartja a melrichstadti törvény is;[3] azután a régi bajor jog is.[4]

E felfogás átszivárgott hazai jogkönyveinkbe is. Átvette a selmeczi jog;[5] a budai jog;[6] a pozsonyi jog is nagy súlyt fektetett a nő kiabálására.[7] A *budai jog* azt vallja, hogy ha leányon vagy asszonyon erőszak történik, az illető, nevezetesen ha leány, szaladjon a bíróság elé kuszált hajjal és véres ruhával. A bűnöst pedig megkötözve kikérdik és saját vallomása alapján ítélik el. Ha a leány, legkevesebb harmadnapra sem panaszkodik, számítva az időt attól a pillanattól, amidőn megszabadult, akkor nem számíthat többé igazságszolgáltatásra.[8] Bécs[9] és Haimburg[10] XIII. századi jogszabályai engedékenyebbek. Ezek panasztevésre 14 napot engednek a nőnek. Ha asszonynyal történt meg ilyesmi, ez is jajveszékelve szalad a bíróság elé.[11]

A vétkest azonban csak akkor büntetik, ha a nő beleegyezése nélkül történt a dolog; ellenkező esetben a tettesnek baja nem lett.[12] Pozsonyban ilyenkor a leányt a férfihez nőül adták.[13]

[1] *Deut. Rechtsalt.* 5 könyv I. fej. 633. l.
[2] *Sachsp.* II. könyv 64. sz. 114. l.
[3] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv I. fej. 633. és 634. l.
[4] U. o. 633. l.
[5] *Selm. jogk.* 23. sz. 214. l.
[6] O. St. 284. sz. 156. l., 285. sz. 156. l.
[7] *Király:* IX. fej. 3. r. 4. sz. 285. l.
[8] O. St. 284. sz. 156. l.
[9] *Ar. für öst. G.* X. kötet 103. és 134. l.
[10] U. o. 142. l.
[11] O. St. 285. sz. 156. l.
[12] U. o. 284. sz. 156. l. 286. sz. 157. l.
[13] *Pozs. jogk.* 82. sz. 398. és 399. l.

Az ilyen bűnösre a sváb tükör,[1] Bécs[2] és Haimburg[3] XIII. századi törvényei a fejvesztést mondják ki. Ugyanazt mondja a selmeczi,[4] a budai,[5] meg a szepesi jog is.[6] A szász tükör még a helyszinét is, ahol ilyen vétség történt, meg akarja tisztítani. Meghagyja, hogy azt a házat, amelyben a dolog történt, lerombolják.[7] A sváb tükör még a tettnél jelenlevő embernek, állatnak elpusztítását is megkövetelte.[8] Ez nem más, mint az Acht vagyonjogi következménye.[9]

Fejét veszti az is, aki *beesküdött apáczán* visz véghez erőszakot. Az apáczát pedig ily esetben ismét visszaküldték kolostorába.[10]

A budai jog oltalmába fogadja a *házassági* frigyet is. A törvények eléggé széles alapra helyezkednek s a házasságtöréssel s annak különböző nemeivel foglalkoznak. Ha a férjhez ment nő gyermeke idő előtt született meg, vagy a férj halála után későn, törvényes származását kétségbe vonták.[11] Ilyen fölfogású a szász[12] és a sváb tükör is.[13]

Ha a férj felesége életében *más nővel kel egybe*, a törvényes feleségnek jogában állt kétféle módon pereskednie. Vagy visszakövetelte a férjét s ilyenkor az egyházi bíró előtt jelent meg, aki őket újra összehozta; vagy pedig bepanaszolta férjét hűtlensége miatt. Ilyenkor, ha elégtételt követelt, férjét lefejezték. Ugyanez a büntetés érte akkor is, ha második felesége ily esetben panaszolta be.[14] Természetesen ez akkor történhetett, ha a második feleség nem tudott férje házas voltáról.

Házasságtörés esetén *kibékülésnek* is van helye. Láttuk ezt már előzőleg is, midőn az asszony az urát visszakövetelte.[15] Megfordítva, van olyan eset is, midőn a feleség a vétkes fél. Ilyenkor, ha a férje neki megbocsátott, őt többé törvényszék előtt *be nem panaszolhatta* és igen nagy büntetés mellett nem volt szabad neki a nőt megbántania.[16]

[1] *Schwabsp. Landr.* 254. sz. 115. l.
[2] *Ar. für öst. G.* X. köt. 103. és 134. l.
[3] U. o. 142. l.
[4] *Selm jogk.* 23. sz. 214. l.
[5] O. St. 286. sz. 157. l.
[6] *Szep. jog* 14. sz. 31. l.
[7] *Sachsp.* III. könyv 1. sz. 121. l.
[8] *Schwabsp. Landr.* 254. sz. 115. l.
[9] *Schröder:* 12. fej. 76. l.
[10] O. St. 291. sz. 159. l.
[11] U. o. 163. sz. 102. l.
[12] *Sachsp.* I. könyv 35. sz. 41. l.
[13] *Schwabsp. Landr.* 40. sz. 23. l.
[14] O. St. 279. sz. 154. l.
[15] U. o. 279. sz. 154. l.
[16] U. o. 390. sz. 199. l.

A házasságtörőt általában megvetették. «Nem szabad sehol sem megtűrni, hanem törvényből kell üldözni.»[1]

Legnagyobb vétség számba az ment, ha *mindegyik* fél maga is házasságtörő. Ha őket bevádolják és egymásnál találják meg «egy szobában csukott ajtónál, ez már gyanút keltő». Épp így gyanús a dolog, ha őket nem szokott ruhában találják. Ilyenkor Acht-ba helyezték őket, főkép, ha elegendően nem tisztázták magukat arra nézve, hogy egymásnál mily okból voltak. Ha kínzóeszközzel csikarnak ki vallomást, akkor élve egy sírba temetik őket az akasztófa aljában és póznával átdöfik.[2] Kitünik ez esetből, hogy Budán az Acht alatt — legalább ez esetben — az életvesztést értették.

A házasságtörő férfi házasságtörő nejét *nem* pörölhette be, csupán hitbérétől foszthatta meg.[3]

Súlyos büntetés éri azon egyént is, aki házas férfival *együtt* él. Az ilyent kikergették a városból. Ha az eset másodszor is előfordult, a férfi akár feleséges ember volt, akár nem, mind a kettőt kitiltották a városból.[4]

Súlyosan bűnhődött az *anya* is, ha gyermekét erkölcstelenségre szoktatta. Az ilyent — a nők középkori kivégzésének megfelelően[5] — zsákba kötve a Dunába dobták.[6] Igy bünhödtek a *lélekkufárok* (off macherin, parleiterin), ha tetten kapták őket. A jogkönyv teljes megvetéssel szól róluk s majd gonosz asszonyoknak, majd a pokol zárjainak (hellen rigel) nevezi őket. Azt is vízbe fullasztották, aki ilyen erkölcstelenségre házát megnyitotta.[7]

A titokban erkölcstelenkedő hajadonnal szemben irgalmasak. Megtiltják, hogy a poroszlók és a szabad személyek gúnyt űzvén belőle, a városon végig tánczolva fölvonuljanak vele és a sárga folt hordására — a szabad személyek jelvényére[8] — kényszerítsék. Ruhájától sem szabad megfosztani. Mindez azért történik, hogy kétségbe ne essék és szabad személylyé ne váljék; mert magába szállván még megjavulhat.[9]

A szabad személyek iránt bizonyos részvéttel viseltetnek.

[1] O. St. 290. sz. 158. l.
[2] U. o. 290. sz. 158. és 159. l.
[3] U. o. 392. sz. 200. l.
[4] U. o. 288. sz. 158. l.
[5] *Schröder:* 36. fej. 331. l.
[6] O. St. 292. sz. 160. l.
[7] U. o. 287. sz. 157. l.
[8] U. o. 186. sz. 111. l.
[9] U. o. 289. sz. 158. l.

«Ezek» — mondja a jogkönyv — szegény és búslakodó személyek, akiket erőszakoskodástól és igazságtalanságtól meg kell védeni.» De azért megköveteli, hogy felismerhetők legyenek. Ily célból meghagyja, hogy fejkendőjükre sárga foltot varrjanak.[1]

Az ember élete elleni vétségek.

A városi jog minden tekintetben védelemben részesíti polgárait. Védi és oltalmazza őket anyagilag; védi és fenntartja *életüket.* Nem engedi meg, hogy valakinek élete elveszszék akkor, amidőn ilyen büntetésre nincs szükség. Ebből folyik az eljárás olyan adósági perben, amidőn a felperes idegen, tehát nem budai polgár. Amikor ugyanis az adóst átadták hitelezőjének, ez kezeseket[2] volt köteles állítani a felől, hogy az illetőnek nem lesz bántódása.

Ha már ilyen ügyben féltékenyek, mennyire szigorúan büntetik az igazi gyilkost! Az ilyenről tekintet nélkül, hogy ölt-e vagy gyilkolt-e, azt mondják, hogy az illető *manschlechtig.*[3] Milyen fogalom felelt meg az ölés fogalmának, ezt nem lehet meghatározni, a gyilkosét azonban igen. Ennek megfelel a *mord* kifejezés.[4] Ezt akkor követi el valaki, ha előzetes szándékkal, a maga teljes beleegyezésével tettleg öl; tette előzetes perlekedés, alapos meggondoltság és régi ellenségeskedés folyománya.[5]

Ölés vagy gyilkolás dolgában háromféle eset különböztethető meg: Vagy akarat és szándék nélkül, vagy tettleg akarattal, vagy akarattal és szándékkal viszi valaki véghez az ölést.[6]

A város védelme kiterjed mindenkire. Külön kiemeli a törvény, hogy senkit sem ment az ölés alól az a kifogás, hogy a megölt zsidó, eretnek vagy pogány; akárkit ölnek meg, a tettes gyilkos ember.[7] Az állítólagos gyilkos köteles volt magát esküvel tisztázni. Ő esküdött először, utána 25 eskütársa hármankint. Ha valamelyik elhibázta az eskümintát, a tettest lefejezték.[8]

Legnagyobb vétek számba az ment, ha valaki igazi gyilkosságot követett el, vagyis szándékosan gyilkolt. Ehhez mérten

[1] O. St. 186. sz. 111. l.

[2] U. o. 160. sz. 100. l.

[3] U. o. 258. sz. 142. l., 259. sz. 143. l., 260. sz. 144. és 145. l., 346. sz. 185. l. és 347. sz. 185. és 186. l. A *todschlag* is előfordúl manschlacht értelmében. (U. o. 258. sz. 142. l. 259. sz. 143. l.)

[4] U. o. 346. sz. 185. l.

[5] «Eyn man wirt manslechtig mit der tát, mit vorsatcz unnd mit willen, unnd das chúmpt von alter feyntscháft mit langem pedechtnúsz unnd mit vor worten. Unnd das ist grausam wan er ist eyn rechter morder» stb. (U. o. 346. sz. 185. l.)

[6] U. o. 259. sz. 143. l.

[7] U. o. 258. sz. 142. l.

[8] U. o. 143. l.

súlyosbított büntetés is érte; mert meghurczolták[1] és kerékbe törték.[2] Pozsonyban is ilyen büntetés érte a gyilkost.[3]

Enyhébb büntetésben részesült az, aki mást pusztán perlekedés közben ölt meg. Ezt egyszerűen lefejezték.[4]

Van a jogkönyvben olyan fejezetczím is, mely az alvótárs megöléséről szól.[5]

Gyilkos számba ment az is, aki mint ács, kőműves vagy cserepes valahol magasan fönn dolgozgatott s baltája leesvén, valakit agyonütött. Ily esetben is különbséget tettek a közt, hogy az illető nyilvános út mellett dolgozott-e, vagy olyan úton, amelyen szükségből járni szoktak; vagy pedig félreeső út mentén. Hogy baj ne történjék, az illető köteles volt az arra menőket kiáltással figyelmeztetni vagy az utat eltorlaszolni. Ha nem tette, a belőle származó bajért ő volt a felelős.[6] Büntetés érte azt is, aki másra sérelem nélkül pusztán fegyvert emelt. Az ilyen csak fegyverét vesztette.[7]

Németországban szokásos volt, hogy a megölt embert rokonai mindaddig, a míg meg nem boszulták, el nem temették. Amidőn pedig panaszra mentek, bemutatták a holttestet a bíróságnál. Később jelképileg csupán az illetőnek kezét vágták le és ezt vitték a bíróság elé[8] és a *wergeld* lefizetése után a holttest mellé eltemették. Végül már a véres ruha felmutatása is elegendő volt.[9]

Budán még a holttestet kellett a városházára vinni annak jeléül, hogy a bíró a meggyilkolt igazi barátja, mintegy testvére, aki legközelebb áll hozzá, hogy megboszulja. Ha vannak rokonai, ezek kötelesek a holtat, amikor a templomhoz viszik, három órán át letenni. Ilyenkor hangosan kell jajveszékelniök és a gonosztevő nevét kiabálniok, szintúgy két legközelebbi czinkostársáét is.[10]

E jajveszékelés és kiáltás régi német szokás. Hangos kiabálással vették üldözőbe a menekülő gyilkost; törvény előtt szintén jajkiáltással panaszkodtak. A megölt rokonai valamennyien föl-

[1] O. St. 346. sz. 185. l.
[2] U. o. és 229. sz. 130. l.
[3] *Actionale protocollum.* Idézve *Király:* IX. fej. 3. rész 1. sz. 274. l.
[4] O. St. 260. sz. 145. l.
[5] U. o. tartalomj. 22. l.
[6] U. o. 260. sz. 144. l.
[7] U. o. 231. sz. 131. l.
[8] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv I. fej. 627. l. és 6. könyv VI. fej. 880. l.
[9] U. o. 5. könyv I. fej. 627. l.
[10] O. St. 347. sz. 185. és 186. l.

fegyverkezve jelentek meg. A bacharachi vértörvényszék ennek legrégibb mintáját adja. A panaszosok ilyenkor előrántják kardjukat; az első jajveszékelés után odaviszik a megöltet, a harmadik után ismét leteszik a kardot.[1]

Kérdés, hogy miért kívánják a gyilkos és a *két* legközelebbi czinkostárs nevének kiabálását s miért nem a három vagy négy legközelebbiét? Kell, hogy ennek a gyökere is visszanyúljék a germán jogba. A régi svéd jog ezt tartja: Ha tíz vagy ennél is több ember meggyilkol valakit, akkor közülük három a gyilkos; az egyik az, aki a gyilkolást tanácsolja; a második az, aki a meggyilkolandót fogja, hogy ne védhesse magát; a harmadik pedig az igazi gyilkos, aki az ölést véghezviszi.[2] Talán az ilyen fölfogás maradványa ez a budai jogban is.

A poroszló a három bűnöst — épp úgy, mint a bécsi[3] és ennsi jog[4] értelmében a gyilkost — három törvénynapon keresztül idézi nyilvános kiáltással. Ha a gyilkos maga harmadszori idézésre sem jön, keze elvesztésére ítélve elmarasztalják, társait pedig megsebesítésre (egy seb ejtésére). Mind a háromra azt mondják, hogy annyi szabadságot élvezhetnek, mint a «*bokorban tartózkodó farkas*».[5] Ez régi kifejezés, amely visszanyúlik a germán korba. Az ottani büntetőjogban farkasnak hivták azt a gonosztevőt, akit büntetlenül szabad volt megsérteni, sőt bizonyos körülmények között meg is ölni. Mert valamint a farkas a békét nem élvezi és a halál áldozata, épp így a gonosztevő is az.[6]

Akiket egyébként bűnrészességről vádoltak, azok esküvel tisztázták magukat, különben egynegyed márkát fizettek a bírónak és az ellenfélnek.[7]

Az *öngyilkost* általában megvetik. Nem temetik szentelt földbe, hanem az akasztófa tövében ásnak neki sírt;[8] így a büntetés halála után érte utól. Német földön az öngyilkost nem volt szabad a házból a küszöbön át vinni ki, mert ezt megszentség-

[1] *Deut. Rechtsalt.* 6. könyv VI. fej. 876., 878. és 879. l.

[2] U. o. 5. könyv I. fej. 626. l.

[3] *Ar. für öst. G.* X. köt. 100. és 132. l.

[4] U. o. 96. l.

[5] ... «unnd dy all drey haben als vil freyung vor pasz, alsz der wolff yn der staüdenn.» (O. St. 347. sz. 186. l.)

[6] *Schröder:* 12. fej. 73. l. *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv III. fej. 733. l.

[7] O. St. 347. sz. 186. l. Van fejezetczím, amely arról szól, aki gyermekét agyonnyomja. (U. o. tartalomj. 24. l.)

[8] U. o. 261. sz. 145. l.

telenítette. Ilyenkor a küszöb alatt ásott nyíláson át vitték ki és valamely keresztút mellett temették el. Aki felakasztotta magát, annak a nyakán rajta hagyták a kötelet; aki agyonszúrta magát, annak a feje fölé három fadarabot tettek s belé vágták a kést.[1]

Testi bántalmak.

A középkorban a közbiztonság igen gyönge lábon állott. Ezért a fegyver viselése szokássá vált. Használata bizonyára sok visszaélést támasztott. Ezért a német városokban a fegyverviselést először korlátozták, utóbb pedig el is tiltották. Még a városba érkező idegen is letette fegyverét[2] Bécs joga ki is mondja, hogy: az idegen kifeszített íjjal be ne menjen a városba. Ha a városban dolga van, íjját hagyja a szállásán. Ha ismét távozik, «arcu non tenso» menjen.[3] A budai polgár rendes körülmények között viselt fegyvert. Azonban bíróválasztáskor nem hordhatta.[4] A jogkönyvben felsorolt testi bántalmak nem egyszer lehettek a fegyverviselés következményei.

Ami ezen sértéseket illeti, tekintetbe vették, hogy a megsértett fél férfi-e vagy nő. Ha nőt vertek meg, akkor a tettes büntetése még egyszer olyan súlyos volt, mintha férfit vert volna meg.[5]

Budán a *testcsonkítást*, nevezetesen a bénulást külön büntetik. A bűnös tíz márkát fizet vagy kezét veszti.[6]

Van eset, midőn valaki mást *arczul üt* s az illető idő mulva meghal. Itt is az előzmények jönnek tekintetbe. Ha a sértett fél tényleg meghal, halállal bünhődik.[7]

A testi bántalmakra vonatkozólag a jogkönyv tartalomjegyzéke érdekes fejezetek czimét őrizte meg. Ezek az egyes sérelmek közti különbséget tükröztetik vissza. Igy találunk fejezetet a *kofa* bántódásáról, illetőleg *verekedésről* (rauffen), *ököllel történő ütésről* (faust slahen), puszta kéz által történő *verésről* (offen hant slegen), *arczulütésről* (slegen under das angesicht), *fütykös bot-*

[1] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv III. fej. 727. l. Két külön fejezet szólt a *szülők* (U. o. 266. sz. 148. l.) és a *gazdák* meggyilkolásáról. (U. o. 267. sz. 148. l.) De ezeknek csak címe maradt meg. Hogy az előbbit szigorúan büntették, kitetszik abból, hogy a czímben ki van téve, hogy az ilyen tett szigorú elbírálás tárgya.

[2] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 154—157. l.

[3] *Ar. für ösl. G.* X. köt. 106. l.

[4] O. St. 32. sz. 41. l.

[5] U. o. 257. sz. 141. l.

[6] U. o. 256. sz. 140. l.

[7] U. o. 237. sz. 134. l.

tal és fegyver *felső végével* történő ütésről (kunttel und kolben slegen), *kővel dobálásról, lövöldözésről,*[1] *sebekről,* amelyek a test olyan részén vannak, melyet ruha nem föd (schem wunden) *testtagot sértő sebekről* (liet schrötigen wunden), *fölhorzsolásról* (verschunden).[2]

Erőszakoskodások.

A város, mint béketestület, semmiféle rendzavarást nem tűrt. Nem hiába voltak, akik rendőrszolgálatot teljesítettek.[3]

A békét és csendet még a nem polgár, a nemes emberis köteles volt megtartani. Budán erőszakkal megszállania nem szabad; tilos a budaiak kifosztása is. Ha a nemes ember akart valamit, azt vásárolnia kellett.[4] Az erőszakos megszállások a középkorban nem tartoztak a ritkaságok közé. Ily ellenséges betörésektől Pozsony is sokat szenvedett. Ilyenek voltak a bazini és szentgyörgyi grófok, a Giskra idejében a város közelében megfészkelt rablóvezérek.[5]

A város békéjét még az egymással viszálykodók is kötelesek voltak megtartani. Ezt sem szóval, sem tettel meg nem szeghették. Ha valaki szóval szegte meg, egyik kezét vesztette; ha tettel, fejével lakolt. De megengedték, hogy a kezét tíz márkával, fejét harminczkét márkával megváltsa.[6] E szigorú büntetésből is kitetszik, hogy a város békéjét igen szigorúan vették. S ez nem is csoda. A város erődítvényei folytán védelmül szolgált a lakosságnak, amely ép e czélból fölkereste azt. De mi lesz a védelemből, ha a város viszálykodás szinhelye?!

Midőn a városban *tisztújítás* van, különösen ügyeltek a rendre. Aki bíróválasztáskor veszekedést kezd, fejével lakol.[7] Száz márkát fizet az, aki a tanács *tudta nélkül* gyűlést hív egybe.[8] A *vásári béke* is fontos. A békeszegő tíz márkával váltja meg kezét, ellenfelének meg annyit fizet, mint rendes napokon.[9]

Gyakran megtörtént, hogy az egyik fél boszú útján szerezte meg az elégtételt. Ezt a középkori jogok *heimsuchung*-nak hivják. A budai jogkönyv is ezt a kifejezést használja.[10] Természetes, hogy az ilyen magánúton szerzett elégtételt a városi jogok nem

[1] O. St. tartalomj. 21. l.
[2] U. o. 22. l.
[3] U. o. 33. sz. 43. l. és 46. sz. 50. l.
[4] U. o. 19. sz. 36. l. és 199. sz. 117. l., IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 326.
[5] *Király*: IX. fej. 3. sz. 281. l.
[6] O. St. 226. sz. 128. és 129. l.
[7] U. o. 32. sz. 41. l.
[8] U. o. 47. sz. 51. l.
[9] U. o. 228. sz. 129. l.
[10] U. o. 159. sz. 99. és 100. l.

tűrték meg. Erre céloz Hainburg és Enns joga, amidőn azt mondja: «Kívánjuk, hogy a polgár háza tulajdonosának és övéinek, valamint mindenkinek, aki oda bemegy vagy bemenekül, biztos menedéke legyen.»[1] Budán megparancsolják, hogy akik más házára törnek és valakin sebet ejtenek, ha a sértett felek tanúkkal egyetemben akarnak elégtételt szerezni, akkor a vádat emelőnek hat megbízható emberre volt szüksége. Ha valamennyien esküvel bizonyítják a házratörés tényleges megtörténtét, a vétkesek fejükkel lakolnak.[2] Így intézkedik a pozsonyi jog[3] és a selmeczi törvénykönyv.[4]

Házratörés számba megy körülbelül az az eset is, amidőn valaki más embert házba kerget és oda a menekülő után fölfegyverkezve törvényellenesen beront. Ha csupán a küszöböt lépte is át, már megzavarta a házibékét és fejével lakolt.[5] Ha az üldözött a saját házába menekült és az ellenfele utána szaladt és megbántotta, akkor kerékbe törték.[6]

Tulajdon elleni bűntények: Rablás.

A tulajdon elleni bűntények: a *tolvajlás* és a *rablás*. A rablás megfelel a *raüb, rawb* kifejezésnek. A jogkönyv csak olyan lopást mond rablásnak, amely a városon kívül, szóval a szabadban történik; szerinte a többi eltulajdonítás mind a lopás fogalma alá tartozik.[7]

A rablást súlyosabban büntetik, mint a lopást. Megkövetelik, hogy a rabló hetedmagával esküdjék meg. Ha valamelyik az esküt elhibázza, a rablót előbb elverik, azután kerékbe törik.[8] Aki holt embert kirabol, azt egy márkán fölüli rabláskor kerékbe törik; az ezen aluli rablást akasztással büntetik.[9] Címe maradt meg annak a fejezetnek, amely a templomrablókról szólt.[10]

Lopás.

A *lopás — dyberay* — meglehetősen elterjedt lehetett. Erre a lopás különböző fajainak felsorolása utal. A lopás megbüntetésére nézve alapul szolgál a kár nagysága, amelyet az illető tolvaj

[1] *Ar. für öst. G.* X. köt. 142. és 98. l.

[2] U. o.

[3] *Pozs. jogk.* 76. sz. 397. l.

[4] *Selm. jogk.* 29. sz. 216. l.

[5] «Der eynem mensch iaget yn eynisz andern hausz, isz das er dem vorfluchtigen nach volget mit gewápenter handt an dasz gericht, nur über den druschubel, er ist des hawptis verfallen.» (U. o.)

[6] U. o. 229. sz. 130. l.

[7] U. o. 268. sz. 149. l.

[8] U. o. 268. sz. 149. l.

[9] U. o. 269. sz. 149. l. E fejezet a kerékbetörést megelőző elverést nem említi.

[10] U. o. tartalomj. 23. l.

okozott. Az 1/4 márka értékű lopás már nagy vétek számba ment. Egy márkáig terjedőleg a tolvaj harmad-magával esküdött, és pedig először ő maga, utána a két esküdtárs.[1] Ha elhibázták, a tolvajt fölakasztották.[2] A nagyobb értékű lopást is akasztással büntették. Ilyenkor a tolvaj heted-magával esküdött, és pedig először ő maga, utána három-három társa.[3]

A lopásnak akasztással való büntetését a sváb-tükör is elismeri.[4] A selmeczi jog is akasztást szab ki a rablásra, tolvajlásra egyaránt.[5] E kivégzési mód Körmöczbányán a XVII. században is dívott. Az 1613-iki Curiale protocollum említ egy esetet, amikor egy tolvajt kínzással, t. i. ujjainak megnyújtásával (gedäumelt), kövezéssel és *akasztással* fenyegettek[6] meg. Ezen büntetés meglehetős csúfondáros dolog volt. A német jog szerint azt, aki éjjel lopott, fölakasztották.[7] Budán is volt fejezet, mely a *nappali* és *éjjeli* tolvajról szól, de a tartalmát nem ismerjük.[8]

A tolvajok egyik neme a *zsebmetsző* (peutel schneider). Ezzel épp úgy bántak el, mint a tulajdonképeni tolvajjal; ő is heted-magával esküdött meg,[9]

Kis lopás számba ment az *egynegyed márkáig* menő lopás. Az ilyen egymaga tette le a tisztító esküt. Ha pervesztes volt, megvesszőzték. Ha egyik füle vesztésére, tehát testcsonkításra ítélték, kiegyezésnek nem volt helye.[10]

A német jog is ismeri a megvesszőztetést; de hajnyírással kapcsolja egybe; Budán ezen utóbbi elmarad. A tetten rajtakapott tolvajnak még az ollót és a seprűt, amely eszközökkel a büntetést végrehajtották — a hátára kötötték.[11]

Budán tolvajszámba ment az is, aki talált jószágot — értékest és nem értékest egyaránt — három napon belül a bíróságnál nem jelentette be.[12]

Gyújtogatás. A *gyújtogatást* tekintve — nemcsak magát a tényt — hanem még pusztán a szándékot is büntették. Az ilyen — mondja a

[1] O. St. 264. sz. 147. l.
[2] U. o. és 269. sz. 149. l.
[3] U. o. 265. sz. 147. l., 268. sz. 149. l., 270. sz. 149. l. és 271. sz. 150. l.
[4] *Schwabsp. Landr.*
[5] *Selm. jogk.* 19. sz. 213. l.
[6] *Körmöczb. ltár* 1613. évi Curiale Protocollum 3. l.
[7] *Deut. Rechtsalt.* 5 könyv III. fej. 687. l.
[8] O. St. tartalomj. 23. l.
[9] U. o. 271. sz. 150. l.
[10] U. o. 262. sz. 146. l.
[11] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv III. fej. 714. l.
[12] O. St. 263. sz. 147. l.

törvény — a szerint bünhődjék, amint vétkezni akart.[1] A büntetés tehát a *megegetés*. Selmeczen is így járt a gyújtogató.[2] A tárnokjog is ilyen büntetést szab.[3] E tekintetben tehát érvényesül a talio elve.

Kártétel.

Kártétel számba megy, ha valaki a saját és szomszédjának földje közti *határt megsérti*. A vádlott ilyenkor három márkát fizet a bírónak és az ellenfélnek; ezenkívül minden kárt megtérít.[4]

Külön fejezet szólt arról is, aki más földjén kárt okoz.[5] A szőlőmunkásról tudjuk, hogy ilyenkor testileg bünhődött.[6]

Széksértés.

A tekintély fönntartása a városi hatóságnak érdekében állott. Ennek következtében megköveteli, hogy mindenki, aki a törvényszék előtt megjelenik, tisztességesen viselkedjék. Aki másként járt el, megbüntették. A vétség büntetése a szerint történt, hogy szóval vagy tettel történt-e a sértés. A szóbeli sértést 1/4 márkával büntették. Az igazi tettet pedig fokozatosan súlyosbító büntetéssel. A megverésért egy márka (slecht ubil handelunge), ugyanannyi jár a *kékre verésért* és azon esetre, ha az illetőnek már a *vére folyik*; megsebesítésért pedig öt márkát fizetnek. Volt olyan eset is, midőn az illető *életével* lakolt. Ezt 32 márkával megválthatta. Más cselekvésért meg a *kezét* vagy a *nyelvét* vesztette. Mindkettőt 10 márkával lehetett megváltani.[7]

Szidalmazás és rágalom.

A kor vallásos fölfogásának megfelel, hogy a szidalmat, kivált mikor a vallás körébe vágott, szigorúan bentették. Ha ugyanis a budai jog büntetésein végig tekintünk, azt látjuk, hogy az e tárgyban kiszabott büntetések rendkívül szigorúak.

Az istenkáromlásról több adat beszél. Aki az Istent vagy a szenteket káromolja, azt a talio értelmében azzal büntetik, amivel vétett, t. i. nyelvével. Ezt nem metszették ki — ami még enyhébb büntetés lett volna, s amelyet Bécsújhely,[8] Bécs[9] és Hainburg[10] joga ír elő — hanem kihúzták.[11] Pozsonyban volt rá

[1] O. St. 276. sz. 153. l. Van egy fejezet, amelynek címe ez: «Ap eyn rawber eyn todten raubt, *oder ap eyner feuer in eyner stat an légt.* (269. sz. 149. l.) Rablásról van benne szó, de gyújtogatásról nem.

[2] *Selm. jogk.* 19. sz. 213. l.

[3] *Jus Tav.* LXXXII. sz. 177., 178. és 179. l.

[4] O. St. 332. sz. 178. l.

[5] U. o. tartalomj. 23. l.

[6] U. o. 394. sz. 201. l.

[7] U. o. 333. sz. 179. l.

[8] *Ar. für öst. G.* X. köt. 113. l.

[9] U. o. 136. l.

[10] U. o. 143. l.

[11] «Welch mensch got verschmecht, aber seyn heiligenn, unnd mit worthen lestert; dem schol man dy czung ausz czyhen.» (U. o. 219. sz. 126. l.

eset, mikor valakit ily szidalom miatt megbüntettek, de ilyen szigorú büntetést nem szabtak rá, hanem egyszerűen megvesszőzték.[1] Valamivel szigorúbb a selmeczi jog. E szerint a bűnöst hét vasárnapon át a körmenet előtt derékig meztelenül és mezítláb hajtva verték.[2]

Az Isten és szentjeinek tisztelete kiterjed a *szentképekre* is. Ennek folytán tilos ezeknek bárminemű megcsonkítása. Ha ez akár dobálás, vagy akár lövöldözés következtében fordult elő, a tettest tüzes vasfogókkal halálra csipdesték.[3]

Tekintettel voltak a polgár *jó hírnevének* fenntartására. Midőn rágalom forgott szóban, a dolgot előbb átvizsgálták s csak azután láttak hozzá a megbüntetéshez. Ha a rágalom a vádlottra tényleg rábizonyult, akkor az illető kiállt a városházára s ottan kikiabálta, hogy ő ezt meg ezt a rágalmat mondotta valakire s midőn ezt kikiáltotta, a szájára kellett csapnia.[4]

E fajta szokás a német jogban is megvolt. A vétkes szájára ütött s ezt mondotta: «Te száj, midőn te ezt a szót kimondottad, hazudtál».[5] A normannok is kénytelenek voltak a rágalmat visszavonni. De ők ilyenkor nem a szájukra ütöttek, hanem orruk hegyét fogták.[6]

Ha valaki mást szóval vagy tettel megsértett, akkor — úgy mint a testi bántalmaknál — különbséget tettek a között, hogy az illető férfit vagy nőt sértett-e meg. Ha valaki nőt sértett meg, még egyszer akkora büntetés érte, mint amilyent rá kiróttak volna, ha térfivel bánt volna így el.[7] A régebbi német törvények is a közönséges bírságpénznek mindig a kétszeresét rótták ki, ha nő sértése forgott szóban.[8]

Eredeti az egymással perlekedő *kofák* bünhődése. Az, aki a perpatvart kezdte, hatalmas követ (pukstain) visz a hátán, mögötte pedig az a kofa megy, akivel perlekedett. Ennek pálcza van a kezében, amelylyel az előtte menő kofát folytonosan szurkálja. Ez a menet megindul a városházánál és Szent-György kápol-

[1] *Pozs. vár. levélt.* közölve *Király:* IX. fej. 3. rész 6. sz. 306. l.

[2] *Selm. jogk.* 16. sz. 213. l.

[3] O. St. 219. sz. 126. l.

[4] U. o. 254. sz. 139. és 140. l.

[5] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv. III. fej. 711. l.

[6] *Consuetud. normannorum.* II. r. *Carpentier nasus* alatt közölve O. St. 140. l. jegyzet a 254-ik fejezethez.

[7] O. St. 257. sz. 141. l.

[8] *Deut. Rechtsalt.* 2. könyv 404. lapon.

náját megkerülve, oda tér vissza.[1] Ha az, aki a másikat pálczával kergeti, elneveti magát, neki kell vinni a követ.[2]

A kőhordás emléke Körmöczbányán a XVII. században is megvolt. Egy, asszonyok perlekedése folytán keletkezett ügy elintézésekor azt mondja a tanács, hogy ezelőtt szokásos volt, ha asszonyok és szomszédok perlekedtek, hogy a nők büntetésképen követ vittek a pellengér körül; de most úgy intézkednek, hogy a nők vagy egy forint bírságot fizessenek, vagy még nyolcz napig börtönben maradjanak.[3] A kőhordás szintén német szokás. Előfordul már a speieri és hamburgi törvényekben is. Perlekedő nők különben seprűt is vittek.[4]

A tanács határozatainak *kibeszélése* összefügg a beszéddel történő kihágásokkal. Az ilyen árulás sokszor az egész városra kiható bajt okozhatott, minek következtében erős büntetést szabtak arra, aki a tettet elkövette. Ha az ügy fontos volt, fejét vesztette s ezt megváltania nem lehetett; ha csekély volt a dolog, nyelvét vágták ki.[5]

Pénzhamisítás.

A *pénzhamisítás* leginkább a pénz *megvágása* útján szokott előfordulni. Aki a pénzt köröskörül levágta, vagy egyből kettőt csinált, vagy a lemetszett érczet máskép használta föl, vagy aki máskép hamisította a pénzt: az bírságot fizet és a hamis pénzzel beszerzett árút is elveszti. Ha a tettes ismeretlen, akkor a király elengedheti a pénz kiadójának a büntetését, melyet a városbíró ő rá kiszabott.[6]

Előfordul a pénz igazi *hamisítása* is. Az ilyen heted-magával tette le az esküt; először ő, utána a többi. Ha pervesztes volt, tűzhalállal lakolt. Ez a büntetés volt érvényben a többi hamisítókra is.[7]

A vallás elleni bűnök.

Az eretnek tant vallók büntetése a megégetés. A sváb tükör is ezt a büntetést szabja meg.[8] De míg ez azonnal követeli a büntetés végrehajtását, a budai jog engedékenyebb. Először pap elé viszik a bűnöst, s csak miután ez nem bír vele, kerül a

[1] O. St. 155. sz. 97. és 98. l. és 180. sz. 109. l.

[2] U. o. 155. sz. 98. l.

[3] *Körmöczb. ltár.* 1613. évi Curiale Protocollum 309. l.

[4] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv III. fej. 720. és 721. l.

[5] O. St. 48. sz. 51. l.

[6] U. o. 278. sz. 153. és 154. l.

[7] U. o. 270. sz. 149. l.

[8] *Schwabsp. Landr.* 313. sz. 136. l.

világi bíróság elé, amely azután az akasztófa tövében ásott gödörben [1] megégeti.[2]

A *rontók* és *boszorkány* hirében állók sem kerülték ki büntetésüket. Ezeket sem tekintették sokkal különbnek az eretneknél. A svábtükör megégeti a rontókat;[3] a selmeczi jog ugyanazt szabja ki a tetten rajtakapott bűnösre.[4] Budán a bűbájosokra is szól. Első sorban megszégyenítő büntetést szabtak. Felültették egy létrára és fejükre hegyes zsidósüveget tettek, amelyre angyalok voltak festve. Ily helyzetben kellett nekik munkaszüneti napon (freitag), mikor a legtöbb ember járt-kelt, reggeltől délig megmaradniok. Azután szabadon eresztették, de javulást kellett fogadniok. Ha a dolog megismétlődött, eretnek módjára megégették.[5] A zsidókalap, mint megszégyenítő eszköz, német földön is megvolt. Ezt hordta az uzsorás büntetésül.[6]

Meglakolt a zenész is, aki Úrnapján (gotis leichnamtag) a főtemplomnál nem játszott. Egy évre kitiltották a városból.[7]

Aki a temetőt *megszentségtelenítette*, az köteles volt azt újra beszenteltetni, kezét pedig 10 márkával válthatta meg.[8]

Vegyesek. Vannak ezeken kívül még számos egyéb kihágások, amelyek közt említik a szabályellenesen *sütő pékek* büntetését, akiket a vízbe taszítottak.[9] Ezen büntetés sem új; ismeri a német jog is.[10] A szabályellenesen áruló kofa bőrével és hajával lakol: «vettet haut und har». De három schillinggel megválthatta, ha a tanácsos is úgy akarta.[11]

Megemlítjük a koczkajátékosok büntetését. Iparos, ha játékközben viszályt szított, egy márkát fizetett bírságul, valahányszor rajtakapták. Ha kóbor ember (freihait)[12] vagy fiúk cselekedték, elverték őket és pellengérre állították. Aki hamis koczkával játszott, ezt tenyerén átütötték.[13] Utóbbi büntetést a selmeczi jog is ismeri.[14] Szigorú büntetés, de jellemző a korviszonyokra. Egyszer

[1] O. St. 275. sz. 152. l.
[2] U. o. 331. sz. 178. l. és 275. sz. 152. l.
[3] *Schwabsp. Landr.* I. rész. 157. l.
[4] *Selm. jogk.* 17. sz. 213. l.
[5] O. St. 331. sz. 178. l.
[6] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv. III. fej. 712. l.
[7] O. St. 184. sz. 110. és 111. l.
[8] U. o. 252. sz. 138. l.
[9] U. o. 145. sz. 91. és 92. l.
[10] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv I. fej. 631. l.
[11] O. St. 159. sz. 99. l.
[12] U. o. 190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 184. és 185. l.
[13] U. o. 190. sz. 113. l.
[14] *Selm. jogk.* 28. sz. 215. l.

a *hamis esküvést* is említik,[1] Bécsben [2] és Hainburgban [3] ezt nyelvvesztéssel büntették, ha a bűnös 10 talentummal meg nem váltotta.

Életével lakolt a *felöltőkészítő*, ha véres ruhát dolgozott fel.[4] Fejét és jószágát veszti, aki *idegen kereskedővel* szövetséget köt.[5]

Az *orgazdát* éppen olyan büntetés éri, mint a bűn elkövetőjét. Aki tolvajnak, rablónak, gyilkosnak, hamisítónak vagy árulónak szállást ad, tette aránya szerint bünhődik. Ha akasztásra ítélték, egy fokkal magasabbra húzták az akasztófán, mint azt, akinek szállást adott.[6] Bécsújhely törvénye enyhébb. Szerinte az, akit arról vádolnak, hogy Acht-ba jutottnak szállást ad, esküvel tisztázza magát; ha ezt nem akarja megtenni, akkor 10 talentumot fizet. Ha harmadszor is vádolják, akkor már megvizsgálják az ügyet s ha a fél csakugyan bűnös, erősebben kell megbüntetni (acrius puniatur).[7] Három márkát fizet, aki törvényellenes koczkajátékot házában megtűr.[8] Aki házát erkölcstelenségre megnyitja, azt vízbe fullasztják.[9]

c) Büntetések.

Testi büntetések. Megszégyenítő büntetések. Szabadságkorlátozó büntetések. Vagyonbeli büntetések. Kínzás. Menedékhely.

Testi büntetések.

Ha végignézünk a budai jog különböző büntetésein, azt látjuk, hogy ezek ugyanazok, amelyeket a középkori német jog ismert. Igy mindjárt elénk tűnik a *halálos büntetés*. Ez lehetett egyszerű és súlyosbított.

Különbséget tettek a között, hogy férfi vagy nő követte-e el a tettet. E szerint változott a halálos büntetés neme is.

Az egyszerű halálos büntetések gyakori neme az *akasztás*. Ezt a büntetést lopás esetére szokták alkalmazni.[10]

Az akasztás megszégyenítőbb volt a lefejezésnél is. Német földön megtörtént, hogy az akasztásra ítéltnek rokonai, barátai

[1] O. St. 2. sz. 29. l.
[2] *Ar. für öst. G.* X. köt. 104. és 136. l.
[3] U. o. 143. l.
[4] O. St. 139. sz. 90. l.
[5] U. o. 87. sz. 71. l.
[6] U. o. 272. sz. 150. és 151. l.
[7] *Ar. für öst. G.* X. köt. 115. l.
[8] O. St. 190. sz. 113. l.
[9] U. o. 287. sz. 157. l.
[10] U. o. 264. sz. 147. l., 265. sz. 147. l., 269. sz. 149. l. és 272. sz. 151. l.

és gyermekei esedeztek, hogy a bűnösnek kegyelmezzenek meg és fejezzék le.[1]

Budán volt állandó akasztófa. Ha ugyanis az eretnek embert akasztófa tövében égették meg;[2] ha az öngyilkost és házasságtörőket[3] akasztófa tövében temették el:[4] akkor kellett állandó akasztófának lennie. Pozsonyban állandó akasztófa volt, melynek alját kőmíves készítette.[5]

Ismeretes a *lefejezés* is. Budán arra alkalmazzák, aki a tanács tanácskozmányait fontos ügyben kibeszélte;[6] aki a város békéjét maga és ellensége közt tettleg megbontotta;[7] aki mást házába kergetvén, ebbe is utána szaladt;[8] a gyilkos, ki nem előzetes szándékkal lett azzá;[9] aki erőszakot követ el;[10] a házasságtörő férfi;[11] aki a törvényszék előtt rágalmaz;[12] aki idegen kereskedővel szövetséget köt[13] és alkalmasint a szabó, aki a véres ruhát földolgozza.[14] A lefejezést a Káposztás-piaczon hajtották végre.[15] Német földön a levágott fejet a népnek felmutatták.[16]

A nőket zsákba kötve a Dunába *fullasztották*. Ez történik az anyával, aki leányát erkölcstelenségre adja,[17] a lélekkufárral.[18] Még a férfit is úgy büntetik, ha erkölcstelenségre házát megnyitja.[19] Német földön az ilyen bűnösnek malomkövet kötöttek a nyakára, hogy ki ne úszhassék.[20] Nálunk — mint láttuk — a zsákbakötés szolgált e czélra. Ezek voltak az egyszerű halálos büntetések.[21]

[1] *Deut. Rechtsalt.* 5 könyv. III. fej. 687. l.

[2] O. St. 275. sz. 152. l.

[3] U. o. 261. sz. 145. l.

[4] U. o. 290. sz. 159. l.

[5] *Pozs. vár. levélt.* 1487. é. számad. könyv közölve *Király*: IX. fej. 5. rész. 1. sz. 315. l.

[6] O. St. 48. sz. 51. l.

[7] U. o. 226. sz. 128. és 129. l.

[8] U. o. 229. sz. 130. l.

[9] U. o. 258. sz. 142. és 143. l.

[10] U. o. 286. sz. 157. l., 291. sz. 159. l.

[11] U. o. 279. sz. 154. l.

[12] U. o. 333. sz. 179. l.

[13] U. o. 87. sz. 71. l.

[14] U. o. 139. sz. 90. l.

[15] U. o. 258. sz. 143. l., 260. sz. 145. l. és 279. sz. 154. l.

[16] *Deut. Rechtsalt.* 5 könyv III. fej. 690. l.

[17] O. St. 292. sz. 160. l.

[18] U. o. 287. sz. 157. l.

[19] U. o.

[20] *Deut. Rechtalt.* 5. könyv III. fej. 690. l.

[21] Van fejezetczím, a mely az áldott állapotú nő halálos büntetéséről szólt. (O. St. tartalomj. 24. l.) Ilyenkor alkalmasint megvárták a gyermek megszületését és erősbülését s csak ezután hajtották végre az ítéletet. A szász és a svábtükör ilyenkor a halálos büntetést nem engedik meg. (Sachsp. III. könyv III. sz. 122. l., Schwabsp. Landr. 256. sz. 115. l.)

A súlyosbítottak: *a kerékbetörés, meghurczoltatás és kerékbetörés, elverés és kerékbetörés, élvetemetés és átdöfés, megégetés, a föld gödrében való megégetés.*

Grimm Jakab úgy véli, hogy a kerékbetörés büntetése eredetileg nem volt meg, hanem később keletkezett. Első fejlődésében futó kocsikkal hajtották végre. Ez kivált a férfiak büntetése. Szégyenítőbb büntetés volt ez még az akasztásnál is. A bűnös testét kerék segítségével összezúzták és az ilyent kerékre fonva, póznára vagy akasztófára állították. A keréknek kilencz vagy tíz küllője volt. Igy tartja a német szokásjog.[1]

Meghurczoltatás és kerékbetörés várt az *igazi gyilkosra,*[2] a *házratörőre;*[3] elverés és kerékbetörés a *rablóra,*[4] puszta kerékbetörés arra, aki a *holt embert* egy márkánál többel megkárosítja.[5] Tüzes fogókkal holtra csípdesik azt, aki a szentképet megcsonkítja.[6] Az élve eltemetés még a késő középkorban is dívott.[7] Budán élve temetik el az akasztófa tövében a *házasságtörő házasfeleket* és átdöfik őket.[8] Megégetés éri ugyanott az *eretneket*[9] és a másodízben boszorkányságon rajtkapott *bűbájost.*[10] Megégetik a *gyújtogatót* is.[11] A végrehajtást a hóhér végzi.[12]

A kisebb *testi büntetések* is elegendő számmal vannak. Ezeket illetőleg a középkori jogok a szentírás álláspontján vannak: aki mivel vétett, azzal bünhődik; igy Enns,[13] Bécs,[14] Hainburg[15] és az osztrák jog.[16] Igy azután előfordul: a *testcsonkítás* és pedig a *kéz levágása* vagy a *tenyér átütése, fül levágása,* a *nyelv lemetszése* vagy *kihúzása.*

Kezét veszti az, aki vásári békét *megszeg,*[17] a temetőt *megszentségteleníti;*[18] aki mást *megbénít,*[19] aki törvényszék előtt *rágal-*

[1] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv III. fej. 688. és 689. l.

[2] O. St. 346. sz. 185. l. Másutt a jogkönyv csak a kerékbetörést említi. (229. sz. 130. l.)

[3] U. o. 229. sz. 130. l.

[4] U. o. 268. sz. 149. l.

[5] U. o. 269. sz. 149. l.

[6] U. o. 219. sz. 126. l.

[7] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv III. fej. 694. l.

[8] O. St. 290. sz. 158. és 159. l.

[9] U. o. 275. sz. 152. l. A 331. sz. (178. l.) csupán megégetést említ.

[10] U. o. 331. sz. 178. l.

[11] U. o. 276. sz. 153. l.

[12] U. o. 189. sz. 112. l.

[13] *Ar. für öst. G.* X. köt. 97. l.

[14] U. o. 101. és 133. l.

[15] U. o. 140. l.

[16] U. o. V. fej. 149. l.

[17] U. o. 228. sz. 129. l.

[18] U. o. 252. sz. 138. l.

[19] U. o. 256. sz. 140. l.

maz;[1] a hamis koczkával játszónak a tenyerén ütik át a koczkát.[2] Fülét veszti néha a *tolvaj*;[3] a nyelvét annak vágják ki, aki a tanács kevésbbé fontos dolgát *elárulja*[4] és aki a törvényszék előtt rágalmaz.[5] Az *istenkáromlónak* meg a nyelvét húzzák ki.[6] Ezen büntetéseket is alkalmasint a Káposztás-piaczon hajtották végre. A kéz levágását kétségtelenül ott végezték.[7] Körmöczbányán még a XVII. században is «wie vor Zeiten gebrauchig» az alsó kapunál egy czölöpön eszközölték.[8]

A testi büntetések körében feltünnek még a *fenyítő büntetések* s ezek között a *megvesszőzés*, amelyet a tisztességtelenül koczkát játszó kóbor *emberekre* és *fiúkra*,[9] továbbá arra szabnak ki, aki kisebb értékű dolgot lop.[10] A verésre a jogkönyv a *stossen*,[11] *schlagen*[12] és *hauen*[13] kifejezéseket használja. E büntetést a koczkajátékosoknál fütykös bottal (knótteln),[14] a tolvajoknál korbácscsal vagy vesszővel (gerten, geiselen)[15] végezték. Úgy látszik, hogy ezt külön helyen (staup?) végezték,[16] talán a szégyenfa mellett, mint Pozsonyban.[17]

A *kofának*, aki az eladásnál törvényellenesen járt el, a büntetés a «bőrét és haját» illette.[18] Ez elverésben és lenyírásban állhatott. Német földön az elverés és lenyírás büntetésétől ered a kifejezés: «Die Strafe geht zu Haut und Haar».[19] Testileg bünhődik a szándékosan kárt okozó szőlőmunkás is.[20]

Megszégyenítő büntetések.

A büntetések harmadik faja a *megszégyenítő büntetés*. A *rágalmazó* a városházából kilépett és magát megczáfolva szájára csapott;[21] a boszorkányság miatti bűnös munkaszüneti napon

[1] O. St. 333. sz. 179. l.
[2] U. o. 190. sz. 113. l.
[3] U. o. 262. sz. 146. l.
[4] U. o. 48. sz. 51. l.
[5] U. o. 333. sz. 179. l.
[6] U. o. 219. sz. 126. l.
[7] U. o. 252. sz. 138. l.
[8] *Körmöczb. ltár* 1613. évi Curiale Protocollum 426. l.
[9] O. St. 190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 184. és 185. l.
[10] U. o. 262. sz. 146. l.
[11] U. o. 268. sz. 149. l.
[12] U. o. 190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 184. és 185. l.
[13] U. o. 262. sz. 146. l.
[14] U. o. 190. sz. 112. és 113. l. és 345. sz. 184. és 185. l.
[15] U. o. 262. sz. 146. l.
[16] U. o.
[17] *Király*: IX. fej. 5. rész. 2. sz. 317. l.
[18] O. St. 159. sz. 99. l.
[19] *Deut. Rechtsalt.* 5. könyv. III. fej. 701. és 702. l.
[20] O. St. 394. sz. 201. l.
[21] U. o. 254. sz. 139. és 140. l.

létrára ült zsidókalappal a fején, amelyen angyalok voltak festve.[1] Mindezek a megszégyenítő büntetések az illető becsületébe vágnak. Ismeri a jog a *pellengérre állítást is*; a tisztességtelenül játszó koczkajátékost oda állították.[2] Már a legrégebbi jogunk, a selmeczi is, ismeri a szégyenfát. Ide állítja a rágalmazókat.[3] A budai pellengér szintén a piaczon lehetett; német városokban ott szokott lenni.[4] Úgy látszik, hogy szokásos volt a titkon erkölcstelenkedő *hajadont* nyilvánosan megszégyeníteni. Ez abban állott, hogy a poroszlók és a szabad személyek tánczolva végigvonultak vele a városon. Ruháját is elvették. Ezt a szokást azért tiltják be, hogy a bűnös magába szálljon.[5]

Részben testi, de még inkább megszégyenítő a szabályellenesen *sütő pékek* büntetése; ezeket vízbe mártották.[6] Ez úgy történt, hogy egy gerenda végén lecsüngő kosárba vagy vaskalitkába beleültették a bűnöst s emelőszerkezettel a vízbe sülyesztették, megint újra felhúzták s ezt néhányszor megismételték.[7]

Említettük a perlekedő kofák felvonulását kővel és bottal.[8] Ha tekintetbe veszszük az utat, amelyet meg kellett tenniök, akkor könnyen belátható, hogy az illető fél, akinek a bűnös felet szurkálnia kellett, vajmi sokáig a komolyságot meg nem őrizhette.

Lehet, hogy a bebörtönzés csak előzetes letartóztatás volt.[9]

A szabadságkorlátozó büntetések körében előfordul a városból való *kitiltás*. Ez a büntetés érte azt, aki a háromszori nyilvános idézésre sem jelent meg.[10] Megszabják, hogy az ilyen megbüntetett embernek mily messzire kellett mennie. A kiszabott messzeség a Buda és Fejérvár közti távolság volt. Ha nyolcz mértföldnyire közelebb mert jönni, vagy idő előtt jelent meg a városban, meglakolt.[11] Szabadságkorlátozó büntetések.

A városi *zenészt* vétség esetén egy évre tiltották ki.[12] Örökre való kitiltás szólt az idegen férfival élő házas nőre; ha másodizben is megtörtént, mindakettőt — a nőt és akivel együtt

[1] O. St. 331. sz. 178. l.
[2] U. o. 190. sz. 112. és 113. l.
[3] *Selm. jogk.* 18. sz. 213. l.
[4] *Below:* 63. l.
[5] O. St. 289. sz. 158. l.
[6] U. o. 145. sz. 92. l.
[7] *Below:* 63. l.
[8] 224. és 225. l.
[9] U. o. 235. sz. 132. l. és 181. sz. 109. l.
[10] U. o. 273. sz. 151. l.
[11] U. o. 273. sz. 151. l.
[12] U. o. 184. sz. 110. és 111. l.

volt — kitiltották a városból.[1] Kitiltják azt a polgárt is, aki árúját többször mint háromszor adta el titokban az idegen kereskedőnek.[2]

Vagyonbeli büntetések.

A vagyoni büntetés is gyakori. A törvényszék előtti *rágalmazó* büntetése a közönséges szóbeli vétségért 1/4 márka bírságban; a kékre verésért és sebzésért 5 márka, kézlevágás fejében 10, halál fejében 32 márka a büntetés.[3] A tisztességtelenül koczkával játszó *kézműves* egy márkát fizet.[4] Tíz márkát ad a bénaságért bünhődő;[5] aki a városi békét megszegi[6] 32 márkát,[7] aki a temetőt *megszentségteleníti*[8] 10 márkát fizet; 100 márkát, aki a gyűlést törvényellenesen hívja össze;[9] 3 márkát az a gazda, aki házában a törvényellenes koczkajátékot megtűri.[10] Fegyverét veszti, aki ezt másra emeli, de tettlegesség nélkül.[11] Aki hamis pénzt használ, árúját és pénzét veszti.[12] Aki a *vásári békét megszegi*, 10 márkát fizet és ellenfelének annyit, amennyit közönséges napon fizetne.[13]

Van eset, midőn a büntetés nemét elhallgatják. Ez az eset forog fönn, ha a házasságtörő feleségét törvényellenesen bepanaszolja;[14] ha valaki kitiltás esetén a büntetést nem tartja be.[15] Ha a gonosztevő megszökött, a vagyon családjáé maradt, a törvény nem foglalta le; csak akkor, ha örököse nem volt.[16]

Kínzás.

Vallatásoknál a *kínzóeszköz* is előfordul; igaz, hogy csak megszorítva. Meglepő, hogy alkalmazásánál a polgárság józan fölfogása jut érvényre. Akire a tett rá nem bizonyult, sem nyomós ok ellene nem szól, azt nem szabad megkínozni, mert «a kínzással hazug vallomás is kicsikarható».[17] Alkalmazták a kettős

[1] O. St. 288. sz. 158. l.
[2] U. o. 428. sz. 214. l.
[3] U. o. 333. sz. 179. l.
[4] U. o. 190. sz. 112. l. és 345. sz. 184. és 185. l.
[5] U. o. 256. sz. 140. l.
[6] U. o. 226. sz. 128. és 129. l.
[7] U. o.
[8] U. o. 252. sz. 138. l.
[9] U. o. 47. sz. 51. l.
[10] U. o. 190. sz. 113. l.
[11] U. o. 231. sz. 131. l.
[12] U. o. 278. sz. 153. és 154. l.
[13] U. o. 228. sz. 129. l.
[14] U. o. 390. sz. 199. l.
[15] U. o. 273. sz. 151. l.
[16] U. o. 204. sz. 118. és 119. l.
[17] «Man schol keynen mensch martern nach ichtigenn, pey dem keyn schemer tót funden ist, ader der ummb súst yn dem gericht ist beságt, unnd yn das echt púch geschriben ist, oder zu dem man súst weisung nicht mag gehaben ; wen das man mit der *quel* wil thuen pekentnúsz, ist besórgsam, dy marter thórt aus eynen menschen, dasz ny gewesen ist.» (U. o. 274. sz. 152. l.)

házasságtörés esetén.[1] Volt különböző eszköz; jogunk csak a *prellen* = csaptatással történő kínzást említi.[2]

Megemlítjük, hogy az egyház által pártolt *menedékhelyek*[3] Budán is megvannak. Azonban csak a tisztességes ügyben vétkes nyer felmentést;[4] meg a gyilkos, ha tettét előzetes ellenségeskedés nem előzte meg.[5] Ilyen menedékhelyek a *templom*[6] és az *egyházi épületek*.[7] E szokás visszanyúlik a germán korszakba. Akkor az istenek templomai, oltárok, szentelt berkek menedékhelyül szolgáltak.[8] Német földön a király lakóhelye, bizonyos földek, kertek is menedéket nyújtottak.[9] Menedékhely.

Megtörtént — legalább a halálos büntetéseknél — hogy a király megkegyelmezett a bűnösnek.[10] Megkegyelmezhetett a hamis pénz kiadójának is, ha a hamisító ismeretlen volt.[11] A halálra ítélt tisztes egyének közbenjárására is megszabadult.[12]

[1] U. o. 290. sz. 159. l.
[2] U. o. tartalomj. 23. l.
[3] *Schröder:* 36. fej. 331. l.
[4] O. st. 253. sz. 138. l.
[5] U. o. 260. sz. 145. l.
[6] U. o. és 253. sz. 138. l.
[7] U. o. 253. sz. 138. l.
[8] *Deut. Rechtsalt.* 6. köny VI. fej. 886. l.
[9] U. o. 888. és 889. l.
[10] O. St. 56. sz. 56. l.
[11] U. o. 278. sz. 154. l.
[12] U. o. 56. sz. 56. l.

V. FEJEZET.

Vallás és erkölcs.

A jogkönyv jellege. Isten és a szentek tisztelete. A vallás védelme. Ünnepek. Vegyes czélú adományok. A szentelt helyek tisztelete. Egyházi szertartások kapcsolata városi ünnepekkel. A papság tisztelete. Erkölcsi kihágások. A családi élet és az ártatlanság megvédése. Az élet elleni bűnök. A tulajdon elleni vétkek. Vegyes bűnök. Családi ünnepek. Zsidók.

A jogkönyv jellege.

A KÖZÉPKORI törvények általában az egyház parancsaival egyetértve jöttek létre. Ezáltal visszatükrözik a kor mély vallásosságát, azt a törekvést, hogy az Isten parancsaival semmi se ellenkezzék, hanem az emberek azok szerint rendezzék be életüket.

A városok törvényei is ily jellegűek. A jogkönyvek mind vallásos irányúak, telve vallásos szellemmel. A *budai* is ilyen. Kezdve a bevezetésétől az utolsó lapjáig egyetlen egy törvény sincsen, amely a vallás törvényébe ütköznék. Határozottan kijelenti, hogy olyan törvényt — ha elő volna is írva — mely Isten parancsába ütközik, nem szabad tűrni.[1] Mert írva van: «Uram, te megveted azokat, kik parancsaidat nem fogadják, mert igaztalan az emlékezetük».[2] Lelkére köti a bírónak, hogy minden cselekvésében Istent tartsa szem előtt.[3] Keresztény városban, mondja, első dolog, hogy a nép Istent teljes erejéből szeresse és parancsai szerint éljen. Ha gonoszat cselekszünk, megsértjük, választott Anyját és szentjeit. A gonosztevőket a tanácsnak meg kell büntetni, mert Isten és felebarátjaik ellen vétenek. Különben Isten megharagszik rájuk.[4]

Az író maga is szükségesnek találja, hogy munkája megírásához Isten segítségét lekönyörögje. Figyelmezteti embertársait, hogy az igazság szerint cselekedjenek, mondván: «Uram, igazságom a Te szinedtől jön, szemed látja az igazságosságot;

[1] O. St. 221. sz. 127. l.
[2] U. o.
[3] U. o. II. sz. 2. l.
[4] U. o. 2. sz. 28. és 29. l.

azért küldj széked szenthelyéből bölcseséget, amely megsegítsen megtudni azt, ami előtted kedves».[1]

Isten és a szentek tisztelete.

Mindenek előtt *Istent* és *szentjeit* részesítik nagy tiszteletben. Aki káromkodik, annak nyelvét kihúzzák. E nagy tisztelet, melyet a büntetés nagysága eléggé tolmácsol, a *szentképekre* is kiterjed. Aki az ilyent gonoszságból megrongálja akár dobálással, akár lövöldözéssel, azt tüzes fogókkal halálra csipdesik.[2] Mint látjuk, igen szigorú büntetés, mely azonban a kor mély vallási érzületében leli magyarázatát.

A jogkönyv a vallás parancsait szem előtt tartja. A gyermeket egyházi törvény szerint megkeresztelik, aminél jelen van parancs szerint a keresztszülője.[3] Rokonok közti házasságnál a papi bíró dönt annak megengedhetősége fölött; ő adja — úgy látszik — a feleket össze.[4]

A vallás védése.

Az *eretnekséget* szigorúan büntetik.[5] Ez nem is csoda. Aki a legszentebbet, a hitet megtámadja, az annyit tesz, mintha magát Istent támadná meg; ezért az ilyen embert teljes erővel üldözik. De ez eljárásban is keresztény szellem mutatkozik. A hamis tan követőjét nem büntetik meg azonnal. Előbb arra törekszenek, hogy a hit igazságait elhitessék vele és hogy téves állításait belássa. Ily célból papot hívnak bírójául. Ha mindez nem használ, a bűn nagyságához képest, büntetésül és mások elrettentéséül borzasztó módon végzik ki. Az akasztófa mellett, a gonosztevők helyén földbe ásva megégetik.[6] Eretnekség és hitetlenség miatt az uralkodó is megfosztandó trónjától.[7]

A vallásos szellem mellett is akad olyan, aki *jósol* (rasler),[8] aki *megrontó* vagy *bűbájos* (luprer, ansprecherin czauberer liplerinn).[9] A jóslást olyan bűnnek tekintették, amely miatt a szülő gyermekét az örökségétől megfoszthatta; tehát a hitetlennel egy szinvonalra helyezték.[10] Akire rábizonyul, hogy rontó vagy bűbájos, azt megszégyenítik. Büntetésképen létrára ültetik és fejébe hegyes zsidósüveget tesznek. A süvegre pedig angyalok vannak festve. Ily állapotban munkaszüneti napon (freitag), amidőn a

[1] O. St. I. sz. 1. és 2. l.
[2] U. o. 219. sz. 126. l.
[3] U. o. 281. sz. 155. l.
[4] U. o. 279. sz. 154. l.
[5] U. o. 275. sz. 152. l. és 331. sz. 178. l.
[6] U. o. 275. sz. 152. l.
[7] U. o. 4. sz. 30. l.
[8] U. o. 330. sz. 177. l.
[9] U. o. 331. sz. 178. l. és 2. sz. 29. l.
[10] U. o. 330. sz. 177. l.

legtöbb ember jár-kel, reggeltől délig így kell maradnia. Szabadon eresztik, ha megesküszik, hogy ilyesmit többé nem tesz. Ha újra megteszi, eretnek módjára megégetik.[1]

Azt, aki bűnét megbánta, a törvény nem bünteti, «mert Isten bánata miatt megbocsát neki».[2] Ebben is a keresztény felfogás nyilvánul meg. A titokban erkölcstelenkedő hajadont pedig azért nem büntetik meg, hogy kétségbeesésében közönséges nővé ne váljék, hanem magába szállván, bűnbánatot tartson.[3] A szabad személyeket sem engedik bántalmazni.[4]

Keresztény elnézéssel vannak az *esztelen emberrel* szemben. Az ilyent nem ítélik el, «mert tetteit Isten sem veszi bűnnek».[5]

Egy fejezet — amelynek csak a puszta címe maradt fönn — a *keresztények elárúsításáról* szól.[6]

Az *öngyilkos ember* megvetés tárgya. Elrettentésül nem engedik szentelt földbe temetni; temetkezési helye az akasztófa tövében van.[7]

Az egyház szelleme a bajvívás eltiltásában is nyilvánul: «ártalmas ez annak a lelkére, aki vívja s azoknak, akik megengedik».[8]

A szokásos napkeltezés is valamely ünnep szerint történt.[9]

Ünnepek. *A vasár- és ünnepnapokat* szigorúan megtartják. Ekkor a bírói hivatal szünetel;[10] az üzleteket pedig bezárják.[11] Még a gyógyszerész is csak vecsernye harangozása[12] és eléneklése[13] után nyithatja meg üzletét. Csupán orvosszereket[14] és ami az élelemre[15] okvetlen szükséges, szabad árulni.

Mezei munkát végezni ünnepnapon egy márka bírság fizetése alatt tilos. Még a *borkimérés* is csak a Nagy-Boldogasszony templomában tartott nagymise után van megengedve.

Keresztény emberbaráti érzület nyilvánul abban az eljárásban is, amidőn ünnepen a munkát félretévén, a kevésbbé vétkes

[1] O. St. 331. sz. 178. l.
[2] U. o. 391. sz. 199. l.
[3] U. o. 289. sz. 158. l.
[4] U. o. 186. sz. 111. l.
[5] U. o. 374. sz. 194. l.
[6] U. o. 277. sz. 153. l.
[7] U. o. 261. sz. 145. l.
[8] U. o. 337. sz. 180. l.
[9] «Nach Christi gepúrth tausend vierhúndert darnach in dem eyn unnd zweingsten iár des nechsten suntágs *vor sand Catherein tag*» stb. (U. o. 404. sz. 204. l.)
[10] U. o. 169. sz. 106. l.
[11] U. o. 298. sz. 161. l.
[12] U. o. 102. sz. 77. l.
[13] U. o. 298. sz. 161. és 162. l.
[14] U. o. 102. sz. 77. l.
[15] U. o. 298. sz. 162. l.

foglyokat börtönükből kiengedik.[1] Szabadságuk akkor kezdődik, midőn az ünnep kezdetét a vészharanggal jelzik[2] és addig tart, amíg az ünnep végeztével újra nem harangoznak.[3] E szabadságot évi vásárkor is élvezik.[4] A szándékos gonosztevők nem tartoznak ezek közé.[5]

Az ünnepek közül az Úrnapját (gotis leichnamtag) ülik meg fényesen. Ekkor sátoros oltárokat (hymmel?) emelnek, amelyek előtt a Nagy-Boldogasszony egyházánál a város zenészei játszanak.[6]

A polgárság templomnak, kolostornak és kórháznak *adományoz* Isten dicsőségére. Az ilyeneket a tanács engedelme nélkül világi czélra fordítani nem szabad; mert «amit Istennek áldoznak, azt emberi czélra nem szabad fordítani».[7] Vegyes czélú adományok.

Hasonló oknál fogva, de inkább azért, hogy a zsidó ahhoz, ami keresztény jellegű, ne férhessen, tiltják meg azt, hogy egyházi szereket, u. m. miseruhát, könyvet, kelyhet, casulát zsidó zálogba vegyen.[8]

Nagyobb fontosságú a templom építésére végrendeletileg hagyományozott adomány. Erre vonatkozólag eredeti a jogkönyv fölfogása. Az ily czélból rendelt adományt, ha ingatlan, egy év lefolyása alatt el kell adni, annak a kedvéért, aki ezt a templomnak hagyta. Mert ha nem így történik, az ingatlan vagyonban kár eshetik, miáltal értéke annyira csökkenhet, hogy az adományozó lelkiüdvösségét elő nem segíti.[9]

Vallásos érzület nyilvánul a Budán nagyobb számban előforduló templomok,[10] kolostorok[11] és kórházak[12] építésében. Ezekről a tanács szombati üléseiben gondoskodik.[13]

[1] O. St. 306. sz. 165. l.

[2] U. o. 165. sz. 166. l. és 251. sz. 138. l.

[3] U. o. 306. sz. 165. és 166. l.

[4] U. o.

[5] U. o. 306. sz. 165. l. és 346. sz. 185. l.

[6] U. o. 184. sz. 110. és 111. l.

[7] U. o. 373. sz. 194. l.

[8] U. o. 197. sz. 116. l.

[9] U. o. 308. sz. 166. l.

[10] U. o. 23. sz. 38. l., 32. sz. 40. l., 58. sz. 57. l., 62. sz. 59. l., 154. sz. 95. és 97. l., 227. sz. 129, l., 156. sz. 98. l., tartalomj. 15. l., 168. sz. 106. l., 155. sz. 97. l., 249. sz. 137. l., 373. sz. 194. l., 184. sz. 111., 298. sz. 162. l., 33. sz. 42. l., 45. sz. 49. l. és 180. sz. 109. l.

[11] U. o. 7. sz. 31. és 32. l., 168. sz. 106. l., 249. sz. 137. l., 373. sz. 194. l. és tartalomj. 15. l.

[12] U. o. 168. sz. 106. l., 249. sz. 137. l. és 373. sz. 194. l.

[13] U. o. 168. sz. 106. l.

Szentelt helyek tisztelete.

A *templomot*, mint az Isten házát, nagy tiszteletben részesítik. Aki tisztes ügyben templomba menekült, azt nem bántották.[1] Kiterjed ez az egyházi épületekre is.[2] A templom kirablását és elpusztítását olyan dolognak tekintették, amely miatt még a királyt is meg lehet fosztani méltóságától.[3] Az Isten házába temetik a papságot, az urakat és az egyház meg a papság különös jótevőit is.[4] Ha ezek meghalnak, meghúzzák a *vészharangot*;[5] ha urak halnak meg, akkor a Nagy-Boldogasszony-templom harangját.[6] Tiszteletben tartják a *temetőt* (freithauf). A temetőt megszentségtelenítő köteles azt újra beszenteltetni, ezenkívül 10 márkát kell fizetnie; ha le nem fizeti, levágják a kezét.[7]

Természetes felfogás eredménye az, hogy *zivatarkor* harangoztak.[8]

Egyházi szertartások kapcsolata városi ünnepekkel.

A fontos, városi kormányzattal kapcsolatos ténykedéseket *egyházi szertartással* kapcsolják össze. Illőnek tartják, hogy tisztújításkor Szent-György napján hálát adjanak Istennek az elmult évben adott kegyelmekért és egyúttal segítséget kérjenek az új választáshoz. Azért tartanak ünnepélyes szentmisét.[9]

A város a királyt a papság kiséretében ünnepélyes körmenettel fogadja.[10]

Mindezen szokások emelték a polgárság vallásos érzületét és mélyítették az egyházhoz való ragaszkodást, minek következtében annál buzgóbban láttak hozzá mindannak a kiküszöböléséhez, ami Isten törvényével ellenkezett.

A papság tisztelete.

A budai polgárok, mint az egyház hű fiai, nemcsak vallásukat becsülik mindenekfölött, hanem az egyház szolgáit is nagy tiszteletben részesítik; első sorban a *pápát*. Mind neki, mind a császárnak [11] engedelmeskedni kell, «mert mindegyiknek adott Szent-Péter egy-egy kardot, hogy kormányozzanak».[12]

[1] O. St. 253. sz. 138. l. és 260. sz. 145. l.

[2] U. o. 253. sz. 138. l.

[3] U. o. 4. sz. 30. l. A templomrablókról külön fejezet intézkedett, a mely ma csak címben ismeretes. (U. o. tartalomj. 23. l.)

[4] U. o. 250. sz. 137. l.

[5] U. o. 251. sz. 138. l. és 187. sz. 111. l.

[6] U. o. 156. sz. 98. l.

[7] U. o. 252. sz. 138. l.

[8] U. o. 156. sz. 98. l.

[9] U. o. 32. sz. 40. l. és 58. sz. 57. l.

[10] U. o. 7. sz. 31. l.

[11] Zsigmond koráról van szó. Különben e fejezet forrásai szintén *császárt* mondanak. (Sachsp. I. könyv 15. l., Schwabsp. Landr. előszó 4. és 5. l. és Schl. Landr. 1. sz. 138. l.)

[12] U. o. 3. sz. 29. és 30. l.

A pápa tekintélyét többre becsülik a császárénál, «mert kardja élesebben vág, a testet *és* lelket metszi az egyházi átok által és azt a pokol fenekére taszítja». Ez oknál fogva jobban kell tőle félni és ezt igaz türelemmel és engedelmességgel kell kerülni, akár a pápa, akár a papság használja.[1] Az egyházi átok tehát a gondolható legnagyobb büntetés. Még az uralkodót is meg lehet trónjától fosztani, ha egyházi átok alatt van — mondja a törvény.[2]

A jogkönyv a papokat a polgárság különös oltalmába ajánlja, «mert ők a lélek üdvét munkálják».[3] A plébánosnak pontosan meg kell adni az őt illető adót, hogy az esetleges hanyag fizetés miatt az istentisztelet ne szenvedjen.[4]

Ha a pap meghal, tiszteletből vészharanggal harangoznak;[5] s őt — mint jótevőjüket — a templomba temetik.[6] Ez utóbbi adat is mutatja, hogy különös érdemnek tekintették, ha valaki a papsággal jót tett.

Erkölcsi kihágások.

Az *erkölcs megvédésére* nagy gondot fordítanak. A város maga békés testület, nem türi meg a rendzavarást. Szövetséget vagy rossz czélú gyülekezést sem tűr; csupán Isten dicsőségére szabad szövetségnek létesülnie, de akkor is a tanács beleegyezésével.[7]

Az erkölcsi kihágásokat — mint a középkorban általában — rendkívüli szigorral büntették. Ha végig nézünk a fölsorolt bűnökön, úgy ezeknek igen nagy változatosságát tapasztaljuk. Az egyes bűntények körülményeit, fajait többnyire élesen megkülönböztetik egymástól. A budai bevándorlott polgárság magával hozta német földről eme törvényeit, hogy — ha kell — azok szerint büntessenek. A kiszabott szigorú büntetés amellett tanúskodik, hogy a polgárság erkölcsi érzülete nagy s így a büntetés *nemével* iparkodik tehetsége szerint az illető bűnt kiirtani.

A családi élet és az ártatlanság megvédése.

Ügyel a város a *családi élet* tisztaságára. A házasságtörő megvetés tárgya. A házasságtörő férjet neje kívánsága szerint le is fejezik.[8] A házasságtörő nőt pedig jogilag — hitbérétől is

[1] O. St. 3. sz. 30. l.
[2] U. o. 4. sz. 30. l.
[3] U. o. 297. sz. 161. l.
[4] U. o. 173. sz. 107. l.
[5] U. o. 251. sz. 138. l.
[6] U. o. 250. sz. 137. l.
[7] U. o. 66. sz. 61. és 62. l. E fejezet IV. Béla egyik oklevelére hivatkozik.
[8] U. o. 279. sz. 154. l.

megfosztják.[1] A házasságtörésben együtt élő férfit és nőt — feltéve, hogy mindkettő az — élve egy sírban temetik el az akasztófa aljában és póznával átdöfik.[2]

Az *ártatlanság* is védelemben részesül. Aki erőszakot követ el, megbünhődik.[3] Az anyát, ha gyermekét ily bűnre adja, zsákba kötve, a Dunába dobják.[4]

Vannak törvények, amelyek *törvénytelen gyermekekről*,[5] mással együtt lakó *férjes nőről*,[6] *szabad személyekről*[7] és *ezek szerzőiről* szólnak.[8]

Az élet elleni bűnök.

Az *egészség* ellen elkövetett bűnök különböző fajait látjuk. *Gyilkosság* és *ölés*,[9] *sebzés*,[10] *bénítás*,[11] *kicsapongás*,[12] *egyéb bántalmazás*[13] ügyében külön törvény intézkedik. Épp így a *tulajdonban* okozott kihágásoknak is nagy számával találkozunk. *Tolvajlás*,[14] *rablás*,[15] *zsebmetszés*,[16] *hamisítás*,[17] *hamis mérték használása*,[18] gyújtogatás,[19] *bérlettartás*,[20] *csalás*,[21] *megkárosítás szőlőben*,[22] a tulajdon elleni vétkek büntetését vonják maguk után.

A tulajdon elleni vétkek.

A *kamatszedésnél*, vagy inkább az uzsoráskodásnál,[23] már az egyház befolyása érezhető. Egyenesen ugyan nem tiltják el,

[1] O. St. 392. sz. 200. l.

[2] U. o. 290. sz. 158. és 159. l.

[3] U. o. 285. sz. 156. l. és 284. sz. 156. l.

[4] U. o. 292. sz. 160. l.

[5] U. o. 293. sz. 160. l. és 163. sz. 102. l.

[6] U. o. 288. sz. 158. l.

[7] U. o. 186. sz. 111. l. és 289. sz. 158. l.

[8] U. o. 287. sz. 157. l.

[9] U. o. 258. sz. 142. l., 266. sz. 148. l., 267. sz. 148. l., 272. sz. 150. l., 306. sz. 165. l., 346. sz. 185. l. és 347. sz. 185. l.

[10] U. o. 306. sz. 165. l., 333. sz. 179. l. és 237. sz. 134. l.

[11] U. o. 256. sz. 140. l. és 306. sz. 165. l.

[12] U. o. 330. sz. 177. l.

[13] U. o. 229. sz. 130. l., 231. sz. 131. l., 233. sz. 131. l. és 390. sz. 199. l.

[14] U. o. 178. sz. 109. l., 232. sz. 131. l., 269. sz. 149. l., 268. sz. 169. l., 271. sz. 150. l., 247. sz. 137. l., 235. sz. 132. l., 262. sz. 146. l., 272. sz. 150. l., 319. sz. 173. l. és. 330. sz. 177. l.

[15] U. o. 178. sz. 109. l., 232. sz. 131. l., 268. sz. 149. l., 269. sz. 149. l., 272. sz. 150. l. és 330. sz. 177. l.

[16] U. o. 271. sz. 150. l.

[17] U. o. 232. sz. 131. l., 272. sz. 150. l., 278. sz. 153. és 154. l. és 330. sz. 177. l.

[18] U. o. 85. sz. 70. és 71. l. és 436. sz. 216. l.

[19] U. o. 269. sz. 149. l. és 276. sz. 153. l.

[20] U. o. 305. sz. 164. és 165. l. és 368. sz. 193. l.

[21] U. o. 12. sz. 34. l., 196. sz. 116. l. és 236b. sz. 133. l.

[22] U. o. 394. sz. 201. l.

[23] U. o. 192. sz. 114. l. és 349. sz. 186. l.

csak azt hangoztatják, hogy sem kereszténynek, sem zsidónak nem kellene azt megtennie. Aki teszi, az feleljen érte ítélet napján.[1]

Előfordul a *szidalmazás*,[2] *esküszegés*,[3] *hamisesküvés*,[4] *ellenségeskedés*[5] és *árulás*.[6] Természetes, hogy az említett bűnöknél orgazdák is szerepelnek.[7] Az adás-vevésnél előforduló vétkekről már szóltunk az igazságszolgáltatásnál.[8] A szülők iránti tiszteletet és engedelmességet szigorúan megkövetelik. Aki nem teszi, ahhoz képest bünhődik.[9] Vegyes bűnök.

Ügyel a város a polgárság szórakozására, a *koczkajátékra* is. Aki szabálytalanul játszik, azt, ha iparos, egy márkával büntetik. Aki hamis koczkával játszik, annak a tenyerén keresztül ütik azt.[10]

A családi mulatságoknál a pazarlás meggátlására törekesznek. *Lakodalomnál* — legyen ez gazdagnál vagy szegénynél — tizenkét vendégnél többen nem vehetnek részt.[11] *Keresztelésnél* pedig csak a keresztszülő.[12] Családi ünnepek.

A keresztény *nem* szívleli a *zsidót*. A jogkönyv írója többször szidalmazza őket[13] s istenárulóknak, makacsoknak[14] s gonoszoknak mondja;[15] bizonyos tekintetben hiányzik is a kereszténynyel való egyenjogúság.[16] De ezen viselkedést, tekintettel a kor viszonyaira, nem szabad a budaiaknak felróni. Különben rossz helyzetük nem is volt a zsidóknak. Sehol sem említik, hogy pl. nekik igazságot nem szolgáltattak volna úgy, mint másnak. Zsidók elleni gyülölet.

Összegezve az elmondottakat, meglehetősen kielégítő képet nyerünk a polgárság vallási és erkölcsi életéről. Első náluk a vallás. Aki ez ellen vét, bünhődik. Épp így jár az erkölcsök ellen vétő ember is. Hogyan és milyen körülmények között történt ez, az igazságszolgáltatásnál bőven elmondottuk.

[1] O. St. 192. sz. 114. l.
[2] U. o. 254. sz. 139. l.
[3] U. o. 439. sz. 217. l.
[4] U. o. 2. sz. 29. l.
[5] U. o. 226. sz. 128. és 129. l.
[6] U. o. 272. sz. 150. l.
[7] U. o. 151. l. és 190. sz. 113. l.
[8] *Városi igazságszolgáltatás* 204—209 l.
[9] O. St. 330. sz. 177. l. és 395. sz. 201. és 202. l.
[10] U. o. 190. sz. 113. l.
[11] U. o. 280. sz. 154. l.
[12] U. o. 281. sz. 155. l.
[13] U. o. 191. sz. 113. l. és 196. sz. 116. l.
[14] U. o. 191. sz. 113. l.
[15] U. o. 196. sz. 116. l.
[16] U. o. 194. sz. 115. l., 193. sz. 114. l., 197. sz. 116. l., 331. sz. 178. l. és 425. sz. 214. l.

VI. FEJEZET.

Nemzetgazdaság.

1. Mezőgazdaság.

Buda fekvése. Szántóföldek. Szőlőtermelés. Gyümölcsök. Főzelék és zöldség. Állattenyésztés. Halászat. Vadászat. Erdő.

Buda fekvése.

A VÁROS meggazdagodását első sorban a természeti viszonyok befolyásolják. Nem mindegy az, hogy a város folyam mellett épült-e s talaja termékeny-e, vagy sem. Hiszen a folyón való közlekedés lendít a város kereskedelmén, iparán; a termőföld pedig a város mezőgazdaságát emeli első sorban.

Buda egyike a legkedvezőbb viszonyok közt épült városoknak. Egyfelől a Duna, amely kereskedelmi összeköttetéseit biztosítja a külfölddel; másfelől a várost környező hegyek és kisebb-nagyobb sík területek, amelyek termékeny talajuknál fogva földmívelésre kínálkoznak. E mellett az éghajlati viszonyok is kedvezők. A budai polgárság, mint az ország iparos osztályának egyik szorgalmas része e kedvező fekvést a maga teljességében ki tudta használni. Erről tanúskodik a város kereskedelme, ipara, de első sorban *mezőgazdasága.*

Szántóföldek.

A sík területek szerfelett alkalmasak voltak *szántóföldek* keletkezésére. Mennyiben vették ennek hasznát, mutatja a jogkönyv több helyén a szántóföldek megemlítése,[1] amelyeknek megvédéséről gondoskodnak. Nem türik, hogy az állat, ha bemegy a vetésbe, ott kárt tegyen. Megengedik, hogy az ilyen állatot ott helyben megöljék s a szántóföld mesgyéjére fektessék. Kivétel alá csak a terhes állat esik.[2]

Abból, hogy a jogkönyv a gabonaneműeket és gazdasági növényeket gyakran említi, arra következtethetünk, hogy Buda környékén a következő szántóföldek lehettek. Vannak *búzaföl-*

[1] O. St. 198. sz. 116. l., 298. sz. 162. l. és 335. sz. 179. l.

[2] U. o. 335. sz. 179. és 180. l.

dek,[1] *árpa-*,[2] *rozs-*[3] és *zabföldek*.[4] Termelnek *tönkölyt* (dingkel), *kölest* (hirs)[5] és *kendert* is.[6] Vannak *mákföldek*[7] s bizonyára sörkészítéshez *komlóföldek* is.[8]

A *nagyobb mérvü gabonakereskedést* az is bizonyítja, hogy vannak külön gabonakereskedők;[9] a nagyobb termelést továbbá a molnárok iparága is igazolja.[10]

A gabonatermelésnél fontosabb volt a *szőlőmívelés* s ezzel kapcsolatban a borkereskedés virágzása. Mennyiben virágzott ez, tanúsítja az a körülmény, hogy a polgárság megadóztatásánál — úgy látszik — a bor szolgált adóalapul;[11] továbbá, hogy kimérése a mindennapi élet szükségleteihez tartozott,[12] végre, hogy a városon kívül borra kölcsönt adni nem volt szabad.[13] Szőlőtermelés.

A polgár fel is ismerte a bortermelés nagy értékét s azért gondot fordított a szőlők épségére. Ezeket külön városi *szőlőőrök* őrizték.[14] Az ide tévedt és kárt okozó ép állatot szintén szabad volt agyonütni.[15] Aki pedig szőlők közt a határkövet tovább tolta, az köteles volt az ebből származó kárt megtéríteni és szomszédjának és a bírónak még három márkát fizetni.[16] Ez áll a szántóföldekre és rétekre nézve is.[17]

A bornak nagyobb mennyiségben való tartását az is elősegítette, hogy kilenczedet[18] és csöböradót a polgárságnak nem kellett fizetnie.[19]

A szőlőkre nagy *gondot* fordítottak. Ha valaki a szőlőjét megmunkáltatta és bér fejében a gyümölcs és bor nagy részét átengedte és a megmunkáló szándékosan kárt okozott a szőlő-

[1] O. St. 145. sz. 91. l. és 149. sz. 93. l. Egy gerla búza ára rendesen 6, legfeljebb 7 frtba került, mikor 100 dénár = 1 arany forint. (U. o. 145. sz. 91. l.) 1453-ban a gerla ára 6 forint; 300 dénár pedig = 1 frttal. (U. o. XII. 2. sz. 263. l.)

[2] U. o. 149. sz. 94. l. és 154. sz. 95. l.

[3] U. o. 149. sz. 93. l.

[4] U. o. 94. l., 148. sz. 93. l., és 154. sz. 95. l.

[5] U. o. 154. sz. 95. l.

[6] U. o. és 123. sz. 86. l.

[7] U. o. 154. sz. 95. l.

[8] U. o. 213. sz. 123. l.

[9] U. o. 149. sz. 93. és 94. l.

[10] U. o. 144. sz. 91. l.

[11] U. o. 12. sz. 34. l., 236b. sz. 133. l. és 191. sz. 113. és 114. l.

[12] U. o. 298. sz. 162. l.

[13] U. o. 212. sz. 123. l.

[14] U. o. 399. sz. 203. l.

[15] U. o. 335. sz. 179. és 180. l.

[16] U. o. 332. sz. 178. l.

[17] U. o.

[18] U. o. 198. sz. 116. és 117. l. és 216. sz. 125. l. (IV. Béla 1244. bullája C. D. IV/1. 326.)

[19] U. o. 198. sz. 117. l.

ben: testileg megbüntették a kár nagysága szerint. Az ilyen bérbeadást oly fontosnak tekintették, hogy oklevélben kellett róla bizonyságot tenni, még pedig cirographum kiállítású okiratban.[1]

Nemcsak a bort — amelynek sajtolása külön helyen (lesz stat) történt[2] — becsülték nagyra, hanem a szőlőt, mint gyümölcsöt is. A kofának a tanács engedelmére volt szüksége, ha szőlőt akart eladni.[3]

Gyümölcsök.

A gyümölcsök sorában a szőlő után legtöbbre becsült gyümölcs az *őszibaraczk* lehetett. Ezt a piaczi és a Szombati-kapunál ülő kofák csak a tanács engedelmével árusíthatták.[4]

A többi gyümölcs már közönségesebb. Van *alma, körte, cseresznye, meggy, szamócza, szilva, dinnye* (pfede), *dió, som, kökény*.[5] Ezek legnagyobb mennyiségben a házak melletti gyümölcsös-kertekben teremhettek.[6]

Főzelék és zöldség.

A *főzelék* és *zöldség* termelése is virágzott. Nevezetesen van: *zöld* és *száraz borsó* (grün, dürr arbais), *bab, mogyoróborsó* (ziser), *ugorka, tök*,[7] *lencse, zöld* és *hordóba való káposzta* (poting kraut).[8] A zöldségek közül *czirbolyamagot* (zyre),[9] *metélő hagymát, száraz foghagymát*,[10] *közönséges hagymát, fekete hagymát, petrezselymet, répát, sárgarépát, retket, tormát* és *parajt* említenek.[11]

Állattenyésztés.

Virágzott az *állattenyésztés* is. A sok legelő[12] és a széna[13] nagy mennyisége alkalmas volt a nemzetgazdaság ezen ágának mívelésére is.

Virágzik a *szarvasmarhatenyésztés* és ezzel kapcsolatban a tejgazdaság. Nagyban árulják a *tejet*,[14] *turót*,[15] *sajtot*,[16] *vajat, savót* (tziger), *tejszínt* (tzmeten) és *tejfölt*.[17]

Az *ökrök* is nagy számben lehettek.[18]

A *lóra* különös gondot fordítanak. Ha megpatkoltatásra van szükség, ezt azonnal tudatják a kovácscsal. Az ilyen ló gondos

[1] O. St. 394. sz. 201. l.
[2] U. o. 217. sz. 125. l.
[3] U. o. 154. sz. 95. és 96. l.
[4] U. o. 95. és 96. l.
[5] U. o. 95. l.
[6] U. o. 401. sz. 203. l.
[7] U. o. 154. sz. 95. és 96. l.
[8] U. o.
[9] U. o. 95. l.
[10] U. o. 95. és 96. l.
[11] U. o. 96. l.
[12] U. o. 332. sz. 178. l.
[13] U. o. 148. sz. 93. l. és 402. sz. 203. l.
[14] U. o. 154. sz. 96. és 97. l.
[15] U. o. 96. l.
[16] U. o. 96. és 97. l.
[17] U. o. 96. l.
[18] U. o. 340. sz. 181. l.

ápolásban részesül. Ha nem gyógyul meg, a kovács — ha a gazda is úgy akarja — más lovat ad érte. Különben is — ameddig nála van a beteg ló — ad neki más lovat, hogy a munkában fönnakadás ne legyen.[1]

A legtöbb előkelő polgár tartott *lovat.* A király ünnepélyes fogadtatásánál a bíró, a tanácsosok és több polgár *lóháton* ültek.[2] Saját lovaikon ment a tanácsos, a polgár és a jegyző is, amidőn a tanács kiküldte őket a must megtekintésére.[3]

A ló rendes ára 33 száz fillér.[4] Bőréből többek közt, úgy mint az ököréből, czipőtalpakat is vágtak.[5]

A kisebb háziállatok közül tenyésztenek *sertést,*[6] *libát, kacsát, csirkét*[7] és *galambot.*[8] A tojásárusítás is virágzó kereset lehetett.[9] Tartanak *kutyát* is.[10]

Ezeket az állatokat a polgár házánál tartogatta.[11] Miféle szabályok rendelkeztek a háziállatok tartásáról, ismeretlen előttünk. A pozsonyi jog beszél a sertéstartásról. Megjegyzi, hogy a városban közönséges ember csak kettőt tarthat; a péknek négyet is megengednek. Meghagyják azt is, hogy a sertésnek legyen szájkosara (wulheng), mert ha az utcza kövezetét feltúrja, tulajdonosa a városi szolgáknak 12 denárt köteles fizetni minden sertés után s azonkívül a kövezet helyreállítási költségét is viseli s e czélból a kövezeti felügyelőnek fizet.[12] A sertéstartást német földön megszorították. Ulmban a napnak csak megszabott órájában (11—12-ig) lehettek az utczán; Baselben meg egyáltalában megtiltják, hogy «a sertések a világ szemeláttára sétáljanak».[13]

Budán az állatot hatóságilag *védik,* amennyiben a fajfenntartást figyelembe veszik. Ilyen oknál fogva meghagyják, hogy a földeken kárt okozó állatot, ha terhes (seilich), megölni nem szabad.[14] Ha bitang állatot fognak el, attól, aki jogot formál hozzá, szorgosan kikérdezik az állat minőségét, elveszésének idejét, sőt

[1] O. St. 113. sz. 83. l.
[2] U. o. 7. sz. 31. l.
[3] U. o. 236a. sz. 132. l.
[4] U. o. 96. sz. 74. l.
[5] U. o. 127. sz. 86. l.
[6] U. o. 154. sz. 96. l.
[7] U. o. 96. és 97. l. és 108. sz. 81. l.
[8] U. o. 108. sz. 81. l.
[9] U. o. 154. sz. 96. l.
[10] U. o. 398. sz. 202. l.
[11] U. o. 335. sz. 180. l.
[12] *Pozs. jogk.* 156. sz. 414. l.
[13] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 39. l.
[14] O. St. 335. sz. 180. l.

még meg is esketik, hogy más ember — akié talán a bitang állat — vagyonában rövidséget ne szenvedjen.[1]

Ha valaki másnak állatot kölcsönöz s érte nem kíván semmit, az illető köteles ezt teljes épségben ismét visszaadni. Ha erőszakkal vették el tőle a saját tulajdonával együtt, nem kell neki megtérítenie.[2]

Halászat. A *halászat* is virágzó foglalkozás lehetett. Mutatja ezt a halárúsítás tömeges volta.[3]

Vadászat. A budai erdőkben, valamint a Pilis hegység vadonában és az ország különböző vidékein a *vadak* nagy számmal tartózkodtak s így jó vadászat esett. A vadak közül említik a *szarvast*,[4] *szarvasünőt*,[5] *őzet*,[6] *vaddisznót*,[7] *medvét*,[8] *farkast*,[9] *rókát*,[10] *mókust*,[11] *nyulat*,[12] *czobolyt*,[13] *menyétet*,[14] *fáczánt*, *császármadarat* (haselhuen), *nyírfajdot* (pirchhüen), *foglyot*, *fenyőrigót* (kraniwid vogel).[15]

A vidék mocsaraiban, kisebb-nagyobb tavaiban vízimadarak is élnek, köztük a *vadkacsák*.[16]

A négylábú állatokat és madarakat *nyíllal* is lőtték,[17] de még inkább *hálóval* (waitgarn) fogdosták.[18]

Erdő. A sűrű erdőségek sok *fát* szolgáltattak. Vásárokon parasztok árulják,[19] a budaiak pedig házépítésre használják fel.[20] Ezenkívül az erdő egyéb terményét: a *borókabogyót* és *szamóczát* is árulják Budán.[21]

[1] O. St. 340. sz. 181. és 182. l. és 341. sz. 182. l.
[2] U. o. 342. sz. 183. és 184. l.
[3] U. o. 107. sz. 80. és 81. l., 112. sz. 83. l., 110. sz. 82. l. és 111. sz. 82. l.
[4] U. o. 75. sz. 67. l., 108. sz. 81. l. és 398. sz. 202. l.
[5] U. o. 108. sz. 81. l.
[6] U. o. és 75. sz. 67. l.
[7] U. o. 108. sz. 81. l.
[8] U. o. és 398. sz. 202. l.
[9] U. o. 398. sz. 202. l.
[10] U. o. és 75. sz. 67. l.
[11] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[12] U. o. 108. sz. 81. l.
[13] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[14] U. o. 75. sz. 67. l., 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[15] U. o. 108. sz. 81. l.
[16] U. o.
[17] U. o. 121. sz. 85. l.
[18] U. o. 104. sz. 78. l., 412. sz. 208. l., 419. sz. 209. l.
[19] U. o. 403. sz. 203. l.
[20] U. o. 321. sz. 173. l.
[21] U. o. 154. sz. 95. l.

2. *Ipar.*

A városok mint iparos helyek. A budai iparosok. Az ötvösök. Vegyes iparágak. Íjj- és nyílgyártók. Bőr- és szövetneműek ipara. Szűcsök. Ruhaszabók. Dolmánykészítők. Ócska ruhaneműből való szabás. Talpkészítők. Mesteremberek. Sörfőzés, őrlés. Pékek.

A városok mint iparos helyek.

A középkori országokat a szükséges iparczikkekkel elsősorban a *városok* látták el. A városok lakói nagy részben iparosok voltak s így egy helyen nagyobb mennyiségben készültek az iparczikkek. Nagyipar a középkorban nem igen volt. Egyik oka az, hogy az iparosok czéhekbe álltak össze,[1] amelyeknek szabályai a czéh tagjait korlátolták; másik oka pedig, hogy az ipar személy- és vagyonbiztonság kedvéért erődített helyre, a várfalak mögé huzódott. A város pedig mint kis terület csak a kicsiben való munkálkodást engedte meg.[2]

A budai iparosok.

Nagy város módjára Budán megtaláljuk a legkülönfélébb *iparágakat.* Bizonysága ez Buda élénk forgalmának. Amennyire érdekes mindezen egyes ágak közelebbi megismerése; amennyire bepillantást engednének az egyes czéhek életébe: annyira sajnálkozhatunk azon, hogy a jogkönyv a legtöbb iparágnak csupán nevét jegyezte fel. Amíg a város kormányzatáról, igazságszolgáltatásáról, kereskedelméről sok fejezet tájékoztat bennünket: addig az iparról csak alig, itt-ott emlékezik bővebben.

Ha már a jogkönyv ennyire szűkszavú, természetesen nem várhatjuk, hogy az egyes czéhek működéséről bővebb felvilágosítást nyerjünk. Hogy az iparosok valamennyien czéhbe tömörültek, az magától érthető, ha minden egyes iparágnál külön nincs is kimondva.

Ötvösök.

Előkelőbbek az *ötvösök,* kiknek élén több czéhmester áll; bizonysága ez annak, hogy Budán az ötvösök nagyobb számban lehettek. A czéhmesterek figyelme a czéhbeliek munkásságára irányult. E czélból minden héten egyszer vagy kétszer — saját belátásuk szerint — elmentek minden egyes aranymíveshez és megvizsgálták a munkáját. Szóval ellenőrizték a műveseket, hogy csupán kifogástalan czikket bocsássanak árúba.[3]

A város templomait ezek láthatták el a szükséges felszere-

[1] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 474. l.
[2] U. o.
[3] O. St. 99. sz. 76. l.

léssel; ők készítették bizonyára a király és a királyné részére azon ezüst edényeket, amelyeket a város újévi ajándék gyanánt szokott adni.[1] Ezen edények 21 márka ezüstből készültek; még pedig az edények két része ezüst volt, egy része pedig bearanyozott ezüst.[2]

A szepesi jog megmondja a maga ötvöseinek, hogy miből mennyit vegyenek. Jele ez annak, hogy itt az ötvösség már kifejlődött és virágzott. Előírja ugyanis, hogy egy márka ezüst feldolgozásához csak egy lat rezet szabad venni.[3]

Vegyes iparágak.

Az *aranynyújtóknak* (goltslaher) csupán nevük maradt meg;[4] úgyszintén a *pánczélgyártóké*,[5] *kardgyártóké*[6] és *késkészítőké* is csak a czímből ismeretes,[7] azután az *üstkészítőké* is.[8]

A *harang-* és *czinnöntők, kerékgyártók, bádogosok, lakatosok, sarkantyúkészítők, vasnyújtók* és *tűcsinálók* mestersége külön védelemben részesül. Nem budai kereskedő vagy más ember olyan czikket, amilyent ők készítettek, nem adhatott el más napon, mint a rendes vásári napokon; mert különben czikkeit elvesztette és bírságot is fizetett. De ha az illető az említett mesterségek budai czéhéhez tartozott és mester volt, akkor nem esett büntetés alá.

Mikor az idegen kereskedő efajta árúit el akarta adni, ezt legelőször bejelentette az illető czéhmesternek s árúival őt kínálta meg legelőször. Ha sem ő, sem a czéhbe tartozó mesterek nem vettek belőlük, csak akkor adhatta el másnak.[9]

Az ilyen eljárás a budai mesternek kedvezett. Egyúttal az efféle iparágak virágzását is mutatja.

Ijj- és nyílgyártók.

Az *íjj-*[10] és *nyílgyártók*[11] nagyobb számban lehettek. Ezért a vidékről a városba hozott hasonló czikkeket csak az ő engedelmükkel vehette meg idegen mester, vagy bárki más. Ugyancsak az ilyen idegen mesterek czikkeiket csak hetivásárkor árulhatták egy márka budai mérték szerint és árúvesztés terhe alatt.[12]

[1] O. St. 10. sz. 32. és 33. l.
[2] U. o.
[3] *Szep. jog* 74. sz. 80. l. és 79. sz. 81. l.
[4] O. St. 101. sz. 76. l.
[5] U. o. 117. sz. 84. l.
[6] U. o. 115. sz. 83. l.
[7] U. o. 114. sz. 83. l.
[8] U. o. tartalomj. 12. l.
[9] U. o. 116. sz. 84. l.
[10] U. o. 121. sz. 85. l. és 122. sz. 85. l.
[11] U. o. 121. sz. 85. l.
[12] U. o.

Az iparok köréből fölsorol a jogkönyv *nyeregkészítőket,*[1] *szíjgyártókat,*[2] *csiszárokat.*[3] Bőr- és szövetnemüek ipara.

Meghagyják a *kesztyűsöknek, táskacsinálóknak, tarisznya-* és *övkészítőknek, nadrágszíjcsinálóknak,* hogy helyesen dolgozzanak s egyúttal figyelmeztetik őket, hogy túlsokat árúba ne bocsássanak. Ily czélból hagyhatták meg az idegen kereskedőknek is, hogy efféle tárgyakat árúvesztés és bírság terhe alatt csak a szerdai és pénteki vásárokon szabad árulniok.[4] Megemlítjük a *gyapjúverőket,*[5] *vászonfestőket,*[6] *vászonszövőket,*[7] *posztónyírókat,*[8] *kallósokat,*[9] *fehérítőket,*[10] *kötélverőket* (sailwurcher, sayler).[11] Az utóbbiaknak szigorúan megparancsolták, hogy jól feldolgozott kenderből készítsék a köteleket s nem kóczból, mert meglakolnak.[12]

A *posztókészítők* is efféle törvény alá esnek. Jó vidéki (lantwol) gyapjúból szőjjék a posztót; közbe szőrszálakat nem szabad beleszőni. Ha ez előfordult, elvették a posztódarabot és az illetőt bírsággal sújtották.[13]

A bőr feldolgozásával sokan foglalkoznak. Ott szerepelnek a *szűcsök,* kik régi árút új gyanánt el nem adhattak, sok régi árút sem árulhattak, sem a régi anyagot új közé nem keverhették az illető prém és három márka vesztése alatt;[14] ott vannak az *irhatímárok,*[15] a *vargák.* Utóbbiak jól elkészített bőrből varrják a czipellőt. Kenetlen vagy merev bőrből befeketítve nem szabad lábbelit varrni, mert az illető árúját elveszik [16] és még bírságot is fizet. Szűcsök.

A tulajdonképeni *szabók* csak mesterségükből élhetnek, más czikkel nem kereskedhetnek. Műhelyükben csak gyapju- és vászonból készült szövetből szabhatnak, melyet németül dirdumdey-nek, magyarul *bubo*-nak hívnak. Ha máskép cselekednek, elvesztik mindazt, amit az elkészített czikk árából beszereztek és bírságot fizetnek.[17] Ruhaszabók.

[1] O. St. 124. sz. 186. l.
[2] U. o. 125. sz. 86. l.
[3] U. o. 126. sz. 86. l.
[4] U. o. 130. sz. 87. l.
[5] U. o. 132. sz. 88. l.
[6] U. o. 140. sz. 90. l.
[7] U. o. 133. sz. 88. l.
[8] U. o. 135. sz. 88. l.
[9] U. o. 141. sz. 90. l.
[10] U. o. 142. sz. 90. l.
[11] U. o. 117. sz. 84. l. és 123. sz. 86. l.
[12] U. o. 123. sz. 86. l.
[13] U. o. 131. sz. 87. l.
[14] U. o. 177. sz. 108. l.
[15] U. o. 129. sz. 87. l.
[16] U. o. 128. sz. 86. és 87. l.
[17] U. o. 136. sz. 88. és 89. l.

Dolmánykészítők.

Vannak a szabók sorában külön *dolmánykészítők* (iopner). A dolmányt barchetből vagy hasonló szövetből készítik. Gyéren szőtt vászonból (tzetter) pusztán vagy vászonból és selyemből s effélékből nem készítenek árúvesztés és bírság terhe alatt.[1]

Ócska ruhaneműekből való szabás.

Vannak szabók, akik ócska ruhát átalakítanak és ócska ruhaneműeket dolgoznak fel. Új ruhát legföljebb 10 rőfnyi szövetből varrhatnak. Más hely szerint új ruhát nem varrhatnak, mert a varrt ruhát elvesztik és bírságot fizetnek. *Véres ruhát* életvesztés büntetése alatt tilos feldolgozniok.[2] Más szabók *ócska holmiból kendőket* készítenek, amelyeket az emberek magukra akasztottak; innen a kendők neve «*schlagtücher*». Ha valaki új holmiból szabta, elvesztette és egy márka ezüstöt fizetett.[3]

Talpkészítők.

A szabók (solsneider) *czipellőtalpakat* is készítenek ökörvagy lóbőrből; a vargák részére más anyagból készíteniök nem szabad, mert elvesztik a bőrt és bírságot is fizetnek.[4]

Mesteremberek.

Egyéb iparosok a *festők*,[5] *kocsigyártók*,[6] *bodnárok* (pinter),[7] *esztergályosok, asztalosok*,[8] *kőfaragók, téglavetők* (ziegel streicher), *kövezők*,[9] *ácsok, kőművesek*[10] és *cserepesek*.[11]

A *kovácsról* részletesebb adat szól. Ha hozzá megpatkoltatás czéljából lovat visznek, ezt a polgár akár éjjel, akár nappal tudatja vele. A kovács pedig a lovat addig gondozza és ápolja, amíg meg nem gyógyul; természetesen a költséget nem ő fedezi. De azt meg kell tennie, hogy addigra a ló gazdájának vagy ad egy másik lovat, vagy kibérel egyet az ő részére, ha ő is úgy kívánja — hogy a polgár munkájában fenn ne akadjon. Ha a ló nem gyógyul meg, akkor a kovács épp oly minőségű lovat ad a polgárnak, mint amilyen a beteg ló; vagy pedig kiegyezik vele.[12]

Sörfőzés, őrlés.

Mint iparágat említjük a *sörfőzést*[13] és a *molnárok* iparát. A molnárok kötelesek minden rájuk bizott gabonát gondosan megőrizni és ezt szegénynek, gazdagnak egyaránt megőrölni. Munkájukért a gabona tizenkettedrészét kapják. Aki a malomba

[1] O. St. 137. sz. 89. l.
[2] U. o. 139. sz. 90. l.
[3] U. o. 79. sz. 68. l.
[4] U. o. 127. sz. 86. l.
[5] U. o. 100. sz. 76. l.
[6] U. o. 119. sz. 84. l.
[7] U. o. 120. sz. 85. l.
[8] U. o. 122. sz. 85. l.
[9] U. o. 118. sz. 84. l.
[10] U. o. és 260. sz. 144. l.
[11] U. o. 260. sz. 144. l.
[12] U. o. 113. sz. 83. l.
[13] U. o. 213. sz. 123. l. Erről a *kereskedelemnél* részletesen.

mint legelső hozza gabonáját, azét kell legelőször megőrölni. A városi bíró, az esküdtek és a jegyző részére való gabonát — ami házi szükséglet — sietve kell megőrölni s belőle a tizenkettedrészt nem szabad megtartani.[1]

A pékeknek háromféle faja van: a *mesterpékek* (maister pegken), akik finom kenyeret és zsemlyét (semel) sütnek;[2] a *közepes pékek* (müttel-pegken), akik a tulajdonképeni kenyeret gemain prot)[3] és a *fekete kenyeret sütők* (wechtler pegken) a legközönségesebb kenyeret sütők.[4] A mesterpékek, ha egy gerla búzát, ami kitesz 10 wechtet, hat, legföljebb hét denárért vesznek és 100 denár egy arany forintot ér; akkor ezek a pékek az egy denár értékű kenyeret (pfenbert) úgy süssék, hogy három és fél márka súlyúak legyenek. Ilyenkor az egy dénáros zsemlye súlya két márka és három nessigk. Sütnek fél dénár értékű zsemlyét is.[5] Pékek.

Az 1453-iki pékszabályzat már részletesebben intézkedik. Eszerint kimondják, hogy egy gerla hat forintos búzából kitelik négy wecht zsemlyeliszt, melyből 1500 zsemlye süttetik. Minden zsemlye 10 uncziát nyomjon. Ennyi kitesz 20 latot. Egy ilyen zsemlye ára egy denár. 300 denár pedig egy forintot tesz ki. Egy wecht liszt súlya két márka és 36 font. Az említett gerla búzából három wecht búza kenyérsütésre marad (pratmell). Ebből 660 kenyér telik, melynek darabja 20 uncziát, azaz 40 latot nyom; ára pedig egy denár. Ugyancsak a fönnt említett gerlából hátra van még három wecht korpa (kleiben) és dara (gries). A darából ismét kikerül a zsemlyeliszt, melyet értékénél háromszorta drágábban adnak el kicsiben; ezenkívül kikerül még a darából 360 denár értékű kenyér és zsemlye. Mindez azért van, mert a búza megőrölve többet tesz ki, mint megőrletlenül.[6]

A kenyeret jól meg kell sütni.[7] Aki ezt nem teszi meg, attól a süteményt elveszik és megbírságolják. Ha másodszor vagy többször is előfordul, büntetésül vízbe taszítják (schupfen). A pékek kötelessége arról gondoskodni, hogy a piaczra mindig elegendő sütemény kerüljön, főkép ünnepeken, amidőn a városba sok nép jön. Ha ezt elmulasztják, a tanács belátása szerint megbünteti őket.[8]

[1] O. St. 144. sz. 91. l.
[2] U. o. 145. sz. 91. és 92. l.
[3] U. o. 146. sz. 92. l.
[4] U. o. 147. sz. 92. l.
[5] U. o. 145. sz. 91. és 92. l.
[6] U. o. XII. 2. sz. 263. l.
[7] U. o. 145. sz. 92. l. és 147. sz. 92. l.
[8] U. o. 145. sz. 92. l.

A *közepes pékek* zsemlyét nem süthetnek, mert a fennt említett módon bűnhődnek; ők csak közönséges kenyeret sütnek és ezt állványokon árulják.[1]

A *fekete kenyeret sütők* süteményüket a földön árulják; ha állványra teszik, a tanács saját belátása szerint megbünteti őket.[2]

A czéhrendszernek nagy haszna abban volt, hogy a czéhmesterek felügyelete alatt — ha nincs is mindenütt megemlítve — csupán jó czikkek kerültek piaczra.[3] Ami pedig az iparágakat illeti, Budán ezeknek jóformán minden fajával találkozunk; miért is e téren Buda egyenlő színvonalon áll más előkelő középkori várossal.

3. *Kereskedelem.*

Hazai kereskedelmi útvonalak. Buda kereskedelmi összeköttetései. Az árúmegállítás joga. Az idegen kereskedő Budán. Kereskedési jog. Budai vásárok. Üzlethelyiségek. Az idegennek mással való kereskedése. Az elárusítási közvetítők. Általános törvények az idegen árúk eladására nézve. A szövetneműek eladása: 1. Posztók. 2. Selyemszövetek. 3. Vegyes szövetek. 4. Vásznak. Ruhaneműek és egyebek. Piperecikkek. Vegyes tárgyak. Érczek. Fa- és bőrkereskedés. Prémek. Állatok eladása. Gyógyszerek. Bor- és söreladás. Fűszerek. Húseladás. Vadhús árusítása. Halak. Hájárusítók. Zsiradékok. Kenyérfogyasztás. Gabonaárusítás. Kofák: 1. Gyümölcskofák. 2. Főzelékárusok. 3. Sajtárusok. Csirkéskofák. 5. Vadhúst árulók. 6. Sókofák. 7. Egyéb kofák. A kereskedés lefolyása.

Hazai kereskedelmi útvonalak.

A középkorban Európának fontos kereskedelmi útvonala *Nyugat felé a Duna vonala* volt. Ezen az úton jártak hazánkba a bécsi kereskedők s mentek Ausztriába különösen a budaiak, pozsonyiak. A Duna mindkét partján egy-egy útvonal vezetett. A balparti Budától indult ki és Nagyszombatba vezetett, ahonnan elágazott: egyik út Pozsony felé haladt, a másik pedig a Vág völgyén éjszaknak tartott.

A Duna jobbparti útja Budáról, vagy gyakrabban Székesfejérvárról kiindulva, Sopronnak és Pozsonynak tartva, Bécs felé vitt. Ezek az utak közvetítették a Nyugattal folyó kereskedést egészen a Rajnáig.

Kelet felől az útvonalak *Szebenből* és *Brassóból* indultak ki, rendesen két irányban. Egyik út a Meszes-hegységen keresztül

[1] O. St. 146. sz. 92. l.
[2] U. o. 147. sz. 92. l.
[3] U. o. 99. sz. 76. l.

Váradnak tartott; a másik Gyulafehérvár, Déva, Almás, Vajda-Hunyad és innen a Maros völgyén Szegeden át Budára vezetett.

Dél felé több út haladt. Egyik Buda felől a Duna mentén a Balkán-félsziget tartományaiba vitt; ezen az úton a forgalom csekélyebb lehetett. Délnyugati irányban több út vezetett Stájerország, Karinthia, Krajna, Velencze és Firenze felé.

Sokkal fontosabb volt a Buda felől az adriai tengerhez menő út, mely Magyarországot összekapcsolta az olasz városokkal s velük együtt a Kelettel is. Ez az útvonal a Duna jobb partjával párhuzamosan haladt s átlépvén a Drávát és Szávát, a Száva mellékfolyói mentén vezetett Dalmáczіába.

Magyarország *éjszak felé is élénk* kereskedést folytatott. Az egyik útvonal Kassán, a szepesi városokon keresztül egyfelől Lemberg, másfelől Krakó felé haladt. Ez a két út közvetítette a kereskedést a Balti-tenger és hazánk között.[1]

Kereskedelmi szempontból Buda fekvése nagyon kedvező volt. Fel is keresték külföldi kereskedők.

Ha Buda árúlajstromait nézzük, a sokféle árúczikk világot vet arra, hogy a város hány helyről kapta czikkeit akár közvetlenül, akár közvetve.

Buda kereskedelmi összeköttetései.

A jogkönyv szerint az árúk *éjszakról*,[2] *délről*,[3] Zágrábon és Pettauon át,[4] *nyugat* felől és Oláhországon át érkeznek,[5] vagy német és oláh föld felé tartanak;[6] hozzák pedig a német, cseh és oláh kereskedők.[7] Előfordulnak még erdélyi,[8] a *Dunán*, *Dráván* és *Száván* túli,[9] *Győr* felé menő[10] és honi kereskedők.[11]

Az árúk messze vidékről valók; és pedig *Brüssel* (Pruchlisch), *Ypern* (Cyprisch),[12] *Mecheln*,[13] *Löwen* (Loffnisch, Loúil),[14] *Herrenthals*,[15] *Tienen* (Dyn, Tyn)[16] és *Lier* (Lyrischm)[17] szolgáltatják azokat.

[1] *Csánki:* Hazánk Kereskedelmi Viszonyai I. Lajos Korában. Budapest 1880. V. fej. 30—33. l.

[2] O. St. 67. sz. 63. l., 95. sz. 73. l. és 405. sz. 204. l.

[3] U. o. 67. sz. 63. l., 405. sz. 204. l.

[4] U. o. 405. sz. 204. l.

[5] U. o. és 67. sz. 63. l.

[6] U. o. 67. sz. 63. l.

[7] U. o. 405. sz. 204. l.

[8] U. o. 67. sz. 63. l., 407. sz. 205. l.

[9] U. o. 407. sz. 205. l.

[10] U. o. 427. sz. 214. l.

[11] U. o. 67. sz. 63. l.

[12] U. o. 424. sz. 212. l.

[13] U. o. 213. l.

[14] U. o. és 441. sz. 217. l.

[15] U. o. 95. sz. 73. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[16] U. o.

[17] U. o. 424. sz. 213. l.

A *Rajna vidéke*[1] sem marad el a többi mögött. *Köln, Aachen* (Ach, Aichisch, Echisch),[2] *Kolmar* (Kawmar), *Julich* (Guglissch), *Frankfurt, Mainz* (Menczeryn), *Trier* (Trilisch)[3] mindmegannyi árúszállító helyek. Egyéb német területről valók is vannak, ú. m. *Belgárd* (Pelharten), *Werden* (Werderyn), *Marburg* (Marpurger), *Butzbach* (Puzphaher), *Zittau* (Sitisch ?),[4] *Auersberg* (Auspergil), *Wattenveil* (Watueller).[5]

Osztrák területről:[6] *Passau,*[7] *Bécs.*[8] Angliából *London* (Lundissch); Francziaországból: *Blois* (Plosser) szerepel, mint szállítóhely.[9] *Orosz-* (Reissen), *Porosz-* (Preissen),[10] *Lengyel-* (Polen)[11] és *Csehország* (Pechaim)[12] sem maradnak el. Csehmorvaországból és Szilézíából: *Brünn* (Prunn),[13] *Teschen* (Tischner),[14] *Neuhaus* (Newhauser),[15] *Iglau* (iglisch), *Strigau* (Strigniczer)[16] és *Trautenau* (Trautem).[17]

Érkeznek árúk *Triestből,* általában *Istriából.*[18] Olasz területről:[19] *Firenze, Verona* (Pernisch)[20] és *Velencze;*[21] Spanyol területről: *Peniscola* (Penschildorffer)[22] szállítják. *Görögország* is szerepel,[23] a Kelet is szolgáltatja.[24] Mindezen virágzó telepek mellett Magyarország városaival együtt Erdély is Budára hozza szerény czikkeit.[25] Mindezeket vagy kocsin,[26] vagy vízen — főkép a Dunán — szállítják.[27]

[1] O. St. 423. sz. 212. l.

[2] U. o. 95. sz. 73. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[3] U. o. 424. sz. 213. l.

[4] O. St. 424. sz. 212. és 213. l.

[5] U. o. 423. sz. 212. l.

[6] U. o. 422. sz. 210. l.

[7] U. o. 95. sz. 74. l.

[8] U. o. 67. sz. 63. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[9] U. o. 424. sz. 212. és 213. l.

[10] U. o. 67. sz. 63. l.

[11] U. o. és 95. sz. 73. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[12] U. o. 67. sz. 63. l., 405. sz. 204. l., 441. sz. 217. l. és 423. sz. 211. l.

[13] U. o. 95. sz. 74. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[14] U. o. 95. sz. 74. l., 441. sz. 217. l.

[15] U. o. 95. sz. 74. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[16] U. o. 424. sz. 213. l.

[17] U. o. 95. sz. 73. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.

[18] U. o. 104. sz. 79. l.

[19] U. o. 423. sz. 211. l. és 209. sz. 121. l.

[20] U. o. 424. sz. 212. l.

[21] U. o. 67. sz. 63. l.

[22] U. o. 421. sz. 210. l.

[23] U. o. 104. sz. 78. l. és 417. sz. 209. l.

[24] U. o. 104. sz. 78. l. és 414. sz. 208. l.

[25] U. o. 67. sz. 63. l., 407. sz. 205. l. és 424. sz. 213. l.

[26] U. o. 67. sz. 63. l., 405. sz. 205. l., 429. sz. 215. l. és 431. sz. 215. l.

[27] U. o. 67. sz. 62. és 63. l. és 405. sz. 205. l.

A középkorban a városok meggazdagodását, élénk forgalmi összeköttetéseit az *árúmegállítás joga* biztosította. Olyan jog ez, amelyet az uralkodó kiváltságképen egy-egy kedvelt városnak adományozott, miáltal az illető hely felvirágzását biztosította. Minthogy a többi város csakis ezen város kereskedőitől vásárolhatott, a többi helyre nézve hátrány származott belőle; hiszen megakadályozta őket abban, hogy más hatalomtól függetlenül teremtsenek összeköttetést a külfölddel s ezáltal maguknak önálló kereskedést biztosítsanak. Árúmegállítás joga.

Budának az árúmegállítás jogát IV. Béla adta 1244-ben.[1] Ismeretes, hogy Buda fölvirágoztatásáért sokat tett s így e szabadalom adományozása sem csoda. Ezen jog fontos voltát a budai polgár a maga teljességében fel is fogta. A jogkönyv e szabadalmat nem tudja eléggé hangoztatni és ismételten kijelenti, hogy amely hajó vagy szekér Buda határába, vagy területére jön, annak ott meg kell állania a hozott árút ott el kell adni[2] s tovább menni nem szabad[3] se Fehérvárra (Weisenpurg), se Váradra, se Erdélybe.[4] Aki ez ellen mer cselekedni, azt szigorúan megbüntetik; árúit egytől-egyig elveszik.[5]

Budának e jogát idők folyamán megtámadták. A jogkönyv függelékében olvassuk, hogy 1502-ben breslaui kereskedők Esztergomnál, a Duna balpartjára átkelvén, Pestre jöttek. E miatt a budaiak a királyhoz fordultak, minthogy a kereskedőknek Budára kellett volna jönniök. Ekkor meg a pestiek állnak elő és azt mondják, hogy az árúmegállítási jog őket is megilleti épp úgy, mint a budaiakat. A király az ügy megvizsgálását a tárnokmesterre és a kincstartóra bizza. Most mind a budaiak, mind a pestiek okleveleket mutatnak föl. Erre a bírók és bírótársaik az ügyet az országos bírákra (lant richter) bizzák. Ekkor a budaiak 18, az árúmegállításra vonatkozó oklevelet mutatnak föl, a pestiek jóval kevesebbet. Egyúttal a pestiek a bírákhoz, a főnemesekhez

[1] «Item, naves et carinae descendentes et ascendentes cum mercibus et currus apud eos descendant, et forum, sicut prius habeant quotidianum.» (IV. Béla 1244. okl. C. D. IV/1. 327. és 328.)

[2] O. St. 67. sz. 62. és 64. l., 405. sz. 204. és 205. l., 426. sz. 214. l. és 406. sz. 205. l.

[3] U. o. 67. sz. 62. és 64. l., 406. sz. 205. l., 426. sz. 214. l. és 427. sz. 214. l.

[4] U. o. 406. sz. 205. l.

[5] U. 67. sz. 62. és 64. l., 405. sz. 240. és 205. l. és 426. sz. 214. l. A 67. fejezet Zsigmondra hivatkozik.

(edlingen) is elmennek és őket megajándékozzák. Kérésükre az ügyet elhalasztják. Az alkalmat most arra használják föl, hogy az ország minden káptalanánál, apátságánál, prépostságánál, néhány városánál is olyan oklevelet keressenek, amely a budaiak ellen bizonyítana. Erre sokat költöttek (ver zörtten vill darauff), de semmit sem értek el. Ekkor a budaiak azt veszik észre, hogy egyik hitelesnek hitt oklevelük hamis. Erre több oklevelet hamisnak tekintenek. Efféle teendők közben egy Károly király által kiállított kétpecsétű (zbain sidell) oklevél kerül napvilágra, amely az árúmegállítási jogot megerősíti, továbbá az előbb hamisnak vélt okleveleket is. Ekkor a bírák a király, az egyházi és világi urak jelenlétében a budaik jogát ismerik el, mint olyant, amely a jövőben is érvényes. Ezt az ítéletet 1503-ban, farsang idejében hozták.[1] A feljegyzés azt is megmondja, hogy ama két pecsétű oklevél végén apró betűkkel oda volt írva az, hogy a király pecsétjei elvesztek; amit ezekkel a régi pecsétekkel pecsételtek meg, az érvényben fog maradni.[2] A per tehát egy évig húzodott el. A budaiak nyerték ugyan meg, de a pestiek azért bele nem nyugodtak. 1503-ban a Szent-György napi törvénykezésre megidézik a budaiakat is és azzal állnak elő, hogy a IV. Béla által kiállított aranybulla nem a budaiakat, hanem őket illeti. E jogtól mintegy azok a bírák fosztották volna meg őket, akiket Buda városa évenként Pestre küldött, hogy ott bíráskodjanak.[3]

Mi lett a per vége, nincsen megemlítve. Mindenesetre érdekes ez abból a szempontból is, hogy már a XVI. században is vannak olyanok, akik Buda főszabadalomlevelét — IV. Béla aranybulláját — megtámadták.

Az idegen kereskedő Budán.

Midőn a *kereskedő Budára jön*, megfizeti a kamarának tartozó harminczadot és a kamara egyéb követeléseinek is eleget tesz.[4] A Budára jövő kereskedőnek a városi tanács és kereskedők adják meg az árúsítás jogát; ennek fejében 10 márkát kell fizetnie.[5] Ameddig a városban tartózkodik, vendégszerető bánás-

[1] O. St. XII. 3. sz. 263. és 264. l.

[2] U. o.

[3] U. o. 4. sz. 264. l.

[4] U. o. 67. sz. 64. l. Idegen kereskedő alatt a *nem budait* értem, legyen akár belföldi, akár külföldi. A *fremder kaufman* és *gast*-féle kitételek nem felelnek meg mindig az *idegen* és *belföldi* kereskedő fogalmának. — A hol belföldiről van szó, ezt a szövegben külön kiemelem.

[5] U. o. 68. sz. 64. l.

módban részesül. Nem engedik meg neki, hogy a *saját költségén* éljen. Egyszerűen valamelyik polgárhoz beszállásolják, aki ellátja mindazzal, amire szüksége van. Ha ez meg nem történnék, a vétkes 10 márkát fizet budai mérték szerint.[1] Összehasonlítva a kézsmárkiakkal, ezek már nem olyan vendégszeretők. A megszállt kereskedők élelmüket maguk szerzik be és — hogy az illető szállásadójuk meggazdagodjék — meghagyják nekik, hogy az élelmiszert attól vegyék, akinél megszálltak. Ha ezt meg nem tennék, 20 márkát fizetnek.[2]

Az ilyen elszállásolás megvolt a német városokban is. De amióta a városok a kereskedés központjaivá lettek, lakosai nem tudták a sok idegent elszállásolni s ezért az ő részükre külön szállást építenek. Baselben már 1340-ben van ilyen.[3] Novgorodban, Londonban, Velenczében mindenütt külön szállókat építettek az idegenek részére.[4]

Az idegen kereskedő kereskedésére nézve *külön törvények* intézkedtek. Mivel pedig ezeket nem mindenki ismerte, azért mindegyik gazda, akinél idegen kereskedő tartózkodott, vendégét köteles volt a törvényekkel megismertetni; mert ha ezt nem tette és ennek következtében baj támadt, a gazda fizette az egy márka bírságot és nem a kereskedő.[5]

Ha az idegen kereskedő *egy évnél* továbbra is Budán tartózkodik, más idegen kereskedő csak árúsítási közvetítővel vehet tőle.[6]

Az ilyen kereskedő maradását korlátozni szokták. Bécs és Bécsújhely joga pl. nem engedi, hogy az idegenek a városban sokáig tartózkodjanak. Két hónapig ott lehettek, de ennek elteltével távozniok kellett.[7]

Kereskedési jog.

Ha az idegen kereskedő Budán akart letelepedni, akkor természetesen először a polgárjogot s utána a *kereskedési jogot* kellett megszereznie.[8]

A kereskedési jogot el is lehetett *veszíteni*. Általános eljárás,

[1] O. St. 72. sz. 66. l.

[2] *Késmárk* XV. századbeli törv. Jogsz. 90. l.

[3] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 10. és 11. l.

[4] *Below:* 58. és 59. l.

[5] O. St. 89. sz. 72. l.

[6] U. o. 408. sz. 206. l.

[7] *Ar. für öst. G.* X. köt. 106., 120. és 137. l.

[8] O. St. 82. sz. 69. l.

hogy ha valaki másodszor is hamis mértéket használ, kereskedési jogát veszti és még másként is meglakol.[1]

Azonban ez a törvény az egyes kereskedelmi ágak szerint is módosul.[2] Egy bizonyos időre való eltiltás is szokásos volt; így pl. a kereskedőt, aki a város törvényeit megszegvén elnézést kér[3] és aki ilyen ügyben a vétkesért bocsánatot esd, a kereskedéstől egy hónapra tiltják el.[4] Az árúvesztés és bírság külön is ki van emelve.[5]

Általános szabály, hogy egy bizonyos csoportba tartozó kereskedők,[6] iparosok[7] a megszabott árúkon kívül mást nem árulhatnak.

Budai vásárok.

A legélénkebb forgalom *vásárnapokon* volt. Ilyenkor sok nép gyült össze az ország különböző vidékeiről az ország főpiaczára. Mivel az árúmegállítás joga sokakat arra kényszerített, hogy budai kereskedőtől vásároljanak, sokan szívesebben elmentek mindjárt Budára, mintsem megvárták, amíg a budai kereskedő czikkeivel hozzájuk ellátogat. Ekkor jöhetett a nemes is bevásárolni.[8]

Budán megvolt a rendes *hetivásár*[9] és az *országos vásár* is.[10]

Rendes hetivásárt *szerdán*[11] és *pénteken* tartottak;[12] de volt *szombaton* is vásár.[13] A *szerdai vásár a németek* vására volt, helye a Nagy-Boldogasszony temploma előtti tér. A *pénteki vásár* pedig a *magyarság* vására a szent Mária Magdolna templománál.[14] E vásártartási helyek emlékeztetnek a német városok keletkezésére, amidőn az ünnepekre sereglett nép a templom mellett

[1] O. St. 85. sz. 70. és 71. l. E fejezet IV. Béla egyik szabadalmára hivatkozik, amely ma ismeretlen. A 436. sz. (216. l.) ugyanezt mondja a kereskedőre vonatkozólag, csupán az árúvesztést és a még «különleges büntetést» nem ismeri.

[2] U. o. 83. sz. 70. l. és 145. sz. 92. l.

[3] U. o. 438. sz. 217. l.

[4] U. o. 90. sz. 72. l.

[5] U. o. 148. sz. 93. l.

[6] U. o. 71. sz. 66. l., 102. sz. 76. és 77. l., 104. sz. 77. l. és 146. sz. 92. l.

[7] U. o. 136. sz. 88. l. és 139. sz. 90. l.

[8] U. o. 19. sz. 36. l. és 199. sz. 117. l.

[9] U. o. 109. sz. 81. l., 116. sz. 84. l., 121. sz. 85. l. és 130. sz. 87. l.

[10] U. o. 77. sz. 68. l., 306. sz. 165. l., 307. sz. 166. l. és 427. sz. 214. l.

[11] U. o. 130. sz. 87. l. és 227. sz. 129. l.

[12] U. o. 154. sz. 97. l., 227. sz. 129. l. és 130. sz. 87. l.

[13] U. o. 154. sz. 97. l. és 227. sz. 129. l.

[14] U. o. 227. sz. 129. l.

összegyűlt kereskedőktől vásárolt s később ezen elárusítás rendes vásárrá változván át,[1] a városok csirájává lett.[2] A kölniek ilyen híres vásárt már a XI. században tartottak székesegyházuknál.[3]

A *szombati vásárt* a Szombati-kapunál tartották.[4]

Ha a vásárnap ünnepre is esett, a vásárt mindig a Nagy-Boldogasszony és Szent-György templománál tartották. Karácsonykor szintén itt volt a vásár, még akkor is — mondja a jogkönyv — ha karácsony ünnepe hétfőre, vagy ha karácsony estéje szombatra esnék.[5]

Hetenkint egyszer a *zsidók* is tartottak vásárt a maguk Zsidó-utczájában. Ott adták el elévült zálogjaikat. Mást és másutt árulniok tilos. Ha ez ellen cselekedtek, árúikat elvették.[6]

A hetivásárnál sokkal fontosabb volt az évenkint kétszer megtartott *országos vásár*. Egyiket *Anger*, a másikat *Aigen* vásárnak hívták a hely után, ahol a vásárt tartották.[7] Az *Anger* vásárt a Szombati-kapunál tarthatták; az *Aigen* vásár *Felhévvíz* környékén lehetett.[8]

Melyik napon tartották meg, a jogkönyv nem említi. De biztosra vehető, hogy *Kisasszony napja táján*, mert IV. Lászlónak 1287-iki kiváltságlevele szerint Budán az országos vásárt a Szent-János evangelista búcsúja előtt — amely a Kisasszonyt követő vasárnapra esett — nyolcz nappal lehet megkezdeni és utána szintén nyolcz napig lehet tartani.[9] Érdekes, hogy Bécsújhelyt az országos vásárt — II. Frigyes herczeg 1239-ben kelt

[1] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 282. és 283. l.

[2] *Sohm:* Einl. 15. l.

[3] *Maurer:* 1. köt. I. fej. 283. l.

[4] O. St. tartalomj. 14. l.

[5] U. o. 227. sz. 129. l.

[6] U. o. 194. sz. 115. l.

[7] U. o. 427. sz. 214. l.; a 77. sz. (68. l.) is említ országos vásárt.

[8] *Salamon Ferencz* Budapest történetében azt mondja, hogy az *Anger* szó a budavári sokadalmat jelenti szemben az *Aigen* külvárosival. Oklevelekben többször fordul elő Buda egyik része *Szombathely* név alatt, kétségkívül a szombati vásárok helye a Szombati-kapunál. Szombathely német neve *Stein-am-Anger;* tehát e város nevét átkölcsönözték a budaiak. (II. k. XVII. fej. 432. l. 1. sz. jegyzet.)

[9] ... «votivis ipsorum beneplacitis principalis gratiae munificentiis occurentes mundinas seu ferias ac congregationem fori annui initiandi per spatium octo dierum ante festum dedicationis ecclesiae sancti Johannis evangelistae, quod dominico proximo subsequenti *post festum nativitatis virginis gloriosae* assolet celebrari, nec non post ipsum dedicationis diem similiter ad octavam concessimus» stb. (C. D. V/3. 450., 451.)

szabadságlevele alapján — szintén Kisasszony napján kezdték meg s három héten át tartott.[1]

Az évi vásár *ünnep* számba ment. Az időt, amidőn a kereskedés megkezdődhetett, harangszóval jelezték. E napon a tisztességes ügyben elfogottak szabadságot élveztek, amíg a harang a vásár végét nem jelezte.[2]

A városnak érdekében állt, hogy vásárok alkalmával lehetőleg semmi csendzavarás ne történjék. Azért az ezen idő alatt történő vétségeket kétszeres bírsággal büntették. Hogy pedig az előforduló peres ügyeket minél előbb elintézhessék, ilyenkor a hét minden napján (hétköznapon) kettesével ültek törvényt.[3] A vásári békét megzavaró egyén 10 márkával válthatta meg kezét és ellenfelének is elégtétellel tartozott.[4] Selmeczbányán, aki mást megsebzett, kezét vesztette, aki pedig másra kardot rántott, de nem sértette meg, azt fogságba vitték.[5]

Régi német szokás maradványa az is, hogy Budán a *szabad vásár* jeléül *zászlót* tűztek ki.[6]

Már a frank korszakban a vásár és vásári béke jeléül *keresztet* tűztek ki;[7] melyre idővel *keztyűt* aggattak[8] a vásári királyi béke jelzésére.[9]

Később *királyi kardot*, majd *kalapot* aggattak a keresztre,[10] ebből fejlődött ki a *Roland szoborra* való aggatás.[11] Ugyanis Rolandnak, Nagy Károly fegyvervivőjének szobrot emeltek a piaczon. Értelme az, hogy Roland, mint a király helyettese, az általa megkövetelt vásári békére felügyel.[12] Némely helyen a keresztre gyolcsot akasztottak, amelyből idővel a zászló fejlődött.[13]

Budán már — mint láttuk — a *zászló* dívik. Ezt délig hagyták kitűzve.[14] Ebből azt lehet következtetni, hogy az adás-vevés csak délelőtt folyt.

[1] *Ar. für öst. G.* X. köt. 129. l.
[2] O. St. 306. sz. 165. és 166. l.
[3] U. o. 307. sz. 166. l.
[4] U. o. 228. sz. 129. l.
[5] *Selm. jogk.* 34. sz. 217. l.
[6] O. St. 153. sz. 95. l.
[7] *Schröder:* 26. fej. 188. l. *Deut. Rechtsalt.* bevezetés 172. l.
[8] *Schröder:* 51. fej. 604. l. *Maurer:* 1. köt. I. fej. 359. l. *Sohm:* I. fej. 28. l.
[9] *Deut. Rechtsalt.* bevezetés 154. és 155. l. *Maurer:* 1. köt. I. fej. 335. l.
[10] *Sohm:* I. fej. 28. l.
[11] *Schröder:* 51. fej. 604. l.
[12] *Sohm:* I. fej. 29. l.
[13] *Deut. Rechtsalt.* bevezetés 161. l. *Maurer:* 1. köt. I. fej. 360. l.
[14] O. St. 153. sz. 95. l.

Üzlet-helyiségek.

A középkorban a kereskedőknek a piaczon *külön épületeket* állítottak,[1] ahol sem a kereskedő, sem más ember nem lakott. Az ilyen épület kezdetben alkalmasint fából épült s több kisebb helyiségre oszlott.[2] Később szilárdabban építették.

Az ilyen helyeken az eladás leereszthető táblákon — melyek nyílása ablakul szolgált — történt. Mivel ilyenkor az elárusító bennt a bódéjában állott, a vevő pedig a szabadban, az időjárás ellenében a bevásárló megvédésére a deszkaszin födelét úgy készítették, hogy ez jó messzire kinyúljon.

Ez az eljárás azonban a kereskedőre nézve fáradsággal járt. A kereskedő ugyanis árúraktárából kénytelen volt czikkeit folyton az árusítás helyére vinni; ami elég kényelmetlen lehetett. Ezért megtették, hogy az ilyen elárusítási helyhez közel építettek házat, amelynek emeletén maguk laktak, a földszinten pedig raktárt és boltot nyitottak. E czélból megfelelő volt az, ha a ház az utcza felőli oldalon keskeny volt, az udvar felé pedig jó messzire benyúlt.[3]

A kereskedő a ház elé az utcza felől *kőboltívet* építtetett, amely az utczai járdát elfödte.[4] Azért nevezték el a kereskedő helyiségét boltnak (gewölb).[5]

Egy XV. századbeli külföldi utazó azt írja, hogy Buda *olasz* modorban épült. Ebből azt lehet következtetni, hogy Budán sok boltíves csarnok lehetett, mert ez olasz építkezési mód.

Erdélyben is vannak ilyen épületek, amelyeket épp ezért *lábas háznak* szoktak nevezni.[6]

A jogkönyv igazolja, hogy tényleg léteztek ilyen boltok. Ezekben a nagykereskedők árultak, a miért is *gewelb herren* a nevük.[7] De igazolja az árúcsarnok létezését is. Amint említettük, a középkori városok árúcsarnokai szakaszokra oszlottak, amelyeket *kamaráknak*, néha *kram-nak* neveztek.[8] A budai kiskereskedőnek, aki boltban nem árulhat,[9] hivatalos neve *krámer*,[10] *kámerherr*

[1] *Below:* 40. l. *Maurer:* 1. köt. II. fej. 55—59. l.

[2] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 59. l.

[3] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 439. és 440. l.

[4] U. o. 440. l. és *Maurer:* 2. köt. II. fej. 62. l.

[5] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 441. l.

[6] U. o.

[7] O. St. 70. sz. 65. l., 104. sz. 79. l. és 174. sz. 107. l.

[8] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 59. l.

[9] O. St. 104. sz. 77. és 78. l.

[10] U. o. és 70. sz. 65. l.

vagy *gewant sneider.*[1] Ez elnevezés világosan utal az árulás helyére is. Különben a jogkönyv is megmondja, hogy a kiskereskedők *kram*-ban árulnak,[2] sőt itteni helyüket a tanács egyenesen megszabja.[3] A kramok kőből épültek.[4]

Az idegen kereskedők külön helyen árulhattak. Németországban árúcsarnokot építettek nekik; így Kölnben a szászoknak és westfáloknak volt ilyen árúcsarnoka.[5] Lehet, hogy Budán is létezett ilyen. S kell is, hogy volt legyen ilyen közös árusítási hely; hiszen az idegen kereskedő a posztóját eladásra el sem vághatta a lakásán, mert vagy az árút, vagy az értékét vesztette s két márkát fizetett ezüstben.[6]

Az idegennek idegennel való kereskedése.

A budai kereskedő természetesen akárkivel kereskedhetett, de nem áll ez az idegenekre nézve. A jogkönyv szigorúan megtiltja, hogy *idegen kereskedő* más *idegennnel*, ha mindkettő az ország ugyanazon vidékéről, az országból vagy ezen kívül egy városból valók volnának is, kereskedjék. Még akkor sem, ha Budát elhagyják. Akit rajtakapnak, az árúját veszti és budai mérték szerint két márka ezüstöt fizet. Idegen kereskedő tehát árúját csak budainak adhatja el.[7] Ilyen állásponton van Bécs[8] és Bécsújhely[9] is a saját kereskedését illetőleg. Minthogy így az idegennek kereskedése csak budaival folyhatott, természetes, hogy ő maga czikkeket, akár magyart, akár keletit, csak budaitól vehetett. Ennek ellentmond egy másik hely, mely szerint külföldi kereskedő külföldivel ugyan nem kereskedhetik, de úgy az idegen, mint a hazai kereskedő is — értvén alatta *erdélyit*, *Dunán-*, *Dráván-* és *Száván* túlit — árúját budainak, pozsonyinak, vagy más belföldinek eladhatja.[10] Egy harmadik fejezet szintén beszél nem budai kereskedők közt folyó kereskedésről, de nem mondja meg, hogy ezek idegenek vagy belföldik-e?[11]

[1] O. St. 71. sz. 66. l. és 176. sz. 108. l.

[2] U. o. 70. sz. 65. l. és 71. sz. 66. l.

[3] U. o. 104. sz. 78. l.

[4] U. o. 154. sz. 96. l.

[5] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 58. l.

[6] O. St. 80. sz. 69. l.

[7] U. o. 74. sz. 67. l. E fejezet több oklevélre hivatkozik. Sem IV. Béla bullája (1244.), sem IV. László két oklevele (1276., 1287.) nem tartalmazza a 74-ik fejezetben tárgyalt ügyeket. Bizonyára ezek elveszett oklevelek maradványai. (Zsigmond oklevelében (1403.) sincs meg.

[8] *Ar. für öst. G.* X. köt. 106. és 137. l.

[9] U. o. 120. l.

[10] O. St. 407. sz. 205. és 206. l.

[11] U. o. 86. sz. 71. l.

A kereskedésből teljesen kizárt elem a *zsidóság*. Nem budai ember árúját neki nem adhatta el, cserébe sem adhatott neki semmit. A tetten rajta kapott idegen árúját vesztette.[1]

A jogkönyv mindezen dolgokban szigorúan intézkedik. A polgárok, vagy a többi kereskedők csak olyan czikket adjanak el idegen kereskedőnek, amelylyel kereskedni szoktak. Ha nem így tesznek, az illető árút vesztik s egy márka ezüstöt fizetnek. Ha nem tudnak fizetni, egy évig nem kereskedhetnek.[2]

Még az árúmaradékot is *csak budai polgár* vehette meg tőlük. Különben a két fél 5 márkát fizetett, az árút az illetőtől elvették.[3] A jogkönyv más helye szerint a kereskedő árúmaradékát ismét magával vihette haza Győr felé.[4]

Az elárusítási közvetítők.

Árusításkor az *elárusítási közvetítőknek* nagy szerep jutott. Ezek bizonyos mértékben piaczi felügyelők voltak. Ha árú érkezett a városba, ők jelentették ezt a budai kereskedőknek s azután a többi idegen kereskedőnek.[5] Árúszállításnál, árúelhelyezésnél ők működtek közre.[6] Idegen kereskedő tudtukon kívül kocsiját meg nem rakhatta árúval.[7] Ez bizonyára nemcsak az ellenőrző felügyelet miatt történt, hanem azért is, hogy a külön e czélra szolgáló kocsik megrakásával foglalkozó emberek meg ne károsuljanak. Ezeknek minden kocsi után 1 forint járt.[8] Ha a közvetítő a törvény megszegőit föl nem jelentette, a vétkessel együtt meglakolt.[9]

Ők — úgy látszik — eladás előtt minden eladandó árút előbb megnéztek.[10] Az eladást budai és az idegen kereskedő közt közvetítették.[11] Fáradságukért bizonyos pénzösszeg járt nekik, amelyet mindig az idegen kereskedő fizetett az árúczikk minősége szerint.[12] Budai embertől fizetést nem húzott,[13] talán csak a ló eladásánál.[14] Az idegenektől kapott összeget a tanács szabta meg.[15]

[1] O. St. 425. sz. 214. l.
[2] U. o. 86. sz. 71. l.
[3] U. o. 81. sz. 69. l.
[4] U. o. 427. sz. 214. l.
[5] U. o. 92 sz. 72. és 73. l.
[6] U. o. 93. sz. 73. l.
[7] U. o. 429. sz. 215. l., 431. sz. 215. l. és 88. sz. 71. l.
[8] U. o. 429. sz. 215. l.
[9] U. o. 439. sz. 217. l.
[10] U. o. 95. sz. 74. l., 104. sz. 78. l., 414. sz. 208. l. és 441. sz. 218. l. A 95. fejezet erre határozottan ráutal.
[11] U. o. 95. sz. 73. és 74. l., 408. sz. 206. l., 430. sz. 215. l., 440. sz. 217. l. 441. sz. 217. és 218. l.
[12] U. o. 95. sz. 73. és 74. l. 96. sz. 74. l., 440. sz. 217. l. és 441. sz. 217. és 218. l.
[13] U. o. 95. sz. 73. l.
[14] U. o. 96. sz. 74. l.
[15] U. o. 440. sz. 217. l.

Általános törvények az idegen árúk eladására nézve.

Amely szövetet az idegen kereskedő elad, azt lakásán nem vághatja el eladásra, mert az árút vagy értékét veszti s emellett két ezüstmárkát fizet.[1]

A csalás elkerülése végett tiltották meg az idegen kereskedőknek, hogy árúikat *saját mérlegükön* mérjék.[2] Ez áll a Budára jött hazai kereskedőre is.[3] Amit eladnak, amit vesznek, azt a város közmérlegén kell megmérni.[4] Nevezetesen a rézből, vasból, viaszból, faggyúból készült tárgyakat,[5] továbbá a borst, sáfrányt, gyömbért (indber), szegfűszeget (negil), szerecsendiót (muscat), muskátvirágot, czukrot, vadászhálót és szappant.[6] Ha más mérlegen mérik, a mérleget elveszik.[7] Más hely szerint egy márkát budai mérték szerint fizet és egyébként is meglakol.[8]

Előfordult az is, hogy az idegen kalmár nem a saját, hanem *budai polgár mérlegén* mérte portékáját. Ilyenkor a polgár, akié a mérleg, elvesztette a mérleget és egy márkát fizetett, a kereskedő pedig azt az árúját vesztette, amelyet megméretett vagy amelyet meg akart méretni.[9]

Közmérleget felállítani német városokban szokásos volt. Ezt a városházán tartották. Néha külön épületbe (Waghaus) helyezték el.[10]

Az idegen kereskedő csak *nagyban* adhatott el és vehetett czikkeket. Árúit eszerint *egy budai márka* értékénél alul nem is adhatta el. Ha megtette, az illető árúját vesztette és két márkát fizetett. Ha az így eladott árú posztó volt, amelyet egészben kellett eladni, ezt nem vették el tőle;[11] ez volt az egyetlen kivételes eset.

Mivel e törvényt szigorúan meg kellett tartani, előírják az idegeneknek, hogy árúikat, ezek nemei szerint, miképen és menynyiért szabad eladniok.

A felsorolt czikkek és árúk mind világot vetnek a kor viszonyaira. Megtudjuk, hogy mit használtak a mindennapi élet kielégítésére; mik voltak a piperetárgyak; honnan szállítot-

[1] O. St. 80. sz. 69. l.
[2] U. o. 73. sz. 66. l. 409. sz. 206. és 207. l.
[3] U. o. 409. sz. 206. és 207. l.
[4] U. o. 73. sz. 66. l., 411. sz. 207. l. és 412. sz. 207. és 208. l.
[5] U. o. 411. sz. 207. l.
[6] U. o. 412. sz. 207. és 208. l.
[7] U. o. 410. sz. 207. l.
[8] U. o. 73. sz. 66. l.
[9] U. o. 413. sz. 208. l.
[10] *Below:* 60. l.
[11] O. St. 76. sz. 67. l.

ták őket Budára; s megismerjük Buda kereskedelmi összeköttetéseit.

Nagy keletje volt a *ruhaneműeknek*, értvén alatta a posztóféléket, vásznat, selymet.

A szövetnemüek eladása.

A *posztónemek* jóformán kizárólag mind nyugati árúk. Mindegyik fajtának megvan a maga eladási szabálya.

1. Posztók eladása.

Általános szabály az, hogy az idegen kereskedő posztóját nem vághatja el, hanem egészben kénytelen eladni.[1] Aki ezt megszegi, egy darabot elveszt abból a posztóból, amelyet szabálytalanul eladott s emellett még egy márka ezüstöt fizet;[2] más pont szerint valamennyi posztóját veszti vagy az eladott árú értékét pénzben.[3] Ha azonban a kereskedő tettét letagadja, meg kell esküdnie vagy egy márkát ezüstben fizetnie.[4] Eladáskor pedig kötelessége a szövet nevét megmondani, ha kérdik tőle. Ha rájuk fogták, hogy hamis nevet mondtak, első esetben meg kellett esküdniök. Másodízben az elvágott szövettel azonos szövetet vesztettek egy márka ezüsttel egyetemben; harmadízben minden további kereskedéstől eltiltották.[5]

A posztót hat darabon alul nem szabad eladni, még országos vásárkor sem. Ha a kereskedő ennél kevesebbet hozott volna magával, ezt is egyszerre köteles eladni. Ha ez ellen cselekszik, az eladott vagy becserélt posztót elveszik tőle és az árától is megfosztják.[6]

A magyarországi kereskedőnek megengedik, hogy posztóját darabszámra eladhatja, ha akarja, de bizonyos posztónemeket neki sem szabad elvágnia.[7] Amikor posztót adnak el, a közvetítőnek ott kell lennie.[8]

A városiak közül a *nagykereskedők* (gewelb herren) árulják a posztót.[9] Amint a nem budai kereskedő, úgy ők sem vághatták szét a posztót vagy a szövetneműt saját házukban történő eladás céljából. Ha előfordult, az illető árút elvették vagy két márka bírság és az árú értékének lefizetése járt vele.[10]

[1] O. St. 76. sz. 67. és 68. l., 77. sz. 68. l. és 433. sz. 215. l.

[2] U. o. 433. sz. 215. l.

[3] U. o. 77. sz. 68. l.

[4] U. o.

[5] U. o. 435. sz. 216. l.

[6] U. o. 77. sz. 68. l.

[7] U. o. 76. sz. 67. és 68. l. E fejezet IV. László és «egyéb királyok» szabadalmaira hivatkozik. Sem az 1276., 1287., sem az 1403-iki nem említi e fejezet tartalmát.

[8] U. o. 430. sz. 215. l.

[9] U. o. 70. sz. 65. l. és 174. sz. 107. l.

[10] U. o. 80. sz. 69. l.

A *kiskereskedők* (krámer,[1] kámerherr,[2] gewant sneider)[3] szintén árultak pamutszöveteket (wullen gewant), de posztót nem árulhattak. Ők — mint az iparosok — céhbe állottak össze. Élükön két céhmester áll,[4] akik feleskŭdt személyek.[5] Kötelességük a czéh szabályainak megtartására felügyelni, továbbá az idegen kereskedők kereskedését megfigyelni.[6]

A szövetet egészben vagy rőfönkint elvágva adták el. Aki a szabályt megveti, annyit veszít, amennyit eladott és egy ezüstmárkát fizet.[7] Épp így bünhődtek, ha olcsó tafotát merészeltek eladni.[8] Általában rájuk vonatkozólag azt mondja a törvény, hogy árúik tisztes úton szerzettek legyenek.[9]

Mint a nagykereskedők, ők is kötelesek voltak szövetük nevét elárúsításkor megmondani, ha kérdezték tőlük. Ha másképen cselekedtek, épp úgy lakoltak, mint az idegen kereskedők,[10] csakhogy a harmadszori büntetéskor a kereskedelmi jog vesztén kívül meg is bírságolták őket.[11]

Ezek a kereskedők a nagykereskedőkkel együtt lehettek azok, akik külön jegyzékbe vették a vevő adósságait. Ha a kereskedő ilyen ügyben a bíróság előtt panaszkodott, egy márka értékén túl nem hittek a bejegyzésnek; kivéve, ha az adós maga írta a könyvbe az összeget.[12]

A nyugati posztók igen nagy számmal fordulnak elő. *Brabantból* való a *brüsseli* posztó, melyet darabszámra kell eladni; hasonlóképen az ypernit is.[13] *Mechelni* posztót egy darabon, *löwenit* és *herrenthalsit* három darabon alul nem szabad eladni.[14] A herrenthalsi posztó eladásakor pedig egyik pont szerint három dénár,[15] másik szerint hat dénár jár a közvetítőnek.[16] *Tienei* és *lieri* posztót három darabon alul nem szabad eladni.[17] A tienei elárúsításáért pedig három dénár jár a közvetítőnek.[18]

Szerepelnek a *rajnai* árúk is, melyeket a Rajna vidék főbb

[1] O. St. 104. sz. 77. l. és 70. sz. 65. l.
[2] U. o. 71. sz. 66. l. és 176. sz. 108. l.
[3] U. o.
[4] U. o. 176. sz. 108. l.
[5] U. o. és 104. sz. 78. l.
[6] U. o. 104. sz. 78. l.
[7] U. o. 71. sz. 66. l.
[8] U. o. 176. sz. 108. l.
[9] U. o. 104. sz. 77. l.
[10] U. o. 435. sz. 216. l.
[11] U. o. 83. sz. 70. l.
[12] U. o. 376. sz. 195. l.
[13] U. o. 424. sz. 212. l.
[14] U. o. 213. l.
[15] U. o. 95. sz. 73. l.
[16] U. o. 441. sz. 217. l.
[17] U. o. 424. sz. 212. l.
[18] U. o. 95. sz. 73. l.

helyeiről szállítanak. A *kölni* posztóból egy fél *lack*-ot három darabon alul eladni tiltva volt;[1] egy más pont megengedi a két darab eladását is.[2] A közvetítőnek pedig majd kettő,[3] majd négy dénár[4] járt utána. Az *aacheni, kolmári, jülichi* és *frankfurti* posztót három darabon alul nem lehet eladni.[5] A közvetítő jutalma az aacheni után majd kettő,[6] majd négy dénár.[7] Észrevehető, hogy amilyen arányban megengedi a város, hogy a kereskedő kevesebb posztót is eladhat egyszerre, olyan arányban követel több fizetést a közvetítők részére.

A *mainzi* és *trieri* posztó szintén csak három darabon felül adható el.[8]

Németország egyéb helyeiről is szállítják a posztót. A *belgardi* posztó, *werdeni, marburgi* és *butzbachi* posztó három darabon,[9] a *trautenaui* három darabon alul nem adható el.[10] A közvetítőnek jár utána három[11] vagy hat dénár.[12]

Posztót osztrák területről is hoznak. *Bécsből* szállítják az abaposztót (loden). Ez igen olcsó, amennyiben öt darabon alul nem szabad belőle eladni.[13] A közvetítő is csak egy dénárt kap utána.[14]

A *londoni* posztót nem becsülik többre a németalföldinél; még kevesebbre a *bloisit*. Előbbiből egy,[15] utóbbiból öt darab volt a legkevesebb, amit eladni szabad volt.[16] A bécsi posztóval egyértékű a *lengyel* posztó; öt darabon alul tilos az elárúsítása.[17] A közvetítő jutalma pedig egy fillér[18] vagy két dénár.[19]

A *morva* posztók már ekkor hiresek. A *brünni, neuhausi* becse nem kisebb a németalföldi posztóénál. Eladása szintén a három darabnál kezdődik.[20] A közvetítőnek meg két[21] vagy három

[1] O. St. 424. sz. 213. l.
[2] U. o. 77. sz. 68. l.
[3] U. o. 95. sz. 73. l.
[4] U. o. 441. sz. 217. l.
[5] U. o. 424. sz. 213. l.
[6] U. o. 95. sz. 73. l.
[7] U. o. 441. sz. 217. l.
[8] U. o. 424. sz. 213. l.
[9] U. o. 212. és 213. l.
[10] U. o. 95. sz. 73. l.
[11] U. o. 441. sz. 217. l.
[12] U. o.
[13] U. o. 424. sz. 213. l.
[14] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 217. l.
[15] U. o. 424. sz. 212. l. E fejezet 213-ik oldala szerint a londoni posztó is három darabon felül eladó.
[16] U. o. 213. l.
[17] U. o.
[18] U. o 95. sz. 73 l.
[19] U. o. 441. sz. 217. l.
[20] U. o. 424. sz. 213. l.
[21] U. o. 95. sz. 74. l.

dénár járt.[1] Épp ennyi a tescheni posztó után is.[2] Az iglaui posztó eladása három darabnál kezdődik. Olcsóbb már a *strigaui;* ennek eladását öt darabon kezdik.[3]

A *skarlát* a legdrágább posztókhoz tartozik. Egyenrangú a brüsseli, yperi, londoni és mechelni posztókkal, amennyiben egy darabon alul nem szabad belőle eladni.[4] Épp ilyen drágák az *olasz* posztók is. A *firenzei, veronai* posztó el nem kelhet egy darabon alul.[5] Az *arrasi* (harris) posztót nem árulták három darabon alul.[6]

Különösen «*szép posztóból*» legalább egy darabot lehetett eladni.[7] A közvetítőnek utána négy dénár jár ki.[8] Más finom posztót (kúrtuch) pedig öt darabbal adnak el.[9]

A hazai, belföldi czikkek közül veszik az *erdélyi abaposztót.* Ez valamennyi közül a legolcsóbb. A vevő legkevesebb tíz darabot vehet meg belőle egyszerre.[10] Talán ezt érti a jogkönyv a «*durva posztó*» alatt is, mert a közvetítő járuléka utána is csupán egy dénár.[11]

2. Selyemszövetek.

Selyemszövetek is kerülnek piaczra. Az idegen kereskedő csak egészben adhatta el. A törvényszegő egy márkát fizet ezüstben s emellett ugyanolyan minőségű selyemdarabot veszít el, amilyent eladott.[12] Az eladás font számra ment. Így a *görög selymet* (krieches seyden), a *lovag selymet* (ritter seyden) 10 fonton alul nem lehetett eladni.[13] Ugyancsak az igen *finom selymet* (flet seyden) sem.[14] Más pont szerint négy font volt az eladás minimuma.[15] Szabályellenes árúsításkor az illető árút elvesztették s egy márka ezüstöt fizettek.[16] Drágább ezeknél a *szegélyre* (sprenng seyden) és a *paszomántnak* való *selyem* (porten seyden). Eladási határa már csak három font.[17] *Passauból is* szállítanak selymet. Ennek eladásakor a közvetítő jutalma egy dénár.[18] Ebből

[1] O. St. 441. sz. 217. l.
[2] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 217. l.
[3] U. o. 424. sz. 213. l.
[4] U. o. 212. sz. 213. l.
[5] U. o. 424. sz. 212. l.
[6] U. o. 423. sz. 211. l.
[7] U. o. 77. sz. 68. l.
[8] U. o. 95. sz. 73. l.
[9] U. o. 424. sz. 213. l.
[10] U. o.
[11] U. o. 441. sz. 217. l.
[12] U. o. 84. sz. 70. l.
[13] U. o. 104. sz. 78. l. és 417. sz. 209. l. A 104. pont a 10 font után azonnal a 3 fontot is említi eladási minimumképen.
[14] U. o. 104. sz. 78. l.
[15] U. o. 423. sz. 211. l.
[16] U. o. 104. sz. 79. l.
[17] U. o. 417. sz. 209. l.
[18] U. o. 95. sz. 74. l.

kitűnik, hogy a passaui valami különös selyem nem lehetett. Budán a *nagykereskedő* árulta a selymet. Ő már elvághatta azt s így a helyzete előnyösebb volt mint az idegen kereskedőé.[1]

A szövetnemek között van a *tafota* (taffot) is. Az idegennek mind a finomabb, mind a durvább fajtájút (zendel) egészben kellett eladnia, még pedig egy csomagnál nem kevesebbet.[2] A «zendel von der stat» pedig egészben kelt el.[3] Aki másként cselekedett, úgy bünhődött, mint a selyemkereskedő.[4] A «furstat» egy darabon alul nem adható el.[5] A *barchett* is olcsó. Hat darab az eladás minimuma.[6] Szabályellenes eladása árúvesztést és egy márka bírságot vont maga után. Az árúmaradékot, úgy mint a tafotánál, egyszerre adták el.[7] Gyapjú- és vászonból szőtt *dirdumdey* nevű szövet is volt.[8] 3. Vegyes szövetek.

A *vászon-* és *gyolcsneműek* sokfélék. Szerepel a finom szövésű *festett vászon* (pokaczin), amelyet az idegen csak öt darabon felül adhat el; kevesebbet nem lehet venni belőle.[9] A vásznat már röfszámra mérik. 100 rőfnél kevesebbet tilos eladni; különben az illető az eladott árút veszti és egy márkát fizet ezüstben.[10] 100 rőf eladása után pedig a közvetítő egy fillért[11] vagyis egy dénárt nyert.[12] Budán a vásznat szintén a nagykereskedő adja el. Az idegen kereskedő árúsítási szabálya (a közönséges vászonnál) valamint be nem tartásakor a bírsága ő rá is érvényes.[13] 4. Vásznak.

A *rajnai vörösvászonból* (rainischer róth leinbat) legalább négy darab, a *ruhára való vászonból* (robe leinbat?) egy darab adható el.[14] A *sárgás vászon* (gelblicher czivilich ader leinbat) nagyon olcsó; hat darab adható el belőle.[15] Ezzel egy vonalon áll a *gyolcs* (goltsch) is, amennyiben hat darabon alul nem

[1] O. St. 70. sz. 65. l. és 174. sz. 107. l.
[2] U. o. 84. sz. 70. l., 104. sz. 78. l., 418. sz. 209. l. és 423. sz. 211. l.
[3] U. o. 84. sz. 70. l., 104. sz. 78. l. és 418. sz. 209. l.
[4] U. o. 104. sz. 79. l. és 84. sz. 70. l.
[5] U. o. 423. sz. 211. l.
[6] U. o. 104. sz. 78. l. és 420. sz. 210. l.
[7] U. o. 104. sz. 78. l.
[8] U. o. 136. sz. 88. és 89. l.
[9] U. o. 423. sz. 211. l.
[10] U. o. 437. sz. 216. l.
[11] U. o. 95. sz. 74. l.
[12] U. o. 441. sz. 218. l.
[13] U. o. 70. sz. 65. l. A 174. sz. (107. l.) csupán a vászon rőfönkénti eladását tiltja meg.
[14] U. o. 423. sz. 212. l.
[15] U. o. 211. l.

árulták;[1] ha igen, az árút vesztették és egy márkát fizettek.[2] A *wattuelli gyolcs* (Wattueller golcz.) is ilyenképen kel el; az *auersbergi* (Auspergil golcz) azonban már drágább; ebből a minimum három darab.[3] A *rajnai kék gyolcs* (rainischer golcz pláb) eladása négy darabbal történik.[4] A «*stigliczerinből*» 50 darabnál kevesebb nem kelt el.[5] Még *damaszt* (damaschk) árúval is találkozunk. Talán ezt és a fenntemlített vásznak és gyolcsok egy részét *Szilézia, Morva-* vagy *Csehország* szállította, amelynek már akkor is, épp úgy mint ma, hires szövőipara volt. A damaszt már elég drága, egy színvonalon áll a skarláttal, amennyiben egy darabnál kisebb mennyiségben nem árulták.[6]

Ruhanemüek és egyebek.

Nemcsak ily szövetneműeket, hanem már készen feldolgozott kelméket is hoznak piaczra. Van *fűzött ruha* (prysilig?), ebből tíz fontnál kevesebbet nem árultak[7] *Főkötőből* legalább egy tuczatot.[8] *nadrágból* szintén,[9] avagy három tuczatot adtak el;[10] ellenkező esetben az árút elvesztik s egy márkát fizetnek.[11] *Ágyhuzatok* is szerepelnek. A finomabb huzatokból 25, a kevésbbé finomakból (sneid pet cziechen) ugyanannyi kelt el egyszerre.[12]

Keletje van a *vadászhálónak* (vaydgarn) is. Ezt súly szerint adják el, még pedig 30 fontjával.[13] Ha azon alul adják el, elvesztik az árút,[14] más hely szerint még egy márkát fizetnek bírságul.[15] *Erszényt* (aserin) is árulnak, de csak három tuczatnál kezdve; *tarisznyát* pedig legkevesebb 30 darabjával (három techer).[16] E két utóbbi tárgyat csupán a szerdai és pénteki hetivásáron szabad eladni, hétköznap nem. Ha ellenkezőleg történt, az illető árút elvesztették és bírságot fizettek.[17] A *pergament* (peremith) 100 darabjával, a *papiros* öt rizmával kelt el.[18]

[1] O. St. 104. sz. 78. l. és 420. sz. 210. l.
[2] U. o. 104. sz. 79. l.
[3] U. o. 423. sz. 212. l.
[4] U. o.
[5] U. o. 211. l.
[6] U. o. 212. l.
[7] U. o. 423. sz. 211. l.
[8] U. o. 104. sz. 78. l. és 420. sz. 210. l.
[9] U. o. 104. sz. 78. l.
[10] U. o. 420. sz. 210. l.
[11] U. o. 104. sz. 79. l.
[12] U. o. 423. sz. 211. l.
[13] U. o. 104. sz. 78. l. és 419. sz. 209. l.
[14] U. o. 104. sz. 79. l. és 419. sz. 209. l.
[15] U. o. 104. sz. 79. l.
[16] U. o. 423. sz. 212. l.
[17] U. o. 130. sz. 87. l.
[18] U. o. 423. sz. 211. l. Salamon Ferencz szerint a jogkönyv e része jóval fiatalabb, mert a papiros akkorta drága volt. (Budapest története II. köt. XVII. fej. 431. l.)

A *puskaport* (gestüpp) Budán a nagykereskedő árulta. Egy márkával vagy ezenfelül adta el.[1] A kiskereskedő nem árulhatja; ha megteszi, veszíti az eladott mennyiséget és egy márkát fizet.[2]

Ezek idegen árúk. A budai kereskedők magukszabta ruhaneműt is árultak.[3] Szabták pedig gyapjú- és vászonból szőtt szövetből.[4] A *dolmányokat* barchettből vagy ehhez hasonló szövetből szabják.[5] Arulnak *kendőket* is, amelyeket kabátként akasztottak magukra. Ezek csakis ócska szövetből készültek.[6] *Átalakított régi ruhák, ócska szövetből varrt ruhák,*[7] *ócska ruhák is* vannak a vásáron.[8] Akik ilyenféle ócska ruhaneműeket árulnak, tudniillik a *zsibárusok* (gewäntler, tendler, kauflin), ezek új ruhát nem adhatnak el. Ha megtették, az árút elvesztették és bírságot is fizettek.[9] Az ócska ruhát nem volt szabad átalakítaniok; aki megtette, attól az illető ruhát és 50 dénárt vettek el.[10] Rablott vagy lopott jószágot nem volt szabad megvenniök. Ezért ajánlatos volt az ócska ruhaneműt egész nyilvánosan megvenni, hogy gyanú ne érje őket.[11]

Ökör- vagy lóbőrből való *czipőtalpak*,[12] továbbá egész *bőrczipők* is piaczra kerülnek.[13]

Pipereczikkek is vannak. A ruhák himzése — kétségkívül — *aranyfonállal* (spulgolt), *aranyos pamuttal* (golt voll) történt. Az idegen az előbbit hat tekercsen, utóbbit három fonton alul nem adta el.[14] Ezek bizonyára olasz termékek, a hogyan az *aranyos párta* (gulden entel) is az lehet.[15] Ennek egy márkával kezdődött az eladása.[16] A *selymespaszománt* (sayden pórtern) is keresett czikk lehetett, noha elég drágán árulták; egy márkán alul nem adtak belőle.[17] Pipereczikkek.

A *szalagfélék* sorában találjuk az *osztrák* és *stájer* (steyris,

[1] O. St. 70. sz. 65. l. és 174. sz. 107. l. A 70 fejezet IV. Béla bullájára hivatkozik.
[2] U. o. 71. sz. 66. l.
[3] U. o. 136. sz. 88. és 89. l. és 139. sz. 90. l.
[4] U. o. 136. sz. 88. és 89. l.
[5] U. o. 137. sz. 89. l.
[6] U. o. 79. sz. 68. l.
[7] U. o. 139. sz. 90. l.
[8] U. o. 138. sz. 90. l. és 178. sz. 108. l.
[9] U. o. 138. sz. 90. l.
[10] U. o. 178. sz. 108. és 109. l.
[11] U. o.
[12] U. o. 127. sz. 86. l.
[13] U. o. 128. sz. 87. l.
[14] U. o. 423. sz. 210. l.
[15] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 430. l.
[16] O. St. 423. sz. 210. l.
[17] U. o. 211. l.

Osterreichs pant),[1] a *triesti, ystriai* (Trister, Ystirisch pant),[2] és a *peniscolai* szalagot (Penschildorffer pant). Utóbbi a legdrágább; az idegenek belőle öt átalagnál kevesebbet nem adnak el.[3] A többi szalag olcsóbb; tíz átalag volt az eladás minimuma.[4] Van kékszínű *czérna* is (plawen zwirn). Tizenöt font alatt nem adják.[5]

A *fátyoloknak* is nagy keletje van. Szerepel a *cseh* fátyol (behemisch slewer), a *babos* gemessirt, *a magyar* (ingerigin slair?) és a *hímzett fátyol* (wiffeling slewer).[6] Az utóbbi a legdrágább; két darabon alul nem adták.[7] Olcsóbb *cseh fátyol*, amelyből tízet, a legolcsóbb a babos és a *magyar*, amelyből legalább 100-at kellett egyszerre eladni.[8]

A *strucztoll* aránylag elég olcsó; 50 darab volt az eladási minimum.[9]

A *csontos öv* (painen gurteln) is használatos. Belőle 25 darabnál kevesebb nem adható el.[10]

Övet, keztyűt, nadrágszíjat az idegennek csak szerdán és pénteken szabad árulni árúvesztés és bírság terhe alatt.[11]

Vegyes tárgyak.

Vastárgyak is kelnek. Ezeket valószínűleg *Nürnbergből* hozták.[12] A *késeket* 500 darabjával, a *zárakat* (schloss) kétszázával, az *ollókat* (scheren) tizével árulják.[13]

Olyan munkákat is adtak el, amelyeket a *harangöntők, bádogosok, kerékgyártók, üvegesek, lakatosok, sarkantyúsok, vasnyújtók* és *tűkészítők* csinálnak.[14] A bádogtárgyak közt van *bádoghordó* (plechfessil). Ezt darabonként kellett eladni.[15] Ilyenféle holmit csak vásárnapokon szabad árulni árúvesztés és bírság terhe alatt. Ha eladták, előbb az illető czéhmestereknek jelentették be. Ha ezek vagy a czéhbeli mesterek nem vették, akkor bárkinek is eladhatták.[16]

Az *íjj-* és *nyílgyártók* is árúikat hetivásáron árulták árú-

[1] O. St. 422. sz. 210. l.
[2] U. o. 104. sz. 79. l.
[3] U. o. 421. sz. 210. l.
[4] U. o. 422. sz. 210. l. és 104. sz. 79. l.
[5] U. o. 423. sz. 212. l.
[6] U. o. 423. sz. 211. és 212. l.
[7] U. o. 212. l.
[8] U. o. 211. l.
[9] U. o. 423. sz. 211. l.
[10] U. o. 423. sz. 212. l.
[11] U. o. 130. sz. 87. l.
[12] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 431. l.
[13] O. St. 423. sz. 211. és 212. l.
[14] U. o. 116. sz. 84. l.
[15] U. o. 423. sz. 211. l.
[16] U. o. 116. sz. 84. l.

vesztés és egy márka bírság büntetése alatt.[1] Ezek hazai gyártmányok lehettek.

Van *fésű-* és *kefeeladás is.* A kefe (pursten) háromszázával, a fésű (kammen) kétszázával kelt el.[2]

Ezek a czikkek nem Budán készültek. De itt készített tárgyak is kerültek piaczra. Ilyenek: a *nyereg,*[3] *szíj,*[4] *kötél,*[5] *keztyű, táska, erszény, öv* és *nadrágszíj.*[6]

Árulnak *íjjakat*[7] és nyilakat[8] is.

Különböző ócska dolgok, vasneműek, s egyebek is kerülnek piaczra. Ezek sorában megvan tiltva, hogy *lakathoz való kulcsot* ismeretlennek vagy idegennek adjanak el. Ha megtörténik és baj származik belőle, az árúsító a felelős s a bírónak is köteles bírságot fizetni. Az efféle czikkekkel kereskedőknek neve «*allerlayer*».[9]

Érdekesek a többi iparági készítmények is. Ezek sorában ott vannak az *aranymívesek,*[10] *aranynyújtók,*[11] *pánczelkészítők,*[12] *kardgyártók*[13] és *késcsinálók* munkái.[14] Munkájuk eladásáról semmi adat sem világosít föl. Piaczra kerülnek a *harangöntők, czinnöntők, kerékgyártók, sarkantyúkészítők, vasnyújtók* és *tűkészítők* munkái is.[15] Készítenek *üstöket* is.[16]

Mint nyersterményeket *érczeket* is hoznak piaczra. Szerepel a *czink* (tzín, czinn). Ezt mázsánként adták el;[17] a közvetítő pedig egy fillért,[18] majd két dénárt kapott.[19] Érczek.

Árulták a *rezet* (kuppher), *vasat* (eysenn),[20] *ólmot* (pley), *higanyt* (kochsilber) és *ként* (svebel) is. Valamennyi után egy fillér járt a közvetítőnek, még pedig a *réznek, ólomnak, vasnak* mázsája, a *higanynak* és *kénnek* átalagja után.[21] Más adat szerint

[1] O. St. 121. sz. 85. l.
[2] U. o. 423. sz. 212. l.
[3] U. o. 127. sz. 86. l.
[4] U. o. 125. sz. 86. l.
[5] U. o. 123. sz. 86. l. és 117. sz. 84. l.
[6] U. o. 130. sz. 87. l.
[7] U. o. 121. sz. 85. l.
[8] U. o. és 122. sz. 85. l.
[9] U. o. 150. sz. 94. l.
[10] U. o. 99. sz. 76. l.
[11] U. o. 101. sz. 76. l.
[12] U. o. 117. sz. 84. l.
[13] U. o. 115. sz. 83. l.
[14] U. o. 114. sz. 82. l.
[15] U. o. 116. sz. 84. l.
[16] U. o. tartalomj. 12. l.
[17] U. o. 423. sz. 211. l.
[18] U. o. 95. sz. 74. l.
[19] U. o. 441. sz. 218. l.
[20] U. o. 95. sz. 74. l., 411. sz. 207. l. és 441. sz. 218. l.
[21] U. o. 95. sz. 74. l.

egy mázsa higany után négy dénár, egy átalag kén után két dénár járt ki.[1]

A nyerstermények közül a legtöbbet elsősorban a honi kereskedők hozhatták a piaczra. Ez határozottan nincs ugyan kimondva, de az árúnak nyerstermény volta erre enged következtetni. Különben a jogkönyv külön kimondja, hogy a réz, vas s efféle terményeket *honi kereskedők* is árulják.[2] Általában a nyerstermények nagyrésze hazai árúnak tekinthető.

Fa- és bőrkereskedés.

A *fát* a parasztság árulja vásárokon.[3] Kereskednek *bőrökkel* és *bőrárúkkal* is. Ez virágzó keresetforrás lehetett. Mészárosok is árulták [4] s az irhatimárok mint iparágat űzték.[5] De a fogyasztás nagymérvű is volt; a talpszabók szabályzata szerint a czipőtalp csak ló és ökörbőrből készülhet.[6] Az *irhabőrt* (irch, erich, semischfel) három csomagon alul nem adták el.[7] Minden száz darab után egy dénár [8] vagyis egy fillér járt a közvetítőnek.[9] A közönséges bőrök százával keltek el; utánuk 24 dénár járt a közvetítőnek.[10] A közvetítő által *megtekintett bőrök* után 16 dénár,[11] majd saját becslésük (t. i. a közvetítőké) utáni összeg.[12] Természetes, hogy a közvetítő szereplése nagyban kötelező.[13] A kereskedő a bőröket kocsiszámra is elvitte.[14]

Prémek.

Prémekben Magyarország igen gazdag volt. Kiviteli czikkei közül ezek foglaltak el elsőrangú helyet. Eladásukra nézve ez a törvény áll fönn: Idegen kereskedőtől vagy budaitól prémet 30 fonton alul senki se vegyen, mert elveszti a vásárolt tárgyat és budai mérték szerint egy márkát fizet.[15]

A *prémek* sorában vannak közönséges prémek, a milyen a *birkaprém*. Százával árúsítják; a közvetítő jutaléka három dénár,[16] más helyen a bárányprém után hat dénár.[17]

A finomabb prémek sorában előfordul a *czoboly-*,[18] *me-*

[1] O. St. 441. sz. 218. l.
[2] U. o. 411. sz. 207. l.
[3] U. o. 403. sz. 203. l.
[4] U. o. 105. sz. 79. l.
[5] U. o. 129. sz. 87. l.
[6] U. o. 127. sz. 86. l.
[7] U. o. 423. sz. 212. l.
[8] U. o. 441. sz. 218. l.
[9] U. o. 95. sz. 74. l.
[10] U. o. 441. sz. 218. l.
[11] U. o. 95. sz. 74. l.
[12] U. o. 441. sz. 218. l.
[13] U. o. 430. sz. 215. l.
[14] U. o. 429. sz. 215. l.
[15] U. o. 75. sz. 67. l. és 432. sz. 215. l.
[16] U. o. 95. sz. 74. l.
[17] U. o. 441. sz. 218. l.
[18] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.

nyét-,[1] *evet-*,[2] *szarvas-*, *őz-* és *rókaprém.*[3] A czoboly-, menyét- és evetprém után egy dénár járt a közvetítőnek,[4] ha háromszázával adták el.[5]

A közvetítő jutaléka ezen és a még elsorolandó árúkra nézve általánosságban akkor érvényes, ha 100 fillér egy aranyforintot ér.[6]

A jogkönyv külön kiemeli, hogy *bőrárúkat* közvetítő nélkül nem szabad eladni.[7]

Állatok eladása.

Az *élő állatokkal* való kereskedést főleg a honi idegenek üzhették. Itt is szerepel a közvetítő, hogy csalás elő ne forduljon. Erre a vásárlókat külön intik.[8] Ha valaki a lovat 33 száz filléren vagy ennél olcsóbb áron eladta, 100 fillér után egy fillér járt ki a közvetítőnek. Ha drágábban adta el, 33 dénár járt ki; s ezen öszszeget mind a két fél fizette.[9] Egy ökör után egy fillér[10] vagyis egy dénár;[11] 100 ürü (castraun) után 10,[12] majd 20 dénár járt a közvetítőnek.[13]

Van egy fejezet, melynek csak a czíme van meg s ez így hangzik: «Azokról, akik keresztényeket adnak el».[14] Itt tehát a rabszolgakereskedés tilalmáról van szó.

Gyógyszerek.

Az előkelőbb budai kereskedők közé tartoztak a *gyógyszerészek* is. A középkorban a gyógyszerészek mindenféléket árultak s csak utóbb adtak el kizárólagosan gyógyszereket.[15] Kezdetben ez Budán is így volt. De a város beszünteti, midőn megtiltja a gyógyszerészeknek, hogy olyasmit, amit rőffel kell mérni, áruljanak. Az ez ellen vétő annyit vesztett, amennyit eladott s e mellett még súlyosan meg is büntették.[16]

Vasár- és ünnepnapon szünetelt az eladás, kivéve ha a betegnek szüksége volt orvosságra. Ezt éjjel-nappal árulhatták. A többi árúra vonatkozólag az a szabály állott fenn, hogy azo-

[1] O. St. 75. sz. 67. l., 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[2] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[3] U. o. 75. sz. 67. l.
[4] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[5] U. o. 441. sz. 218. l.
[6] U. o. 95. sz. 74. l.
[7] U. o. 430. sz. 215. l.
[8] U. o. 339. sz. 181. l.
[9] U. o. 96. sz. 74. l.
[10] U. o. 95. sz. 74. l.
[11] U. o. 441. sz. 218. l.
[12] U. o. 95. sz. 74. l.
[13] U. o. 441. sz. 218. l.
[14] U. o. 277. sz. 153. l.
[15] *Below:* 60. l.
[16] O. St. 102. sz. 76. és 77. l.

kat vasár- és ünnepnap csupán a vecsernye elharangozása után árulhatták.[1] A gyógyszertárak egymás mellett voltak.[2]

Bor- és söreladás.

Megvolt a *borárúsítás* is. A város érdekében állott, hogy a saját borát adja el s esetleges bevitelek által a saját boreladása ne csökkenjen. Azért óvatosan járt el a behozatal szabályozásával. Míg Pozsonyba külföldi bort egyáltalában nem lehetett behozni,[3] Budán meg van ugyan engedve, de bizonyos korlátok közt. Idegen bort csakis Buda határába lehet hozni, még pedig csupán két mérföldnyire a várostól. Ezen szabály alól csakis a király főemberei (des chunigs lánthern) és a király szolgaszemélyzete a kivétel. Ezek valamennyien vihettek magukkal idegen bort, de nem eladás czéljából, hanem pusztán szükségleteik kielégítésére. Aki ez ellen cselekszik, annak a borát vagy kiöntik, vagy elveszik.[4]

Ami az idegen bor behozatalát illeti, ez Bécs 1244-iki törvényére emlékeztet. Amint Buda kizárja az idegen bort a városból, épp így zárja ki Bécs a magyar bort. Ezt eladás czéljából a Purchfriden belül vinni nem szabad.[5]

A jogkönyv a városban is biztosítja a bormérési szabadalmat a polgárok részére. Olaszországi bort csak budai polgár mérhetett ki.[6] Ezt az idegen kereskedő egy átalaggal vagy ezen felül adhatta el.[7] Idegen borokat általában a Buda környékén lakók nem adhattak el. Igy nem tehetik a *kelenföldiek*, a *Szentháromságról valók*, az *újbécsiek*, *pestiek*, *Szent-Jakabról valók*, a *Lacken lakói* és az *eczilburgiak*.[8] Még a Szentháromságnál lakó keresztesek is elfogadták úgy önmagukra, mint alattvalóikra kötelezőleg, hogy idegen bort Buda szabadalma ellenére nem mérnek, csupán egy közös házban 3000 akónyit, több *kufe*-ban elhelyezve. Ez az eladás is ellenőrzés mellett történik, a mennyiben Buda egy polgárt küld ki ilyenkor, aki a keresztesek borát megjelzi és lepecsételi. Ha máskép tesznek, a bort kiöntik.[9] E korlátozás által

[1] O. St. és 298. sz. 161. és 162. l.

[2] ... «Ir sitz sol sein vor den apotekeren, und sol sich anheben an dem egkhaus der apoteken» stb. (U. o. 154. sz. 95. l.)

[3] *Pozs. vár. levélt.* privilégiumok jegyzéke. Id. *Király:* VIII. fej. 4. sz. 209. l.

[4] O. St. 208. sz. 120. és 121. l.

[5] *Ar. für öst. G.* X. köt. 137. l.

[6] O. St. 209. sz. 121. l.

[7] U. o. 423. sz. 211. l.

[8] U. o. 210. sz. 121. és 122. l. Ez az oklevél Zsigmond valamely oklevelére hivatkozik.

[9] U. o. 211. sz. 122. l. Ez a fejezet is oklevelekre hivatkozik.

a város biztosította magának az idegen borokból folyó jövedelmet, egyúttal védte a hazai borokat.

Budán dívik a *sörfőzés* is. A míg bort mindenki mérhetett — legalább a jogkönyv attól nem tilt el senkit — addig sört csak a sörfőző mért, de csakis a város falain kívül. Szabályellenes árúsításkor az illető sörét kiöntötték. Német földön a borkimérés és a sörfőzés minden előkelő polgár (Geschlechter) jogában állott. Csupán a czéhuralom beálltával szorították meg.[1]

A tulajdonosnak a kiméréshez való sört minden héten egy és ugyanazon pinczéből kellett felhoznia.[2]

Az italokat az elárúsítók segédjei mérik ki. Asztalon állnak az italok, az asztal mellett pedig külön fölvigyázók (tischstecher) állnak. Az italt különböző vas-, fa-, agyag- és üvegedényekben tartogatják.[3] Ünnepen bort nyilvánosan csak a Nagyboldog-Asszony templom nagymiséje után, szabad mérni Budán.[4] Pozsonyban már Úrfölmutatás után.[5] Lőcsén az 1558. évi szabályzat értelmében is vasár- és ünnepnapon a szentbeszéd, szentmise és egyéb szertartás alatt nem volt szabad árulni.[6]

Volt-e Budán pálinkamérés, nem tudjuk. Pozsonyban pálinkát készíteni tilos.[7]

A *fűszerek* igen nagy számmal fordulnak elő. Ugyanazok — leszámítva a kávét és theát — amelyeket az ember mai napig is használ. Ezek mind keleti czikkek. Általános szabály az, hogy az idegen kereskedő fűszert 10 fonton alul nem adhat el.[8] A közvetítőnek pedig egy dénár jár jutalomképen.[9] Fűszerek.

A legnagyobb szerepe a *sáfránynak* és a *borsnak* van. Külön kiemelik, hogy a sáfrányt (saffran) eladás előtt meg kell nézni.[10] Ha nem történik így, a kereskedőt megbüntetik.[11] Tíz fonton alul tilos eladni belőle.[12] Ha azonban az idegen kereskedő kevesebbet, mint tíz fontot vitt magával, ezt egyszerre tartozik eladni.[13]

[1] *Maurer:* 2. köt. IV. fej. 775. és 778. l.

[2] O. St. 213. sz. 123. l. Külön fejezet szólt a sörmérőkről is, de ennek czímét pusztán a tartalomjegyzék őrizte meg. (U. o. tartalomj. 14. l.)

[3] U. o. 179. sz. 109. l.

[4] U. o. 298. sz. 162. l.

[5] Pozsonyi 1497. évi bormérési szabály 435. l.

[6] Jogsz. 91. és 92. l.

[7] Pozsonyi 1497. évi bormérési szabály 436. l.

[8] O. St. 104. sz. 78. l.

[9] U. o. 95. sz. 74. l.

[10] U. o. 104. sz. 78. l. és 414. sz. 208. l.

[11] U. o. 414. sz. 208. l.

[12] U. o. és 104. sz. 78. l.

[13] U. o. 104. sz. 78. l.

A bors (pfeffer) már sokkal olcsóbb. Ebből 30 fontot adnak el egyszerre.[1] Erre nézve is fönnáll a törvény, hogy ha a kereskedő 30 fontnál kevesebbet hozott magával, ezt egyszerre adja el.[2] Ha nem így cselekszik, elveszik tőle. Külön kiemelik, hogy a borst *hazai kereskedő* is árulja.[3]

A borssal egyértékű a *gyömbér* (grún ingber). 30 fontnál kevesebb ebből sem adható el.[4]

Egyéb fűszerek is vannak: *szegfűszeg* (negil), *szerecsendió* (muscat), *muskátvirág* (muscaten plúm),[5] *kapor* (kapperleyn).[6] Utóbbiból egy átalagnál kevesebb nem adható el.[7] Van *ánis* (fenichel) is.[8]

A fűszerek közé soroljuk a *czukrot* és a *czukorlisztet* is. Ebből is tíz font kelt el egyszerre.[9] A maradékot meg egyszerre kellett eladni.[10] Ha nem így történt, akkor — úgy mint a sáfrány, bors és egyéb fűszerek elárúsításánál — az illető árút elvették és egy márka bírságot követeltek.[11]

Sót[12] és *olajat* is adnak el. Az utóbbi tonna számra kel el, még pedig 5 tonnánkint, az átalagban mért olaj pedig 5 átalagjával.[13] A közvetítőnek minden tonna után 16 dénár,[14] más fejezet szerint 3 fillér járt.[15]

A budaiak közül fűszert a nagykereskedők árultak. Egy márka értéken alul nem adhattak el.[16] A kiskereskedőknek ez tiltva volt. Aki megtette, annyit vesztett, mint amennyit eladott és egy márka ezüstöt is fizetett.[17]

Olajat is a nagykereskedő árúsít. 30 fonton alul nem adhatja el sem budainak, sem idegennek. Ha előfordult, a vásárló elvesztette az olajat s egy márkát is kellett fizetnie.[18] Voltak külön *olajárúsok* is. Ők az olajat egy fontnál kisebb és nagyobb mennyiségben is eladhatták.[19]

[1] O. St. és 415. sz. 208. l.
[2] U. o. 104. sz. 78. l.
[3] U. o. 415. sz. 208. l.
[4] U. o. 423. sz. 211. l. A 412. sz. (207. l.) is említi a gyömbért mint árút.
[5] U. o. 412. sz. 207. l.
[6] U. o. 423. sz. 211. l.
[7] U. o.
[8] U. o. 154. sz. 95. l.
[9] U. o. 104. sz. 78. l. és 416. sz. 209. l.
[10] U. o. 104. sz. 78. l.
[11] U. o. 79. l.
[12] U. o. 154. sz. 96. és 97. l.
[13] U. o. 421. sz. 210. l.
[14] U. o. 441. sz. 218. l.
[15] U. o. 95. sz. 74. l.
[16] U. o. 70. sz. 65. l. és 174. sz. 107. l.
[17] U. o. 71. sz. 66. l.
[18] U. o. 104. sz. 79. l.
[19] U. o. 152. sz. 94. l.

A mindennapi élet is megkövetelte a maga czikkeit — a *húst, kenyeret, gabonát* és *gyümölcsöket.* Az ilyen czikkeket — talán a gabonát is — szabadon, a piaczon árulták.

Nagy lévén a fogyasztás, *sok húsról* kellett gondoskodni. Húseladás. Ez a *mészárosok* kötelessége volt. Ők czéhbe álltak össze, melynek élén több czéhmester állott. Ezeknek teendője sokféle. Naponta megvizsgálják a mészárszékeket oly czélból, hogy a mészárosok elég húst hoztak-e a piaczra, hogy a szegény ember rövidséget ne szenvedjen. A húst meg is nézik: tiszta-e, hamisítatlan-e, nincs-e már szaga, nem rágta-e meg valami féreg, nincs-e benne borsóka?

Aki romlott húst árul, attól első és másodízben elveszik, harmadízben szintén, avagy a hús árát, ezen kívül budai érték szerint egy márkát fizet és négy hétre eltiltják a további eladástól.[1]

Az állatokat naponta csak hajnalban (pey dem schon liechten tag) szabad levágni a Duna melletti vágóhídon. Az állatok bőrét eladás czéljából a mészárszékek elé aggatják. Aki ezt nem teszi, attól a bőrt elveszik és egy lat ezüstöt fizet.[2]

Ezek a mészárosok *darabokra vágott halat* (schrot fisch) is árulhattak. Ezeket másoktól vették meg.[3]

A mészárosok czikkeitől külön *füstölt hús* is kerül a piaczra, de csakis hetivásárkor,[4] különben az árustól a húst elvették és egy márkát fizettettek vele. Az ilyen árus neve «*pächler*».[5]

Fontos szerepük volt a *vadhúsárulóknak* (viltpreter). Kitünik Vadhús árusítása. czikkeikből a vadak sokfélesége, továbbá, hogy ezek akkoriban még keresettebb árúk voltak mint manap. A vadhúskereskedők helye a mészárszékek mögött a városfal mellett van. Csakis erdei és mezei állatok, még pedig: *szarvas, szarvasünő* (hinder), *őz* (rechen), *medve, vaddisznó, nyúl, mókus, fáczán* (fashuener), *császármadár* (haselhuener), *nyírfajd* (pirchhüner), *vadkacsa, vízimadarak, fogoly, fenyőrigó* (kramiwid fogel) és kivételesen *liba, csirke, szelid kacsa* és effélék húsával kereskedhetnek. Ellenkező esetben a húsfüstölők módja szerint bűnhődnek.[6]

A különböző *halak* szintén fontos czikkei voltak a budai Halak. piacznak. Ezeket árulgatták az igazi halászok és olyanok is, akik

[1] O. St. 106. sz. 80. l.
[2] U. o. 105. sz. 79. l.
[3] U. o. 107. sz. 80. l.
[4] U. o. 109. sz. 81. l.
[5] U. o.
[6] U. o. 108. sz. 81. l.

másoktól vették a halat eladás czéljából. A halászok is a piaczon árulják czikkeiket egymás mellett állva. Halaikat *élve* adják el, de azért döglött hal is kerül piaczra. Az ilyent elkülönítve a többitől a halaskocsiknál árulgatják.[1] A halnak természetesen frissnek kell lennie. Aki nem ilyent árul vagy az élő halak közt döglöttet árúsít, attól elveszik a halat és egy márkával megbírságolják.[2] A romlott halat a város árkába dobják.[3]

Ellenőrzik a halászt annyiban is, hogy ismertető jelét követelik az olyan halnak, amelyet a halász el nem adott s újra piaczra hoz. Az ilyennek a halász köteles volt a farkát levágni. Ellenkező esetben egy márkával büntetik.[4]

A halászok csak magukfogta halat árulnak; ellenkező esetben megbüntetik őket.[5] Halászok egymástól nem vásárolhatnak halat oly czélból, hogy azokat ismét eladják; különben árújukat elvesztik és egy márkát fizetnek.[6] Vannak *halárúsítók* (fisch keüffel) is. Ezek pusztán élő halat árusítanak, amelyeket nem a város területén, hanem vidéken fogtak. Amidőn pedig a halat be akarták szerezni, azt csak harmadnapra tehették meg, számítván az időt attól a naptól, amikor a hal a városba került. Ha másképen cselekedtek, elvesztik a halat s egy márkát fizet az, aki nekik a halat eladta.[7] Ők ugyancsak földarabolt halat is árulhatnak.[8]

A halfajok között találunk *heringet.* Tonnaszámra adják el. A közvetítőnek egy fillér,[9] majd két dénár járt utána.[10] Heringet Budán az olajárusok árultak egy fontnál kisebb és nagyobb mennyiségben.[11] *A hordóba való halat* (schaf visch) darabszámra árulták. A közvetítő hat fillért,[12] majd 12 dénárt kapott ntána.[13] A *viza* honi kereskedők czikke lehetett. *Vizát* hat darabjával árusítanak; a közvetítőnek majd 24 dénár jár egy után,[14] majd 24 dénár hat darab után.[15] Darabszámra kel el a darabokra vágott hal (drumel); 24 dénár pedig a közvetítőé.[16]

[1] O. St. 110. sz. 82. l.
[2] U. o. 111. sz. 82. l. és 110. sz. 82. l.
[3] U. o. 111. sz. 82. l.
[4] U. o.
[5] U. o. 107. sz. 80. és 81. l. és 111. sz. 82. l.
[6] U. o. 111. sz. 82. l.
[7] U. o. 112. sz. 83. l.
[8] U. o. 107. sz. 80. l.
[9] U. o. 95. sz. 74. l.
[10] U. o. 441. sz. 218. l.
[11] U. o. 152. sz. 94. l.
[12] U. o. 95. sz. 74. l.
[13] U. o. 441. sz. 218. l.
[14] U. o. 95. sz. 74. l.
[15] U. o. 441. sz. 218. l.
[16] U. o.

A *darabolók* mestersége (schröter) nevét csupán a tartalomjegyzék őrizte meg. Talán ezek is feldarabolt halat árultak.[1] Épp így a puszta címnél többet nem tudunk a *hájvágókról*. Ezek hájjal kereskedtek.[2] A háj mázsája után egy dénár járt a közvetítőnek.[3] Hájárusítók.

A *szappanból* egy átalagon alul nem lehetett venni.[4] A *faggyúból* (unslút) mázsánként a közvetítőnek egy dénár járt.[5] Zsiradékok.

A *viasz* (wachs) is behozatali czikk, noha itthon is készítették. Egy mázsa után két fillér,[6] vagyis két dénár járt a közvetítőnek.[7] A kereskedőnek közvetítő nélkül kereskednie nem szabad, különben árúját veszti.[8] Mind a faggyút, mind a viaszt honi kereskedők is árulják.[9]

Kenyeret nagyon sokat fogyasztottak, főkép ünnepkor, amidőn a városban sok ember gyült össze. Azért a mester- és középpékek gondoskodtak, hogy legyen elég sült kenyér.[10] A sütemények között megkülönböztetik a zsemlyét és a finom kenyeret. Ezt a *mesterpékek* sütik; mértéke a következő: Az egyfilléres kenyér (ain pfenbert prot) három és fél márkát nyom, az egy filléres zsemlye két márkát és három nessiget. Árulnak félfilléres zsemlyét (helbert semel) is.[11] Az 1453-iki pékszabályzat szerint az egy dénáros zsemlye súlya 10 unczia; az egy dénáros kenyéré pedig 20 unczia.[12] Kenyérfogyasztás.

A *közönséges kenyeret* (gemain prot) a *közepes pékek* sütik; árulják pedig padokon.[13] Általános lehetett, hogy ezek és a mesterpékek padon árultak.[14] A *fekete kenyeret* sütők kenyerüket csak a földön árulhatták.[15]

A *gabonaárusok* (traidmesser) felesküdt személyek. Esküjök értelmében szegénynek, gazdagnak egyformán kötelesek gabonát mérni. E czélra a város bélyege a használt mértékeiken rajta van; bélyegtelen mértékkel mérniök nem szabad. Arulnak *búzát*, Gabonaárusítás.

[1] O. St. tartalomj. 13. l.
[2] U. o. 151. sz. 94. l.
[3] U. o. 95. zs. 74. l.
[4] U. o. 423. sz. 211. l. A 412. sz. (208. l.) a szappant mint árúczikket említi.
[5] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l. A 411. sz. (207. l.) a faggyút mint árút említi.
[6] U. o. 95. sz. 74. l.
[7] U. o. 441. sz. 218. l.
[8] U. o. 430. sz. 215. l.
[9] U. o. 411. sz. 207. l.
[10] U. o. 145. sz. 92. l.
[11] U. o. 145. sz. 91. és 92. l.
[12] U. o. XII. 2. sz. 263. l.
[13] U. o. 146. sz. 92. l.
[14] U. o. 154. sz. 96. l.
[15] U. o. 147. sz. 92. l.

rozst. Egy köböl ára 10 denár. Ha az eladott köböl lágy gabonát, pl. *zabot, árpát* tartalmazott, az előbbi érték felét kapták. Ez az ár azonban csak akkor érvényes, ha egy forint 100 dénárt ér.[1]

Árulnak *szénát, szalmát, zabot.* A várhegyi városban csak zabot volt szabad eladni. Ha mást adtak el, ezt elvették tőlük és bírságot is kellett fizetniök. Ezen árúsok neve «*füetrer*».[2]

Kofák: Fontos volt az a sok czikk is, amelyet a *kofák* hoztak piaczra. Ezek helyét a tanács szabta meg és árúvesztés meg bírság terhe alatt kötelezte a kiszabott hely megtartására.[3]

Kofa igen sokféle volt.

1. Gyümölcsös kofák. Első sorban vannak *gyümölcsárús kofák* (obserin). Számuk kilencz; közülük hat német, három magyar. Czikkeiket a gyógyszertárak előtt árulják a Nagy-Boldogasszony templomához közel eső sarokháznál, ahonnan egészen Gubelwein Konrád házáig húzódnak. Czikkeik a következők: *alma, körte, cseresznye, meggy, szamócza, zöld borsó* (grüen arbais), *bab* (pan), *mogyoró, borsó* (ziser), *dinnye* (pfede), *uborka, tök, zöld mandula, som* (krihe), *szilva, kökény, őszibaraczk, zöld dió* és mindenféle *friss gyümölcs.* Szőlőt csak a tanács engedelmével szabad árulni. Télnek idején *borókabogyót* (krambitper) és *aszalt gyümölcsöt* is árultak.[4] Mindenesetre érdekes ez az árúfelsorolás, mert világot vet a fogyasztási czikkekre is.

2. Főzelékárusok. A *főzelékárús kofák* szintén kilenczen vannak: hat német, három magyar. Helyük szintén a gyógyszertárak mellett van, folytatólagosan a gyümölcsös kofáktól. Helyük Has Pál házánál kezdődik és Rechperger Rigó házánál végződik. Árulnak pedig: *száraz borsót* (dürr arbais), *babot, lencsét, árpát, kendert, mákot* (magen), *zab-, árpa-, tönköly-* (dingkelprein) és *ániskását* (fenichelprein), *kölest, czirbolyamagot* (zyre?), *metélő hagymát* (dürr aslach), *száraz foghagymát* és minden efféléket.[5]

3. Sajtárusok. A kilencz *sajtos kofa* (keserin) között ugyancsak hat német és három magyar. Ezek is a gyógyszertárak előtt ülnek Miklós orvos házától ama sarokgyógyszertárig, ahol a pékek padjai állnak. Czikkeik: *sajt, túró* (turold), *vaj, tejszín* (tzmeten), *savó* (tziger), *tej, tejföl, tojás* és efféle.[6]

[1] O. St. 149. sz. 93. és 94. l.
[2] U. o. 148. sz. 95. l.
[3] U. o. 153. sz. 94. és 95. l.
[4] U. o. 154. sz. 95. l.
[5] U. o.
[6] U. o. 96. l.

A *csirkés kofa* (hunerin) közül szintén hat német és három magyar. Szemben a mészárszékkel ülnek, mint húsárúsok. Helyeik pedig az árúcsarnok mellett épült sarokháztól kezdve lefelé az út alsó felében.[1] Czikkeik: *csirke, liba, kacsa, galamb* és *malacz.*[2] A liba ára körülbelül 12 dénár lehetett. Ez kitetszik abból, hogy annak, aki az adókivetéskor a borát eltagadja, nem volt szabad egy liba, vagy 12 dénár értékéig hinni.[3] 4. Csirkés kofák.

Vadhúst — mivel úgyis külön vadhúsárúsok vannak — két, vagy legfeljebb három kofa árul. Helyük a mészárszékek mögött van, tehát a vadhúsárúsok mellett a falnál, a sarokháznál. Rájuk nézve a többi vadhúsárúsok törvényei érvényesek.[4] 5. Vadhúst árulók.

A vadhúsárúsoktól fölfelé, a mészárszékek mögött az «öreg Kuchenig» (Kirche?) foglaltak helyet a *zöldséges kofák* (kreüterin). Számuk hat; négy német, két magyar. Czikkeik a használatos zöldségek mind, nevezetesen: *zöld káposzta, hordóba való káposzta* (poting kraut), *petrezselyem, répa, tök, retek, torma, hagyma, metélő-, fog-* és *feketehagyma, sárga répa* (mure), *paraj* (spenat).[5]

A *sókofák* között is hat német, három magyar. Helyük ugyancsak a vadhúsárúsoknál kezdődik, szemben a csirkéskofákkal, Rigó úr háza felé húzódva, hogy az utat el ne állják.[6] 6. Sókofák.

Nemcsak e főpiacztéren, hanem ettől elesőleg másutt is árulnak kofák. Ezek már inkább Buda külvárosai részére árulnak. Igy a *Szombati-kapu két szárnya közt* két német és két magyar kofa ül és *gyümölcsöt* árul. De szőlőt és őszibaraczkot csak a tanács engedelmével árulhatnak.[7] A hegy aljában, *Szent-Péter* templománál négy német és két magyar kofa árulgat vegyesen *gyümölcsöt, főzeléket, sajtot, tejet, zöldséget, csirkét, sót,* akárcsak a budai várbeli kofák. Ezek a tanács «*különös kegyénél*» fogva még *faggyúgyertyát* is árulhatnak.[8] A szentpéteri kofák módjára a *Zeisselpüchelnél* is hat kofa árul.[9] Egyéb kofák.

[1] «Ir sitz sol sein pey den stain kremen pey dem egkhaus gegen den fleisch pengken über, an dem nyderen tayl pey dem weg...» (U. o.)

[2] U. o.

[3] U. o. 236. b. sz. 133. l. A 12. sz. (34. l.) szerint egy fillér értékéig nem szabad hinni.

[4] U. o. 154. sz. 96. l.

[5] U. o.

[6] U. o.

[7] U. o.

[8] U. o. 97. l.

[9] U. o.

Valamennyi kofa a szombati vásár helyén péntek és szombat délelőtt is árulhat.[1] Vasárnapokon azonban, amíg a zászló ki van tűzve, élelmiszert árúvesztés és bírság terhe alatt nem árulhatnak.[2]

Déli gyümölcsöket is hoznak piaczra. *Fügét* (faigen) az idegen kereskedő egy átalagon alul nem árul. *Mandulát* (mandelin), mint olcsóbb portékát meg egy mázsán alul nem adott el.[3]

Látjuk tehát, hogy mennyire terjedelmes, nagy, minden tekintetben változatosságot feltüntető a kereskedés Budán.

A kereskedés folyása.

A kereskedés folyt *hétköznap* is, de főkép mégis *vásárnapokon*. Ünnepnap szünetelt az eladás,[4] kivéve az élelemre szükséges czikkek[5] és az orvosszerek eladását engedték meg.[6] Még a bormérés is csak a Nagyboldogasszony-templomban tartott nagymise után szabad.[7]

Elárúsításkor ügyelt a város arra, hogy a használatos *mértékek igazi* jó mértékek legyenek. Általános szabály az, hogy aki helytelen mértéket használ, az megbűnhődik.[8]

Midőn a budai polgár árúját idegen kereskedőnek eladta, ez *nyilvánosan* történt. Ha nem tette meg, az idegen kereskedő árúiból annyit vesztett, mint amennyit már eladott, a kereskedő pedig egy ezüstmárkát fizetett. Ha ez többször is előfordult, a budai kereskedőt kitiltották a városból.[9]

Érdekes, hogy miképen intézkedik a jogkönyv az idegen kereskedő által vásárolt budai árúra nézve. A Budán vett árút vagy az országban másutt vásárolt czikket *magyar földön* nem adhatta el; azt ki kellett vinnie az országból, mert különben árúját elvették tőle. Becserélnie sem volt szabad.[10] E törvény védi tehát a magyar kereskedők foglalkozását. Mert ha az idegen külföldi kereskedők magyar czikket adnak el magyar földön, ezt esetleg olcsóbban adták volna el. Egyébként már a puszta magyar czikkel való kereskedés is csökkentette volna a hazai kereskedők bevételeit.

Talán ilyen czélból történt az is, hogy kereskedelmi szövetséget belföldi és külföldi, vagyis budai és belföldi közt nem türt

[1] O. St. 154. sz. 97. l.
[2] U. o. 153. sz. 95. l.
[3] U. o. 423. sz. 211. l.
[4] U. o. 298. sz. 161. és 162. l. és 102. sz. 77. l.
[5] U. o. 298. sz. 162. l.
[6] U. o. és 102. sz. 77. l.
[7] U. o. 298. sz. 162. l.
[8] U. o. 85. sz. 70. és 71. l., 436. sz. 216. l. és 134. sz. 88. l.
[9] U. o. 428. sz. 214. l.
[10] U. o. 78. sz. 68. l.

meg a város. Aki megtette, életét és vagyonát vesztette.[1] Ilyen törvényt több németországi városban hoztak.[2]

Szemünk elé állítva Buda belföldi és külföldi kereskedelmi összeköttetéseit s a saját kereskedését, azt látjuk, hogy a város bátran sorakozhatott más külföldi, ha nem is hansabeli város mellé.

4. Pénz- és mértékügy.

Pénzgazdaság. Budai pénzverőház. A budai pénz becse. Pénzváltás. A dénár vagy pfenning. A schilling. Nessig. Forint. Márka. Mértékek ellenőrzése. Súlymérték. Ürmérték. Hosszmérték.

Pénzgazdaság.

A XV. században a városok emelkedésével mind jobban és jobban helyet foglal a *pénzgazdaság* s ezzel kapcsolatban a pénzzel való adás-vevés. Budán — noha határozott adatunk csak egy van[3] — az adás-vevés szintén pénzzel történik. A pénz értéke nagy volt. Bizonyítja ezt a közvetítőknek pénzben történő kielégítése,[4] továbbá az oly gyakran említett pénzbírságok és a pénz hamisítása.[5] Mielőtt azonban Buda pénzügyi viszonyairól szólnánk, megemlítjük, hogy a cserekereskedés is megvolt.[6] A jogkönyv a *kaufen, verkaufen* kifejezések alatt a pénzzel való kereskedést; a *wechselen, wechsil treiben*-félékkel pedig cserekereskedést értheti.

Budai pénzverőház.

Mint tudjuk, voltak Budán pénzverő polgárok,[7] tehát *pénzverőház* is volt. Ilyen lehetett már Károly Róbert idejében is mind az arany-, mind az ezüstpénz verésére.[8] Az ilyen kamaraház élén pedig — úgy látszik — a kinevezés folytán csak *budai polgár* állhatott.[9] A jogkönyv ugyanis kimondja, hogy az arany- és ezüstpénz mintáját csak egy tanult és tisztességes budai polgár őrizheti.[10] Ez a polgár pedig alkalmasint maga a kamaragróf volt.

A budai pénz becse.

A nagyobb kereskedővárosoknak többnyire nem országos,

[1] O. St. 87. sz. 71. l.

[2] *Below:* 103. l.

[3] U. o. 96. sz. 74. l.

[4] U. o. 96. sz. 74. l., 95. sz. 73. és 74. l. és 441. sz. 217. és 218. l.

[5] U. o. 278. sz. 153. és 154. l. és 270. sz. 149. l.

[6] U. o. 67. sz. 63. l., 74. sz. 68. l., 78. sz. 68. l., 430. sz. 215. l. és 425. sz. 214. l.

[7] U. o. 98. sz. 75. l., 175. sz. 108. l.

[8] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 442. l. és XIV. fej. 327. l.

[9] U. o. XIV. fej. 327. l. és XVII. fej. 443. l.

[10] O. St. 97. sz. 75. l.

hanem saját pénzlábuk, mértékük volt. Nálunk a pénzverési jog a királyé volt s így a pénzverőház tulajdonosa is ő volt. Buda mértékeit Zsigmond nyilvánította országosoknak.[1] Azonban a *budai pénz* nemcsak itthon, hanem külföldön is nagybecsű volt, főkép Cseh-, Lengyel- és Németországban. Kivált a magyar arany volt a minta, amelyhez a XIV. század óta mérték a német aranyakat. Ez azért történt, mert a nevezett külföldi aranyak s efféle pénznemek ingadoztak, a magyar arany pedig kétszáz éven át nagyon keveset változott. A XIV. századbeli német kereskedő mindig megnevezte kereskedői könyvében, ha pénzei közt magyar arany volt.[2] Amint Olaszországban az olasz pénzt a firenzei forint értékéhez mérték, úgy Közép-Európában a magyar forint értéke volt a mérvadó.[3]

Pénzváltás.

Buda nemcsak pénze miatt, hanem más tekintetben is az ország főpénzpiacza volt. *Pénzváltás* dolgában is Buda volt az irányadó. Bizonyára rendes szokás volt az, amit hosszabb időre kötött szerződésekben találunk megemlítve, mely szerint az ezüstpénzből annyit fogadni el aranyban, amennyit ekkor Budán fognak számítani.[4] Ügyeltek is Budán, hogy hamis pénz ne legyen forgalomban.[5]

Pénzzel való kereskedést — értvén alatta a pénzváltást és hitelt — a XIV. század elejétől a XVI. század elejéig terjedő adatok nyomán, a Budára települt olaszok: *firenzeiek* és *lombardiaiak* űztek.[6] 1419-ben azt a feljegyzést találjuk, hogy Onofrius budai polgár — vezetéknevén Bardi — a kamara ispánja.[7] Ez a Bardi-család a Friscobaldi és Peruzzi családokkal együtt voltak akkor a leggazdagabb bankárok, épp úgy, mint a XV. század végén és a XVI. század folyamán az augsburgi Fugger család, a Welserek és Paumgartnerek.[8]

Pénzüzlettel a zsidó is foglalkozott. De egyedüli keresetforrása csupán a zálogra való kölcsönzés lehetett.[9]

[1] *Corp. Jur.* 1405. év II. decr. 1. czikk és III. decr. 6. czikk.

[2] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 443. és 444. l.

[3] U. o. 446. l.

[4] U. o. 449. és 450. l.

[5] O. St. 270. sz. 149. l. és 278. sz. 153. és 154. l.

[6] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 450. l.

[7] U. o. 445. és 446. l.

[8] *Below:* 11. l.

[9] O. St. 194. sz. 115. l.

Ha — mint említettük — a budai pénz oly tekintélynek örvendett általánosan, közelebbről kell azt megismernünk.

A legkisebb budai pénznem volt a *dénár*[1] vagy a *pfenning* (fillér).[2] Ez ezüstből készült, értéke és tartalma pedig idő és hely szerint igen különböző volt. 1400 körül a bécsi dénár kevesebbet ért mint a magyar, úgy hogy körülbelül 140 dénár egy magyar aranyat tett ki, noha 100 magyar fillér egyértékű volt a magyar aranynyal.[3] A dénár vagy pfenning.

Előfordul a *schilling* is.[4] Egy rövid schilling kitett tizenkét pfenninget, egy hosszú pedig harminczat.[5] Schilling.

A *nessig*[6] ezüstből készült. Negyvennyolcz darab budai mérték szerint kitett már egy márkát is.[7] A budai kodex 1453-ból származó toldaléka mint pénznemet az uncziát is említi.[8] Ez a nessig (ezüst) hatszorosa volt.[9] Nessig.

A forintot (guldein, florein) aranyból verték;[10] ez 100 dénárt vagy pfenninget tett ki. A hozzá kevert ezüst igen kevés volt; Fachsen vizsgálatai alapján a Zsigmond-féle magyar aranyban csupán két gran ezüst van. Ez az aranyforint volt a magyar ember *ducatus*-a. A vevés aránya ez volt: Egy márka tiszta aranyból budai mérték szerint 72 aranyforintot vertek. Ez a pénz *zsinórmértékül* szolgált az ezüstpénznek is. Igy látjuk, hogy egy aranyforint 1406-ban 135 landshuti pfenninget, 1410-ben 72 regensburgit, 1412-ben pedig 140 augsburgit ért. A kassai aranyforint Zsigmond idejében kevesebb értékű volt a budainál, amennyi- Forint.

[1] O. St. 50. sz. 52. és 53. l., 95. sz. 73. és 74. l., 96. sz. 74. l., 145. sz. 91. l., 149. sz. 93. és 94. l., 159. sz. 99. l., 183. sz. 110. l. és 189. sz. 112. l. 329. sz. 176. l., 441. sz. 217. és 218. l., 335. sz. 180. l., 178. sz. 109. l.

[2] U. o. 32. sz. 42. l., 47. sz. 51. l., 95. sz. 73. és 74. l., 96. sz. 74. l., 145. sz. 91. l., 156. sz. 98. l., 162. sz. 101. l., 181. sz. 109. l., 183. sz. 110. l., 12. sz. 34. l., 50. sz. 52., 53. és 54. l., 186. sz. 111. l., 236b. sz. 133. l., 329. sz. 176. l., 341. sz. 182. l., 368. sz. 193. l., 214. sz. 124. l., 76. sz. 67. l.

[3] U. o. *szótár* 287. és 288. l. *mark* és *pfenning* vezérszók alatt.

[4] U. o. 159. sz. 99. l.

[5] U. o. *szótár* 288. l. *schilling* vezérszónál.

[6] U. o. 145. sz. 91. l., 314. sz. 170. l., 328. sz. 176. l.

[7] U. o. *szótár* 288. l. *nessig* vezérszó alatt.

[8] U. o. XII. 2. sz. 263. l.

[9] U. o. *szótár* 288. l. *nessig* vezérszó alatt.

[10] U. o. 9. sz. 32. l., 50. sz. 52., 53. és 54. l., 56. sz. 56. l., 95. sz. 73. l., 97. sz. 75. l., 145. sz. 91. l., 149. sz. 93. l., 156. sz. 98. l., 225. sz. 128. l., 423. sz. 211. és 212. l. és 429. sz. 215. l.

ben csak 50 pfenninget ért.[1] Az aranyforint *vörös forint* néven is szerepel.[2]

Márka.

Az *ezüstmárka* értéke[3] Zsigmond korában 400 pfenning.[4] Használatos a *márka negyede* (vierdung) is.[5] A jogkönyv a pénznemek megemlítésénél rendesen megmondja, hogy «*budai mérték szerint számítva*».[6]

Ahol jó a pénz, ott a kereskedés is biztosabb alapokon nyugszik s biztosítja a polgárság gazdagodását. Budán rossz pénz miatti zavargások — úgy látszik — Károly Róberttől a mohácsi vészig terjedőleg ritkák s rövid ideig tartók voltak;[7] nem csoda tehát, ha Buda kereskedése — mint láttuk — felvirágzott.

A mértékek ellenőrzése.

Budán megtaláljuk a *súly-*, *ür-* és *hosszmértéket*. Ezeket a város szigorúan ellenőrizte. Általában, aki hamis mértéket használt, első ízben elveszti mindazt, amit kimért és egy márka ezüstöt fizet; másodízben kereskedelmi jogát veszti s megbűnhődik.[8] Más helyen az első esetkor nem említik az árúvesztést.[9]

Az abrakkereskedő, ha hamis mértéket használt, elvesztette

[1] O. St. *szótár* 287. l. *Gulden* vezérszó alatt.

[2] U. o. 17. sz. 35. l., 18. sz. 36. l., 29. sz. 40. l., 167. sz. 105. l.

[3] U. o. 32. sz. 42. l., 35. sz. 44. l., 36. sz. 44. l., 38. sz. 45. l., 39. sz. 46. l., 47. sz. 51. l., 68. sz. 64. l., 70. sz. 65. l., 71. sz. 66. l., 72. sz. 66. l., 73. sz. 66. l., 74. sz. 67. l., 75. sz. 67. l., 76. sz. 67. l., 77. sz. 68. l., 79. sz. 68. l., 80. sz. 69. l., 81. sz. 69. l., 83. sz. 70. l., 84. sz. 70. l., 85. sz. 70. és 71. l., 86. sz. 71. l., 89. sz. 72. l., 104. sz. 79. l., 106. sz. 80. l., 109. sz. 81. l., 108. sz. 81. l., 110. sz. 82. l., 111. sz. 82. l., 112. sz. 83. l., 121. sz. 85. l., 134. sz. 88. l., 145. sz. 91. l., 174. sz. 107. l., 176. sz. 108. l., 177. sz. 108. l., 190. sz. 112. és 113. l., 202. sz. 118. l., 299. sz. 162. l., 332. sz. 178. l., 333. sz. 179. l., 334. sz. 179. l., 365. sz. 192. l., 226. sz. 129. l., 228. sz. 129. l., 252. sz. 138. l., 256. sz. 140. l., 264. sz. 147. l., 345. sz. 185. l., 372. sz. 194. l., 376. sz. 195. l., 394. sz. 201. l., 432. sz. 215. l., 433. sz. 215. l., 434. sz. 216. l., 265. sz. 147. l., 269. sz. 149. l., 271. sz. 150. l., 280. sz. 154. l., 298. sz. 162. l., 409. sz. 207. l., 413. sz. 208. l., 423. sz. 210. és 211. l., 428. sz. 214. l., 436. sz. 216. l., 437. sz. 216. l. és 328. sz. 176. l.

[4] U. o. *szótár* 287. l. *márka* vezérszó alatt.

[5] U. o. 38. sz. 45. l., 51. sz. 54. l., 255. sz. 140. l., 262. sz. 146. l., 264. sz. 147. l., 271. sz. 150. l., 328. sz. 176. l., 333. sz. 179. l., 347. sz. 186. l., 365. sz. 192. l., 368. sz. 193. l., 432. sz. 215. l.

[6] U. o. 36. sz. 44. l., 35. sz. 44. l., 72. sz. 66. l., 73. sz. 66. l., 76. sz. 67. l., 75. sz. 67. l., 74. sz. 67. l., 106. sz. 80. l. és 121. sz. 85. l.

[7] *Salamon:* II. köt. XVII. fej. 448. l.

[8] O. St. 85. sz. 70. és 71. l.

[9] U. o. 436. sz. 216. l.

a kimért anyagot és bírságot is fizetett.[1] Így járt az olajárús is.[2] Aki hamis rőföt használt, az a kimért árút veszti és egy márka ezüstöt fizet.[3]

A *rőfre*[4] és az *ürmértékre*[5] ellenőrzés céljából rásütötték a város bélyegét. Ez szokásos volt. Pozsonyban hasonlóképen úgy a *hossz-*,[6] mint az *ür-*[7] és *súlymértéket* városi pecséttel látták el.[8] Ellenőrzés céljából kellett az abrakkereskedőnek is tisztújításkor mértékeit a városházára vinni, ha a tanács úgy kívánta.[9]

Szerepel a *mérleg*. Volt *városi közmérleg* (gemain statwag) is.[10] A súlyok közül használatos a *lat*,[11] a *font*.[12] 120 font pedig kitett egy *mázsát*;[13] 30 fontot *viertail*-nek is hívnak.[14] Használatos a *tonna* is.[15] Súlymérték.

Az ürmértékek közül megvan a *wecht*;[16] 10 wecht pedig egy *gerla*[17] vagy egy *köböl* volt.[18] Ezek a mértékek inkább a nem folyékony tárgyak mérésére szolgáltak.[19] A folyadékok mértéke volt az *átalag* (lagel, legel, legil),[20] amelyben 16 pint van.[21] Nagyobb ürmérték volt az *akó* (aimer);[22] 18 akó pedig kitett egy *dreylinget*.[23] Ismeretes a *kufe*[24] meg a *fuder*; utóbbi 1 1/3 dreyling értékű volt.[25] Ürmérték.

[1] O. St. 148. sz. 93. l.

[2] U. o. 152. sz. 94. l.

[3] U. o. 134. sz. 88. l.

[4] U. o.

[5] U. o. 149. sz. 93. l.

[6] *Pozs. jogk.* 158. sz. 415. l.

[7] U. o. 1497-iki bormérési szabály 436. l.

[8] O. St. 158. sz. 415. l.

[9] U. o. 148. sz. 93. l.

[10] U. o. 411. sz. 207. l. és 412. sz. 207. és 208. l.

[11] U. o. 105. sz. 79. l.

[12] U. o. 104. sz. 78. és 79. l., 152. sz. 94. l., 414. sz. 208. l., 415. sz. 208. l., 423. sz. 210., 211. és 212. l., 416. sz. 209. l., 417. sz. 209. l., 419. sz. 209. l. és III. sz. 3. l.

[13] U. o. *szótár* 298. l. *centen* vezérszó alatt.

[14] U. o. 415. sz. 208. l. és 104. sz. 78. és 79. l.

[15] U. o. 95. sz. 74. l., 421. sz. 210. l., 441. sz. 218. l.

[16] U. o. 145. sz. 91. l. és 149. sz. 93. l.

[17] U. o. 145. sz. 91. l.

[18] U. o. 149. sz.93. l.

[19] U. o. 145. sz. 91. l. és 149. sz. 93. l.

[20] U. o. 95. sz. 74. l., 236b. sz. 133. l., 104. sz. 79. l., 156. sz. 98. l., 421. sz. 210. l., 422. sz. 210. l., 423. sz. 211. l. és 441. sz. 218. l.

[21] U. o. 156. sz. 98. l.

[22] U. o. 211. sz. 122. l. és 226a. sz. 133. l.

[23] U. o. *szótár* 276. l. *dreyling* vezérszó alatt.

[24] U. o. 49. sz. 52. l., 179. sz. 109. l. és 211. sz. 122. l.

[25] U. o. *szótár* 280. l. *fuder* vezérszó alatt.

Hossz-mértek.

Hosszmérték gyanánt szolgál a *röf* (ellen).[1]

Nagyobb *súly*-[2] vagy esetleg *ürmértékegység* gyanánt a *saum* is használatos.[3] Ennek kisebb egysége az *átalag*,[4] még pedig 10 átalag 5 saum-ot alkot;[5] vagyis 2 átalag = 1 saum. 1 saum szövet 24 darabot és egy boríték szövetet tett ki.[6]

A távolságot *mérföldek* (meilen) szerint határozzák meg.[7] Mekkora távolságot értettek alatta, azt hozzávetőleg egyik fejezetből meg lehet állapítani. A városból való számüzöttekről van szó. Ezek a városhoz közelebb, a Buda és Székesfehérvár közti távolságnál nem jöhetnek. «Ha» — mondja a jogkönyv — «ez ellen cselekednek és 8 mérföldnél közelebb mernek jönni, akkor stb.»[8] E szerint 8 mérföld megfelelt a Buda és Székesfehérvár közti távolságnak.

[1] O. St. 70. sz. 65. l., 71. sz. 66. l., 84. sz. 70. l., 102. sz. 76. l., 134. sz. 88. l., 139. sz. 90. l., 174. sz. 107. l., 437. sz. 216. l. és 441. sz. 218. l.

[2] U. o. *szótár* 292. l. *saum* vezérszó alatt.

[3] U. o. 104. sz. 79. l. és 422. sz. 210. l.

[4] U. o. 95. sz. 74. l., 104. sz. 79. l., 422. sz. 210. l., 423. sz. 211. l. és 441. sz. 218. l.

[5] U. o. 104. sz. 79. l.

[6] U. o. *szótár* 292. l. *saum* vezérszó alatt.

[7] U. o. 208. sz. 120. l. és 273. sz. 151. l.

[8] U. o. 273. sz. 151. l.

VII. FEJEZET.

Mindennapi élet.

A lakóház, környéke és berendezése. Étel, ital. A polgár neve. Viselet. Hadiviselet. Tudás. Művészet. Ünnepélyek. Harangozás. Köztisztaság. Egészségügy. Temetkezés.

EDDIGELÉ láttuk a polgár szereplését a közigazgatás terén, a törvényszék előtt, az iparos műhelyben, a kereskedésben és a mezőgazdaságban; látogassuk meg most otthonában.

Első sorban szemléljük meg *lakását és környezetét.*

A lakóház, környéke és berendezése.

A budai polgár *háza* fából vagy kőből épült,[1] de használhatták a téglát is építő anyagul.[2] Minden ház egy-egy kis elzárt terület, aminek jele a más háztól elkülönítő *kerítés*.[3] Ez egyúttal védelmül is szolgált oly annyira, hogyha a gazda házát el nem kerítette és szomszédjának ebből kára lett, köteles volt ezt megtéríteni.[4]

A ház mag el van látva *esőcsatornával.* Ha ez a két szomszéd falán közösen fut végig, annak jó karban tartása mindkét házigazda kötelessége. Ha a csatorna csak az egyik házon fut, az illető gazda köteles kijavíttatni és a belőle származó kárt megtéríteni.[5] Ilyenkor az illető ház a szomszéd házától egy láb hosszúságnyira és egy fél talp szélességnyire épült oly czélból, hogy az ezáltal a két ház közt keletkezett szabad téren a csatorna épülhessen.[6] A csatorna építése kötelesség abból a szempontból, hogy az esővíz másnak a háztetőjére vagy udvarába ne csöpöghessen.[7]

Gondoskodnak a lakók kényelméről, midőn kijelentik, hogy

[1] O. St. 321. sz. 173. l.
[2] U. o. 118. sz. 84. l.
[3] U. o. 164. sz. 102. l. és 401. sz. 203. l.
[4] U. o. 164. sz. 102. l.
[5] U. o. 325. sz. 175. l.
[6] U. o. 321. sz. 173. l.
[7] U. o. 323. sz. 174. l.

a ház ablakait úgy kell építeni, hogy más ember házába ne lehessen belátni. Ha ez nem így történnék, a másik házigazda a kilátást elépítheti.[1]

A háznak száma nincsen; pusztán a gazdája után ismerik.[2] Német földön a házat emberről, állatról, virágról vagy egyéb tárgyról nevezték el. A nevet vagy a házra, vagy a házra akasztott táblára írták. Házszámot csak későn, Frankfurtban a XVIII. században alkalmaztak.[3]

A háznál van *udvar*[4] és *gyümölcsfa*. Miképen lát a törvény igazságot az esetben, ha a fa ága a szomszéd területére átcsüng, azt előzőleg láttuk.[5]

Van a háznál *pincze*, nevezetesen a sörfőzőknél,[6] és *árnyékszék* (sprachhaus, lewbel, schimpfhaus).[7] A pinczének olyan fontos szerepe lehetett, mint Pozsonyban, ahol azt a bor tartására idegenek kibérelték.[8] Megemlítik ugyanis, hogy a tanácsosnak lehet olyan bora, amely nem az övé s amelyet pusztán bér fejében tartogat magánál.[9] Itt pinczekibérlésről lehet szó.

Úgy látszik, hogy a háznál külön-külön *kút* nem volt, hanem máshonnan kellett a vizet hordani. Ezt a munkát pedig a vízhordók végezték, akiknek ez mindennapi foglalkozásuk volt.[10]

A polgár házánál *állatokat* tart.[11] Előfordul a *ló*,[12] *szarvasmarha*,[13] *sertés*[14] és *kutya*.[15] Az igavonó állatok hámja kötélből készült.[16] A lovat igen fontos állatnak tartják. Ha ez patkoltatásra szorul és a gazdája is úgy akarja, a kovácsnak kötelessége volt addigra a gazdának más lovat adni, hogy munkájában fönn ne akadjon.[17] Lóháton vonul a tanács és a gazdagabb polgárság a

[1] O. St. 322. sz. 174. l.
[2] U. o. 154. sz. 95. és 96. l.
[3] *Maurer:* 2. köt. II. fej. 19. és 20. l.
[4] O. St. 323. sz. 174. l., 164. sz. 102. l. és 401. sz. 203. l.
[5] Buda város lakossága 136. és 137. l.
[6] O. St. 213. sz. 123. l.
[7] U. o. 326. sz. 175. l.
[8] *Pozs. jogk.* 49. sz. 390. l.
[9] O. St. 49. sz. 52. l.
[10] U. o. 156. sz. 98. l.
[11] U. o. 335. sz. 180. l. és 398. sz. 202. l.
[12] U. o. 7. sz. 31. l., 236a. sz. 132. l., 113. sz. 83. l.. 340. sz. 181. l. és 342. sz. 183. l.
[13] U. o. 340. sz. 181. l. és 342. sz. 183. l.
[14] U. o. 154. sz. 96. l.
[15] U. o. 398. sz. 202. l.
[16] U. o. 123. sz. 86. l.
[17] U. o. 113. sz. 83. l.

király elé;[1] lóháton mennek a szőlő kisajtolásának helyére is.[2] Tartanak *libát, kacsát, csirkét,*[3] *galambot.*[4]

A háziállatokon kívül itt-ott vadállatokat is tartogatnak, még pedig *szarvast, medvét, majmot, farkast* és *rókát.*[5]

Térjünk át a lakásra magára, a *szobákra.* Ezeket úgy látszik, festették.[6] A *butorokról* csak keveset tudunk. A legszükségesebb: az *ágy,*[7] *asztal*[8] és a *szék* megvolt.[9] Az italmérők külön asztalon mérik az *italt.*[10] Az *ágybeli* közül az *ágyhuzat* előfordul jobb és silányabb minőségben.[11] A többi házieszközök között van *kefe, fésű, olló,*[12] *tű,*[13] *táska,*[14] *létra*[15] és *seprű.*[16] Vannak *czinntárgyak, bádogárúk,* nevezetesen *kannák,*[17] *üstök,*[18] azután *hordók,*[19] *csöbrök,*[20] *üvegek.*[21] Ismeretes a *gyertya,*[22] a *faggyúgyertya*[23] és végül a *kulcs.*[24] Az edények *anyaga* nagyobbára *fa, agyag* és *üveg.*[25]

Az időberendezést illetőleg étkezési idő csak egyszer említtetik s ez az ebéd ideje. Úgy látszik, hogy ez 12 óra tájban volt; mert a jogkönyv azt mondja, hogy bíróválasztáskor *ebéd előtti időben* ünnepélyes *szent mise után* gyűljön össze a polgárság.[26] Étel és ital.

A polgárság *élelmi szerei* körülbelül ugyanazok voltak, mint mai nap. Ették a *szelid*[27] és *vadállatok* húsát,[28] hol *megfüstölve,* hol nem;[29] ettek *halakat,*[30] *süteményféléket,*[31] *gyümölcsöt frissen*[32]

[1] O. St. 7. sz. 31. l.
[2] U. o. 236a. sz. 132. l.
[3] U. o. 154. sz. 96. l. és 108. sz. 91. l.
[4] U. o. 194. sz. 96. l.
[5] U. o. 398. sz. 202. l.
[6] U. o. 100. sz. 76. l.
[7] U. o. 423. sz. 211. l.
[8] U. o. 280. sz. 154. l.
[9] U. o. 315. sz. 171. l.
[10] U. o. 179. sz. 109. l.
[11] U. o. 423. sz. 211. l.
[12] U. o. 212. l.
[13] U. o. 116. sz. 84. l.
[14] U. o. 130. sz. 87. l.
[15] U. o. 331. sz. 178. l.
[16] U. o. 276. sz. 153. l.
[17] U. o. 116. sz. 84. l.
[18] U. o. tartalomj. 12. l.
[19] U. o. 120. sz. 85. l.
[20] U. o. 198. sz. 117. l.
[21] U. o. 116. sz. 84. l.
[22] U. o. 7. sz. 31. l.
[23] U. o. 154. sz. 97. l.
[24] U. o. 150. sz. 94. l.
[25] U. o. 179. sz. 109. l.
[26] U. o. 32. sz. 40. l.
[27] U. o. 105. sz. 79. l., 106. sz. 80. l., 154. sz. 96. és 97. l. és 109. sz. 81. l.
[28] U. o. 108. sz. 81. l. és 154. sz. 69. l.
[29] U. o. 109. sz. 81. l.
[30] U. o. 107. sz. 80. és 81. l., 110. sz. 82. l., 111. sz. 82. l. és 112. sz. 83. l.
[31] U. o. 145. sz. 91. és 92. l., 146. sz. 92. l., 147. sz. 92. l.
[32] U. o. 154. sz. 95., 96. és 97. l. és 423. sz. 211. l.

és *aszalva,*[1] *főzeléket,*[2] *zöldséget,*[3] *fűszereket,*[4] *tej, vaj* stb. féléket.[5]

Az italok közül csupán a *bor*[6] és a *sör*[7] említtetik.

A polgár neve.

A polgárnak van kereszt-[8] és *vezeték*neve.[9] A közönséges beszédben — úgy látszik, ha nem nagyobb tekintély forgott szóban — csak a keresztnéven szólították egymást a *mester* szó melléklésével.[10]

Törvényszék előtt a tanúkat mindkét néven szólították.[11]

Viselet.

Ruházatuk a polgárság jómódját tükrözi vissza. A sok külföldi árúczikk, drágák és olcsóbbak bizonyára eléggé kelhettek. Jogkönyvünk adataiból nem annyira az egyes öltözetdarabokat ismerjük meg, mint inkább a kelméket, amelyekből azokat készítették. Az a kevés öltözetdarab a következő: A nők hordanak *főkötőt,*[12] *fejkendőt,* a melyre a szabad személyek tenyérni szélességű sárga foltot kötelesek varrni.[13] Hordanak *aranyos pártát, cseh, babos, magyar (?)* és *hímzett fátyolt.*[14]

A férfi zsidó fején a hegyes *zsidókalap* ötlik szemünkbe. A megszégyenítő büntetéseknél alkalmazott zsidókalapra angyalok vannak festve.[15]

A többi öltözék köréből említik a *nadrágot,*[16] *nadrágszíjat,*[17] *dolmányt,*[18] *fűzött ruhát (?)* csontos[19] és egyéb *öveket,*[20] *keztyűt,*[21]

[1] O. St. 154. sz. 95. l.

[2] U. o. 95. és 97. l.

[3] U. o. 96. és 97. l.

[4] U. o. 95. sz. 74. l., 104. sz. 78. és 79. l., 152. sz. 94. l., 154. sz. 96. és 97. l., 412. sz. 207. és 208. l., 414. sz. 208. l., 415. sz. 208. l., 416. sz. 209. l., 421. sz. 210. l., 423. sz. 211. l. és 441. sz. 218. l.

[5] U. o. 154. sz. 96. és 97. l.

[6] U. o. 12. sz. 34. l., 49. sz. 52. l., 191. sz. 113. és 114. l., 218. sz. 126. l., 236a. sz. 132. l., 236b. sz. 133. l., 198. sz. 117. l., 209. sz. 121. l., 210. sz. 121. és 122. l., 211. sz. 122. l. és 212. sz. 123. l.

[7] U. o. 213. sz. 123. l.

[8] U. o. 347. sz. 186. l., 154. sz. 95. és 96. l. és 364. sz. 191. l.

[9] *Konrad Gubelwein, Paul Hasen, Rigó Rechperger* (u. o. 364. sz. 191. l.) *Gaspar Bernhardt* (u. o. 404. sz. 204. l.)

[10] «*Maister Niclas*» (u. o. 154. sz. 96. l.)

[11] O. St. 364. sz. 191. l.

[12] U. o. 104. sz. 78. l.

[13] U. o. 196. sz. 111. l. E foltot említi a 289. szám is. (158. l.)

[14] U. o. 423. sz. 211. és 212. l.

[15] U. o. 331. sz. 178. l.

[16] U. o. 104. sz. 78. l. és 420. sz. 210. l.

[17] U. o. 130. sz. 87. l.

[18] U. o. 137. sz. 89. l.

[19] U. o. 423. sz. 211. és 212. l.

[20] U. o. 271. sz. 150. l. és 130. sz. 87. l.

[21] U. o. 130. sz. 87. l.

fekete *bőrczipőt.*[1] Ezek közül a dolmány nem készülhetett akármiféle anyagból. Határozottan említik, hogy rosszabb minőségű vászonból, avagy ugyan ebből és selyemből, vagy efféle anyagból nem szabad szabni. Csupán barchettből vagy hozzá hasonló minőségből készülhet.[2]

Öltözékre a legkülönfélébb anyagok szolgálnak. A *selymek* közül vetélkedik a finom,[3] görög és ritter selyemmel[4] a *skarlát,* a *firenzei* és *veronai* szövetek, a *belgardi, brüsseli, yperni, mechelni* kelmék.[5] Nem áll a többi mögött a *kolmári, löweni,*[6] *lieri, trieri, jülichi, londoni,*[7] *tienei, herrenthalsi, trautenaui, aacheni, neuhausi,*[8] *kölni,*[9] *butzbachi, frankfurti, mainzi, marburgi, werdeni, iglaui, zittaui, bloisi, strigaui*[10] szövet, illetőleg posztó sem. Egyéb szövetnemű közt említik a *brünni,*[11] *tescheni,*[12] *bécsi, lengyel,*[13] *erdélyi* szövetet, az *erdélyi* abaposztót, *gyapjút,* «*igen finom szövetet*»,[14] *passaui* posztót,[15] *barchettet,*[16] *finom* és *közönséges tafotát,*[17] *finom szövésű* és *festett vásznat.*[18]

Megemlítjük itt a fehérneműeket is. A vásznak közül ismeretes a *gyolcs,*[19] még pedig a *wattweili auersbergi, rajnai gyolcs*; van *közönséges, durva* és *sárgás vászon.* Ismeretes a *damaszt* is.[20]

A ruhát magát *hímzik* is, még pedig *aranynyal,* diszítik selyem *paszománttal,*[21] *triesti,*[22] *stájer* és *osztrák szalaggal.*[23] A *kékszínű czérnát* is használják.[24]

Felső öltönyül szolgál az ócska anyagból készült *burkoló*

[1] O. St. 128. sz. 86. és 87. l.
[2] U. o. 137. sz. 89. l.
[3] U. o. 104. sz. 78. l. és 423. sz. 211. l.
[4] U. o. 104. sz. 78. l. és 417. sz. 209. l.
[5] U. o. 424. sz. 212. és 213. l.
[6] U. o. 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.
[7] U. o. 424. sz. 212. és 213. l.
[8] U. o. és 95. sz. 73. és 74. l. és 441. sz. 217. l.
[9] U. o. és 77. sz. 68. l.
[10] U. o. 424. sz. 213. l.
[11] U. o. és 95. sz. 74. l. és 441. sz. 217. l.
[12] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 217. l.
[13] U. o. 95. sz. 73. l., 424. sz. 213. l. és 441. sz. 217. l.
[14] U. o. 424. sz. 213. l.
[15] U. o. 95. sz. 74. l.
[16] U. o. 84. sz. 70. l., 104. sz. 78. l. és 418. sz. 209. l.
[17] U. o. 104. sz. 78. l., 137. sz. 89. l., 176. sz. 109. l. és 423. sz. 211. l.
[18] U. o. 423. sz. 211. l.
[19] U. o. 104. sz. 78. l.
[20] U. o. 423. sz. 211. és 212. l.
[21] U. o.
[22] U. o. 104. sz. 79. l.
[23] U. o. 422. sz. 210. l.
[24] U. o. 423. sz. 212. l.

kendő,[1] a zsidóknál meg a sárga folttal ellátott *vörös köpeny*.[2] Felső öltönyül vagy diszítésül használhatták a prémeket is. Vannak *birka-*,[3] *czoboly-*,[4] *menyet-*,[5] *evet-*,[6] *szarvas-*, *őz-* és *róka-prémek*.[7]

Hordanak a polgárok *tarisznyát*,[8] még pedig övükre akasztva;[9] járás-kelésnél szokásos még a fegyver viselése.[10] Csupán tisztviselőválasztáskor tiltották meg.[11] A német városokban is korlátozták. Bécsben, Hainburgban, Brünnben és Bécsújhelyen hosszú kést (Stechmesser) vagy rejtett fegyvert hordani tilos volt.[12]

Hadiviselet. Mostohább a jogkönyv a hadiviselet dolgában. A *páncél*[13] és *sarkantyú*,[14] *íjj* [15] és *nyíl*,[16] *kard* [17] és *kés*,[18] *ágyú*[19] és *puskapor* [20] használatán kívül mitsem tudunk. A ló fölszereléséről sem tudunk többet, minthogy nyerget raktak rá.[21]

Tudás. Ha a polgár szellemi életét, *tanultságát* vizsgáljuk, ez a kor viszonyaihoz képest eléggé kedvező képet nyujt. Nem kell tőle olyan tudást várni, amilyent a középkori tudós szerzetes fáradságos munka után elsajátított, de viszont azt sem kell hinnünk, hogy minden ismeret nélkül nőtt föl.

A budai polgár általában tudott *írni* és *olvasni*. Kitünik ez a városi kormányzatból és különben a mindennapi életből is. Ha a tisztviselők a polgárok közül kerülnek ki és létezik városi könyv,[22] akkor kell, hogy írástudó legyen nem csupán a jegyző,

[1] O. St. 79. sz. 68. l.
[2] U. o. 193. sz. 114. l.
[3] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[4] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[5] U. o. és 75. sz. 67. l.
[6] U. o. 95. sz. 74. l. és 441. sz. 218. l.
[7] U. o. 75. sz. 67. l.
[8] U. o. 130. sz. 87. l., 345. sz. 184. l. és 423. sz. 212. l.
[9] U. o. 271. sz. 150. l.
[10] U. o. 32. sz. 41. l.
[11] U. o.
[12] *Maurer:* 3. köt. 155. l.
[13] O. St. 6. sz. 31. l. 117. sz. 84. l. és 166. sz. 104. l.
[14] U. o. 116. sz. 84. l.
[15] U. o. 121. sz. 85. l. és 122. sz. 85. l.
[16] U. o. 121. sz. 85. l.
[17] U. o. 115. sz. 83. l.
[18] U. o. 114. sz. 83. l. és 423. sz. 211. l.
[19] U. o. tartalomj. 15. l. *Salamon Ferencz* mondja, hogy a «püchsen» ágyú volt. (Budapest tört. II. köt. XVI. fej. 413. l.
[20] U. o. 70. sz. 65. l. és 176. sz. 108. l.
[21] U. o. 124. sz. 86. l.
[22] U. o. 52. sz. 54. és 55. l., 54. sz. 55. és 56. l., 55. sz. 56. l., 331. sz. 178. l., 309. sz. 167. l. és 56. sz. 56. l.

hanem a többi tisztviselő is. Más adat is igazolja ezt. A jegyző elhunytával két tanácsbeli járatos polgárt választanak,[1] hogy az utólagos jegyzői teendőket elvégezzék. Kiszemelt polgárok járnak az adóbehajtó könyvekkel is.[2] A mindennapi élet terén a sok oklevél, a kereskedőknek eladásairól való jegyzék[3] mindmegannyi bizonyság.

Hogy ezenkívül kellett érteniök a *számoláshoz*, ez természetes. Hiszen kellett — noha megemlítve nincsen — városi iskolának léteznie, a hol mindezeket gondosan tanítsák. Különben Ó-Budán Zsigmond idejében egyetem is volt, a hol a polgár a felsőbb ismereteket elsajátíthatta.[4] A hit igazságaira való oktatás is magától értetődik. Kevés tudás, de még sem szabad kicsinyleni, mikor a század főúrai közül akárhányan sem írni, sem olvasni nem tudnak, de azért a polgári elemet lenézik.

Az igazi tanult ember Budán is a *pap*. De ennek tudása első sorban a hit igazságaira irányul. E tanultságot a papválasztásnál meg is követelik a «*hitetlenek miatt*».[5] Az eretnek tant hirdetőt is a pap elé viszik, mert *ez meggyőzheti téves állításairól.*[6] A *canonjogot* is a pap ismeri és dönt, a mikor rokonok közti házasság forog szóban.[7] Tud a jogkönyv arról is, hogy hatféle világ alakult: Az első Ádám, a második Noé, a harmadik Ábrahám, a negyedik Mózes, az ötödik Dávid és a hatodik a Megváltó születésével kezdődő világ.[8] Az ilyen dolog ismeretes és elterjedt nézet volt. Ismeri a sváb-[9] és a szászt̃ükör is.[10]

Kevés adat világosít fel a budai művészet virágzásáról. Művészet.
Egyetlenegy iparűző ág — az ötvösség[11] — tanuskodik a művészet mellett. Budai ötvös művének vallhatjuk a királyi pár újévi ajándékát, az ezüstös, aranyozott-ezüstös kannákat, vagy efféle eszközöket[12] és a templomok kelyheinek nagy részét.[13]

A művészi izlés képviselői kétségtelenül a templomok voltak. A vallásos érzületű polgárság az Isten házát építkezésben minél nagyszerűbbé, felszerelésben minél fényesebbé kívánta tenni.

[1] O. St. 55. sz. 56. l.
[2] U. o. 15. sz. 35. l.
[3] U. o. 376. sz. 195. l.
[4] *Békefi:* II. rész. 250. l.
[5] O. St. 21. sz. 37. l.
[6] U. o. 275. sz. 152. l.
[7] U. o. 279. sz. 154. l.
[8] U. o. 404. sz. 204. l.
[9] *Schwabsp. Landr.* 2. sz. 6. és 7. l.
[10] *Sachsp.* I. könyv 3. sz. 17. l.
[11] O. St. 99. sz. 76. l.
[12] U. o. 10. sz. 32. és 33. l.
[13] U. o. 197. sz. 116. l.

Tanubizonysága mai nap is a budavári Mátyás-templom. Mégis e fényes fölszerelésről többet nem tudunk annál, minthogy a templomot képek ékesítik, amelyek festve vagy faragva vannak.[1] Még a miseruhák, casulák, egyházi könyvek[2] és zászlók[3] kiállításáról sem tudunk; sem pedig arról, szoborművekkel ékesítették-e a sírköveket, vagy sem?![4] Mennyi érdekes archaeologiai adat marad így örök homályban!

Ünnepélyek. A városi polgár minden elfoglaltsága mellett is szakított magának időt a szórakozásra. Alkalmat szolgáltattak erre első sorban a *családi ünnepélyek.* Itt tekintetbe jő a keresztelő és menyegző ünnepe. Nem annyira takarékosságból, mint inkább tekintettel az anyára, tilthatták meg 50 márka bírság alatt, hogy a *keresztszülőn* kívül a keresztelő ünnepen más vendég is legyen.[5]

Máskép van a *menyegzőnél.* Itt tényleg a pazarlásnak akarták útját állani azzal, hogy minden egyes vendég után fizetendő 10 márka bírság alatt tizenkét vendégnél több meg nem jelenhetett.[6] Az ilyen megszorítás német földön a XIV. század óta szokásos. Még az ételfogások mennyiségét is megszabják.[7] Bizonyára szerepeltek az ilyen ünnepen a zenészek, még pedig a hegedűsök, síposok, trombitások és harsonások is.[8] Német földön a ioculatorok számát is megállapítják.[9] A fúvóhangszer egy része *szarúból* készült; innen az illető zenész neve: «hornplaser».[10]

Ünnepély a királynak Budára *érkezése* is.[11] Erről, valamint a polgárság részvételéről koronázás alkalmával[12] már szólottunk.[13] Szintúgy említettük a követ fogadását, aki a *királyi sarj születését* jelenti.[14] Ünnep számba megy a városi tisztviselők felesküvésének[15] és leköszönésének[16] napja is.

Ünnep az egyház által rendelt *munkaszüneti nap.* Ez igazán munka nélkül folyt le. Ekkor mindenféle mezei munka, kereskedés szünetel;[17] csupán azt, amit az élet megkövetel[18] és az orvos-

[1] O. St. 219. sz. 126. l.
[2] U. o. 197. sz. 116. l.
[3] U. o. 7. sz. 31. l.
[4] U. o. tartalomj. 17. l.
[5] U. o. 281. sz. 155. l.
[6] U. o. 290. sz. 154. l.
[7] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 87. l.
[8] O. St. 184. sz. 110. l.
[9] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 87. l.
[10] O. St. tartalomj. 17. l.
[11] U. o. 7. sz. 31. és 32. l.
[12] U. o. 6. sz. 31. l. és 166. sz. 104. l.
[13] *Buda város kormányzata* 149. l.
[14] O. St. 8. sz. 82. l.
[15] U. o. 40. sz. 46. l.
[16] U. o. 58. sz. 57. l.
[17] U. o. 298. sz. 161. és 162. l.
[18] U. o. 162. l.

szereket szabad árulni.[1] Egyébként a gyógyszerészek vecsernye harangozása után megnyithatják boltjukat.[2] A bormérés is csupán a Nagy-Boldogasszony templomában tartott szent mise után kezdődhetik meg.[3] Az Úrnap megülését már említettük.[4]

Ilyenkor sok ember gyülhetett össze a városban; mert nem hiába figyelmeztetik a pékeket, hogy különösen ünnepekkor gondoskodjanak sok kenyérről.[5]

A *közlekedés* gyalog,[6] kocsin,[7] lovon [8] vagy hajón [9] történt.

A polgárság játszott *koczkát.* Ez kedvelt játék, amelyet már Tacitus is említ Germaniájában.[10] Németországban a koczkajáték annyira dívott, hogy némely város bérbe is adta. A Majna melletti Frankfurtban nyilvános játékbank is volt.[11] Hazai városainkban is kedvelt szórakozásul kínálkozott. Mennyire dívott, bizonyság rá a szepesi jog,[12] a selmeczi jogkönyv [13] s végre budai jogunk is. Selmeczbányán 1592-ben egy professionalis játékos nyilvános játszóhely nyitására kért engedélyt.[14] Budán ellenőrzik a játékot. Tisztességtelenül nem szabad játszani,[15] még kevésbbé hamis koczkával. Tudjuk, hogy az ilyenek tenyerén átütötték a koczkát.[16] Aki meg ilyen jatékot házában megtűrt, bírságot fizetett.[17] Voltak *korcsmák,*[18] ahol ez a játék folyhatott.

A város szokásai közé tartozik a *harangozás. Ünnepeken,*[19] *évi vásárkor* harangoznak,[20] még pedig a «sturmglocke»-val jelzik az illető nap kezdetét és végét.[21] Ugyancsak ezzel harangoznak, ha *csődülés* van a városban, ha *tűz* támad;[22] ha *fejedel-* Harangozás.

[1] O. St. 161. l. és 102. sz. 77. l.
[2] U. o.
[3] U. o. 298. sz. 162. l.
[4] *Vallás és erkölcs* 237. l.
[5] O. St. 145. sz. 92. l.
[6] U. o. 260. sz. 144. l.
[7] U. o. 67. sz. 63. l., 260. sz. 144. l., 406. sz. 305. l., 116. sz. 84. l., 158. sz. 99. l., 119. sz. 84. l., 429. sz. 215. l. 405. sz. 205. l.
[8] U. o. 260. sz. 144. l., 236a. sz. 132. l., 7. sz. 31. l. és 406. sz. 205. l.
[9] U. o. 158. sz. 99. l., 67. sz. 62. és 63. l. és 405. sz. 205. l.
[10] *Germania* 27. fej. 34. l. Kiadta: Czuczor Gergely; Pest, 1851.
[11] *Below:* 99. l.
[12] *Szep. jog* 51. sz. 57. és 59. l., 46. sz. 56. és 58. l.
[13] *Selm. jogk.* 28. sz. 215. l.
[14] *Demkó:* XI. fej. 195. l.
[15] O. St. 190. sz. 112. l. és 345. sz. 184. és 185. l.
[16] U. o. 190. sz. 113. l.
[17] U. o.
[18] U. o. 32. sz. 42. l., 47. sz. 51. l., 189. sz. 112. l. és 72. sz. 66. l. A 72-ik fejezetből is lehet következtetni, hogy volt korcsma.
[19] U. o. 156. sz. 98. l. és 306. sz. 165. és 166. l.
[20] U. o. 306. sz. 165. és 166. l.
[21] U. o.
[22] U. o. 251. sz. 138. l.

mek,[1] egyéb *hatalmas urak, felszentelt papok, esküdt polgárok*[2] és néha, ha idősb polgárok halnak meg.[3] Harangoznak a városházán közgyűléskor is.[4]

Minden harang megszólal a *király érkeztekor*.[5] Már ekkor is szokásos volt *zivatar* elé harangozni.[6] Harangoznak vecsernyére is.[7] Ekkor szokásos az ének is.[8]

A harangozást a *sekrestyés* végzi.[9] Segítenek neki — ha akarja — a vagyontalan s egyéb foglalkozást nem űző *vízhordók*.[10] Halálozáskor a harangozásért való fizetés attól függ, hogy a sturmglockeval harangoznak-e vagy sem s minden harang szól-e, vagy nem? A teljes harangozás egy óra hosszat eltartott.[11]

Köztisztaság. A középkori városokban kezdetben a *tisztasággal* nem sokat törődtek. Ennek káros volta nemsokára érezhetővé vált. A XIV. század folyamán a német városokban már intézkednek ez ügyben. Megkövetelik, hogy az utczákat kövezzék, meghagyják, hogy a szemetet az utczára ki ne dobják; a bőröket szárítás czéljából az utczára ki ne aggassák. Különösen megparancsolják, hogy a sertések az utczán ne tartózkodjanak.[12] E rendszabályok egy része Budán is föllelhető. Az utczákat kövezik;[13] van rendes csatornázás.[14] Az árnyékszék csatornáit is úgy vezetik föld fölött vagy föld alatt, hogy másnak e miatt kellemetlensége ne legyen.[15]

Tisztaság szempontjából vágják a mészárosok állataikat a vágóhídon, a Duna mellett, hajnalban; az állatbőröket pedig csak mészárszékeiknél aggatják ki.[16]

A városi *szemetet* a szemetes viszi el;[17] a városi köztisztaságra ügyel a vásárbíró.[18]

Egészségügy. Ügyelnek az *élelmiszerek* jóságára és a hús minőségére.

[1] U. o. és 156. sz. 98. l.
[2] O. St. 257. sz. 138. l.
[3] U. o. 187. sz. 111. l.
[4] U. o. 37. sz. 45. l., 159. sz. 99. l. 39. sz. 46. l.
[5] U. o. 7. sz. 31. l.
[6] U. o. 156. sz. 98. l.
[7] U. o. 102. sz. 77. l.
[8] U. o. 298. sz. 161. és 162. l.
[9] U. o. 156. sz. 98. l. és 187. sz. 111. l.
[10] U. o. 156. sz. 98. l.
[11] U. o. 187. sz. 111. l.
[12] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 39. l.
[13] O. St. 118. sz. 84. l.
[14] U. o. 321. sz. 173. l., 323. sz. 174. l. és 325. sz. 175. l.
[15] U. o. 326. sz. 175. l.
[16] U. o. 105. sz. 79. l.
[17] U. o. 350. sz. 187. l.
[18] U. o. tartalomj. 21. l.

Borsókás, romlott, büdös húst árulni tilos.[1] A romlott halat pedig a város árkába dobják.[2]

Életvesztés büntetése alatt tiltják a *véres ruha* felhasználását is.[3]

Különösen ügyelnek sírok ásásánál, hogy el nem rothadt tetemre ne bukkanjanak.[4]

Természetes, hogy minden elővigyázat mellett is elég betegség fordul elő a városban. Igaz, hogy a városfal jól elzárta a várost[5] az idegenek elől, de egészen nem állhatta útját a máshonnan jövő betegségeknek. A jogkönyv említi a *bélpoklosságot*,[6] *hülyeséget*[7] és *őrültséget*.[8] A *veszettség* is gyakori lehetett. Hogy a veszett állat minél jobban kipusztuljon, meghagyták, hogy az ilyen állat gazdája felelős érte, még ha az illető, akit megtámadott, agyonütötte is.[9] A betegek ápolására Budán több kórház épült.[10] Ezek a kolostorokkal állhattak kapcsolatban.

Voltak a városban *orvosok*, még pedig *seborvosok*.[11] Hazai városainkban, pl. Pozsonyban, Körmöczön, Nagyszombaton a XV. században mindenütt volt orvos.[12] Német földön is volt; Baselben már a XIV. században voltak orvosok; ezek zsidók voltak.[13] A szükséges orvosszereket a gyógyszerészek árulgatták.[14] Ezek csakis gyógyszerekkel kereskedhettek.[15] Az egészség fönntartásához hozzájárult a *fürdés*. A német városokban mindenütt volt fürdő.[16] Budán van fürdős; tehát volt fürdő is.[17]

Akit agyonütöttek, azt a városházára vitték. Mikor pedig templomhoz viszik, leteszik három órán át és a gonosztevők neveit hangosan kiabálják, mintegy boszuért kiáltván az Isten házánál.[18] Temetés.

[1] O. St. 106. sz. 80. l.
[2] U. o. 111. sz. 82. l.
[3] U. o. 139. sz. 90. l.
[4] U. o. 188. sz. 112. l.
[5] U. o. 108. sz. 81. l. 154. sz. 91. l., 213. sz. 123. l. és 242. sz. 135. l.
[6] U. o. 344. sz. 184. l.
[7] U. o. 296. sz. 161. l. és 374. sz. 194. l.
[8] U. o.
[9] U. o. 398. sz. 202. l.
[10] U. o. 168. sz. 106. l., 249. sz. 137. l. és 373. sz. 194. l.
[11] U. o. 103. sz. 77. l.
[12] *Demkó:* VIII. fej. 101. l.
[13] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 117. l.
[14] O. St. 102. sz. 76. és 77. l. és 298. sz. 161. l.
[15] U. o. 102. sz. 76. és 77. l.
[16] *Maurer:* 3. köt. V. fej. 120. l.
[17] O. St. 182. sz. 110. l.
[18] U. o. 347. sz. 185. és 186. l.

A közönséges halottat templomban vagy temetőben temetik el.[1] Kiket temettek templomba, arról már volt szó.[2]

A sír mellé templomban és temetőben egyaránt *sírkövet* állítottak. A jogkönyvben külön fejezet szól a sírkő fenntartásáról. Ezen fejezetnek csak a címe van meg a jogkönyvben.[3]

[1] U. o. 188. sz. 112. l.
[2] U. o. 250. sz. 137. l. — *Vallás és erkölcs* 238. l.
[3] O. St. tartalomj. 17. l.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A

Achtbuch 212.
Adás-vevés 134.
Adóbeszedés 171., 172.
Adókivetés 170., 171.
Adósági eljárás 209.
Ajándék-adó 169., 170.
Ajándékozás 133., 134.
Akasztás 227., 228.
Alkalmi bíróság 185.
Alperes 188.
Alpénzbíró 157., 185.
Alte Culm 15.
Altenberger codex 17.
Altenberger Tamás 17.
Alt-Ofen 109., 114.
Aquincum 108.
Atyai hatalom 127.
Ágostonos kolostor 114.
Állateladás 275.
Állattartás 292., 293.
Állattenyésztés 244., 245., 246.
Árúmegállítás 255., 256.
Árúvesztési ítéletek 206.
A városi igazságszolgáltatás 183—233.

B

Bajvívás 199., 236.
Beginák 111.
Bernhart Gáspár 23.
Betegség 301.
Békebontás 220.
Bécs joga 15.
Bíráskodás 193., 194.
Bíró bemutatása 156., 157.
Bíró egyénisége 155., 195., 196.
Bíró esküje 162.
Bíró felelőssége 185.
Bíró leköszönése 163., 164.
Bírói irnok 159., 177.
Bírói tisztség el nem vállalása 156.
Bíróság belátása szerinti ítéletek 204., 205.
Bírságok 210.
Birtokeladás kihirdetése 135.
Bitang állat miatti eskü 202.
Blume des Sachsenspiegels 14.
Boldogságos Szűz (karmelita) temploma 113.
Bor és sör 276., 277.
Boszorkány 226, 235., 236.
Bőrök 274.
Bőr- és szövetipar 249.
Börtön 192.
Börtönőr 162.
Buch János 13.
Buda és vidékének helyrajza Zsigmond korában 108—115.
Buda és Pest fejlődése 108., 109.
Buda kereskedelmi összeköttetései 253., 254.
Buda város jogkönyvének forrásbeli kapcsolatai 31—107.
Buda város kormányzata 148—182.
Buda város lakossága 116—147.
Budai jogkönyv beosztása 21., 22.
Budai jogkönyv elterjedése 29., 30.
Budai jogkönyv jellege 234., 235.
Budai jogkönyv jellemzése 22—29.
Budai jogkönyv kéziratai 18—21.
Budai jogkönyv kiadása 21.
Budai jogkönyv nyelve 27—29.
Budai pénz 285., 286.
Budai polgár állása 118., 119.
Budai várnagy 151.
Bútor 293.
Bűnbánat 236.

C

Clarissák temploma 115.
Compositio 211., 212.
Cromer codex 17.
Cromer Lénárt 18.
Cronfeld 113.
Család és ártatlanság védelme 239., 240.
Családi ünnepek 241., 298.
Cselédek 146., 147.
Csöböradó 168., 170.
Czéhek esküdtei 159., 163.
Cziszterczi rend 111.

D

Dénár 287.
Domonkos (apácza) kolostor 115.
Dörffl 113., 175.

E

Egyházi bíróság 184.
Egyházi épület 140.
Egyházi szertartások és városi ünnepek 238.
Elárusítási közvetítők 160., 263., 264.
Elfogatás 117., 191.
Eljegyzés Pozsonyban 132.
Elverés 230.
Erdő 246.
Eretnekség 225., 226., 235.
Erőszak 213., 214.
Erzsébetfalva 115.
Eskügyakorló 161.
Eskü alóli felmentés 203.
Esküdt czéhbeliek 173.
Esküdt polgárok 159., 163., 173.
Esküdtek egyénisége 157., 159.
Esküdtek esküje 163.
Esküdtek megerősítése 158.
Esküminta 201., 202.
Eskütárs 199., 200.
Esőcsatorna 291.
Etzelpurg 108., 115.
Élelem jósága 300., 301.
Élet elleni bűnök 240.
Élve temetés 229.
Érczek 273.
Étel, ital 293., 294.
Évi vásár 193., 259., 260., 299.

F

Fátyol 272.
Fehéregyháza 115., 168.
Felhévvíz 114.
Fellebbezés 186., 187., 188.
Felperes 188.
Felvétel a polgárok közé 118.
Férfi esküje 200., 201.
Férjhezmenetel 127.
Fizetési határidő 142.
Foglyok 192.
Forint 287., 288.
Földvám 120.
Főzelék 244.
Frankkorszakbeli házasság 131.
Freiburgi jog 15.
Freisingi jog 15.
Friss palota 109.
Fullasztás 228.
Fürdő 112., 301.
Fűszerek 277., 278.

G

Gabonaeladás 281., 282.
Germánkori házasság 131.
Gnersich Henrik 16.
Gnersich Menyhért 16.
Goslar joga 15.
Görlitz joga 14.
Gubelwein Konrád 112.
Gyámság 129., 130.
Gyilkolás 216., 217.
Gyógyszerek 275.
Gyújtogatás 222., 223.
Gyümölcs 244.
Gyümölcs áthajlása 136., 137.

H

Halak 279., 280.
Halászat 246.
Hamburg joga 15.
Harangozás 230., 299.
Harminczad 117., 169.

Has Pál 112.
Hatvani kapu 114.
Hazai városi jogkönyveink; különösen Buda város jogkönyve 16—30.
Háj 281.
Ház 291., 292.
Házasságtörés 214., 215.
Házeladás 145.
Házratörés 220., 221.
Hetivásár 258., 259.
Hitbér 127., 130—133.
Hivatalvesztési ítéletek 209.
Hóhér 161.
Hollandi szász tükör 14.
Holttest bíró elé vitele 217., 218.
Hosszmérték 290.
Hozomány 133.
Hurczolkodás 145.
Huszár Gál 20.

I

Idegen és idegen kereskedése 262., 263.
Idegen mérleg 264.
Idegen posztók eladása 265.
Idézés 117., 189—191.
Iglau joga 15., 16.
Innsbruck joga 15.
Ijj- és nyílgyártók 248., 249.
Illetékek 210.
Ingatlan kölcsön 144.
Ingatlan sérelme 136.
Ingósági kölcsön 144.
Irgalmasság Anyja temploma 113., 175.
Isten és a szentek tisztelete 235.
Isten fillére 135.
István torony 109.
Ítéletbeli végrehajtás 209.
Ítéletpénzek 210., 211.

J

Javítás eszméje 211., 212.
Játék 299.
Jegyző 158., 159., 163. 176., 177.
Jenőfalu 115.

K

Kamaragróf 151., 184.
Kamaraház 174.
Kamaraház (régi) 112.
Kamatláb 143., 144.
Káposztás piacz 110.
Kecskeméti kapu 114.
Kerepesi-út 114.
Kereskedelem folyása 284., 285.
Kereskedelmi jog 208., 209., 257., 258.
Kereskedelmi útvonalak 252., 253.
Kereskedők 123., 124.
Kerékbetörés 229.
Kezes 189.
Kézvesztés 229., 230.
Kilenczed 117., 169.
Király bíráskodása 184.
Király fogadása 149., 150.
Király halála 150.
Király iránti hűség 148., 149.
Kiskereskedők 266.
Kitiltás 231., 232.
Kínzás 232., 233.
Kleines Kaiserrecht 14.
Kocsimegrakók 161.
Koczkázás 226.
Kofák árusítása 282—284.
Koronázás 149.
Kórházak 112.
Kölcsönzött vagyon 136.
Köln joga 14.
Közgyűlés 167., 168.
Közmérleg 264.
Köztisztaság 300.
Kuthen 108.
Különféle iparosok 124., 125.

L

Lacken 115.
Lakáskibérlés 145.
Lakbér 145.
Landshut joga 15.
Lefejezés 228.
Legelőkelőbb polgárok 117.
Levéltár 182.
Lélekkufár 215.
Logod 113.
Lopás 221., 222.
Lübeck joga 15.

Lüneburg joga 15.
Lyceumi codex 18.

M

Magdeburgi jog 14.
Magdeburgi-breslaui Schöffenrecht 15.
Magdeburgi Weichbildrecht 17.
Malmok 112.
Márka 288.
Meisseni jog 14.
Megégetés 229.
Megszégyenítés 230., 231.
Megvesszőzés 230.
Menedékhely 233.
Meran joga 15.
Mesteremberek 250.
Mérték ellenőrzése 288., 289.
Mészárosok 279.
Miklós orvos 112.
Mindennapi élet 291—302.
Mindszent-utcza 110., 112.
Mindszentek kapuja 112., 174.
Missilis 179.
Mostoha gyermek 128., 129.
München joga 15.
Művészet 297., 298.

N

Nagy-Boldogasszony temploma 110—114., 121., 126., 149., 154., 174.
Nagykereskedők 265., 269.
Nagy sententiák 204.
Napszámba fogadás 146.
Nemes 151., 152.
Nemes és pap mint budai lakós 120.
Nemzetgazdaság 242—290.
Nessig 287.
Német jogkönyvek, városi jogok 13—15.
Német polgárság 120,, 121.
Német tükör 13.
Néposztályok 126., 127.
Niger Péter 111.
Nő esküje 201., 202.

Ny

Nyelvbüntetés 230.
Nyúlsziget 114., 115.

O

Ó-Buda 115.
Óbudai vár 115.
Ofen 108., 109.
Okleveles bizonyítás 203., 204.
Oklevél anyaga 180.
Oklevél hitele 181., 182.
Oklevélkiállítás 179., 180.
Olasz utcza 110., 111., 121.
Olaszok 121.
Orgazda 227.
Orvosok 301.
Osterreicher Pál 18.

Ö

Öngyilkos 218., 219., 236.
Öngyilkos vagyona 140.
Önválasztott bíró 186.
Örökbefogadás 129.
Örökös nélküliség 138.
Ötvös utcza 110., 124.
Ötvösök 124., 247., 248.

P

Papiros 270.
Passau joga 15.
Papság 126., 238., 239.
Papválasztás 153., 154.
Pálosok temploma 111.
Pecsétek 180., 181.
Perben használt oklevél 178., 179.
Peres vagyon vásárlása 135.
Perorvoslat 209., 210.
Pest 114.
Pesti bíró 159., 160.
Petschaft pfenning 168.
Pékek 281.
Pékek büntetése 226.
Pékek mestersége 251., 252.
Pénz és áruvesztési ítéletek 206—208.
Pénzbeli ítéletek 205., 206.
Pénzbíró 157., 185.
Pénzhamisítás 225.
Pénzkölcsön 144.
Pénzverőház 285.
Pénzverők 124.

Piperecziklkek 271., 272.
Plébános jövedelme 169.
Polgárjogi feltételek 118.
Polgárjogi oklevelek 178.
Polgárjogról való lemondás 120.
Polgárság köszönete 164.
Poroszló 161.
Posztók 266—268.
Pozsonyi városi jog 17.
Pozsonyi zsidó jog 17.
Prémek 274., 275.
Puskapor 271.

R

Rablás 221.
Reggeli ajándék 131.
Reichentaller Tamás 18.
Remete-Szent-Pál temploma 113.
Rendkívüli adó 118., 170.
Repkow Eike 13.
Régi pénzverőház 112.
Régi ruhák 271.
Régi Zsidó-utcza 110.
Ruhaneműek 270.

S

Schilling 287.
Seborvosok 126.
Sekrestyés 162.
Selmeczi jog 16.
Selyemszövet 268.
Sírásó 162.
Sókamara 114.
Sörfőzés, őrlés 250, 251.
Stiber 112., 174.
Súlymérték 289.
Sváb tükör 13.

Sz

Szabad személy 215., 216.
Szabók 249., 250.
Szántóföld 242., 243.
Szász tükör 13.
Szeméthordó 161.
Szent-Antal temploma 114.
Szent-Erzsébet kápolna 115.
Szent-Erzsébet kórház 113.
Szent-Gellért temploma 113.
Szentgyörgyi adó 117.
Szent-György napja 163., 169.
Szent-György temploma 111.
Szent-György-tér 109—111.
Szentháromság (János-vitézek) temploma 114.
Szent-István (budai) temploma 175.
Szent-István (ágostonos) temploma 113—115.
Szent-István (pálos) kápolnája 114.
Szent-Jakabfalva 115.
Szent-Jakab (jakabfalvi) temploma 115.
Szent-János-kapu 112.
Szent-János kolostora 174.
Szent-János temploma 111.
Szent-János (evangelista) temploma 111.
Szent-János tornya 113., 174.
Szent-János-utcza 110., 174.
Szent-Klára (ferenczes) kolostora 115.
Szentlélek (János-vitézek) temploma 115.
Szent-Lőrincz temploma 114.
Szent-Mária-Magdolna temploma 111., 121.
Szent-Mihály (premontrei) prépostság 115.
Szent-Miklós temploma 110., 111.
Szent-Miklós (János-vitézek) temploma 114.
Szent-Miklós-tér 110.
Szent-Miklós-utcza 110.
Szent-Pál-utcza 110., 112.
Szent-Péter külváros 113., 159.
Szent-Péter temploma 113., 121., 175.
Szent-Péter (ferenczes) temploma 114.
Szent-Zsigmond temploma 111.
Szentelt helyek tisztelete 238.
Szepesi jog 16.
Széksértés 223.
Szidalom és rágalom 223—225.
Szlakendorff Tamás 26.
Szobaőr 193.
Szombathely 112.
Szombati kapu 112., 121., 174.
Szombati torony 113., 174.

Szökött gonosztevő vagyona 140.
Szőlő 243., 244.
Szőlőmíves 146., 147.
Szőlőőr 162., 243.
Szülők örökösei 137.
Szűcs 249.

T

Tanácsülés 166., 167.
Tanúk 117., 197., 198.
Taschenthal 113., 175.
Teljes árvaság 130.
Temetés 301.
Testi bántalmak 219., 220.
Tisztviselők egyénisége 153., 155.
Tisztviselők járuléka 165., 166.
Tized 117., 169.
Tótfalu 113.
Törvényes kor 128.
Törvényszéki követ 161., 193.
Törvénytelen gyermek 129.
Tudás 296., 297.
Tulajdon elleni vétkek 240., 241.
Tulajdont érintő oklevelek 177., 178.
Tüzes vas- és vízpróba 198., 199.
Tűzi fegyverek. 175.

U

Új-Bécs 25., 115.
Új-Buda 109.
Uzsora 143.

Ü

Ügyvéd 188., 189.
Ülésterem 194., 195.
Üllői-út 114.
Ünnepek 236., 237.
Ürmérték 289.
Üzlethelyiség 261., 262.

V

Vadászat 246.
Vagyonbeli büntetés 232.
Vadhúseladás 279.
Vallás és erkölcs 234—241.
Vastárgyak 272.
Váczi-út 114.
Vám 117.
Várfal 174., 175.
Város fejlődése 148.
Városház 112., 174., 194.
Város jövedelme 172.
Város kiadása 172.
Városi bíróság 183., 184.
Városi mérleg alkalmazottjai 161.
Városi ünnep 298.
Vásári béke 260.
Vásári bíró 161.
Vászon 269., 270.
Vegyes bűnök 241.
Vegyes iparágak 248.
Vegyes szövet 269.
Vegyestartalmú oklevelek 178.
Vegyes tárgyak 272.
Vendéglátás 257.
Végrehajtás 144.
Végrendelet bevezetése 140.
Végrendelet írása 140.
Végrendelet nélküli örökösség 138.
Viselet 294—296.
Vízhordók 126.

W

Wurm Miklós 14.

Z

Zálog becslése 141., 142.
Záloglevél 142., 143.
Zálog tárgya 141.
Zeisselpüchel 113., 121., 159., 175.

Zs

Zsidó 122., 123., 170., 171., 178., 237.
Zsidó esküje 202.
Zsidógyűlölet 241.
Zsidó kapu 112.
Zsidó torony 174.
Zsidó-utcza 110., 112., 122., 123., 142., 174.
Zsidó viselet 122.
Zsidó zálog 142.
Zsigmond-tér 103.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK:

1. *Galeotto «De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae Regis»* című műve, mint művelődéstörténeti kútfő. Irta: BRUCKNER GYŐZŐ. Budapest, 1901.
2. *A magyar művelődés a XV. században.* Antonio Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesé-nek alapján. Irta: CSÁSZÁR MIHÁLY. Budapest, 1902.
3. *Erdély pénz- és hadügyei János Zsigmond korában.* Az «Erdélyi Országgyűlési Emlékek» alapján. Irta: BARTHOS KÁLMÁN. Kolozsvár, 1902.
4. *A magyar művelődés I. Ferdinánd korában.* A «Magyar Országgyűlési Emlékek» alapján. Irta: PEREPATITS ISTVÁN. Bpest, 1902.
5. *Erdély művelődése I. és II. Rákóczy György korában.* Az «Erdélyi Országgyűlési Emlékek» alapján. Irta: KOPP TIBOR. Nyitra, 1903.
6. *A Históriás Énekek művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: PINTÉR JENŐ. Budapest, 1903.
7. *Oláh Miklós levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: NOSZKAY ÖDÖN. Érsekujvár, 1903.
8. *Oláh Miklós Hungáriája, mint művelődéstörténeti kútfő.* Irta: BALOGH MARGIT. Budapest, 1903.
9. *Marino Sanuto «Diarii»-jének magyar művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: BENISCH ARTHUR. Budapest, 1903.
10. *A szent István, szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* (Függelék: A törvények szövege.) Irta: ZÁVODSZKY LEVENTE. Budapest, 1904.
11. *Ghimesi Forgách Ferencz váradi püspök évkönyvei, tekintettel művelődéstörténeti adataira.* Irta: BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ. Budapest, 1904.